הוצאת „הלאום".

היהדות הלאומית

דרושים ונאומים, חקירות וסקירות, רגשות והגיונות, רסיסי־מחשבות ושברי רעיונות על מהותה של היהדות ההיסטורית, התפתחותה וערכה לקיום עמנו ותחיתו.

מאת יצחק ניסנבוים
בוורשה.

ווארשה
דפוס „הצפירה", לשנה 54.
תר"פ.

תוכן הספר וצורתו.

(הקדמה).

בין דגלי היהדות המתנוססים בתקופה האחרונה מעל אהלי יעקב: דגל „היהדות האורטודוקסית" ודגל „היהדות הליברלית", הולך ומתרומם בימינו דגל חדש: דגל „היהדות הלאומית". ואם היהדות האורטודוקסית והיהדות הליברלית צורתן קבועה וצבעי־דגליהן מסומנים, והיהדות הלאומית עודנה יושבת על האבנים ליצור לה את צורתה וקלסתר פניה, הנה בתכנה ומהותה היא היא היהדות העתיקה שלנו. וימים יבואו, והמה לא רחוקים, ו„היהדות הלאומית" תרים את דגלה ותכבוש את עמדתה במרכז האומה העברית, ואז תחדש „היהדות האורטודוקסית" את רוחה בקרבה, והעשירה „היהדות הליברלית" את תכנה העברי ולבשה גם צורה עברית, ולאט לאט יתמזגו הזרמים הקיצוניים מימין ומשמאל בתוך הזרם המרכזי, הנובע ישר מהמקור המפכה. אז גם תשרור יהדות אחת בעולמנו, אותה היהדות שירדה מעל הר סיני לככר הירדן, טפסה על הר המוריה והשתפכה לעמקי פרת וחדקל, ולא פג ריחה ולא נס ליחה ולא תש כחה בכל אלפי שנות נדודיה בנכר. אותה היהדות הנצחית, היהדות הלאומית.

לברור מהותה של יהדות עתיקה־מחודשת זו, לקביעת מקומה בתוך חיי האומה העברית, לציון ערכה בעתידות האנושיות כולה, וביחוד לתקוע דגלה על בית־המדרש הישן שלנו עם מיליוני מבקריו־מתפלליו ועם רבבות צעיריו־לומדיו, בארץ ישראל ובארצות הגולה, מוקדש גם ספרי זה, הרביעי במספר, שקראתיו על שם תעודתו העיקרית: „היהדות הלאומית". ותקותי תשעשעני, כי עוד יקומו רבים תמימי־דעים עמי בהבנת היהדות ההיסטורית וגדולים ממני בידיעתה לברר וללבן, לסמן ולציין את מהותה של יהדות זו ואת קשרה החזק לארץ אבותינו ותחיתה, כדי לקרב את היום הגדול, שבו יורם דגלה מעל בית ישראל הבנוי לתלפיות.

זהו מה שנוגע לתוכן הספר. ומה שנוגע לצורתו, הנה היא הצורה של שלשת ספרי הקודמים: הצורה הדרושית, כפי שסמנתי אותה בהקדמת ספרי הראשון „דרושים וחומר לדרש". [ווילנא תרס"ג]. הצורה הדרושית הזאת, שנראית בעיני רבים כחדשה, היא באמת הצורה הישנה של דרושי אגדות התלמוד והמדרשים. הדרשן הישן בהביאו איזה כתוב במקרא, או איזה מאמר במשנה, אינו מרבה בשאלות ואינו מראה על הקושי שבכתוב ובמאמר המיבא,

אלא מתחיל תיכף בדבריו הוא, במה שהוא רוצה לדרוש. הדרשן הישן מבעלי התלמוד והמדרש ידע תמיד, כי דרשן הוא ולא פרשן. הפרשן בא לפרש דברי אחרים, ולכן הוא צריך למצוא את כונתם האמתית של הדברים המפורשים על ידו כדי לכוון אל כונת בעל הדברים בעצמו. ובאשר לבעל הדברים היתה על פי רוב רק כונה אחת ומפרשי הדברים רבים הם, וכל מפרש חושב, כי הוא מצא את הכונה האמתית, על כן ישנם מפרשים, שחושבים חובה לנפשם להראות על כל הקושי והזרות שבכתוב או במאמר ישואלים עליו עשרות שאלות, תמיהות ופליאות, אשר רק על פי פרושם הם הן סרות ונופלות, בכדי להוכיח כי רק פרושם הוא אמת וצדק... לא כן הדרשן. הדרשן איננו בא לבאר את דברי אחרים כשהם לעצמם, כי אם בא להציע על מצע אחרים את דבריו הוא... ולכן אין לו להקשות קושיות ולפרקן. יהיו הדברים שהוא מביא „כולם מוקשים״, או כולם ישרים ופשוטים — אחת היא לו. הוא רק מתחיל: „הדא הוא דכתיב״, והולך ודורש את דרשתו הוא. בדרך זה הלכתי גם אני. במקום שנסמכתי על איזה כתוב או מאמר תלמודי שם דברי נכרים על פי רוב שהם דברי דרוש. אולם במקום שנסמכתי על מאמרי־המדרשים. יש שדברי־דרוש שלי קרובים יותר דוקא אל הפשט; אם כי גם שם אין כונתי לפרש את דבריהם, אלא לדרוש את דרשתי אני. ואם דרשתי זו מתאמת אל הכונה האמתית של בעל מדרש זה הנה מעידה התאמה זו, כי שלשלת היהדות הלאומית לא נתפרקו חוליותיה מאז ועד עתה, דרך בה עבר זרם החיים הרוחניים שלנו לחיותנו כיום הזה, ודרך בה גם יעבור זרם התחיה הלאומית להחיות את האומה העברית ואת כל נכסי צאן־ברזל שלה: תורתה, שפתה וארצה בימים הקרובים לבוא.

הצורה הדרושית של ספרי מרחקת אמנם מהם רבים מבני הדור החדש, שחוש טעמם נתפתח על מעינות הספרות החדשה וצורתה, וכל דבר הנסמך על איזה מקרא או מאמר חז״ל צורם את אזנם... אבל רובי דברי מכוונים באמת אל בני בית־מדרשנו הישן לחדש את רוחם בקרבם; ולגבי הקוראים והלומדים האלה, כזקנים כצעירים, כתובי הנביאים ואמרי החכמים הנאמנים והקדושים, שדברי נסמכים עליהם, עוזרים הרבה להשיג את המטרה שהצבתי לי בספרי. בית־המדרש הישן שלנו עוד לא השמיע את מלתו האחרונה. ובהשמיעו מלה זו, תהא זאת מלת — „התחיה״... אולם מלה חדשה זו בצאתה מבית־מדרשנו הישן תמצא הד בלבבות רק אם הוד קדושת נביאינו וחכמינו העתיקים ירחף עליה.

אך באמת דברים רבים בספרי מכוונים ישר אל בני הדור החדש, וב„דרשות״ אלה אמנם מעטתי להשתמש בכתובים ומאמרי חז״ל, והן באו

בדמות הרצאות, המתאימות לטעמם של צעירינו. והנני מקוה, כי צעירינו אלה בקראם את הדרושים ה„מודרניים" שבספרי יעברו לקרוא גם את הדרושים האחרים, „הישנים", וימצאו גם בהם ענינים לענות בם, עניני הזמן הזה. ואם יפגשו על דרך קריאתם באיזה כתוב של נביא עברי עתיק, או באיזה מאמר של חכם ישראלי קדמון אל ירתעו צעירינו לאחוריהם כאילו נשכם נחש... אדרבה יפקחו היטב את עיניהם, יתעמקו בדברים „העתיקים" המושמים לפניהם וימצאו בהם רעיונות נאצלים „מודרניים" ושאיפות אידיאליות „חדשות" הרבה והרבה יותר ממה שהם מוצאים בדברי ה„נביאים", כביכול, והחכמים החדשים, אשר כל שיחה בטלה ותפלה שלהם נחשבת בעיני צעירנו כתורה שלמה ומתוקנה... באופן כזה תועיל הצורה הדרושית של ספרי לפקוח את עיני בני הדור החדש, ביחוד עיני הלאומיים והציוניים שבהם, לראות את „הדברים החדשים", שהם רגילים לשמוע ולקרוא בימיהם, יוצאים פה מפיות נביאים וחכמים עברים זקנים, שקמו לנו לפני אלפי שנים. ובעמדם כראוי על האמת הזאת, אז יוכחו צעירינו הלאומיים כי „היהדות הלאומית", אשר בשמה הם דוגלים, היא היא היהדות ההיסטורית שלנו; כמו שיוכחו צעירינו הדתיים, כי היהדות ההיסטורית, אשר בשמה הם דוגלים, היא היא היהדות הלאומית שלנו, ואז יחזיקו כולם ביהדות זו, היהדות הנצחית.

הצורה הדרושית של ספרי באה גם לספק במקצת את אחד הצרכים הגדולים של היהדות הלאומית בזמננו, צורך ה„מגידות", או ה„הטפה", ברוח דתית־לאומית ובצורה עברית עתיקה. ה„מגידות" היתה במאות השנים האחרונות, וגם בתקופות הקודמות, לאחד הגורמים החשובים להחזקת היהדות וגם לתרים בפני טמטום הלבבות והמחות של ההמונים. מלבד ה„מגידים" הקבועים, „מגידי דמתא", היו באים לעתים קרובות לכל כרך, עיר ומושב בישראל גם מגידים נודדים, אשר רבים מהם היו בעלי כשרונות מצוינים ובעלי מדות תרומיות וחביבים מאד על הקהל היהודי. ובבואם לאיזו עיר — היה העם רץ בתשוקה עזה לשמוע את דבריהם, והשפעתם על השומעים היתה רבה ועצומה. כל המגידים האלה, שהטיפו לאהבת תורה ויראת שמים, לשמירת המצוות וזהירות במוסר, היו מתבלים את דבריהם, איש איש לפי דרכו, בכתובי המקרא ובמאמרי חז"ל, ושומעיהם היו לומדים מפיהם, דרך אגב, גם הרבה דברי תורה כהויתם, ועל ידם היו שגורים פסוקים ופתגמי חז"ל רבים גם בפיות עמי־הארץ והנשים שלנו... באופן זה היה לנו כעין „בית מדרש עממי מטולטל", שהיה מפיץ מלה דתית חיה בקרב בני עמנו. ומלה חיה זו השפיעה הרבה והרבה לטובה על מצבם הרוחני והמוסרי לא רק של ההמון הפשוט, אלא גם של בעלי־הבתים והלומדים, שהמגידים המוכיחים היו

אומרים להם את האמת המרה בפניהם... תפקידם הגדול של המגידים האלה להחזקת הדת ושמירת המוסר בין העם עוד לא נערך כראוי.

אולם, בעשרות השנים האחרונות אבד שמש גדול זה של היהדות האורטודוקסית מן עולמנו. המגידים הנודדים חדלו כמעט לגמרי, וגם מספר המגידים הקבועים, „מגידי־דמתא", הולך ופוחת בעת האחרונה. לבטולו של „האינסיטוט" החשוב הזה גרמה הרבה גם השתנות הטעם של ה ק ה ל ה ש ו מ ע. הקהל בזמננו, גם הזקנים שבערים הקטנות, איננו מסתפק עוד ב„פשטליך" החריפים של המגיד על הכתובים שהוא מביא. הקהל בימינו חפץ כבר לעמוד על יחס של ה„כתובים" האלה אל ג ל י ה ח י י ם המכים סביבותיו, וצמא לשמוע מלה חיה, שתגע בנימי לבבו הפצוע... והמגיד בזמננו, שרוצה למצוא לו אזנים קשובות בכלל, ועאכו"כ אם רוצה הוא למשוך את ה צ ע י ר י ם לבית מדרשו, עליו לדעת את ה ח י י ם עם צרכיהם וזרמיהם, ולהיות מזוין, נוסף על כשרונו הדברני והנהגתו המוסרית, בידיעה מקיפה של הספרות העברית, העתיקה והחדשה, ההיסטוריה הישראלית, וידיעות כלליות; ומגידים באלה כמעט שלא הקימו עוד לא „היהדות האורטודוקסית" ולא „היהדות הלאומית". — „המטיפים" שהקימה ה„יהדות הליברלית" במערב אירופה — אינם מובאים בחשבון. וה„נואמים" שהקימה הציונות במזרח אירופה — טפוסם טרם נקבע. — וקיומו של „בית־מדרש ע מ מ י ל א ו מ י" זה, גם הקבוע גם המטולטל, נחוץ עתה גם ל„יהדות האורטודוקסית" וגם ל„יהדות הלאומית" מאד מאד. יש לחשוב גם כן, כי המהפכה הגדולה שחוללה המלחמה האיומה ביהדות המזרחית: ברוסיה, פולין וארץ ישראל, תבליט יותר גם את הצורך ב מ ו ר י ־ ע ם אלה; וכל הקהלות העבריות שבארצות אלה תרגשנה בו ותשתדלנה לספקו. אבל ספוק צורך הכרחי זה צריכה לקבל עליה „היהדות הלאומית". בכל ישיבה של צעירים ובכל קבוץ־בחורים, ביחוד בה„מודרניים" שבהם, צריכים לסדר קבוצות של צעירים, שיש להם נטיה לדרוש, שישתלמו בתנ"ך, בספרות האגדות, המדרשים והילקוטים, בספרות הפילוסופיה הדתית־היהודית ובהיסטוריה העברית והכללית; גם יתענינו במצבה של האומה הישראלית בכל מקומות פזוריה והתרכזותה, ויעמדו על כל הזרמים ושבילי־הרוחות שבה, וכן יתרגלו בהטפה ברבים ויתמחו מעט מעט ב„אמנות" זו, שתורה היא וללמוד אותה הם צריכים.

ולעזור במקצת לספוק צורך זה של הקמת מגידים דתיים־לאומיים, המתאימים לזמננו, בא גם ספרי זה, כאחיו הקודמים, בצורה ד ר ו ש י ת.

כה התאחדו התוכן והצורה של ספרי זה למטרה אחת: ל ת ח י ת היהדות הלאומית.

היהדות ההיסטורית.

(כעין מבוא).

הדת מעמידה במרכז העולם את האלהות. הלאומיות מעמידה במרכז העולם את הלאום. והיהדות ההיסטורית, המעמידה במרכז עולמה את האלהות והלאום כאחת ואומרת: „בראשית ברא אלהים — בשביל ישראל שנקראו ראשית", דתית־לאומית היא מראשית יצירתה. הדת והלאומיות תואמות נולדו בקרב העם העברי ויחד הן גדלות ומתפתחות. איבריהן יונקים זה מזה, עורקיהן מוליכים את הדם והלשד זה אל זה וכלכלה אחת לנפשן. ואם יקרה לפעמים, כי התאומות האלה מתרוצצות ביניהן וכאילו אומרות להכרת ולהפרד אשה מעל רעותה, אז בא הקיום של העם ונותן ידו על שתיהן והמנוצחת תכנע. החיים הולכים לדרכם, הולכים ומתפתחים והתאומות עמהם, והעם העברי ישאר חי וקים. הכח הרוחני והמוסרי של העם העברי שרשו — בגזעו: בתכונות היסודיות של הלאום. התורה מטפחת ומגדלת את השורש הזה עד שהוא נעשה לאילן נושא פרי. ואם משחת הוא השורש הזה, אז אם התורה משקה ומפרה אותו הוא עוד נעשה לפורה ריש ולענה... „זכה נעשית לו, התורה, לסם חיים, לא זכה נעשית לו לסם מות". המות הרוחני של עמנו הוא שקיעתו בחמריות גסה, באנכיות נפרזה. אם נפש האדם מתה בקרבו, כל עניני הרוח רחוקים ממנו ואין לו בעולמו, בעולם הזה וגם לעולם הבא, אלא גופו, הנאותיו ותענוגיו, אדם כזה למת יחשב, — המתים „בצערא דידהו ידעי בצערא דאחריני לא ידעי" — את משכן ה' אשר בקרבו, את נשמתו, טמא. כרותה נפש זו מישראל, מעמה וחייו, דאגותיו ותקוותיו; ומת כזה — „רשעים בחייהם קרואים מתים" — מטמא באמת את כל הנוגע בו ואת כל אשר באהלו. הוא מפיץ את הרעל אשר בקרבו על כל סביבותיו. ואם את טומאתו זו עוד מבסס האיש הזה על יסודי התורה: ממציא דינים והלכות, דרושים ופלפולים להצדיק את קרירות רוחו לצרכי הכלל, אז הלא נעשית תורתו באמת ל„סם מות", הממית כל רוח בקרב הבאים בקרבתו, והממית גם את התורה בעצמה, תורת החיים החברתיים והעממיים שלנו.

הדת הישראלית, כמו שנתבטאה ברור בתורה הכתובה והמסורה

ל א ו מ י ת היא בעצם מהותה. במרכז עולמה עומדת האומה העברית עם כל צרכיה החברתיים, המוסריים והמדיניים; אחדות האומה והתפתחות כחותיה עומדת בהשקפת־עולמה של דתנו בשורה הראשונה; וברגע היסטורי חשוב יש ששאיפת־אחדות זו דוחה מפניה גם כתוב מפורש. כאשר נתמוטטה מלכות אפרים, ורבים מעשרת השבטים נשארו מפוזרים ומפורדים בארצם בלי כל כח מאגד ומאחד, מצאו „יחזקיהו מלך יהודה ושריו וכל הקהל בירושלים", כי באה השעה ההיסטורית לחבר מחדש את עץ אפרים ועץ יהודה לאחד ולאחה את הקרע הגדול, שנפל בעם העברי בימי רחבעם בן שלמה וירבעם בן נבט. למטרה זו הוחלט אז להשתמש בחג הפסח, חג הזכרון הגדול של העבר המשותף ל כ ל שבטי ישראל, כדי למשוך על ידו את כל הישראלים לירושלים. שאיפת־אחדות זו הביאה את יחזקיהו ל ד ח ו ת את הפסח לחודש השני כדי שיספיק העם לבוא ירושלימה. וכה אסף „עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני"; ואחדותו של העם, „לב אחד" שנברא בקרבו, הביאה אותו גם לידי הכרת האחדות הטהורה של אמונתו, ואת המזבחות אשר ב י ר ו ש ל י ם ואת המקטורות הסירו" — דבר שעד אחדות ל א ו מ י ת זו לא עלה ביד המלך החסיד גם נתן יחזקיהו ל כ ל ה ע ם הנאספים לאכול את הפסח, אף כי „מרבית העם מאפרים ומנשה, יששכר וזבולן לא הטהרו, כי אכלו את הפסח ב ל א כ כ ת ו ב"... כזאת דרשה אז השאיפה לאחדות העם. וכזאת עשה יחזקיהו, זה שהיה ראוי להיות, עפ"י התלמוד, מ ש י ח בישראל. אמנם בדורות האחרונים אמרו, כי „החכמים לא הודו לו" במעשהו זה [ברכות י.]. אבל גם החכמים האלה, המקפידים תמיד על הדינים הכתובים והנדרשים, ו ז ו ת ה ל ת ם, לא השביתו אז את „השמחה הגדולה" בירושלים, שמחת אחות האומה ואחדותה, אשר לא היתה כמותה „מימי שלמה בן דוד מלך ישראל". ויחזקיהו התפלל לה' לאמר: „ה' הטוב יכפר בעד"... וה' הטוב כ פ ר, „וירפא את העם ויצאו כל ישראל הנמצאים לערי יהודה וישברו המצבות, ויגדעו האשרים, וינתצו את הבמות מכל יהודה ובנימין ובאפרים ובמנשה עד ל כ ל ה". [דברי הימים ב. ל. ול"א.] זהו ערכה של אחדות האומה לטהרת דתה ושמירת תרבותה.

כזאת היא הדת הישראלית: לאומית היא במהותה העיקרית, אשר צרכי הלאום הם ראשית דאגתה, ואשרו של העם היא שאיפתה היחידה. ודת זו י כ ו ל ה לנהל עם חי ומתפתח על דרך החיים וההתפתחות האמתית.

כאשר שבו בני ישראל מגלות בבל, עם זרובבל ויהושע כהן גדול בראש, ציונה, נחלקו, כנראה, עולי־הגולה לשתי מפלגות. מפלגה אחת, לאומית־דתית, חפצה להעמיד בראש הישוב החדש הנהגה לאומית־דתית ובחרה ביהושע הכהן הגדול למנהיג; ומפלגה אחרת, לאומית־מדינית, דרשה

להעמיד בראש הישוב דוקא הנהגה לאומית־מדינית ובחרו בזרובבל לנשיא. הראשונים טענו: הדת הישראלית היא דת חברתית ומדינית, ועל פיה תתנהג החברה החדשה במדינה היהודית המתיסדת. והאחרונים טענו: כל דת שבעולם היא כאבן תקועה במקומה שאין לה הופכין, ואין ביכלתה לנהל עם ומדינה, ההולכים ומתפתחים, משתנים ומשתלמים. אז בא הנביא, זה החודר לכל עומק רוחה של הדת הישראלית, בדבריו: גם אנכי מכיר, כי העיקר הוא העם; העם צריך לשוב לתחיה בארץ אבותיו, להתפתח ולהתקדם בה עד שיקוימו בו כל יעודי נביאיו, אבל „ונחל ה׳ את יהודה חלקו על אדמת הקודש". גם לה׳, כביכול, יש חלק על אדמת הקודש וגם הוא תובע נחלת חלקו זה. גם הדת הישראלית צריכה לשוב לתחיה על אדמת מטעה יחד „את יהודה", את העם העברי, ודבר זה אפשרי הוא רק אם דת זו תהיה הדת של חיי הצבור והמדינה, דת מנהלת ומסדרת את עניני האומה... והנביא גוער בשטן, העומד על יהושע לשטנו, שהוא, השטן, איננו יודע את מהותה של הדת הישראלית, שהיא חטיבה בפני עצמה בעולם הדתות. אם כל דת שבעולם היא כאבן דוממת, שאינה סובלת כל התפתחות, הנה „האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים", ו„שבעים פנים לתורה", ו„הנני מפתח פתוחה", וגם היא הלך ותתפתח, תלך ותצמח כ„נטיעה זו שפרה ורבה"... ויהושע הכהן הגדול, המנהיג הדתי העברי, יהיה מן ה„מהלכים" ולא מן ה„עומדים", כמנהיגים דתיים אחרים... ולא עוד אלא שגם זרובבל, זה ראש המפלגה הלאומית־המדינית, צריך לדעת, שגם הלאומיות העברית היא חטיבה בפני עצמה בעולם הלאומיות, ו„לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוחי ייסד הבית הזה", זוהי לאומיות שכחה לא בחרבה אלא בתרבותה. [זכריה ג.]

וביהודה החדשה קמה אז הנהגה לאומית־דתית עם הכהן הגדול בראש. הנהגה כזו התאימה אז גם למצב הזמן והמקום. רק דגל לאומי־דתי היה בזמן ההוא „אוד מוצל מאש"... וכל דגל אחר היה יכול להעמיד את כל „יסוד המעלה" בסכנה. אולם דבר זה הביא, כעבור זמן קצר, לידי הגברת היסוד הדתי על היסוד הלאומי; ואחרי שהוכן המזבח על מכונותיו והחלו להעלות עליו קרבנות יכלו כבר לספק את רגשם הדתי, נתקררה ההתלהבות אל בנין בית־המקדש, אשר ערכו הלאומי עוד עולה על ערכו הדתי, כאשר הבינו אל נכון צרי יהודה ובנימין... ודי היה למכשול הראשון, שפגשו אח"כ הבונים מצד השלטון הפרסי, לבטל את העבודה הזאת לגמרי. והנמוק — מוכן ומזומן תמיד בפיות הדתיים האלה: „לא עת בא עת בית ה׳ להבנות"... אבל בשעה שהדת נפרדת מעל הלאומיות ועוזבת את עניני העם אשר בארץ

ותולה עיניה רק למרום, אז כבר פתוח הדרך לפני — ה ה ת ב ו ל ל ו ת. זעולי בבל, מקריבי הקרבנות, לוקחים להם נשים נכריות...

באו העולים החדשים עם עזרא ונחמיה והוכר עוד הפעם ערך היסוד הלאומי של הדת הישראלית. הסופרים היו היורשים האמתים של הנביאים. הם הבינו, כי ה י צ י ר ה ה ד ת י ת אפשרית רק בזמן ששרשיה יונקים מחיי ה א ו מ ה ושאיפותיה. ואם הדת תתרומם מעל החיים והשאיפות האלה, תרקיע הרחק מהם וצרכיהם, אז ייבש מעינה ויפסק כח יצירתה, וסוף סוף תקצצנה כנפיה המרקיעות לשחקים, והיא תרד שאולה לבקש לה שם תומכים ועוזרים בין מלאכי התפתה ושדי השחת... הסופרים, חברי עזרא ונחמיה, ידעו היטב, כי על פי הדין של „עמוני ולא עמונית" מ ו ת ר לבני ישראל לקחת נשים עמוניות ומואביות; ואחרי ש„כבר בא סנחריב ובלבל את כל העולם" מ ו ת ר על פי דין לקחת גם נשים מצריות, חתיות וכנעניות. אבל בזה החמירה ה ל א ו מ י ו ת העברית ביותר. הלאומיות העברית לא רק שלא התירה כל נשואי־תערובות, אלא גם דרשה לגרש את הנשים הנכריות שכבר נשאו, אם גם בהיתר הדת. וההתלהבות הלאומית־הדתית היתה אז כל כך נפלאה, עד שאלפי אנשים התריבו בעצמם את בתיהם הם רק כדי לשמור על בית־ישראל הכללי, הרסו בידיהם את חיי משפחותיהם רק כדי להגן על חיי האומה וקניני רוחה: השפה העברית והתרבות הישראלית. מחזה זה של גרוש הנשים הנכריות הוא אחד ממחזות־הרוח הפלאים בקורות העולם הרוחני. אז גם נוסדה „הכנסת הגדולה" ובראש האומה העברית בארצה עמדה עוד הפעם הנהגה לאומית־דתית במובן היותר יפה שבמלים הללו. הנהגה זו סדרה את רכושה הרוחני של התרבות העברית, טהרה את לבב העם וחדשה את רוחו; והיהדות קבלה אז את פניה המאירים, והנהיגה סדרי־חיים מתאימים לרוחה, רוח דתית ולאומית כאחת.

אולם ברבות הימים נתמוטט עוד הפעם היסוד הלאומי שביהדות והיסוד הדתי שבה היה לכח המכריע בחיים. הדת מתרת להשתמש בכל לשון שבעולם, ונשכחה השפה העברית מפיות רוב בני האומה... הדת מתרת להקרא בכל השמות שבעולם, ונקראו רבים בשמות ארמיים, פרסיים ויוניים... חשבו, כנראה, את כל הדברים האלה לקטני־ערך והשליכו את כל יהבם היהודי על הדת ומצוותיה, ונפתח עוד הפעם הפתח לפני ההתבוללות, וקמה תנועת ה„התיונות" בישראל.

המתבוללים, כידוע, דוגלים תמיד בשם ה ד ת. הלא הם, ורק הם, נקראים בשם „בני דת־משה". ומי ראוי באמת לעמוד בראש העם בתקופה ה ד ת י ת, אם לא „בני דת" אלה? ואין כל פלא בדבר אם בראש העם ובית מקדשו קפצו יאזון ומיניליאוס „היונים בני דת משה"! שפתם היונית ושמותיהם

יוניים הלא כ ש ר י ם הם על פי הדת, ו„דת משה" הלא נשאת תמיד על שפתותיהם, ומדוע לא ירכיבו אותם חסידים א נ ש י - מ ע ש ה עליהם אלופים לראש? בעיקר הדבר הלא כולם בדעה אחת הם. אלה ואלה מודים, שאין אנו רק ד ת לבד, ולא ע ם אנחנו, אלא רק „בני דת". ההבדל הוא רק בזה, שהחסידים ש ו מ ר י ם דת זו והמתבוללים א י נ ם שומרים דת זו, אבל זהו רק ענין פרטי, שאיננו צריך להפריד בין הדבקים... ובכן עמדו יאזון ומיניליאוס בראש.

את יחסם של כל „בני דת משה" מכל העמים והלשונות אל הדת הזאת — יודעים כולם. ואפשר שגם בספור התלמודי הידוע בדבר פך השמן הקטן, שלא היה בו אפילו להדליק יום אחד, (כגירסת השאלתות) שנמצא מונח חתום בחותמו של כהן גדול, הננו יכולים למצוא את כל היחס הזה של „המתיונים" אל הדת מחמד־פ י ה ם. כי באמת איננו יודעים כלל אם היה הכהן הגדול מניח חותמו על איזו פכים של שמן. גם איננו יכולים להבין לאיזה צורך היה משמש פך קטן כזה... והעיקר — איננו יודעים: בחותמו של איזה כהן גדול היה חתום הפך הזה, ואפשר שזה היה חותמו של יאזון או מיניאלוס „הכהנים הגדולים" האחרונים? ויש לחשוב, כ י כ ה ה י ה ב א מ ת: הפך הטהור של שמן זית זך היה חתום בחותמו של יאזון או מיניליאוס. וזה דבר הפך הקטנטן הזה:

„המתיונים" האלה, בעמדם בראש „בני דת משה" ובית מקדשם, השליטו ברחובות היהודים ובבתיהם את התרבות היונית. הם כבר הדליקו גם בבית־המקדש את השמנים שטמאו היונים... אבל סוף סוף הלא „בני דת משה" הם המתיונים האלה ודרוש להם גם איזה זכר לדת זו, ש ב ז כ ו ת ה הם עומדים בראש האומה העברית, ולקחו פך קטנטן, קטנטן שאין ע י ן י ו נ י שולטת בו, ושפכו לתוכו מעט שמן יהודי, כמות שלא היה בה להדליק אפילו יום אחד — ככמות יהדותם... — ואת הפך הזה חתמו בחותמם, באילו הם ה י ח י ד י ם, השומרים על ט ה ר ת ה של „דת משה", והטמינו אותו באחד המרתפים הרחוקים, באחת הזויות החשכות... כשנכנסו ה י ו נ י ם להיכל לא מצאו בו כל זכר ליהדות... דלקו בו נרותיהם הם, נרות השמנים היוניים, וכל התכונה, עם „יוני מפוטם" — זהו „הכהן הגדול" בעצמו — היתה כמו אצלם... אז היו יאזון ומיניליאוס נחשבים בעיניהם ל י ו נ י ם גמורים ושרי אנטיוכס וסריסיו ל ק ח ו מהם את מנחתם, מנחת העם העברי... וכשנכנסו ח ס י ד י ם להיכל, או העזרה, ומהר יאזון או מיניליאוס והוציא להם את פך השמן הטהור חתום בחותמו וראו עד כמה שומר הכהן הגדול ש ל ה ם את טהרת דתם, והיה בעיניהם כ ח ס י ד גמור ו נ ת נ ו לו את מנחת בריתם... כה ארך המצב עד שפרצה מרידת הלאומיים עם החשמונאים בראש.

וכשגברו החשמונאים וטהרו את המקדש הוציאו את פך השמן של הדת מהזוית האפלה שבמרתף, ובשפכם עליו מרוח לאומיותם הדליקו בפך קטן זה את מנורת ישראל, ובכח החי של הלאומיות החיה התגבר גם הזרם הדתי בישראל, ואז הונהגה עוד הפעם הנהגה לאומית־דתית בקרב האומה העברית, והיסוד הלאומי נתבסס בקרב היהדות פנימה.

הנהגה לאומית־דתית זו ארכה כל ימי החשמונאים, ונמשכה כלפי פנים כמעט בכל ימי מלכות הורדוס ויורשיו אחריו, וגם תחת ממשלת רומי, עד בטול המרכז הרוחני בארץ ישראל, כמאתים שנה אחר חרבן בית שני. בתקופה ההיא היתה הנהגה זו בטוחה בכחותיה הפנימיים של האומה העברית ותרבותה המקורית עד שלא פחדה כל פחד מפני תגבורת התרבות היונית. אמנם קלקולים רבים מהתקופה הקודמת כבר נשתרשו בקרב העם, וכמעט שאי־אפשר היה לתקנם עוד. השפה הזרה והשמות הזרים כבר קנו אז זכות אזרח בישראל וקשה היה לגרשם, אולם ראשי העם ומנהיגיו עשו אז כל מה שבידם להגביר את השלטת השפה העברית בארץ ולהשליט את התרבות העברית בכל מקצועות החיים. נגד התרבות הזרה לא נלחמו, לא גזרו אז כל אסור על „חכמה יונית”, או על „לשון היונים”. בטוחים היו בכח תרבותם המקורית, שכל תרבות אחרת לא תדחוק את רגלי שכינתה, ואם תסופח אליה, — אז עוד תוסיף התרבות הזרה דם וליח לתרבות המקורית ותעשיר אותה בקנינים וערכים חדשים. כל תרבות זרה היא „כמים המאררים הדומים לסם יבש, נתון הוא הסם הזה על גבי בשר חי אינו מזיקו, מצא שם מכה התחיל מחלחל ויורד”. [ירושלמי סוטה פ"א] נתונה התרבות הזרה על גבי רוח חי, נפש בריאה, תרבות עצמית חיה וצומחת, אינה מזיקה כלל. מצאה התרבות הזרה מכה בגוף וברוח, יש שם רקבון וחלודה, אזי היא מחלחלת ויורדת ועושה שמות בקרב העם, מיבשת היא את מקורו, מוצצת את דמו ומוציאה את נשמתו ממנו... והתרבות העברית בתקופה ההיא עמדה בעצם פריחתה עד שלא היה כל פחד נגד עיניה מפני התרבות הזרה, אדרבה יש שראשי העם השתמשו לפעמים בתרבות זרה זו ליפות בה את התרבות העצמית, אבל רק עד כמה שלא יקלקל תקון זה את פנימיות תרבותנו, את קול נשמתה...

„אבוב היה במקדש, חלק היה ודק היה, של קנה היה ומימות משה היה, צוה המלך וצפוהו זהב, ולא היה קולו ערב, נטלו את צפויו והיה קולו ערב כמות שהיה”... [ערכין י.] התרבות העברית „מימות משה” היא פשוטה וחלקה, בלי כל צעצועים וברק הזהב, אבל „קולה ערב”, מחיה את הנפש ומעודד את הרוח. חפץ המלך ליפות אותה ביפיותו של יפת, וגתני לו. אולם כאשר ראו, כי על ידי זה נפגם הקול הערב ותרו על יופ

החיצוניות של הכלי מפני קולו הפנימי. ו„צלצול היה במקדש של נחשת היה ונפגם" — כולם ראו את הפגם וחפצו לתקנו — ו„שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריה של מצרים — מרכז ההשכלה היונית — ותקנוהו". התקון עלה יפה מאד, אבל „לא היה קולו ערב". נתקנה הפגימה החיצונית ונפגם הרוח הפנימי. וכשראו זאת „נטלו את תקונו והיה קולו ערב כמות שהיה". תרבות עברית מקורית פגומה צריכה תקון, ובלבד שישמר בה קולה הערב „כמות שהיה". ואם דבר זה לא יתכן, אז מוטב שתשאר בצורתה הפגומה ובתכנה הערב משתעשה מתוקנת בצורתה ומקולקלת בפנימיותה... ו„השלח" — זה סמל התרבות העברית שמימיה הולכים לאט, אבל אינם פוסקים לעולם — „היה מקלח מים בבאיסר, צוה המלך והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו, — ונתמעטו, וחזרו ומעטוהו והיה מקלח מים". [שם.] לכל תרבות יש כלים שלה, שאין לתקנם ע"י אומנים זרים, ויש פתחים שלה, שרק דרכם יפוצו מעינותיה הוצה... על סוד זה עמדה אז ההנהגה הלאומית־הדתית ותחתה התפתחה היהדות ותיף בגדלה ותעש פארות במשך הרבה מאות שנה, אף כי לא התרחקה כלל וכלל מן התרבות הזרה. אמנם „בשעת חירום" התגברה הקנאות הלאומית כמו בימי עזרא ונחמיה, ואז יצא מתחלה האסור על למוד „חכמת יונית", ואח"כ גם „על לשונם", [סוטה מ"ט. וירושלמי שבת פ"א], אבל עברו השעות הרעות, ימי המלחמה, ונשכחו האסורים האלה, ביחוד זה האחרון, לגמרי. בתקופה ההיא התמזגו הדתיות והלאומיות בקרב היהדות והיו לנפש אחת.

בתי־המדרש של בית־שמאי ובית־הלל היו בתי היוצרים לנשמת האומה ובהם קמה היהדות הלאומית בכל עיקריה היסודיים, בכל קויה הראשיים; ובבית־מדרשו של רבי עקיבא בן יוסף, בתקופה הנהדרה של תגבורת הלאומיות בזמן בר כוכבא, בתקופה הנוראה של השמד ובתקופה שלאחריה, „שלפי השמד", שורטטו פניה המזהירים של יהדות זו. השרטוטים האלה הם: אהבה עמוקה לעם העברי לכללו ולפרטיו, שאיפה עזה לעמידת העם ברשות עצמו בארץ אבותיו, מסירות נפש על למוד התורה ועל שמירת המצוות, הכרת ערכן של השפה העברית וההיסטוריה הישראלית, אהבת עבודה גופנית, רגשות כבוד לבני עמים זרים ושויונם הגמור של בני האומה העברית. אלה הם הסימנים המובהקים של „היהדות הלאומית", שסמן אותם בדברים נמרצים ובמעשים מתאימים בית־מדרשו של רבי עקיבא בן יוסף. מעשיו של רבי עקיבא ותלמידיו הראשונים בתקופת בר־כוכבא ובתקופת השמד, ומעשיהם של תלמידיו האחרונים באושא וביבנה, ב„שלפי השמד", להחזיר את העטרה

ליושנה" בעולם העברי השומם — ידועים. הלא הם כתובים על ספרי התורה שבעל פה ומקובצים ומסודרים בספרי דברי הימים לבני ישראל. אולם אחדים ממעשיהם ומדבריהם הנמרצים צריכים להיות נזכרים במקום הזה, ביחוד אותם הדברים, המבארים לנו את מהותה האמתית של היהדות הלאומית.

רבי עקיבא בן יוסף, זה העמוד הימני של התורה המסורה, אשר משלו על ה„שועל והדגים" [ברכות ס"א:] להוכיח את ערך תורתנו ולמודה לקיום עמנו — ידוע, ואשר מסר נפשו על הפצת התורה ברבים, נכנס בכל זאת גם ל„פרדס" החקירה והחכמה, והוא לא „נפגע", ולא „קצץ בנטיעות"... הקנאי הלאומי הגדול הזה, נושא כליו של בר־כוכבא, שסבל כל כך מרודפי עמו ולוחציו, הורה לאחיו: „חביב אדם שנברא בצלם"... [אבות פ"ג] הדתי הנפלא הזה, שהוציא את נשמתו ב„אחד" למד ברבים: „ואהבת לרעך כמוך — זהו כלל גדול בתורה"... [תו"כ קדושים.] העסקן הזריז הזה בעסקי הכלל העברי הקדיש את כחותיו גם לצרכי העניים הפרטיים והיה גזברם. [ע' מעשר שני פ"ה, ב"ב י. ובכ"מ.] בדרך זו הלכו גם תלמידיו האחרונים. ולפי המצב בימיהם, אחר חורבן ביתר ותוצאותיו המפחידות, שמו לבם גם לדברים, שרבם הגדול בימיו, בימי תגבורת רוח הלאום והמלחמה לחופש ארצו, חשב אותם למובנים מעצמם.

כדי לעצור בפני עזיבת ארץ אבות, שהתגברה בתקופת השמד, וכדי להגביר את דעת השפה העברית והדבור בה, ששמשו לאמצעי־אחדות בין בני העם העברי והבנת התורה לאמתה, הורה רבי מאיר: „כל הקבוע בארץ ישראל, ומדבר בלשון הקודש מובטח לו שהוא בן עולם הבא". [ירושלמי שבת פ"ב]. כדי להגביר את האחדות הלאומית הורה, כי ישראל נקראים בנים למקום אפילו אם אינם עושים רצונו... [קדושין ל"ו]. רבי מאיר זה, חתנו של רבי חנינא בן תרדיון, שכל משפחתו גם הוא בעצמו עונו כ"כ ע"י הרומאים, יצא ולמד: „נכרי שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול"... [תו"כ קדושים].

רבי יהודה ב"ר אלעאי חקר הרבה בקדמוניות ישראל והרבה להתעסק בעניני בית־המקדש, כאשר מעידים עשרות מאמריו בתלמוד. השקדן הגדול הזה בתורת ישראל, העני המדוכא הזה, שלא היה לו במה לכסות את גופו, הבין להעריך את ערך העבודה הציביליזאטורית של הרומאים: גשור הגשרים ותקון השוקים [שבת ל"ג:], אף כי שנא תכלית־שנאה את מחריבי־ארצו ורודפי־עמו אלה ונבא עליהם: „עתידים מחריבים לפול ביד „פרס", ביד הבונים... [יומא י'.] גם הוא, כרבי מאיר חברו, הטיל חובה על היהודים ללמד את בניהם מלאכה. [קדושין כ"ט. ופ"ב.].

רבי יוסי, התלמיד השלישי של רבי עקיבא, הבין את ערכה הגדול של

דעת ההיסטוריה הישראלית, חבר את „סדר עולם”, והרבה ידיעות היסטוריות מסר בעל פה לרבי ישמעאל בנו. [שבת ט"ו, ועוד.].

בהצטרף יחד כל הקוים האלה והיה לנו קלסתר פניה של היהדות ההיסטורית, היא היהדות הלאומית שלנו. והקוים האלה נתבלטו ביותר בתלמיד החביב של רבי עקיבא, אשר רבו אמר לו: „דייך שאני ובוראך מכירים כחך [ירושלמי סנהדרין פ"א], הוא רבי שמעון בן יוחאי, כפי שהוא נגלה לנו בתורתו הנגלית. דעתו של רבי שמעון בן יוחאי על התורה — ידועה, „הרבה עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם”, אבל הוא ידע גם כן, כי התורה נבראה בשביל ישראל ולא ישראל בשביל התורה. [קוהלת רבה א'.] וכי יש דבר העולה גם על כתר התורה, והוא: „כתר שם טוב”. [אבות פ"ד]. דעתו היתה קבועה: כל בני ישראל בני מלכים הם, [שבת קי"א] ועל כן „הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם” [אבות פ"ו], כלומר לכל בני ישראל. רבי שמעון בן יוחאי שנא מאד את המלשינות ודבריו נגדה היו כגחלי אש; ובמלשינים, ה„מספרים דברים”, נתן עיניו והיו לגלי עצמות, אולם תכלית שנאה שנא את המלשינות לשם שמים, לשם שמירת הדת, כביכול, ויצא ודרש: אפילו דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך — אל תלשן עבד אל אדוניו”. [פסחים פז:] לגבי רודפי עמו היה רבי שמעון בן יוחאי קנאי לאומי קיצוני; ובדונו אותם על פי מעשיהם האכזריים, מעשה פריצי חיות, לא חשב אותם לבני אדם וראה רעה גם בעבודתם הציביליזאטורית, [שבת לג:] אולם שנאה זו התגברה אצלו ביחוד לא לרגלי הרדיפות הגשמיות של הרומאים, אלא לרגלי רדיפותיהם הרוחניות, לרגלי שאיפתם לבטל את תורת ישראל, לכלות את תרבותו המקורית. את רעיונו זה בטא בדברים המצוינים האלה: „מצרים שטבעו את ישראל בים ואדומים שקדמו את ישראל בחרב לא אסרם הכתוב אלא עד שלשה דורות, ועמונים ומואבים שנטלו עצה להחטיא את ישראל, אסרם הכתוב עד עולם”. [ספרי תצא].

כזאת היא היהדות ההיסטורית בשרטוטי פניה הלאומיים, שנתן לנו בית־מדרשו של רבי עקיבא בן יוסף, אשר שנשגנה ותשלח בדיה הפוריים בימיו של רבי יהודה הנשיא ותמצא את בטויה החוקי בששת סדרי המשנה ותחזיק מעמד איתן כל ימי קיומו של המרכז הרוחני בארץ ישראל.

בהבטל המרכז הזה והיהדות התרחקה מהמקום היחידי, שגם דתיותה וגם לאומיותה נמצאו בקרקע גידולן, וההנהגה הרוחנית של העם הלכה בגולה ונדדה מארץ לארץ, כמו נפרדו התאומות האלה אשה מרעותה, וגם כמו החליפו מקומותיהן. הדת, שמקורה בשמים, נתגשמה כל כך עד שהחלו להביט כבר עליה כעל דת שמתחת לארץ. של השאול

והגיהנם ... והלאומיות, שחיותה בארץ, הרקיעה לשחקי שחקים ובנתה לה מגדלים פורחים באויר ... ועם ישראל החי — נשאר תלוי בין השמים ובין הארץ, נשא באויר כאבק פורח, בלי המעין הטהור והחי של הדת ובלי המקור הזן והמחיה של הלאומיות. ונפתח כבר פתח כפתחו של אולם אל הטמיעה והשמד, שרבים כבר עוברים דרך בו בצבים ובכרכרות...

באה העת להכיר, כי הדת והלאומיות תואמות נולדו בקרב האומה העברית, או האומה העברית ילידת שתיהן היא. אי־אפשר להפריד בין שתי אלה והאומה העברית תשאר בחיים. אבל צריכים לקרב את שתיהן אל מעין גבורתן, אשר משם שאבו את כחותיהן הנפלאים, אל הישוב העברי הגדול והמסודר בארץ ישראל. אז תופיע שוב לעינינו „היהדות ההיסטורית" בכל נגהה ויפעתה ושבה לתחיה „היהדות הלאומית", ואתה יחד ישוב לתחיתו הלאום העברי.

שלש תקופות.

תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הוי העולם. שני אלפים תוהו. שני אלפים תורה. שני אלפים ימות המשיח. (סנהדרין צ"ז. וע"ז ט. וע"ש היטב.)

שני אלפים תהו.

יושב לו יוצר העולם על אבני היצירה ודמות דיוקנו, כביכול, מרחפת לפניו, הנה ברא זה עתה עולם חדש, יפים הם השמים והדור נאה זיו הארץ, אבל האם יעיד העולם הזה על אלהותו של בוראו, כמו שעלתה במחשבתו לפניו? כל הבריאה כולה לא באה אלא כדי לגלות שיש אלהים בעולם. „מלך בשר ודם מתקלס במדינה ועדיין לא בנה לה דמוסיות... ברם יחידו של עולם בתחלה פעל ולבסוף נתקלס... בראשית ברא ואחר כך — אלהים". [בר"ר א.] רק ע"י הבריאה משתבח שם הבורא. ומהותה של הבריאה כולה צריכה להשתקף בנזרה, בדמות דיוקנו של הבורא, — באדם, כי בו „הקב"ה כביכול מתגאה בעולמו ואומר: ראו בריה שבראתי וצורה שצרתי" [שם י"ב]. והאם האדם שיִבָּרא בעולם זה, שיצא עתה מתחת ידי יוצרו, מוכשר לתכליתו הרמה הזאת?

ויושב לו יוצר העולם על אבני יצירתו ודמות דיוקנו שבמחשבתו מרחפת לפניו והוא „בורא עולמות ומחריבם, ובורא עולמות ומחריבם", זה לא נאה וזה לא טוב. [שם ט'] „והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים", מרחפת ומתארת לה את הצלם ואת הדמות — את האדם. והנה נברא העולם ונוצר היצור הנפלא, נזר הבריאה, שעליו לפרסם שם יוצרו, יוצר העולם. וכשם שיוצר העולם לא נתפרסם אלא ע"י יצירותיו, „ולפי מעשיו הוא נקרא", [שמו"ר ג.] כן אין האדם, דמות דיוקנו למטה, יכול לפרסם שם בוראו אלא ע"י יצירותיו הוא, יצירות האדם', הם מעשיו הטובים בתבל. גם האדם צריך להקרא אך ורק לפי מעשיו, אם טובים הם או רעים, ואין לעטרו בעטרות ואין לתארו בתוארים, שאינם מתאימים לפעולותיו—יצירותיו. הנה הקב"ה נקרא, למשל, „מלך הכבוד", אבל הוא לא נקרא כן מפני שאחרים מחלקים לו כבוד, אלא מפני שהוא מחלק כבוד לאחרים. „מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו, אין משתמשין בשרביטו ואין לובשין עטרה שלו ואין נקראים בשמו — קיסר, ואם נקראים בשמו ממיתין אותו, והקב"ה הושיב לשלמה על כסאו והרכיב לאליהו על סוסו, מסר שרביטו למשה ועתיד להלביש עטרה שלו למלך המשיח וקרא למשה בשמו". [שם ל.] ומפני זה הוא נקרא „מלך הכבוד", כלומר: נותן כבוד לאחרים. וכן האדם, „איזהו מכובד"? המכבד את הבריות"! ובדרך זו צריכים להעריך את ערכו של כל אדם: לסמן את מהותו

ולציין את איכותו אך ורק לפי מעשיו ביחוסו אל הבריות. אם יודע האדם, כי נברא הוא בצלם ובדמות של יוצרו ומפיץ סביבותיו רק טוב וחסד, מרבה בכל פעולותיו את השלום בעולם ומביא חיים ואושר בכנפיו לבוראי חלד, אז מדמים צורה ליוצרה ומכירים עפ"י הנזר את המלך ומקבלים כולם את עול מלכותו ויש אלהים בארץ. אבל אם שוכח הוא האדם את צלמו ודמותו ומכיר רק בכחו ובערמתו ומפיץ סביבותיו רוח קטב ומשחית ונושא בכנפיו אסון ומות, אז אם ידמו צורה ליוצרה מה דמות יערכו לו?

אמנם יודע הקב"ה, שהאדם האידיאלי, דמות דיוקנו שרחפה לפניו, החסר „מעט מאלהים" — „בראשית ברא, בשביל משה שנקרא ראשית" [בר"ר א'] — אינו נברא בצביונו המוסרי ובקומתו הרוחנית מתוקן ומשוכלל כל צרכו; יודע הוא הקב"ה, שאדם זה שנברא הוא „כולו שקרים" ו„כולו קטטה", אבל יודע הוא גם כן, כי „כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשיה, תקון... ואפילו האדם צריך תקון" [שם י"א]. העיקר הוא, כי יהיה באדם אותו הגרעין המוסרי הבריא, שיוכל מעט מעט להתפתח ולהצמיח את זה האדם האידיאלי; כי יהיה באדם זה אותו ניצוץ הרוח הגדולה, „רוח אלהים", שרחפה לפניו על פני המים, „זו רוחו של מלך המשיח". [שם ב'] ואם דורות רבים יעברו עד שיגיע האדם לזו המדרגה, שהוא צריך לעמוד עליה, כבר כדאי לעולם להתקיים. הגרעין המוסרי העיקרי הזה הוא: הכרת האדם את ערך האדם, הכרת הצלם והדמות של יוצרו אשר בו. הסימן המובהק, המעיד על גרעין זה אם ישנו או איננו, הוא יחוסו של האדם — לאדם: עד כמה הוא שומר על חיי רעהו, עד כמה הוא מכבד את עצמיותו וזהיר בכבודו של חברו; וישנו עוד סימן אחר, יותר עמוק ויותר מקיף: עד כמה מרגיש האדם שיש דברים בעולם שהם נעלים ויקרים לו יותר מחייו הוא, עד כדי למסור נפשו עליהם. רגש זה הוא סימן לאותו ניצוץ הרוח הגדולה, שהוא בוער בלב. בבריאת האדם לבדו לא נאמר „כי טוב", הטוב שלו נכלל „בכל אשר עשה אלהים", כלומר: האדם הוא טוב עד כמה שהוא מביא טובה לעולם, לתקונו ולשכלולו. ואם מביא הוא טובה לעולם, אז הוא „טוב מאד": טובה „מלכות שמים" וטובה מאד גם „מלכות הארץ", „שהיא תובעת דקיון, עלבון, של בריות"... [שם ט'].

מצא הקב"ה, כביכול, את הגרעין המוסרי הזה, המוכשר להתפתחות, בקרב האדם שיצר בעולם שנברא ואמר: „דין הניא לי", יפה עולם זה, נאה ומתוקן לתעודתו, והאדם היה לאדם הראשון, לאבי המין האנושי. העמד האדם במרכז העולם, כאילו כל העולם כולו לא נברא אלא בשבילו. נטע הקב"ה, כביכול, גן בעדן, „וישם שם את האדם אשר יצר לעבדה ולשמרה". האדם צריך לשמור על כל מה שיש בגן לבל יאבד ויתקלקל בו דבר. אולם

חובתו הראשונה היא: לעבוד את הגן הזה, לפתחו ולשכללו. ו„קול אלהים מתהלך בגן לרוח היום", השכינה תשרור בארץ בכל תקופות התקדמותה, ו„גן עדן" תהיה הארץ למשפחת האדם.

והנה חטא אדם הראשון, עבר על צווי יוצרו — ונענש במה שנענש. להחריב את העולם בשביל חטא זה — לא עלתה במחשבתו של הבורא. הוא ידע מראש, כי „אפילו האדם צריך תקון"; ואם עתה אין האדם יכול לשמור גם מצוה אחת שצוהו יוצרו, הנה ימים יבואו והוא לא יסתפק אפילו בתרי"ג מצוות, ועוד יוסיף עליהן גדרים וסייגים, תקנות ומנהגים משלו לכבוד בורא עולם, הזן והשופט את ברואיו..

אח הרג אח — ונענש הרוצח במה שנענש. מחשבת כליון חרוץ על כל העולם — לא נולדה. בזיעת אפיו יאכל האדם לחמו, — ויזכור את בוראו ופקודותיו; נע ונד יהיה הורג־אח בארץ, — ויכיר את ערך האדם. העולם לא יחרב מפני חטאים אלה, אם כי עצומים ואיומים הם, אם רק הגרעין המוסרי העיקרי לא נתקלקל, ועוד נשאר בו כחו והכשרתו להתפתחות. אבל הנה החלו להתגלות סימנים מחרידים של קלקול הגרעין הזה. הארץ מלאה חמס ורבה רעת האדם. כל אחד חומס וגוזל את חברו. האדם וכל אשר לו נעשה הפקר לכל אלים ותקיף, שחשב את עצמו ל„בן אלהים" ולקח לו מכל אשר בחר. חדלו „בני אלהים" אלה לראות באדם את הצלם והדמות של יוצרו, ונחשב בעיניהם רק כאחד החפצים הרבים, המתגלגלים בעולם להנאתם ותענוגיהם.. [שם ו"א].

שכח האדם את יוצרו ואת רוחו אשר בקרבו, „וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום", ומחשבת־עצב עלתה על לבו של הקב"ה, כביכול: הנה גם הפעם, כנראה, לא נמצא עוד בבריאה הגרעין המוסרי המוכשר להתפתחות, שבשבילו נברא העולם. האדם הזה, אשר את גופו בראתי מעפר שבחרתי וצברתי לו, ואת נשמתו שנפחתי באפו מתחת כסא כבודי לקחתי, ואמרתי: הוא יכיר בקרבו את דמותי וצלמי וישרה בעולמי־עולמו את שכינתי; ויחידי בראתיו „מפני שלום הבריות", „שלא יהיו משפחות מתגרות זו בזו, ומפני הגזלנים ומפני החמסנים" [סנהדרין ל"ז. ל"ח], שלא יגזלו ולא יחמסו איש את אחיו, — האדם הזה מרבה עתה חמס בעולמי וממריד עלי את כל ברואי תבל להפריע את הסדרים, סדרי־עולם, שקבעתי, וכבר „השחית כל בשר את דרכי על הארץ" והחזיר את עולמי המוסרי לתהו ובהו... [שם. ק"ח] נחמתי האחת, כי עשיתי את האדם בארץ, „שאילו בראתי אותו מלמעלה, אז כשם שהמריד בי את התחתונים כך היה ממריד בי את העליונים"... [בר"ר כ"ז] „ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי". אחרי שלא מצאתי לי גם בעולם זה שנברא את מבוקשי, וגם „דין לא הניא לי" בעולמות הקודמים שבראתי והחרבתי, לא נשאר לי אלא להחזיר גם

אותו לתהו ובהו. וקודם כל אמחה את האדם, „אפילו עפרו של אדם הראשון", ו„אפילו לוז של שדרה שממנו יציץ האדם לעתיד לבוא", את הכל אמחה; [שם, כ"ח] כל אות מן העבר לא ישאר ממנו תחת השמים וכל תקוה לעתיד לא תהיה לו, כי „נחמתי כי עשיתים".

ובפעם האחרונה מסתכל היוצר ביצירתו הנפלאה, שחיתה לפניו זה עשרה דורות; מסתכל ב„נפלים", ש„הפילו את העולם" שלו, מסתכל ב„אנשי השם", ש„השמו את העולם" בעצמם, ובהיותם מופת לאחרים במעלליהם המזוהמים „גרמו לעולם שישום", [שם כ"ו] וכבר נחתם גזר־הדין, עוד מעט וחזר כל העולם לתהו ובהו, אלא — ו„נח מצא חן בעיני ה'"...

ועוד הפעם: „והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום", בטלו כל סדרי בראשית, המזלות לא שמשו, החמה לא זרחה, מעינות תהום רבה נבקעו וארובות השמים נפתחו, נתלכדו המים העליונים עם המים התחתונים ו„כל אשר נשמת רוח חיים באפו — מתו", כמו חזר העולם לקדמותו: מים, מים, מים. אולם תחת אשר על פני המים הראשונים היתה „רוח אלהים מרחפת" ומחפשת לה את תבנית הבריאה עפ"י תכליתה המוסרית, הנה עתה על פני המים האלה כבר שטה „תיבת נח", המכילה בתוכה את תמציתה של הבריאה כולה, גם את סמל תכליתה המוסרית: מן המינים הטהורים — שבעה, שבעה, ומן המינים הטמאים — רק שנים, שנים... ונושאת תיבה זו בתוכה גם — מה שהוא העיקר — את הגרעין המוסרי הבריא המוכשר להתפתחות את — נח. אמנם בהשקפה ראשונה קשה היה למצוא גרעין זה גם אצל נח, „אפילו נח שנשתייר לא היה כדאי" [שם כ"ח] גם הוא „מחוסר אמנה היה" [שם ל"ב], ואף עליו „נחתם גזר הדין", [סנהדרין ק"ח], אבל סוף סוף היתה בו איזו פרודה, איזה אטום, של הגרעין הזה ו„צפה הקב"ה שיצא ממנו משה", זה האדם האידיאלי [ילקוט שמעוני, בראשית], ובבחינה היסטורית זו היה נח „צדיק בדורותיו", בדורות הבאים שיצאו ממנו יתפתח מהניצוץ הקדוש הבוער במסתרי נפשו אותו הצדיק התמים, „ונח מצא חן — בזכות תולדותיו". [בר"ר כ"ט].

פרודה זו כבר הראתה אותותיה בתיבה. הן המבול הלך והחריב את הכל, וזמן קצוב לא היה לו לדעת מראש כמה יארכו ימיו, ובכל זאת לא פחד נח פן לא יספיק המאכל שאסף בתיבה לו ולביתו, אלא זן ופרנס את כל הברואים הנמצאים אתו, כטהורים כטמאים, ודאג לתת לכל אחד את אכלו בעתו... [— רק ארי היה בתיבתו, ששאף לדם, לטרוף טרף, ולא יכול נח לזונו, וזן אותו הקב"ה בעצמו — נעשה חולה קרחת, ו„אשתיה זנתיה"...] ובצאת נח מתיבתו והעלה עולותיו על המזבח שבנה „וירח ה' את ריח הניחח", הריח הקב"ה, כביכול, בנח את „ריחו של אברהם אבינו עולה מכבשן האש, ריח של חנניה מישאל ועזריה עולה מכבשן האש, ריח דורו של

שמד". [שם ל"ד] במעשה זה של נח להקדיש את כחותיו לצרכי אחרים: ראה זה הגרעין המוסרי הבריא, זו מסירות הנפש על קדושת רעותיו, שהלך אח"כ והתפתח באברהם אבינו ובחנניה מישאל ועזריה והגיע למדרגתו הגדולה „כרורו של שמד", כדור שמסר את עצמו לא רק לכבשן האש, למיתה בבת אחת, אלא גם ליסורים הגדולים והנוראים של שריפה עם „ספוגין של צמר על הלב", של סריקת הבשר במסרקות של ברזל, של פשיטת העור מעל הפנים... ובהריח הקב"ה, כביכול, בנח את הריח הזה, ויאמר: „לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, כי יצר לב האדם רע מנעוריו". לא „כל" יצר ולא „רק" רע ולא „כל היום", כאשר חשבתי בתחלה בבואי להחריב את העולם, אלא יש בו גם יצר טוב, השואף להיטיב, אם כי הוא בא מעט לאחר זמן... והגרעין המוסרי הזה כבר יחזיר סוף סוף את העולם לישובו ולסדריו הקבועים.

ובשוב העולם לסדר ישובו באה הפקודה הראשונה של הקב"ה לנח — על שפיכת דמים, על ערכם של חיי האדם: „שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם ואתם פרו ורבו" וגומר. האדם איננו יצור יחידי, הוא נושא בקרבו אלפי דורות, שעתידים לצאת ממנו במשך אלפי שנים. השופך דם האדם, צועקים מן האדמה לא רק דמי ההרוג לבד אלא גם דמי זרעותיו „עד סוף העולם". [סנהדרין ל"ז.] וחיי האדם מתחילים לא בעת שהוא כבר עומד חי לעינינו, גם עובר במעי אמו כבר אדם היא, כבר עליו מרחף צלם דמות יוצרו ומצווים על חייו, ו„שופך דם האדם באדם, זה עובר במעי אמו, דמו ישפך" [שם נ"ז], ואף בדמי העובר השפוכים, כבר צועקים דמי זרעותיו עד סוף העולם... „ואתם פרו ורבו", עליכם למלא את הארץ ולהגדיל את הדמות; והדם השפוך ממעיט את האוכלוסין וממעט את הדמות. נפש האדם צריכה להיות יקרה מכל יקר, ואין להעריך את כל ערכה באיזו מדה שהיא. האדם — זהו „צלם אלהים" אשר בארץ, ועל השם הזה אין מה להוסיף. „חביב אדם שנברא בצלם" וחבה זו אינה רשאית להבטל מפני כל מיני חבות וחובות שבעולם. „בשעה שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת: קלני מראשי, קלני מזרועי", וכה „המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך" [שם מ"ו]. אם משה הכה את המצרי, הנה „ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדת הימנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות"... [שמו"ר א.] אם אלישע קלל את התינוקות והדובים טרפו אותם, הנה „ראה שלא היתה בהם לחלוחית של מצוה, לא בם ולא בזרעם עד סוף כל הדורות"... [סוטה מ"ו:] אבל מי שאינו יכול לראות לא רק „עד סוף כל הדורות" אלא גם ה„תוחלת של הצדיקים", ה„לחלוחית של מצוה", הצפונה באדם שעומד לפניו,

הוא צריך לראות בכל אדם את „צלם אלהים" ולחבב אותו. רק בהכרה כזו של ערך האדם יוכל העולם להתקיים. ואם יש לפחות לע"ע גרעין של הכרה זו יתקיים העולם ויתפתח.

גרעין זה נמצא בנח והעולם נתקיים. אולם לידי התפתחותו הגיע גרעין זה רק לאט, לאט, ועד מטרתו העליונה עוד לא הגיע גם היום הזה... ערכו של האדם עוד לא הוכר כראוי, לא רק בעת ש„מבול של דם" שוטף על פני ארץ רבה, אלא גם בעת ש„סדרי־בראשית" קבועים.

נח נטע כרם ו„עשה עצמו חולין". חם אבי כנען עשה מה שעשה, והאב הזקן, אבי המין האנושי, מוציא מפיו את הקללה היותר איומה בתבל, את קללת העבדות. קללה זו נוראה לא רק לעבדים, אלא גם, ואולי עוד יותר, לאדונים. בקללה זו הובלטה כל השפלות שבאדם, כל אי־הכרת עצמיותו שלו. הלא „צלם אלהים" זהו סמל החופש הגמור והשלם, סמל היוצר לפי רצונו המוחלט, ובא האב הזה וגוזל מאחד מבניו את חופשו ואת רצונו, ומסיר מעליו את צלם דמותו הרוחנית, הלא נורא הדבר! „עבד עבדים יהיה לאחיו"! ואם האחים־האדונים יתרגלו להביט על בני־אדם לא כעל אחים בצלמם ודמותם, אלא כעל עבדים־חֲפָצים, שלא נבראו אלא לשמשם, הנה ימים באים ויקומו מהם גבורים־תקיפים ויכריעו גם אותם, את האדונים של היום, תחת כפות רגליהם, ויכבשו גם אותם לעבדים... ואם עוד יום יבוא ואחד „העבדים" יתגבר והוא יעלה למלוכה ורגזה הארץ תחתיו, ומבול של דם ואש יעבור על פני תבל...

ויום זה בא! ונמרוד, בן בנו של חם, „החל להיות גבור בארץ" ו„הוא היה הראשון שעשה מלחמות בארץ ולקח מלכות בחזקה". הוא „היה גבור ציד, היה צד את הבריות והורגן", „היה יודע רבונו ומכוון למרוד בו ולהמריד עליו כל העולם בעצת דור ההפלגה". [מדרש אגדה נח ורש"י על התורה.] ומלך שעושה מלחמות וכובש ארצות בגבורה, לו אין אדם נחשב למאומה. גדודים שלמים של אלפי בני־אדם אינם בעיניו אלא מדרגות ומעלות לכסא המלוכה. ומרוח זה הוא שופך על כל סביבותיו, וסר מעל האדם צלמו, צלם האלהים. בא נמרוד זה לבנות לו מגדל שראשו בשמים, ולבנה אחת במגדל הגבוה הזה כבר יקרה לבני דורו מחיי מאות איש... „אם נפל אדם ומת — לא היו שמים את לבם אליו, ואם נפלה לבנה אחת — היו יושבים ובוכים ואומרים: אוי לנו אימתי תעלה אחרת תחתיה"... [פירדר"א כ"ד]

במצב זה חוזר עוד הפעם העולם המוסרי לתהו ובהו, ושוב התפשט החושך על פני התהום העמוקה, הפתוחה לרגלי בני־האדם. אך הפעם נתגלה הגרעין המוסרי הבריא בדמותו של אברהם, שעמד על כל קלקולו של הדבר, [שם] „ויאמר אלהים יהי אור, זה אברהם", [בר"ר ב'.] ויהי אור, ו„שני אלפים תהו" עברו וכלו!

שני אלפים תורה.

עם אברהם אבינו, אבי האומה העברית, החלה תקופה חדשה בתבל, תקופת „שני אלפים תורה״. תקופה זו החלה מן העת שיצא אברהם להפיץ את תורתו ברבים ולהשרישה בלבות בני דורו. ביציאה זו של אברהם היתה מעין יצירה חדשה. בודאי נמצא באברהם אותו הגרעין המוסרי העיקרי, שנטע היוצר בתחלה ביצור כפיו, באדם הראשון, ונמסר לו לאברהם בירושה מאבותיו הראשונים בלי דעת, אבל הוא הגיע אליו לא בדרך ה ה ת פ ת ח ו ת בדרך ה מ ס ו ר ת, אלא כמו י צ י ר ה חדשה נוצרה בתוכו, יצירה מקורית, שתי בליותיו נעשו כשני מעינות, ודבר זה סגלהו והכשירהו להיות לאור־עולם.

נח היה צדיק תמים. הוא החזיק באמונתו, שקבל מאת יחידי הסגולה שעמדו לפניו, בלי כל חקירות ודרישות אחרי כל צדדי החיוב והשלילה שלה, ועל כן לא היה כבר מסוגל להפיץ אמונתו זו בין הכופרים בה. ונח, שלא הפיץ את תורתו ברבים, ישב לו במנוחה ובני דורו לא הפריעו את שלותו ולא רדפו אותו כלל. הוא בונה לו איזו תיבה מיוחדת — יבנה לו „זקן״ זה, והם בשלהם, אינם מפריעים כלל את „הבטלן״ הזה מעבודתו המוזרה. אם נפשם טובה עליהם הם מלגלגים עליו, ואם לבם רע — יורקים כלפי תיבתו והולכים להם לדרכם, אבל לגרשו מתוכם, — חלילה! אדרבה ימצא בקרבם גם „טפוס״ בזה למען יראו בניהם איך א י נ ם צריכים להיות... אולם אחר, לגמרי אחר, היה אברהם. זה חקר ודרש ומעינות נפשו התגברו ונובעים לו דעות ורגשות, „תורה וחכמה״, עד שבא לידי אמונתו הצרופה. הוא היה כבר מזוין בכל כלי־הזין הדרושים להפיץ תורה חדשה, או לחדש תורה שנשתכחה, בתבל, והוא יצא להפיץ את התורה שמצא בכח גדול וברוח חזקה. על אברהם כבר לא ל ע ג ו, אלא — חרקו שן, בו כבר הכירו בני דורו לא איזה „זקן בטלן״, כי אם אויב מסוכן, שבא להחריב עליהם אר־

כל עולמם, והחלו הרדיפות נגדו עד שהשליכוהו לכבשן האש, אבל „שני אלפים תהו" כבר כלו, אורו של אברהם בוקע ועולה ועושה נפשות בחרן... ומני אז החלה תקופת התורה. [ע"ז ט.]

תחלת עבודתו של אברהם היתה, כידוע, באור כשדים. שם החל לפרסם את אמונתו החדשה וזעזע את עמודי האמונות המקובלות בעם, אמונה האלילים. תכונת עבודתו בתקופה ההיא היתה — שלילית. הטיל ספקות ופקפוקים באמונות אחרים. ערך נגד עיני העם אמונה אחת מול אחרת והראה על הסתירות שביניהן. אלה עובדים לאש ואלה — למים המכבים את האש; אלה סוגדים לעננים הטעונים מים ואלה — לרוח המפזרת את העננים, ואלה כורעים ומשתחוים לבן אדם אשר רוח בו... וכה שבר אליל אחד את רעהו ונברא הטפוס של „הרן", זה המפקפק התלוי באויר, את הישן כבר עזב ואת החדש עוד לא קבל, באליליו כבר כפר ובאלהים עודנו לא יאמין. [בר"ר ל"ח].

תקופת־שלילה זו מוכרחת אמנם לבוא לפני כל תקופה של חיובים חדשים; ולא עוד אלא שהיא מחויבת לבוא גם בסופה וסערה, שרק אז יש בכחה לזעזע שרשי הישן ולפנות לה, לפחות במקצת, את הדרך אל לבות בני אדם; ואם תפגוש מכשולים גדולים על דרכה לא תבנע לגמרי עד שסוף סוף תגיע אל מטרתה. „הרוח הזה בשעה שהוא יוצא לעולם הוא מבקש להחריב את העולם והקב"ה מרשלו בהרים ומשברו בגבעות ואומר לו: הזהר שלא תזיק בריותי". [שם כ"ד] כל אידיאל גדול כשהוא יוצא לאויר העולם הוא מבקש להביא מהפכה שלמה בכל סדרי החברה, להחריב את עולמה הישן ולהקים סדרים חדשים המתאימים לרוחו. הוא נפגע אמנם בהרים ובגבעות, במפריעים ומעצורים, והוא מתרשל ומשתבר ואינו מזיק פתאום לבריות האוחזות בקרנות המזבח הישן, אבל אחרי שיצא ברעם וברעש איננו נח ובטל לגמרי לרגלי ההרים והגבעות... הוא משתבר ומתרוסס, אבל רסיסים ממנו קופצים מעל להרים האלה ואוחזים את דרכם האלה, ומטהרים את האויר המחניק ומשיבים את הנפש המדוכאת ומכינים את הלבבות לקראת האידיאל החדש... אולם אלמלי יצא הרוח הזה בתחלתו בהשקט ונחת לבלי יזיק, חלילה, לבריות ולבלי הרגיז את נמרוד ואת תרח, את כל התקיפים והמיוחסים, העושים סחורה באלילי העם, כי אז היה הרוח הצנוע והשקט הזה נשאר נח לרגלי כל הר וכל גבע, שהיה פוגש על דרכו, והיה עובר וכלה מן העולם, והעולם היה נחנק בעפושו ועובר ובטל גם הוא...

כן! תקופת־השלילה מוכרחת לבוא, אבל סוף סוף תקופת עבודה שלילית זו באור כשדים נחשבת עדיין על „שני אלפים תהו". השלילה, אף כשהיא באה לשם חיוב, מגדילה עוד יותר את התהו בעולם. הכל הולך ונהרס, ואבק־ההריסה מכסה את פני השמים ומחשיך את אור השמש... תקופת

הח׳׳ב, „שני אלפים תורה״, מתחילה בחרן, בעת שאברהם החל לרכוש נפשות לתורתו ו„אברהם מגייר גיורים ושרה מגיירת גיורות״.

יותר מעשרים שנה עבד אברהם את עבודתו הרוחנית בחרן, הרבה נפשות הכניסו הוא ואשתו תחת כנפי שכינתם עד שנוכח, כי עמלו זה — עולה בתהו... הגיורים שלו אמנם מסכימים בפיהם לאמונתו, מודים באל אחד יוצר העולם, אבל אינם מכירים בצלם אלהים אשר לאדם, אינם יורדים לעומקה של אמונת האחדות הזאת, והעולם נשאר ביד התקיפים והעריצים, המוסיפים לדכא את החלשים... לא נקל הוא להפיץ בין בני האדם דעת ערכו של אלהים אחד, אולם קשה שבעים ושבע להפיץ בתוכם דעת ערכו של האדם, ואשר רק על הדעת הזאת יוכל להתבסס עולם הצדק והחסד, כמו שעלה במחשבתו של יוצרו ובוראו... אז שמע אברהם את קול אלהים: „לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך״. תורתך, אברהם, זקוקה לארץ ישראל. בחרן לא תצליח הרבה, לך ארצה כנען, שם תמצא את הקרקע המוכשרת לעבודתך. הריה ובקעותיה יענו לך הדם, נחליה ופלגיה יפיצו מעינותיך חוצה ובתכלת שמיה תזרח שמשך. שם תלמד לבני אדם תורתך, שם תורה להם חכמתך ו„אין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל״ [שם ט״ז.]

ואברהם עוזב את אביו ואת ביתו, לוקח אתו את „הנפש אשר עשה בחרן״, הגיורים והגיורות שלו, גם את לוט בן אחיו, בנו של הרן הספקן והמפקפק, והוא בא לארץ כנען להוסיף לעבוד את עבודתו, להאיר את אורו בארץ־קדש זו. אבל בא׳ כנראה, לא בשעת־הכושר. „הכנעני אז בארץ״, הכנעני הולך וכובש את הארץ מיד בני שם, ובשעת מלחמה כל הלבבות טרודים ואינם פנויים לקבל תורות חדשות. אדרבה אז מתעוררת גם נסיגה לאחור, להחזיק בישנות שנשכחו, או שעברו עליהן עד עתה בשויון־רוח גמור. ואברהם הפיץ את תורתו על ידי עשית טוב וחסד, מיסד בתי־מקלט לנמלטי־המלחמה, בתי־תמחוי לרעבים, וכדומה; מכנים אורחים לביתו וזן ומפרנס את כולם באהבה רבה ומחבב עליהם את תורתו, מיטיב הוא לרעים ולטובים ומפרסם ביניהם שם „אל עליון קונה שמים וארץ״; ואז, „בשעת חירום״, התעוררו מסתמא גם שאר תושבי הארץ לעשות מעין מעשים כאלה, כי בעת מלחמה, בשעת אסון נורא כללי, יש שגם לבבות־אבנים מתפוצצים, וגם „אנשי סדום״ מאריכים ומרחיבים מעט את מטותיהם, „מטות סדום״, וממציאים פרוסת לחם לרעבים... ולא היו אז מעשיו של אברהם נכרים כל כך. ולא עוד אלא אברהם כבר הספיק להוציא לצרכי העניים המרובים את כל רכושו שהביא אתו מחרן, ופה הביאה המלחמה רעב בארץ, ובידו כבר לא נשארה מאומה לא רק בשביל העניים אלא גם לפרנס את עצמו וביתו

עד שהיה מוכרח לקחת ב ה ק פ ה ולהשתקע ב ח ו ב ו ת... אז ראה, כי שבתו עתה בארץ זו, שבה הוא צריך להרים דגל תורתו, לא רק שלא תביא תועלת, כי אם גם תזיק הרבה. הן התושבים אינם יודעים כי הוא, אברהם, נעשה עני. ואם גם יראו, כי רעב הוא ללחם, יאשימו אותו כי רק מ ת ר א ה הוא כרעב בכדי להפטר מתשלומי מסים וחובות, כי האם יש ע ב ר י עני בתבל... ובראותם כי עומד הוא מרחוק לענינם ואסונם יצא לו שם רע בארץ וכל עבודתו אחר כך תהא מאפע... אז יצא אברהם למצרים. שם נתעשר שוב, ובשובו לארץ כנען הלך למסעיו, קודם כל „הלך לפרוע הקפותיו". [שם מ"א]. ובעת שישב אברהם במצרים ג מ ר הכנעני את כבושו בארץ, ואברהם מצא בה, כי לכנעני כבר נספח עוד אחד, הפריזי, והם כבר י ו ש ב י ם בארץ, יושבים במנוחה. ובשוב המנוחה שבו אנשי־סדום להיות מה שהיו, ואז יצא אברהם עוד הפעם לעבודתו הרוחנית, להפצת תורתו; ועוד הפעם נוכח, שכל עמלו לריק... הנה גם לוט בן אחיו „מסיע עצמו מקדמונו של עולם" [שם.]; וגם דמשק אליעזר, זה ש„דולה ומשקה מ ת ו ר ת ר ב ו לאחרים" איננו יכול להשביע רצון, חשוד הוא בעיניו על עברות ו„מרמה בידו"..., [פרדר"א ט"ז]. ופה באים אנשי־סדום, אשר זה מעט הראה להם ב פ ע ו ל ו ת ו מ ע ש י ם את יופי תורתו וזוהר אמונתו, במעלליהם הרעים לשמים ולבריות... ומה הועיל סוף סוף בעבודתו הרוחנית?

עתה הבין אברהם, כי לקבל את תורתו, לא רק באמרי־פה, ולא רק ללמדה לאחרים, אלא ל ח י ו ת ע ל פ י ה בעצמם מוכשרים רק אנשים עם תכונה נפשית טבעית, אנשים שהגרעין המוסרי הבריא נמצא בהם באיזו מדה מטבע בריאתם, כאשר אז מכשיר אותם גרעינם המוסרי הטבעי לקלוט את טל אמרתה של תורתו, וטל זה משפיע מצדו על הגרעין המוסרי הטבעי לפתחו ולגדלו עד שנעשה האדם ב„צלם אלהים"... ובעמוד אברהם על טבע תורתו זו, קרא: „ה' אלהים! מה תתן לי? ואנכי הולך ערירי"! מה יביא לי כל עמלי הרוחני, אם אין מי שילך בדרכי ויעשה את מעשי? אז שמע אברהם את הבטחת ה ב נ י ם: „אשר יצא ממעיך הוא יירשך"! לבניך תהיה זו התכונה הנפשית הדרושה באמת, כי תורתך תהיה להם „תורת חיים" ואת דגלך ישאו ברמה, אמנם לצמצם את תורתך, אברהם, רק בין בניך ולהפקיר את כל העולם כולו לתורות אחרות אסור לך. צריך אתה לשאוף, כי יקומו בעולם „ת ל מ י ד י ו של אברהם" ב„עין טובה ורוח נמוכה" במקום „תלמידיו של בלעם" ב„עין רעה ורוח גבוהה". [אבות פ"ה] שאיפה זו היא נשגבה ונהדרה וראויה להקדיש להתגשמותה כחות וכשרונות מרובים. הנך צריך, אברהם, להוסיף להפיץ את תורתך ברבים גם לימים הבאים „ונברכו בך כל גויי הארץ", אבל תקותך העיקרית, שתורתך תעשה לתורה שלמה של חיים

שלמים. תלויה ב ז ר ע ך, שיירשו ממך את תכונתך הנפשית, אשר כל הרואה את מעשיהם יאמר: „ב י ד ו ע שהוא מזרעו של אברהם אבינו״. [ביצה ל״ב]. ב נ י ך שיזכו לתכונת־הנפש שלך להם תעשה התורה לזר, לעטרה שהולמתם, אבל אלה מ„תלמידיך״ הזרים, שלא תהיה להם „זכות אבות״ זו, להם נעשית התורה לזר, אינה יכולה להבלע בדמם ונפשם...

ואחרי שכבר הוברר, כי תורת אברהם קשורה אל תכונתו הנפשית, והיא תשמר ותתגשם בחיים רק בין זרעו, התעורר הרצון להבדיל את בני אברהם מן העמים האחרים ולעשות אותם לחטיבה בפני עצמם. המצוה הראשונה בכונה זו היתה המילה, אות ברית בין יוצר העולם ובין זרעו של אברהם, אות, שזרעו של אברהם צריך לתת אותו בבשרו, בתור התקון הראשון של האדם... [ע׳ תנחומא תזריע.] אות שיהיה גם ה פ ת ח ל ת ל מ י ד י ו של אברהם, לכל אלה הרוצים לקבל את תורתו ולהספח אל ביתו... ובבוא אברהם לעשות את הצעד הראשון להתבדלותו התנהג כטבעה של תורתו — בפרסום גמור. אין אברהם מתבייש כלל בנמוסיו המיוחדים, איננו מתחבא עמהם מעין רואים ואיננו מסתתר לעשותם בחדרי חדרים. „בעצם היום נמול אברהם״, „אילו מל בלילה היו כל בני דורו אומרים: אילו היינו רואים אותו לא היינו מניחים אותו למול, אלא בעצם היום, ודרגיש לו ימלל״, מי שרוצה לדבר, ידבר. [בר״ר מ״ז] הוא „לא נתירא לא מן ה ג ו י ם ולא מן ה ל י צ נ י ם״. [רש״י על התורה.] בפרסום זה ובתקיפות זו הפיץ אברהם תמיד את תורתו ופעל את פעולותיו, לא שם לבו לא אל ה ש ו נ א י ם ו ה א ו ה ב י ם החיצוניים, ולא אל ה ל י צ נ י ם הפנימיים, ותכונה זו ירשו בניו אחריו; ועל כן היתה להם תורתם תורת־החיים, וחייהם היו חיי־תורה.

ובאותה שעה שאברהם נתבשר בבשורת הבנים ועליו היה לחשוב דרכו איך למסור את תורתו ואמונתו לזרעו הוא, התכונן מאורע גדול בארץ שהוא יושב בה; התכונן משפט צדק על גליל שלם בעון יושביו הרעים, התכונן חרבן סדום ועמורה, שאברהם יכול ללמוד וללמד ממנו הרבה מאד. הנה אברהם הכיר את בוראו מן המאוחר אל המוקדם, מן „הבירה אל המנהיג״, מן הבריאה אל הבורא. ו„חמשים ושתים שנה הקב״ה מעיד באנשי־סדום ומ ז ע ז ע ע ל י ה ם א ת ה ה ר י ם כדי שיעשו תשובה״ [תנחומא וירא]. ואברהם רואה את זעזועים אלה, שומע רעש ההרים, ההולך ונשנה מפעם לפעם ומבין, כי יש פה איזו יד של הבורא, איזו כונה אלהית. „וה׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה״? צריכים לגלות לו פעם אחת את האלהות מן המוקדם אל המאוחר, ידע פעם אחת ידיעה מ ו ח ש י ת, לא רק ש כ ל י ת, כי יש באמת בכל מאורעות העולם כונה מיוחדת של יוצרו ומנהיגו. „ואברהם היה יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ, כי ידעתיו למען אשר

יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט״. וצריך הוא לראות בעיניו את גמול הצדקה והמשפט של אלהיו ותִגָלה לפניו אמתת תורתו בכל תקפה ובהירותה, ואז יוכל לצוות את בניו לשמור דרך זו של עשית הצדקה והמשפט. הן תורת־החקירה אי־אפשר לצוות. חקירה אינה נמסרת מאבות לבנים בתור אמונה, כי אם בתור חקירה, ואפשר שהבנים יחקרו אותה החקירה ויבואו על ידה דוקא לידי כפירה בזו האמונה של אבותיהם... בתור אמונה יכולים האבות לצוות רק דברים שנתגלו אליהם בהופעה רוחנית מיוחדה, או במסורת היסטורית... עתה תהיה הופעה מוחשית בארץ. היו ערים גדולות ופורחות, ירדו אש וגפרית והפכו את כל הערים האלה, ובמקומן קמו הרי סיד וים המלח, ורק נאות־דשא פוריים אחדים כ„עין גדי״ נשארו כמו לזכר על פוריותה הקודמת של חבל־ארץ זה... אברהם יגיע בודאי דרך חקירתו אל הכונה האמתית של מהפכה זו, כי היא באה בתור עונש על מעשיהם הרעים של אנשי הערים האלה, סדום ועמורה. אבל אם ימסור דבר זה לבניו כתוצאות חקירתו, יוכלו הם לחקור חקירה ולאמר, כי היה פה לפניו מחזה טבעי, כרעש שהיה פעמים רבות בארץ, כמו שאנשי־סדום ראו בהעתקת ההרים „ולא ידעו״.. ועל כן אמר ה׳ להודיע מראש לאברהם את כל אשר הוא עושה לסדום, גם ישלח מלאכים להציל את לוט, ואז כבר יוכל אברהם למסור לבניו יחד את העובדה ההיסטורית של מהפכת סדום ועמורה גם את ההתגלות האלהית שבה, אז גם יוכל לצוות את בניו על הלקחים היוצאים גם מתוך עצם העובדה של המהפכה וגם מתוך אפני ההתגלות, „ושמרו את דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט״, וידעו לדון כהוגן על מעשי בני אדם...

„ויאמר ה׳: זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד״, הזעקה על חטאת סדום ועמורה אמנם רבה, אך בכל זאת אי־אפשר לסמוך על זעקת אחרים, אף כי רבה היא. אין לדון אנשים עפ״י משמע אזנים, צריכים להוכח היטב במצב הדברים. „ארדה נא ואראה: הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, אם עשו ככל הצעקה שצועקים עליהם, ואם לא״, וכאשר אראה, אז „אדעה״. ואז החל אברהם להתפלל: „האף תספה צדיק עם רשע״? אמנם יודע אנכי את „קציני״ סדום ואת „דייניה״. יודע אנכי את „סדריה״ הטובים את „משפטיה״ הצדיקים, ואין כל ספק בעיני, כי עוד יותר מהכצעקתה — עשו. קציני סדום ודייניה אינם נותנים גם לצעוק מתוך המכאובים, והם סותמים את פיות הצועקים, שיחרישו לעולם... אבל הן אינם דנים את המדינה ואת העיר רק על פי קציניה ודייניה, העומדים בראשה, ולגזור עליהן כליה; צריכים לשים לב ביחוד אל המון האנשים הפשוטים, הנמצאים בתוך העיר, לא בראשה, שאינם מפורסמים על פני חוץ. ואולי יש „בתוך

העיר" מספר צדיקים...? ובתור תשובה על שאלה צודקת זו בא הכתוב ומוסר לנו עובדה: „טרם ישכבו ואנשי־העיר אנשי־סדום נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה", לא היה בהם אפילו אדם ישר אחד, כולו סג יחדו נאלחו... ומקום כזה אין לו תקנה אלא השחתה...

מאורע סדום בהופעה זו למד לאברהם ולבניו אחריו לבלי לדון לרעה על כל „כלל": עיר, מדינה ואומה, או גם הסתדרות, מפלגה או מעמד, טרם ידעו כי כל אישיו משחתים עד היסוד. ובאופן זה יתיחסו תמיד אל כל „כלל" בעין טובה ובלב טוב; וכל שנאה כללית, המקפת סוג שלם של בני אדם בבת אחת, כמו שנאת הגזעים, שנאת העמים, שנאת המפלגות או המעמדות, כל שנאה עורת כזו לא תמצא בתוכם כל מקום. יכולים הם לדון לרעה את האיש הפרטי, אם ברור להם שאין בו אפילו ניצוץ אחד של „צדיק"; יכולים הם להוציא גזר דין רע על איזו מחשבה רעה, דעה מזיקה, פעולה משחיתה, שאיפה מרעילה של איזה „כלל" שלם, אבל להתיחס בשלילה אל „כלל" זה או אחר בשביל שיש בו גם דברים רעים, או אנשים בלתי מהוגנים, ומתוך יחס שלילי זה אל כל ה„כלל" עוד יבואו אח"כ גם להתיחס ביחס שלילי גם אל הדברים הטובים ואל כל האנשים הפרטים של ה„כלל" הזה, דבר כזה — חס לו לזרעו דאברהם אבינו...

וכה הלך אברהם והשריש את תורתו [זו, תורת האהבה אל כל בני האדם, תורת הדעות הישרות והמעשים הטובים, בתוך ביתו, והמעשים הטובים הלכו ונתרבו ונתפתחו ולבשו צורות קבועות, והיו לחוקים קבועים. והאהבה אל בני־האדם התגשמה בפעולות ויחסים מתאימים, ונקבעו היחסים בין איש לאיש, בין שבט לשבט, בין עם לעם והיו למשפטים מקובלים. תורה זו של אברהם, כחוקיה, במשפטיה ובנמוסיה הדתיים הלכה והתפתחה בימי יצחק, יעקב והשבטים, עד שקבלה צורה מסוימה, שעל פיה חיו בני ישראל במצרים והיו „מצוינים" שם, נפרדים ונבדלים לגמרי משאר עמי הארץ ההיא. ותורה זו של האבות, שנבלעה בדמם של הבנים, הכשירתם וסגלתם למעמד הר סיני, לקיים על ידם את ברכות שלשת האבות: ברכת אברהם: „ואברהם היה יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ, ברכת יצחק: „והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצות האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ, וברכת יעקב: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך". [בראשית י"ה, י"ח. כ"ג. ד'. כ"ח, י"ד.] מעמד הר סיני הוא הוא שעשה את [בני אברהם „לגוי גדול ועצום", הוא הוא שקבע את זרע יצחק ככוכבים מאירים בשמי האנושיות, והוא הוא שעשה את זרע יעקב לעם נצחי: מה „עפר הארץ מבלה את כל

כלי מתכות והוא קיים לעולם, כך בניך, יעקב, מבלים את כל העולם והם קיימים לעולם״. [בר״ר ס״ט, וע״ש]. אבל תכלית אחת יש לכל הברכות האלה: והתברכו כל „משפחות האדמה״ וכל „גויי הארץ״, תכלית המושגת רק בשעה שבני אברהם יצחק ויעקב יהיו ל„גוי גדול ועצום״ יורש „כל הארצות האל״, ארץ ישראל, ופורץ בהן „ימה וקדמה וצפונה ונגבה״...

במעמד הר סיני שמעו בני ישראל קודם כל את השאיפה הכללית של תורתם: „והייתם לי סגולה מכל העמים״. בשאיפה זו כבר מתבטא כל היחס החיובי הגמור אל כל העמים. אם התורה שואפת, כי עם ישראל יהיה „סגולה מכל העמים״, זהו אות ברור, כי כל העמים חשובים ומכובדים בעיניה, אלא שהיא שואפת לעשות את עמה לחשוב ומכובד עוד יותר. ואלמלי היה אפילו קורטוב אמת בדברי עלילות שונאינו, שתורת ישראל חושבת את הנכרים לבני־אדם גרועים, או גם לחיות־השדה, כי אז מהו השבח של עם ישראל להיות „סגולה״ מכל החיות והבהמות, או „סגולה״ מכל הפראים והפושעים..? ודבר זה, שנאמר בקצור בברית חורב, נתפרש היטב בברית ערבות מואב: „וה׳ האמירך היום להיות לו לעם סגולה... ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת״ [דברים כ״ו], את כל הגוים עשה ה׳ לתהלה ולשם ולתפארת, רק העם הישראלי צריך להיות עליון עליהם במוסריותו ורוחניותו, „להיותך עם קדוש לה׳ אלהיך״. ולמטרה זו באו כל מצוות התורה ופקודיה.

ה„סגולה״ צריכה קודם כל להתיחד ולהתבדל משאר העמים עד כמה שהתבדלות זו דרושה לשמירת עצמיותה של האומה, לסמן ולציין אותה מבפנים ומבחוץ ולעשותה לחטיבה אחת בעולם. מצוות רבות ישנן בתורה, שכל עיקרן לא בא אלא להגן על קיום האומה ברוחה, בקדושתה וטהרתה, להגן על שמירת סגולתה. בראש המצוות המבדילות האלה עומדת פרשת המאכלים האסורים, שבאה להבדיל את הבית העברי ועל ידו את המשפחה העברית. במצוה זו נאמר בפירוש: „ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי״, [ויקרא כ׳, כ״ו.] „אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי, ואם לאו, הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו״, תתבוללו בין העמים האחרים ולא יזכר שם ישראל עוד. [תו״כ שם.] „זאת החיה״, בהתבדלות זו של המאכלים תלויים חיי האומה. „משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים אחד לחיים ואחד למות אמר לזה של חיים: זה תאכל וזה לא תאכל, ולזה שאינו לחיים אמר: כל דבעי הבו לו. כך אומות העולם, שאינן לחיי העולם הבא כתיב בהם: כירק עשב נתתי לכם את כל, אבל ישראל שהם לחיי העולם הבא, זאת הבהמה אשר תאכלו״. [ויקר״ר י״ג]. אומות העולם, שמאכל אחד לכולן, הן הולכות ומתבוללות אשה ברעותה, מזון כללי — נשמה כללית, וכל אומה ואומה

בתור אומה אינה נצחית, אינה „לחיי העולם הבא"; והבדילה התורה מזון מיוחד לישראל למען ישאר ביחודו, וישאר עם נצחי, עם בן עולם הבא. ו„אל יאמר אדם אי־אפשי בבשר החזיר", מפני איזו טעמים רציונליים, כמו: מחלה מתדבקת בבשרו, וכדומה מן הטעמים שיכולים להבטל בזמן מהזמנים, „אבל אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי". [תו"כ שם.] טעם לאומי בדבר: לשמור על עצמיותה של האומה; ובכל תקופה שהתגברה הסכנה של ההתבוללות באו שומרי ישראל והחמירו ב„מאכלות אסורות", להגדיל יותר את ההתבדלות, כמו ב„י"ח דבר", וכדומה.

בין הפקודות והמצוות, שבאו לשם שמירת עצמיותה של האומה, יש דברים שהתורה מדברת עליהם בפרטיות יתרה, מתעכבת על כל דקדוק קל ומקפדת על כל פרט קטן, ויש דברים שהיא מזכרת אותם רק בדרך כללי; ואף שהיא חוזרת עליהם כמה וכמה פעמים, וזה מעיד כי הדברים האלה חשובים בעיניה במדה מרובה מאד, בכ"ז אינה מכנסת עצמה לפרטיהם ודקדוקיהם ומסתפקת רק בעצם הדבר, בכללו. וכשנסתכל בתכונות הדברים האלה לדעת את ההבדל שבין אלה הדברים הכלליים, שבהם „מקרא מועט", ובין אלה הדברים הפרטיים, ש„הם הם גופי תורה", אזי נוכל לבוא לידי מסקנא כזו: כל הדברים שבעיקרם היו נהוגים בעת מתן תורתנו גם בין אומות העולם והתורה השאירה אותם גם לבני ישראל, — היא קובעת חוקים גם לפרטיהם ודקדוקיהם ומרבה לטפל בכל פרט ופרט ובכל דקדוק ודקדוק, באשר רק הפרטים והדקדוקים האלה הם הם המבדילים בין ישראל לעמים במקצועות אלה, שעיקריהם ושרשיהם משותפים לכולם. ולכן „הדינים, העבודות, — הקרבנות —, הטהרות, הטומאות והעריות", שמצאו מקום גם בעמים אחרים, הם הם „גופי תורה" ובאו בכל פרטיהם. אולם הדברים, שלא היו נהוגים אז כלל בין אומות העולם והתורה חדשה אותם לבני ישראל, או היו נהוגים במקצת אצל עמים אחרים, אבל התורה שנתה לגמרי את צורתם עד שלא נשאר כל דמיון ביניהם, בדברים אלה לא נכנסה התורה לפרטיהם ולא דברה על דקדוקיהם, מפני שבעיקרם וכללותם כבר הבדילו את בני ישראל מכל העמים. ולכן „בשבת", למשל, „המקרא מועט" ופרטי המלאכות לא נזכרו בתורה — לבד הבערת האש, מפני שזו נחשבה אז בעיני כולם למצוה רבה והיו יכולים לחשוב שהיא תדחה את השבת, — וכן ב„עבודה זרה" לא באו פרטיה, אם כי לפי חשיבותם היתרה של הדברים האלה וערכם בתור גורמים ראשיים ליחודה של האומה העברית ושמירת עצמיותה המיוחדת מזכירה התורה ומזהירה את בני ישראל עליהם כמה וכמה פעמים.

והבדלה זו שבאה התורה להבדיל את ישראל מכל העמים אינה משפיעה

לרעה, חלילה, על יחסו של העם העברי אל עמים אחרים. אחד הדברים החשובים, שבהם מתבלטת ביותר האנושיות של תורתנו הלאומית הוא יחסה אל הגר. גם בזה לא נצרכה התורה להכנס לפרטים יתרים, ודי היה לה בשלשה משפטים כלליים: „לא תונה ולא תלחצנו, ואהבת לו כמוך", להבדיל את בני ישראל בכל העמים הבדל גמור ועיקרי ולנצח נצחים... היחס אל הגר כבר יסמן ויציין את האומה העברית ויעשה אותה ל„סגולה מכל העמים" בכל מקום ובכל זמן, כמו אלפי שנים לפני „הספירה החדשה" כן אלפי שנים לאחריה... אולם כדי להשריש את היחס הזה אל הגר עמוק, עמוק בלבות בני ישראל עצמם, שכל רוח שבעולם לא יעקר אותו משרשיו. הזהירה התורה עליו בשלשים וששה — ארבעים וששה מקומות שונים. דבר שכל מצוה שבתורה לא זכתה לו. וזה מעיד כמה גדול הערך, שנתנה התורה ליחס שבין האזרח והגר. ביחוד הקפידה התורה להזכיר ולהזהיר על היחס הזה במקום שיש חשש בפנימתו, כמו בקנאות דתית ובבית־המשפט, [שמות כ"ב, כ'. כ"ג, ט'. וע' בספרי „הגית לב" צד רי"ז]. ובבוא התורה לצוות על העול במשפט, במדה, במשקל ובמשורה, דברים שאין הגר בקי בהם, היא כבר מקדמת ומזהרת, ומחרוזת של מרגליות מזהירות נגד עינינו: „וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו. כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך". [ויקרא י"ט, ל"ג.] ויחס זה אל הגר לא נשאר בקרב העם העברי רק כתוב בספר, אהבת הגר לא היתה לנו אהבה אלפטונית גרידא, שבהפגשה עם החיים הממשיים היא מתנדפת באויר, אהבה זו נתגשמה במעשים בכל יום ובסדרי־החיים שלנו, סדרי החיים המתוארים בפשטות גמורה ובסגנון טבעי במגלת רות.

תורת ישראל איננה תורה של „שאיפות" רצויות ו„משאלות" נעלות, אלא היא תורת המעשים והפעולות. דבר זה הבינו העמים הקדמונים ולא נמצא אז, בעת מתן התורה. אפילו עם אחד שחפץ לקבלה; וגם אלה שהתיחסו על „זרע אברהם" והיו גם שכנים למדבר סיני לא חפצו לדעתה, זה נרתע לאחור מפני ה„לא תרצח" או ה„לא תגנוב" — ו„בנגבת נפשות הכתוב מדבר" — וזה מפני דברה אחרת... אבל גם העמים האחרונים שקבלו את התורה הזאת כעבור אלף וחמש מאות אחרי שקבלו אותה בני ישראל, הנה מעל הלוחות שלהם כבר נמחקו כל ה„לא" שבהם, מן „לא תעשה לך פסל" עד „לא תחמוד"... בעת שבלוחות העם העברי, אף כי כבר עברו עליהם שלשת אלפים ומאתים שלשים שנה, מזהירים עוד כל „הדברות" כיום חקיקתם... וכמדומה שגם העמים האחרונים שבאחרונים אלמלי פנה אליהם עתה נותן התורה בהצעה לקבל את תורתו, ועל שאלתם: „מה כתיב בה"? היה עונה: „גר

לא תונה ולא תלחצנו", כי אז אפילו היה עושה כל חפצי לבם והיה מוחק את כל ה„לא" שבעשרת הדברות, גם אז היו עונים לו: „אינני יכולים לקבלה", גזרה זו של ו„גר לא תלחצנו" אין תרבותנו הגדולה ואין רוב צבורנו יכולים לעמוד בה... כלומר: לכתוב את הכתוב הזה בספר החוקים שלנו הננו יכולים, אבל לגשמו בחיים, כמו שתורת ישראל דורשת, זהו למעלה מכחנו... דרישות כאלה אינן מתאימות לתכונות רוחנו...

ותורתנו היתה לנשמת נשמתו הנצחית של העם העברי, ומצוותיה המעשיות הקיפו את כל פנות חייו, ושמרו על רוחה ומוסרה של התורה וקדשו את כל חיי העם, באשר היא היתה תורת ישראל, תורתו הטבעית המתאמת לגרעיני התכונות הנפשיות שלו. גם אופן נתינתה לישראל נבדל היה מכל אפני הנתינות של התורות האחרות, לפניה או לאחריה. אצלנו לא בא הנביא פתאום ותורה שלמה בפיו לאמר: זה הדבר שלחני אלהים לאמר לכם. הנביא בא אלינו תחלה בתור שליח לנהל משא ומתן בין אלהים ובין כל העם: אם רוצה העם לקבל התורה, או לא? וכאשר ענה העם: נעשה, ירד ה' בעצמו לעיני כל העם לתת לנו את תורתו, ואז ירד משה מן ההר אל העם, ויחד עם העם, כאחד מהם, עמד ושמע את דברות האש. בעת ההיא לא נמצא על ההר כל יצור, ואין לנו כל „נאום הררי", גם כל בהמה לא נמצאה בגבולות ההר, ואין לנו כל „חזון פרה"... ורק אח"כ עלה משה אל ההר, ועלה כבר בשליחותו של ישראל, שאמרו אליו: „דבר אתה עמנו ונשמעה". ומני אז היה משה באמת גם לשלוחו של ישראל, ובכל ל"ח שנים שהיה ישראל כמנודים לפני המקום לא דברה השכינה גם עם משה. [ירושלמי תענית פ"ג].

תורת ישראל זו, שנתנה להם בסיני, הלכה ונתפתחה ע"י הנביאים, הסופרים והתנאים ונתגשמה בחוקים קבועים ונמוסים מסודרים, שנקבעו ונסתדרו אח"כ בצורה שלמה ומסוימה — במשנה. בעלי המשנה לקחו את „טל השמים" של התורה והנביאים, את רעיונותיהם הנשגבים ורגשותיהם העמוקים, והגשימו אותם בפעולות ומעשים והרוו בהם את שדמות עמם ועשו אותם ל„משמני הארץ". [בר"ר ס'.] והעם העברי נעשה לגוי אחד בארץ לנצח נצחים.

תורת ישראל היא ראשית־כל תורת החופש. היא נתנה לעם שיצא זה עתה לחופש. היודע טעמה של העבדות ידע את ערכו של החופש, של חפשו הוא וגם של חופש אחרים. ובמדינה שתתנהג ברוחה של תורה זו ועפ"י פקידותיה ישרור משפט צדק וישלוט שויון האדם, שיסודם — החופש הגמור, ושלום אמת יהיה בין כל תושביה. אם רואים אנו בנים מתרוצצים בקרב איזו מדינה, איש רוצץ גולגלת רעהו, ועם אחד מעמיה רועץ את

משנהו ושנאת אזרחים מתלקחת, נרע, כי זה באשר שני גויים בבטנה, בשביל ששניהם רחוקים ולחוצים בבטן אחת בלי אור ואויר... אבל בצאת הלאומים הרצוצים—המתרוצצים לחופש, ושדה ההתחרות חפשי יהיה לכולם בשוה, אז „לאום מלאום יאמץ ורב יעבד צעיר", זכה יעבוד הרב את הצעיר, זכה יעבוד הצעיר את הרב. הכל יהיה תלוי בכשרון, באומץ הרוח, בסבלנות, ועוד. והתחרות חפשית זו עוד תעשיר את המדינה עושר רב ותשכין בה שלות לאומים. אמת זו גלויה היתה לתורתנו עוד לפני אלפי שנה וחקקה משפט אחד לאזרח ולגר, לא תחמה לגרים כל תחומים מוגבלים לישיבה, לא אסרה עליהם כל עבודה ותשומת יד ולא הטילה עליהם כל מסים מיוחדים. ואם מצאה התורה, תורת החיים, לנכון לבלי לאסור את העבדות, שעלטה אז בעולם, הנה השתדלה לשפוך עליה מרוחה ולהכנים ניצוצות־אור רבים לתוך העולם החשוך הזה, עולם העבדות... התורה יצאה להגן על חייהם של העבדים ועל ראשי איבריהם והשרישה יחס אנושי אליהם. גם חתרה חתירה עמוקה תחת כל יסודה של העבדות בקבעה חוק: אם ברח העבד—„לא תסגיר עבד אל אדוניו... עמך ישב במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו". [דברים כ"ג, ט"ז, י"ז.] בכתובים אלה נתבטא בבהירות החופש, הצפון בעמקי תורתנו, עד שעשתה את ארץ ישראל למקלט החופש בשביל כל העבדים שואפי דרור, ופרשה עליהם כנפי חסותה ואהבתה...

ואם את העבדות הכנענית לא אסרה התורה לגמרי, הנה נגד העבדות העברית נלחמה בכל עוז.

כנראה למדו בני ישראל במצרים אל דרכי אדוניהם המצרים, אשר מעמד העבדים מקרב אחיהם היה שם מעמד קבוע, עובר בירושה מאבות לבנים, ולקחו גם הם להם עבדים עבריים למקנת עולם. ובבוא משה לפרעה בדרישה בשם ה', כי יוציא את בני ישראל לחופש מ„בית העבדים", הראה פרעה על עשירי ישראל, הכובשים גם הם את אחיהם העברים לעבדים... משה הרצה טענה זו לפני הקב"ה: „הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה"? ואז צוה ה' את משה „אל בני ישראל": צוה אותם „על שלוח עבדים", שישלחו בני ישראל לחופש את עבדיהם הם. [ירושלמי ר"ה פ"ג. וע' בספרי „הגות לב" צד ר"ה, ר"ו.] כנראה לא על נקלה עלה דבר זה ביד משה, ובלבו, לב הגואל, נצטברה שנאה עצומה נגד העבדות הפנימית הזאת, הגורמת גם לעבדות חיצונית... כי הן אי־אפשר לדרוש מאת המצרים התקיפים, כי יהיו יותר טובים אל העברים החלשים מן העברים התקיפים... ולכן המשפט הראשון של המשפטים, שהושמו לפני בני ישראל. בתור באור לעשרת הדברות, הוא—משפט החופש: „כי תקנה

עבד עברי שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם". פה העיקר, הצווי — פקודת החופש. [— כתוב ראשון זה של פרשת המשפטים מתאים לכתוב הראשון של עשרת הדברות: „אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית־עבדים" — „כי תקנה עבד עברי — יצא לחפשי חנם"...]. גם את העבדות העברית לא בטלה התורה לגמרי. דברים שנשתרשו בסדרי־החיים אינם מתבטלים במאמר פה... אבל התורה הגבילה את העבדות הזאת וחקקה לה חוקים כאלה עד שהעבד העברי נחשב רק „כשכיר כתושב", „ממכרת עבד" לא נמכר. ו„כאח" היה לכל דבר, כאח חפשי. [ויקרא כ"ה]. ועיקר זה של החופש, שנתבטא בפרשת העבדות, היה כל כך ברור בעיני ראשי העם, עד כי באפשרות הראשונה שבאה לידם, כאשר הרס החורבן את כל הסדרים הישנים של החיים, ובשוב העם מבבל היה לו לקבוע סדרי־חיים חדשים, בִּטְלוּ את העבדות העברית לגמרי. [ערכין כ"ט. וע׳ בספרי „דרשות הדרושים לפרשית „בהר" ו„בחקתי".]

ותורת האבות שנוצרה בארץ ישראל ונצרפה באש אלהים על הר סיני במדבר הארץ ונתנה לעם ישראל החפשי והיתה לתורת ישראל, זו תורת־החופש והחיים, קשורה, כתורתו של אברהם, לארץ ישראל, לארץ החופש והחיים העצמיים של האומה העברית. שם נבלעה בדמה של האומה והיתה לנשמת נשמתה הנצחית. שם נתפתחה יחד עם העם ושם נשתרשה בלבות בניו והקימה את נביאיה, סופריה וחכמיה ונתגשמה בסדרי־החיים; ושם, רק שם, היא יכולה להשמר בכל טהרתה וקדושתה.

המחוקק־הגואל — ותורתנו היא יחידה במינה, שנתנה ע"י מחוקק־גואל — ידע היטב דבר הקשר הזה בין התורה והארץ. וכאשר שבו המרגלים מדרכם וספרו לקהל מה שספרו והעם קראו איש לאחיו: „נתנה ראש ונשובה מצרימה", היו בודאי יהודים חרדים רבים, שאמרו: מדוע לא? „פרנסה" תהיה לנו שם; ואם לפני שנתים שקענו שם במ"ט שערי טומאה — הנה זה היה קודם מתן תורה, אולם עתה כאשר רגלינו כבר עמדו על הר סיני ופינו כבר קרא נעשה ונשמע ובארוננו כבר מונחים לוחות ושברי לוחות, עכשו — הננו יכולים לשבת גם במצרים ונהיה גם שם יהודים טובים... אולם משה רבנו, המחוקק־הגואל, הרגיש תיכף בקריאה זו של „נתנה ראש ונשובה מצרימה" את התוצאה של שיבה זו: „נעשה עבודה זרה ותלך בראשנו", [שמו"ר כ"ד], אם ישובו מצרימה כבר תלך תרבותם של המצרים בראשם והיא תורה להם את דרך החיים... הלוחות ושברי הלוחות יהיו מונחים בארון, וכל אשה צנועה תרקום פרכת יפה לארון קודש זה, וכל יהודי חרד ישק פרכת זו מנשיקות פיהו, ואולי גם יריבו ביניהם בהתלהבות קדושה: מי יקרב ראשונה אל הארון הקדוש... אבל בראש החיים

תעמוד העבודה הזרה, התרבות המצרית, וברבות הימים יהיו למצרים גמורים, אם כי „בני דת משה"... זאת הרגיש המחוקק־הגואל בשמעו את הקריאה „נתנה ראש ונשובה מצרימה", ויפול על פניו...

בימינו אלה נמצאים יהודים האומרים, כי ה„גלות" היא ברכה לישראל: בה הננו מפיצים את תורתנו בין העמים, וזוהי תעודתנו העיקרית... בעצמנו הלא בודאי יהודים טובים אנו: סוחרים ומוכרים, חוטפים ואוכלים, חוטפים ומתפללים, חוטפים ומתים ונקברים בקבר יהודי, — בלי מיתה חטופה אפשר להקבר ע"י הבנים בקבר נוצרי...— וגם „גרים" נוספים עלינו בארצות גלותנו, ומה לנו עוד? אולם המחוקק־הגואל כותב בפרשת הקללות שלו: „והפיצך ה' אלהיך בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ"; ואם תחשוב, שבגלותך „בכל העמים" תפיץ שם את תורתך, אינך אלא טועה. הדבר יהיה ממש להפך: „ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך עץ ואבן"... ואם תהיה איזו תקופה בגלות, שיתוספו עליך מספר גרים והדורש ימצא איזה סמך לזה באיזה מקרא, הנה תקופות אחרות תבאנה ותפקחנה עיניך ותראה, כי מספר בניך המומרים לרצון והמשומדים לאונס עולה עליהם רבוא רבבות... יש רק נחמה אחת, שבה מסתַיֶּמת פרשת התוכחה, והיא: „והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ושפחות ואין קונה", הכוס שאתה מוזג לרבך הוא שופכה על פניך... התמכרותך הגמורה והתמכרות בניך אינה מסירה את האיבה, והאויב נשאר אויב... ועל כן גם אתה נשאר יהודי, אבל יהודי עבד, יהודית שפחה, עבד רוחני ושפחה רוחנית, לעבוד את עצם ואת אבנם, את תרבותם... מצב נפשי שאיננו מתאים כלל וכלל לעם העברי. זוהי תורת הגלות...

כנסת ישראל בגלותה דומה ל„כוורת דבורים". מחוברת היא לקרקע ואינה מחוברת... „מקבלת טומאה במקומה", נטמאת בטומאת המקום... הרודה ממנה דבשה — פטור. עובדות הדבורים ועמלות, מוצצות פרח ופרח ועושות דבש לאכילתן, ובאים הבעלים ומעלים עשן ומגרשים את האומללות ורודים להם את דבשן... ובתוך הכוורת פנימה קמות מלחמות בין הזקנים והצעירים, בין דור הולך ודור בא; ואם נחיל חדש קם ועוזב את הכוורת הישנה ופורח לבקש לו מקום מושב חדש, — גם הוא נתפס במצודת בעלים, ושוב כוורת... [ע' משנה עוקצין פ"ג] וכה הולך ונמשך הדבר דור אחרי דור בארץ אחרי ארץ, רודים אחרים את דבשנו, רודים אחרים בנשמתנו... ואלה הם חיי־הגלות,

העם העברי מרגיש היטב את המצב הזה. בעיניו, הגלות היא קללה ולא ברכה, והוא גם יודע, כי שמירת תורתו והחיים על פיה קשורים בקשר אמיץ אל ארץ אבותיו. ו„כיון שגלו ישראל ממקומם אין לך בטול

תורה גדול מזה״... [חגיגה ח׳:] דבר זה הננו רואים גם ביחס העם ותורתו אל שני ההרים המפורסמים: סיני ומוריה. הר סיני נקרא בשם „הר האלהים״, עליו היתה ההופעה היותר גדולה בתבל, — מתן התורה, ובכ״ז כיון „שנסתלקה השכינה״ מעליו בטלה קדושתו, וגם הצאן והבקר יעלו בהר... מקומו הנכון של הר זה נשכח מאתנו, ואם בנו שם זרים מנזרים — לא יזדעזע הלב העברי... והר המוריה היה מתחלה גורן פשוט של נכרי — מה שקרה בימי אברהם נשכח, כנראה. בימי דוד — והנה נבנה עליו בית־המקדש, והר זה עדיין בקדושתו הוא עומד; ואם המקדש כבר חרב „השכינה לא זזה ממקומה״, לכל טמא מת אסור לעלות עליו, וכל לב יהודי הומה בקרבו בזכרו את ההר הזה ואת המסגד שעליו... הבדל יחס זה של העם העברי ותורתו אל שני ההרים האלה העיד על חדירה עמוקה לתוך תוכה של ההתפתחות הרוחנית של האומה העברית וגורמי ההתפתחות הזאת.

על הר סיני רק נתנה התורה. ההר בעצמו לא השפיע במאומה על העם העברי, כי ידבק בתורה זו... וכמו שאמרו על כל התחנות, שבהן חנה המשכן במדבר: „נתגוללה הפרכת — מצורעים וטמאי מתים נכנסים לשם״, [תענית כ״א:], כן אמרו גם על הר סיני. המשכן הלא צריך היה לנוח באיזה מקום, ונח אם בחרדה או במקהלות, כל זמן שהמשכן עמד שם היה המקום קדוש, עבר המשכן עברה גם קדושת המקום. וכן גם בנוגע להר סיני. צריך היה הקב״ה לתת את התורה באיזה מקום ונתן אותה על הר סיני. ואם נשאל: מדוע בחר בסיני ולא במקום אחר? הנה כבר שאלו גם כן: ו„מה ראה הקב״ה לדבר עם משה מתוך הסנה״? ועל זה ענו: „אילו מתוך חרוב, או מתוך שקמה — כך היית שואל״... [שמו״ר ב.] הדרשות תדרשנה, ודרשה אחת אומרת על הר סיני „מפני שהוא נתלש מהר המוריה״ ואליו ישוב לעתיד לבוא... [שוחר טוב פ״ח] קבלו בני ישראל את התורה, נסתלקה השכינה, וחלפה הקדושה. לא כן „מוריה״. הוא שמש למרכז רוחני לישראל והשפיע על כל העם. על ידו התדבק העם בתורתו ויצר את תרבותו; על ידו התקדשה כל הארץ ודגל התורה הורם בה על, והיה העם העברי לאור גויים בניצוצות שנתזו מאבוקתו הגדולה, ולכן נשאר קדוש ההר־המרכז, ונשארה קדושה כל הארץ הלאומית אף בחורבנם הגדול. קדושתם לשעתם נשארה קדושה לעתיד לבוא, לעתידו של העם העברי. „וירד ה׳ על הר סיני, אעפי״כ אף ה׳ ישכון לנצח בבית־העולמים״. [בר״ר צ״ט]

ובאמת גם בהחרב המקדש לא נסתלק מרכז התורה מארץ ישראל ועוד במאתים שנה עמד המרכז הזה על תלו, ומ„ארץ המוריה״ יצאה הוראה לכל ישראל שבתפוצות הגולה, וממנה גם נתפשטה השפה העברית החיה, שפת התורה החיה ושפתו של המרכז הלאומי החי, בארצות הגולה. היראה זו נתגלמה אז במצבת־הזכרון הנהדרה והנצחית של „ששה סדרי משנה״, וסדרי־משנה אלה

הם גם מצבת־זכרון נפלאה לשפה עברית חיה בזמנם. חיותה של השפה העברית בזמן חבור המשנה, כמאה ועשרים שנה אחר החורבן, כלומר: שמושה בתור שפה מדוברת בפי חלק גדול של העם, בולטת לא רק מסגנון המשנה, כאשר עמד כבר הרמב"ם על זה, [פרוש המשניות לתרומות פ"א], אלא גם מתכנה. למשל: ההבדל בין „השאילני" ובין „הלויני", [שבת קמ"ח, וע' בר"ן על האלפס במש:ה זו.] ההבדל בין הנודר מה„נולדים" ובין הנודר מ„הילודים" מפני ש„בנדרים הולכים אחרי לשון בני אדם". [נדרים ל:] ועוד. תוספתא אחת אומרת: „סופר מברך ובור יוצא", [ברכות מ"ה: וע' בתוספות שם ד"ה „שאני התם"] ואיך זה יכול היה הבור, שלא ידע לברך, לדעת את הלשון העברית להבין מה שאחרים מברכים? — ובאופן אחר לא יצא ידי ברכה — שמע מינה שרבים דברו אז עברית אף שהיו בורים, וזה אות שלמדו אותה מתוך הדבור, כאשר הננו רואים עתה בנוגע לכל השפות החיות בפיות העמים. [אמנם עתה יש גם לומדי עברית מתוך ספרים והם בורים גמורים, אך אז לא היו עוד „מיטודות" בעולמנו...] גם האמוראים הראשונים בארץ ישראל עוד הורו לתלמידיהם בעברית, כמו רבי יהושע בן לוי [ע' מגילה ד'. „ולשנותה ביום" וברש"י שם.] וגם בהורותם לעם דרשו החכמים בעברית, ורק התורגמנים המיוחדים תרגמו ארמית. כזאת נהגו בעת ההיא גם בבבל. [ע' יומא כ:] ודרשה עברית בבבל, והעם הבין אותה, הננו מוצאים. גם אחרי כן, בדור השני של אמוראי בבל, בערך ק"ע—ר שנה אחה"ב. [פסחים מ"ב. בדבר „מים שלנו"]. *)

כה השפיע „מרכז התורה" בארץ ישראל על תפוצות הגולה מרוחו וצורתו הלאומית. וכל זמן שמרכז זה היה קיים נמשכה התקופה של „שני אלפים תורה", נסתלק מרכז התורה מארץ ישראל ונעתק בבלה כלו „שני אלפים תורה". ותקופה חדשה החלה לישראל, תקופת „שני אלפים ימות המשיח", תקופת הגעגועים על ארץ ישראל, על גאולתה וגאולת בניה...

*) בעת האחרונה החלו להראות מצדדים „יודישיים" „ודימוקרטיים" שונים על התלמוד, כי הוא נתחבר ב„יודיש" של הזמן ההוא, כשפה שבה דברו אז המוני היהודים, דבר זה איננו נכון. בתלמוד באו כל המשניות, כל הברייתות, רוב דברי האמוראים שבדור הראשון והשני, וגם רבים מדברי האמוראים בדורות האחרונים, בלשון שנאמרו – בעברית, עד שכל מי שלא ידע את הלשון העברית, אף כי היה בקי גדול בארמית, לא היה יכול להבין בשום אופן את התלמוד. בתלמוד שוררות ברובו הגדול שתי שפות חיות מיוחדות: עברית חיה, המדוברת בפי החכמים העברים, וארמית חיה המדוברת בפי בני בבל בכלל, ולא שפה בלולה אחת... ואכמ"ל.

שני אלפים ימות המשיח.

חכמינו ז"ל בחלקם את ימי העולם לשלש תקופות שוות: „שני אלפים תהו, שני אלפים תורה ושני אלפים ימות המשיח", לא חשבו בלי ספק את החלוק הזה למדויק ומכוון בכל פרטיו. הן גם בתקופת התהו כבר נמצאת איזו תורה, זו הידועה בשם „שבע מצוות" של בני נח; ובתקופת ימות המשיח הלא בודאי לא בטלה התורה, חלילה. ולא עוד אלא שבתקופת התורה כבר החלה באמת תקופת „ימות המשיח", אם לא מימות אברהם, או גאולת מצרים, הנה לפחות מימי הנביאים ויעודיהם לעתיד. אולם הכונה העיקרית בחלוקה זו היא לסימן הראשי של כל תקופה ותקופה של שלש התקופות האלה. התקופה הראשונה היתה בעיקרה תקופת התהו. בעשרים דור מאדם עד אברהם לא שררו בתבל סדרים מוסריים קבועים. ואם קם לפעמים בתוכם איזה „צדיק", ונגלה איזה זרם מוסרי, לא הניחו הצדיקים האלה את חותמם על העולם ולא הביאו כל סדר קים בתהו ובהו שלו. הצדיקים האלה „התהלכו את אלהים" — ואינם. בתקופה השניה שלטה התורה, היא הקימה את העם העברי, שקבע סדר מוסרי בעולם.

הרעיון המשיחי של התקופה ההיא לא השפיע הרבה על חיי העם העברי, לא מפיו חיה ולא בזכותו נתקיים. בתקופה השלישית כבר נכנס הרעיון המשיחי אל תוך החיים העבריים. התקוה לביאת „המשיח" כבר היתה לגורם חי ומשפיע חיים, לאחד העמודים הראשיים של קיום ישראל בתבל, ולאחת השמשות הגדולות המגרשות את החושך הנורא, המחשיך עלינו את עולמנו.

בכלות „שני אלפים תורה" חשכה השמש על היהודים בארץ ישראל. „משמת רבי הוכפלו צרות", נתגברו הגזרות ונתרבו הרדיפות של הרומאים ונשמו הישיבות ורבתה המנוסה מקרב הארץ. „וחשך על פני תהום זו מלכות הרשעה", שאין חקר לגזרותיה ורדיפותיה, אבל „ורוח אלהים מרחפת, זו רוחו

של מלך המשיח [בר"ר ב.], באה תקות הגאולה וסתמה את התהום הפתוחה לרגלי העם, וגרשה את החשך מלבו ומביתו... התקוה הזאת תקפה אז רבים מגדולי האומה והם השפיעו מרוחם זו על תלמידיהם עד שהרבה מהם נהרו אז מבבל לארץ ישראל מבלי הבט על ממשלת הזדון של הרומאים ששלטה בה. כמובן נמצאו אז גם מתנגדים שונים לזרמי תקוה זו, מהם מחסרון אמונה ומהם מנמוקים אחרים, אבל רבים מחכמי האומה הקדישו את כל כחותיהם לחזק תקוה זו בקרב העם, שתשמש לו למקור חיים.

הנה יושב לו הראש והראשון בראשית „שני אלפים ימות המשיח", רבי יוחנן, ודורש על עתידות ירושלים: „עתיד הקב"ה לעשות שער המזרח של בית המקדש ושני פשפשין אבן אחת של מרגלית. הוה תמן חד אפיקורוס אמר: אפילו כהדא ביעיתא דשפנינא לית אנא משכחין ודין יתיב ואמר כהדין. עם כשהוא מפרש לים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי תהום וראה מלאכי השרת מסתתין — אבן אחת של מרגלית... אמר לו: סבא, סבא, כל מה דאת יכול למלגלג גלוג, אלולי לא חמין עיני לא הוה מהימנא. אמר לו: ואלולי לא חמין עיניך לא הויתא מהימנא למלי דאורייתא? תלא עינא ואסתכל ביה מיד נעשה גל של עצמות". רבי יוחנן דורש לו בבית־הכנסת ומתאר בצבעים מזהירים את עתידות ירושלים, ואת בטחונו זה הוא שואב מ„מלי דאורייתא", מהבטחת התורה ויעודי הנביאים, אבל ה„אפיקורוס", שאין לו בעולמו אלא מה שעיניו רואות וידיו ממששות, הרואה את מצב העם והארץ בדורו, איננו רואה אפילו צל צלה של אפשרות כזאת באיזה עתיד שהוא... ואפיקורוס שכופר בתחית העם ועתידו מטיף להתבוללות ו„מפרש לים הגדול", להעולם הכללי. אולם שם קמים עליו נחשולים שונים ו„שקעה ספינתו וירד לעמקי תהום", הצרות והפגעים שעברו עליו „בים הגדול" קרבוהו אל עמו ש„בעמקי תהום", ושם נפקחו עיניו וראה מלאכי השרת מסתתין אבנים לבנין מקדש העם. מצא שם רגשות לאומיים חזקים, חיים ומתפתחים, וגרגיר לגרגיר ידובק ומתכוננות אבנים לעתידות ירושלים... והאפיקורוס שב לרבי יוחנן לחזק את ידיו בעבודתו. אולם נסתכל בו רבנו וראה, כי „אמונה" זו, שאינה נובעת מעמקי הנפש, אלא נספחה מן החוץ, בתוקף הצרות והרדיפות של השונאים, לא תאריך ימים רבים, והאפיקורוס יעשה שוב מה שהיה מקודם — גל של עצמות עבריות בלי כל רוח־חיים עברית, ולא על ידו תבנה יהודה...

ויושב לו רבי יוחנן ודורש את דרשותיו על עתידות ירושלים, ושומעים את דבריו לא רק „אפיקורסים", כי אם גם „חסידים". ו„מעשה בחסיד אחד דהוה מטייל בשוניתא דימא דחיפא והרהר בלבו ואמר: תאמר שהקב"ה עתיד לעשות שער המזרח — אבן אחת של מרגלית? מיד יצתה בת קול

ואמרה: אלולא שאתה חסיד גמור כבר היתה מדת הדין פוגעת באותו האיש... מיד נעשה לו נס ונבקע הים וראה מלאכי השרת מסתתין אבן אחת של מרגלית". [ילקוט שמעוני ישעיה נד. וע' ב"ב ע"ו.] גם ה„חסיד" אינו מאמין באמת בעתידות ירושלים. הוא אמנם אינו מפרש לים הגדול, איננו כופר בגלוי בתחית העם ואיננו מטיף להתבוללות, סוף סוף „חסיד" הוא, — וגם מדבר „בלשון הקודש", לא כ„אפיקורוס" היודע לדבר רק „סורית"... — אבל על שפת הים כבר מטייל גם „חסיד" זה, בלבו כבר מסתפק הוא: אם יש תקוה לעמו ולארצו... בנידן זה קרובים הם ה„אפיקורסים" ו„החסידים" איש לרעהו, שניהם אינם מאמינים בתחיתנו, רק זה „מהרהר בלבו" בלשון של ספק כלפי הקב"ה, וזה כופר בגלוי בסגנון של ליצנות כלפי העם... ולפעמים קרובות עוד קשה ההרהור מן הדבור והטיול על שפת הים מהפרישה בתוך הים... „יצתה בת קול ואמרה: אלולא שאתה חסיד גמור", אלמלי היית מן החסידים הצבועים, שכל חסידותם אינה אלא מסוה על הרהורי לבם, כי אז „כבר היתה מדת הדין פוגעת באותו האיש", כי מ„חסידים" כאלה אין באמת כל תקוה לתחית האומה ועתידות ירושלים... אבל אחרי ש„חסיד גמור" אתה, ובלבך נובע מעין חי של אמונה בה' ובנביאיו, אלא שחושב אתה שאין הדור ראוי לכך, וכדומה, הנה גם יֵעָשׂה לך ותפקח את עיניך ותבין במחזה התחיה... „מיד נעשה לו נס" וראה גם הוא מה שראה ה„אפיקירוס": עמקי תהום ובהם מלאכי שרת עומדים ומכינים את הבונים ואת האבנים לבנין העתידות של העם והארץ. אז כבר ידע, כי „אבן אחת של מרגלית" תהיה לנו, ותחית האומה העברית בארצה כבר מובטחת לנו... אמנם כי „חסיד גמור" יפקח את עיניו לראות במחזה־תחיה זה של „סתות אבנים", אבני השער המזרחי, הוא באמת „נס" מן השמים, אבל אם הנס נעשה, אז ה„חסיד הגמור" לא יעשה ל„גל של עצמות" יבשות, המעין החי של האמונה אשר בלבו יגע גם באמונת־התחיה של העם וקם לנו לאומי חי רב פעלים... ו„נסים" כאלה נעשו אז בקרב חסידי הדור ההוא וחכמיו, ורבים מהם חצבו להבות אש לעורר את בני עמם לשוב לארץ אבותיהם, גם היו למופת לאחרים במעשיהם ופעולותיהם.

חכמי ישראל הקדמונים לא הסתפקו מעולם בדברים לבד. הם גשמו תמיד את דבריהם ודרישותיהם — במעשים. ועל כן הננו מוצאים בתלמוד, אחרי שורה של מאמרים נלהבים בשבח הישיבה בארץ ישראל, גם שורה של מעשים להקל על הישיבה הזאת ולחבב אותה. איש אחד שנפלה לו יבמה בבי חוזאי, בבבל, שבא לפני רבי חנינא לשאול: אם ילך שמה ליבמה, קבל מענה נמרץ וקשה כזה: „אם אחיו של זה נשא כותית ומת, ברוך המקום

שהרגו, והוא ירד אחריו"? רבי יוחנן אומר: „כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא". רבי אבהו אומר: אפילו שפחה כנענית שבארץ ישראל מובטח לה שהיא בת עולם הבא", — ורבי אלעזר מחליט: „מתים שבחוץ לארץ אינם חיים", ועל הגדולים היושבים שם הוא קורא: „והיתה ידי אל הנביאים החוזים שוא והקוסמים כזב בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית ישראל לא יכתבו ואל אדמת ישראל לא יבואו". [אפשר ש„נביאים" אלה כבר כפרו במציאות עם עברי ולא חפצו להרשם ב„כתב בית ישראל", בתור בנים לאומה העברית, רק נרשמו בתור „בבלים בני דת משה", ועל כן לא רצו גם לשמוע בדבר „אדמת ישראל"...] אחרי המאמרים האלה, ועוד רבים ברומה להם, מביא התלמוד שורה של מעשים: „רבי זירא כי סליק לארץ ישראל לא אשכח מעברא למעבר נקט במצרא וקעבר", להראות כי אין לחכות בנסיעה לארצנו עד שתהיינה מוכנות מעברות וכרכרות... „ר' אבא מנשק כיפי דעכו", אפילו הסלעים שעל גבול ארץ ישראל כבר היו חביבים עליו, „ר' חנינא מתקל מתקיליה", „משוה ומתקן מכשולי העיר מחמת חבת הארץ, שהיתה חביבה עליו ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים". רב אמי ורב אסי קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא", „כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל". „ר' חייא בר גמדא מיגנדר בעפרה"...

כנראה נמצאו אז גם תלמידי־חכמים, שהתנגדו לתנועה ארצישראלית זו מטעמים שונים, כמו רב יהודה, ועוד, ועל כן הביאו מסדרי התלמוד תיכף אחרי כל ספורי המעשים הארצישראליים הנזכרים את המאמרים הבאים: „אמר רבי זירא א"ר ירמיה בר אבא: דור שבן דוד בא קטגוריא בתלמידי־חכמים". רבים יקראו תגר על תלמידי־החכמים, המרפים את ידי העם, השואף לגאולתו... ורבי זירא מוסיף: „כי אמריתא קמיה דשמואל אמר צרוף אחרי צרוף"... גם תלמידי־החכמים יצורפו ויצורפו... אבל יש שטוענים: „מי ומי הם השואפים לגאולה? מי ומי הם העולים לארץ ישראל? הרי רק „אילני סרק", שרק „קולם נשמע", מעוררים קול רעש גדול, וכל פרי אינם נושאים העולים שמה... ומסיים התלמוד: „עתידים כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות, שנאמר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם": העץ, אילן הסרק, ישא את פריו בארץ ישראל, הוא יטען פירות עוד יותר מכפי כחו, ולואי שתאנה וגפן, אלו האילנות ה„מכובדים", יתנו לפחות חילם... [כתובות קי"א. — קי"ב. וברש"י. וע' בתוספות ד"ה „דור שבן דוד" ו„עתידים".]

ועד כמה האמינו בני הדורות ההם, הדורות הראשונים של „שני אלפים

ימות המשיח", כי דורם הוא „דור שבן דוד בא"; מעידה צואתו של רבי ירמיה, שעלה בחייו לארץ ישראל, שצוה להלביש אותו לבנים, אשר שפתי החלוק על הזרועות תהיינה מתוקנות כדרך עוברי אורח, וילבישו אותו בתי שוקים, ויתנו מנעליו ברגליו ומקלו בידו ויקברוהו על יד הדרך כדי שאם יבוא המשיח יהיה מוכן ומזומן ללכת אחריו... [בר"ר ק.]

מני אז נשתרשה האמונה בבני עמנו, כי כל דור ודור הוא „דור שבן דוד בא בו", וכל דור חכה למשיח בכל יום שיבוא. ואם גברו הצרות ועלו הרדיפות למעלה ראש — סימן הוא שהגאולה קרובה לבוא, החבלים הנוראים — „חבלי משיח" הם, והצירים האיומים — צירי הפדות הם. „משל למה הדבר דומה לאב ובן שהיו מהלכין בדרך ונתיגע הבן, אמר לאביו: אבא! היכן היא המדינה? אמר לו: בני! סימן זה יהא בידך: אם ראית בית־הקברות לפניך, הרי המדינה קרובה לך. כך הקב"ה אומר לישראל: אם ראית הצרות שתקפו אתכם מיד אתם נגאלים". [שו"ט כ'] ואם דמי ישראל נשפכים כמים ועצמו הרוגיו ובתי־הקברות שלו הולכים ורבים, ובתיו—נעשים לו קבריו, אל יפול הלב — „הרי המדינה, מדינת היהודים, קרובה לך"... כה השפיעה מני אז תקות־הגאולה על כל מהלך החיים העברים, היא היתה משענתנו בכל דרכינו החלקלקות ונחמתנו בכל אסונותינו המבהילים. אבל תקוה זו עם כל שלל צבעיה המזהירים הזכירה תמיד לכל איש עברי גם את חובתו לארץ אבותיו, שהוא צריך להרגיש בלבו את הקשר שבינו ובין ארץ זו. „ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון, אמר ר' מיישא בר בריה דר' יהושע בן לוי אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה", „לעתיד לבוא כשיתקיים מקרא שכתוב: והביאו את כל אחיכם וגומר, כל מקום שימצא שם ישראל יאמרו העמים זהו מבני ציון — נביאנו שם", ואזי יהיו לפניהם רק שני טפוסים של „בני ציון": „אחד הנולד בה" — זהו ציוני ממש, ו„אחד המצפה לראותה", „יקרא מבניה ויביאוהו אצלה" כלומר: זה השואף „לכוננה עליון", זה שבשבתו בתוך העמים כבר עובד לבנינה ונושא עליו את־שמה ונקרא ציוני... [כתובות ע"ה. וברש"י.] ובני ישראל הרגישו באמת בכל מקום ובכל זמן את דביקותם לארץ אבותיהם וצפו לראות בגאולתה — גאולתם.

תקוה זו התלבשה כבר ב„שני אלפים ימות המשיח" בצורות שונות עד שסוף סוף צמצמה אותה הגלות הארוכה ונתנה לה צורה דתית מסוימה ושמה לה מקום בהיכל הדת. בסגות נדודי הגולה התנהג העם העברי עם אוצרות רכושו הרוחני כמנהג הגולים עם אוצרות רכושם החמרי. הגולים רגילים לצמצם את הדברים

אדוני הארץ וחלבה ודבשה היו לנו. בכל העת הזאת שלטה בתוכנו ההשקפה החמרית—הרוחנית הזאת גם בכל מקצועות חיינו. אז שמנו לב כראוי גם אל טפוח הכחות הגופניים וידענו, כי „אין השכינה שורה אלא על— גבור”, ו„הכהן הגדול מאחיו” צריך להיות גדול גם בכח ומלך ישראל צריך להיות „בעל קומה”, ו„הנוי והכח נאה לצדיקים ונאה לעולם”. [ע' ספרי „דרשות” פ' אמור]. אז היינו באמת לעם בריא ושלם, עם גבור מלא כל העולם גבורתו.

אבל הנה התנפלו הרומאים על ארצנו וגזלוה מיד בניה. את לשדה ומתקה מצצו הם ולבניה השאירו את המוץ והתבן. הארץ חדלה להיות לישראל ארץ זבת חלב ודבש, ואז נולדה לאט לאט השקפה אחרת: „הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודה זרה”. [כתובות קי:] גם מה שנוגע למצות מעלה יש לארץ ישראל, שבה מתקיימת כל התורה כולה, גם המצוות הרבות התלויות בארץ. השקפה זו באה למלאות את פגימתה של ההשקפה הראשונה, שהלכה ונפגמה בעת ההיא יותר ויותר, ולהחזיק על ידה את מסירות העם לארצו לבל יעזוב אותה בצוק העתים ללכת להשתקע בארצות אחרות, שהמצב החמרי יותר נוח וטוב בהן. השקפה זו קבלה את בטויה הגמור בכלות „שני אלפים תורה”, כאשר עמד גם המרכז הרוחני לצאת בגולה. אז יצא רבי שמלאי, זה שמנה תרי"ג מצוות לתורה, ודרש: „מפני מה נתאוה משה רבנו להכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי”. [סוטה יד] אם לפנים, בעת שהתורה היתה רפויה בידם והארץ מוחזקת בידם, קשרו את הארץ בתורה, לאמר: אם יעברו בני ישראל על חוקות התורה יגרשו מן הארץ. [התוכחות] „ויתן להם ארצות גוים — בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו”, הנה עתה, בכלות „שני אלפים תורה”, והתורה כבר מושרשת היטב בעם, עד שהוא מוסר נפשו עליה בעליצות הרוח, והארץ מתמוטטת מתחת רגליו, מקשרים את התורה בארץ לאמר: שב בארץ הזאת ותוכל לשמור את כל מצוות תורתך זו. ותהא גם הישיבה בארץ בעין מסירת נפש על שמירת התורה...

אך השקפה זו מועילה רק בעת שהעם עובד אדמתו ברובו, ויש בידו לקיים את המצות התלויות — לא בארץ סתם אלא — בארץ ישראלית. ודורות עוברים ורדיפות הרומאים הולכות ומתגברות והיהודים הולכים ונשלים מעל אדמתם, ורובם כבר נעשו לסוחרים, או חוכרים ואריסים, ועוד מעט

ו„המצוות התלויות בארץ" תבטלנה גם בארץ ישראל; והנה השקפה חדשה על ערך הארץ הולכת ומתרקמת: „הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח", יפטר מ„גלגול מחלות" ועוד. [כתובות קי"א]. עד ש„ארץ זבת חלב ודבש" נעשית לארץ הקברים, ו„ארץ החיים" — לארץ המתים... מחוללי השקפה מתה זו הליטו בה באמת גרעיני תחיה, ואמרו: „למה מחבבים קבורת הארץ? מפני שמתי ארץ ישראל חיים תחלה בימות המשיח ואוכל ים שנות המשיח", ובבחינה זו יש לקרוא את ארץ ישראל גם אז בשם „ארץ החיים", כלומר: החיים בעתיד. [בר"ר צ"ו.] אבל סוף סוף כבר צפויה מהשקפה זו גם סכנה עצומה לתחיה העתידה. אם עד „אכילת" שנות המשיח יעבור זמן רב, אז, בהמשך הדורות, ישכח העם לגמרי את ארצו הפשוטה והחמרית, הנותנת לחם לעובדיה, ויתרגלו להביט עליה רק כעל ארץ רוחנית — תתאה, ארץ הפוטרת מחבוט הקבר וגלגול מחלות... ולכן נתעוררה נגד השקפה זו מחאה חריפה מצד חכמי אומתנו. מחאה זו נתבטאה בהקבלה דרושית יפה מאד. כאשר ראו פעם אחת ארון של מת בא מחו"ל להקבר בארץ ישראל קראו עליו את הכתוב „ותבאו ותטמאו את ארצי", שיש להביאו בשלמות: „ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה", לא להקבר בה הבאתיכם אל הארץ הזאת, כי אם לחיות עליה, ולא לשם קיומן של המצוות התלויות בארץ הכנסתי אתכם אליה כי אם לאכל פריה וטובה, „ותבאו ותטמאו את ארצי במיתתכם ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם", לחיות בה — כמו תועבה היא לכם, „אפיקורסות", וכדומה, ורק להקבר בה קדושה הארץ בעיניכם... [בר"ר שם.]

מובן מאליו, כי מהשקפה מתה זו על ערך הארץ לא תתפתח כל „תחיה". השקפה כזו על ארץ ישראל השפיעה גם על השקפת־העולם הכללית של עמנו להשבית בו משוש החיים הפשוטים ולהביט על הכל מתוך שופפרת המיתה והקבר; והיא כבר יכולה להצעיד את עמנו אל פי הקבר... את טפולו של הגוף כבר זנחנו עד כי דלים, קטנים וחלשים הננו מכל העמים, אשר בקרבם אנו יושבים... את ארצנו עזבנו לאחרים להחיותה ולחיות בה, ואנחנו כבר איננו מטריחים את בנינו גם לקבר אותנו בתוכה, „התפתחנו" הרבה יותר מאבותינו והננו מביאים קומץ מעפרה לתוך קברינו שבגולה... ו„סחורה" זו ימציאו לנו גם הנכרים שישלטו בארץ, כל זמן שלא יחסר החול על הר הזיתים, או על שפת הים...

לא! ביחס זה אל ארץ האבות צריכה היתה לבוא מהפכה גמורה, ממש כעין יצירה חדשה, כאשר ראה זאת נביאנו מראש, באמרו: „הנני

אדוני הארץ וחלבה ודבשה היו לנו. בכל העת הזאת שלטה בתוכנו ההשקפה החמרית—הרוחנית הזאת גם בכל מקצועות חיינו. אז שמנו לב כראוי גם אל טפוח הכחות הגופניים וידענו, כי „אין השכינה שורה אלא על— גבור", ו„הכהן הגדול מאחיו" צריך להיות גדול גם בכח ומלך ישראל צריך להיות „בעל קומה", ו„הנוי והכח נאה לצדיקים ונאה לעולם". [ע' ספרי „דרשות" פ' אמור]. אז היינו באמת לעם בריא ושלם, עם גבור מלא בכל העולם גבורתו.

אבל הנה התנפלו הרומאים על ארצנו וגזלוה מיד בניה. את לשדה ומתקה מצצו הם ולבניה השאירו את המוץ והתבן. הארץ חדלה להיות לישראל ארץ זבת חלב ודבש, ואז נולדה לאט לאט השקפה אחרת: „הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודה זרה". [כתובות קי:] גם מה שנוגע למצוות מעלה יש לארץ ישראל, שבה מתקיימת כל התורה כולה, גם המצוות הרבות התלויות בארץ. השקפה זו באה למלאות את פגימתה של ההשקפה הראשונה, שהלכה ונפגמה בעת ההיא יותר ויותר, ולהחזיק על ידה את מסירות העם לארצו לבל יעזוב אותה בצוק העתים ללכת להשתקע בארצות אחרות, שהמצב החמרי יותר נוח וטוב בהן. השקפה זו קבלה את בטויה הגמור בכלות „שני אלפים תורה", באשר עמד גם המרכז הרוחני לצאת בגולה. אז יצא רבי שמלאי, זה שמנה תרי"ג מצוות לתורה, ודרש: „מפני מה נתאוה משה רבנו להכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי". [סוטה יד] אם לפנים, בעת שהתורה היתה רפויה בידם והארץ מוחזקת בידם, קשרו את הארץ בתורה, לאמר: אם יעברו בני ישראל על חוקות התורה יגרשו מן הארץ. [התוכחות] „ויתן להם ארצות גוים — בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו", הנה עתה, בכלות „שני אלפים תורה", והתורה כבר מושרשת היטב בעם, עד שהוא מוסר נפשו עליה בעליצות הרוח, והארץ מתמוטטת מתחת רגליו, מקשרים את התורה בארץ לאמר: שב בארץ הזאת ותוכל לשמור את כל מצוות תורתך זו. ותהא גם הישיבה בארץ בעין מסירת נפש על שמירת התורה...

אך השקפה זו מועילה רק בעת שהעם עובד אדמתו ברובו, ויש בידו לקיים את המצוות התלויות — לא בארץ סתם אלא — בארץ ישראלית. ודורות עוברים ורדיפות הרומאים הולכות ומתגברות והיהודים הולכים ונשלים מעל אדמתם, ורובם כבר נעשו לסוחרים, או חוכרים ואריסים, ועוד מעט

ו„המצוות התלויות בארץ" תבטלנה גם בארץ ישראל; והנה השקפה חדשה על ערך הארץ הולכת ומתרקמת: „הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח", „יפטר מ„גלגול מחלות" ועוד. [כתובות קי"א]. עד ש„ארץ זבת חלב ודבש" נעשית לארץ הקברים, ו„ארץ החיים" — לארץ המתים... מחוללי השקפה מתה זו הליטו בה באמת גרעיני תחיה, ואמרו: „למה מחבבים קבורת הארץ? מפני שמתי ארץ ישראל חיים תחלה בימות המשיח ואוכלים שנות המשיח", ובבחינה זו יש לקרוא את ארץ ישראל גם אז בשם „ארץ החיים", כלומר: החיים בעתיד. [בר"ר צ"ו.] אבל סוף סוף כבר צפויה מהשקפה זו גם סכנה עצומה לתחיה העתידה. אם עד „אכילת" שנות המשיח יעבור זמן רב, אז, בהמשך הדורות, ישכח העם לגמרי את ארצו הפשוטה והחמרית, הנותנת לחם לעובדיה, ויתרגלו להביט עליה רק כעל ארץ רוחנית — תתאה, ארץ הפוטרת מחבוט הקבר וגלגול מחלות.. ולכן נתעוררה נגד השקפה זו מחאה חריפה מצד חכמי אומתנו. מחאה זו נתבטאה בהקבלה דרושית יפה מאד. כאשר ראו פעם אחת ארון של מת בא מחו"ל להקבר בארץ ישראל קראו עליו את הכתוב „ותבאו ותטמאו את ארצי", שיש להביאו בשלמות: „ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה", לא להקבר בה הבאתיכם אל הארץ הזאת, כי אם לחיות עליה, ולא לשם קיומן של המצוות התלויות בארץ הכנסתי אתכם אליה כי אם לאכל פריה וטובה, „ותבאו ותטמאו את ארצי במיתתכם ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם", לחיות בה — כמו תועבה היא לכם, „אפיקורסות", וכדומה, ורק להקבר בה קדושה הארץ בעיניכם... [בר"ר שם.]

מובן מאליו, כי מהשקפה מתה זו על ערך הארץ לא תתפתח כל „תחיה". השקפה כזו על ארץ ישראל השפיעה גם על השקפת־העולם הכללית של עמנו להשבית בו משוש החיים הפשוטים ולהביט על הכל מתוך שופפרת המיתה והקבר; והיא כבר יכולה להצעיד את עמנו אל פי הקבר... את טפולו של הגוף כבר זנחנו עד כי דלים, קטנים וחלשים הננו מכל העמים, אשר בקרבם אנו יושבים... את ארצנו עזבנו לאחרים להחיותה ולחיות בה, ואנחנו כבר איננו מטריחים את בנינו גם לקבר אותנו בתוכה, „התפתחנו" הרבה יותר מאבותינו והננו מביאים קומץ מעפרה לתוך קברינו שבגולה... ו„סחורה" זו ימציאו לנו גם הנכרים שישלטו בארץ, כל זמן שלא יחסר החול על הר הזיתים, או על שפת הים...

לא! ביחס זה אל ארץ האבות צריכה היתה לבוא מהפכה גמורה, ממש בעין יצירה חדשה, כאשר ראה זאת נביאנו מראש, באמרו: „הנני

בורא את ירושלים גילה ועמה משוש", [ישעיהו ס"ה] ירושלים לא תהיה עוד עיר הבכי, עיר הקברים; ועמה היושב בה לא יהיה עם אֶבל, עם מקונן, עם המתעתד למיתה... אלא ישיש בחייו ויגיל בארצו. ואת היצירה הזאת יוצרת בימינו תנועת התחיה הלאומית, ששמה את ראשית מעיניה בארץ ישראל. היא יוצרת שם ערכים חדשים: מושבות, ערי־גנים, בתי־ספר; מעמידה אכרים, כורמים, פועלים־חקלאים, מדברי־עברית וגבורי־הגוף, ובזה היא משיבה לארץ את ערכה הראשון, את הערך של „זבת חלב ודבש", זהו ערכה של תורתנו.

ותחית הערכים הראשונים צריכה לבוא „בימות המשיח" גם בנוגע לתורה עצמה, לרוח שירתה. חז"ל אמרו: „בקש הקב"ה לעשות יחזקיהו משיח", אולם מדת הדין עכבה בדבר, משום שיחזקיהו „לא אמר שירה". [סנהדרין צ"ד.] המשיח צריך לא רק להגן על עמו מפני אויביו החיצוניים, אלא צריך גם להחיות את לבו מבפנים, הוא צריך לתת בלב העם את שירת היהדות, את כל היופי שבה. הוא אינו רשאי להסתפק בהפצת התורה ובחזוק המצוות המעשיות שלה בקרב העם, אלא צריך להכניס בו גם רוחה ולהשרות עליו את שכינתה. יחזקיהו „נעץ חרב על פתח בית־המדרש ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב" ו„שמנו היה דולק בבתי כנסיות ובתי מדרשות" ועלה בידו להפיץ את דעת התורה והדינים בישראל עד ש„בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקות איש ואשה שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה" י כל העבודה הרבה הזאת של הפצת התורה בין כל העם בלי הבדל גיל ומין, „תינוק ותינוקת, איש ואשה", הגינה באמת על קיומו של העם העברי מהסכנה שנשקפה לו מחוץ, „שבלבול העולם" של סנחריב לא יגיע גם עדיו, „וחובל עול של סנחריב מפני שמנו של יחזקיהו". [שם.] אבל לתחית הרוח מבפנים אין החרב על פתח בית המדרש מועילה הרבה. יכולים לדעת היטב כל דיני טומאה וטהרה, והלב העברי ישאר יבש ושקוע בטומאתו... יש שטהרת כלים כדקיימא קימא, — שומרים את כל דיני הטומאה בזהירות יתרה —, ו„שפיכות דמים זלה", — ולחיי האדם אין ערך, בפרט לשם מצוה... „וקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים"... [יומא כ"ג.] ודור כזה איננו דורו של משיח... ואלמלי היה יחזקיהו אומר שירה, היה שם לבו לשירת היהדות, להשמיע את קולה בבית המדרש, כי אז לא היה לו כל צורך לנעוץ חרב על פתחו... החרב יכולה להשפיע סוף סוף רק על התינוק והתינוקת, או על האיש והאשה הזקנים,.. אבל לא על הצעירים, עצם הדור. אולם השירה היתה מושכת כבר אל בית־המדרש את צעירי ישראל,

וטל תחיתה היה נופל על לבותיהם השואפים לאידיאלים נאצלים וחיו גם הם, והדור היה דורו של משיח, ואז היה יחזקיהו משיח...

„ימות המשיח" צריכים להצטיין ביחוד בתחית הלבבות „לא ירעו ולא ישחיתו", „אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים". *) המשיח צריך להיות מלא רוח: „רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה'". אמנם בשירת היהדות לחוד, בלי דעת התורה ובלי שמירת מצותיה, לא יקום לנו דורו של משיח, ואף משורר היהדות היותר גדול לא יעָשה משיח. ודוד, אבי המשיח ונעים זמירות ישראל, אמר פעם אחת „זמירות היו לי חוקיך", כאילו אין ביהדות רק שירה, ונכשל וחשב, כי גם הפרות יכולות לשאת את הארון שלנו, כאשר עשו מקודם הפלשתים, שמסרו את ארוננו לפרות שהלכו ושרו... [ע"ז כ"ד.] ושכח, כי אצלנו צריכים הלויים, האנשים המקודשים לזה, לשאת אותו [במ"ר כ"א]; וסוף דבר היה, כי ירא אחר כך להביא את ארון הברית שלנו לתוך ביתו, והעמיד אותו בביתו של עובד ארום הגתי... אבל גם דעת התורה ושמירתה לחוד אינן מספיקות. צריכים לצרף אליהן את שירת היהדות, את שירת המשיח שלה, את החזיונות הנעלים שראו חוזינו ל„אחרית הימים", ימות גאולתו של העם העברי... „מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחלה דומה לקרני חגבים, כיון שהגיע לפתח היכל נעשה כחוט של שתי, כיון שהגיע לאולם נעשה כחוט של ערב, כיון שהגיע אל פתח העזרה נעשה כפי פך קטן, מכאן ואילך היה מתגבר ועולה עד שמגיע לפתח בית דוד, כיון שהגיע לפתח בית דוד, נעשה כנחל שוטף, שבו רוחצות זבין וזבות נדות ויולדות". [יומא ע"ז:] המעין הדתי שלנו, מעין הקדושה האלהית, היוצא מבית קדשי הקדשים, הוא דק מן הדק כ„קרני חגבים". בעברו על פתחי העבודה הדתית נעשה כבר גיכר ביותר, בעברו על פתח תורתנו — סנהדרין גדולה בלשכת הגזית שבעזרה ישבה — כבר היה המעין מתגבר והולך. אבל ל„נחל שוטף" היה המעין הדתי, לנחל המטהר גם את הטמאים שטומאתם יוצאת מגופם, רק כשעבר על „פתח בית דוד", על פתחה של תקות המשיח... ולא עוד אלא, ש„בנחל שוטף" זה, נחל הדת ושירת גאולת העם, „אף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכו". [שם] בנחל זה אצור סוד החיים הנפלאים, החיים הנצחיים של האומה העברית.

---

*) הכתוב „יחדו יבזו את בני קדם", אשר לפי פשוטו הוא מתנגד לכל החזיון של פרשת=משיח זו, (ישעיהו י"א) פרושו, לפי דעתי, כמו שהיה כתוב, „יחידו יבאו את בני קדם". ובאה ה„זיין" במקום האלף", כמו שבכתוב „אשר בזאו נהרים ארצו" (שם י"ח) באה ה„אלף" במקום ה„זיין". ועי' „משנת הגר"א" על הדקדוק.)

אמנם טהרה־הרוחות הזאת איננה נכרת עוד במדה מרובה בין המתישבים החדשים שבארץ ישראל, אף בין אלה המתישבים בתוכה מתוך התעוררות לאומית ולשם תחית האומה, ועוד נמצאים בהם כל המגרעות והחסרונות שרבקו ביהודי הגלות. אבל כבר אמרו חכמים, כי גם לעתיד לבוא, בעת תחית המתים, יהא כך: „כדור הולך כן דור בא. הולך חיגר בא חיגר, הולך סומא בא סומא, שלא יהו אומרים אחרים המית ואחרים החיה... אלא מעמיד אותם במומיהם וחוזר ומרפאם". [קוה"ר א. ד.] וכן גם בתחית האומה עתה, כדור ההולך בגלות כן הדור הבא לארץ ישראל. אין פה אנשים חדשים, אותם החגרים ואותם הסומים, ובפתע פתאום אין מומים קבועים במשך מאות שנים עוברים ובטלים. יעמדו על רגליהם, יחיו ברשות עצמם, יתפתחו על דעת עצמם וסוף סוף ירפאו רפואה שלמה. סימני־רפואה כבר נכרים בגידולי הארץ: השדרה הכפופה מזדקפת, העצבים הסוערים נרגעים, השרירים החלשים מתחזקים, נושמים במלא החזה והעינים מביטות ישר. חיי־הצבור מסתדרים בכחות פנימיים, המשמעת החברתית־המוסרית שולטת בלי כח גופני זר, הקרע שבנפש הצעירים מתאחה; התהום שבין אבות לבנים נסתמת, הלשון הלאומית כובשת את הפה, החזון הלאומי ממלא את הלב, — כל אלה, והדומים להם, סימנים מובהקים הם של רפואת־המומים, נצני התחיה הם, תחית הגוף העברי העתיק והרוח העברית העתיקה. ואם עוד ישנם גם בארץ התחיה חגרים וסומים, גופניים ורוחניים, שונים — אין להתלונן על זה. ישתמשו הם לעדים חיים, כי בני הגלות פה לפנינו עם כל מומיהם הקבועים, ואז יתבלטו לעינינו בכל הבהירות אלה הגדולות והנפלאות, שהתחיה בארץ אבות כבר הראתה ועוד תראה ברפואת כל המומים האלה, וכולם יוכחו, כי זה הוא אותו העם העברי, שנחשב בגולה למת, הוא הוא שקם לתחיה בארץ אבותיו...

יודעים אנו, כי הרעיון של תחית עמנו בארץ אבות ועבודת התחיה הזאת מקוממים נגדם חרבה מתנגדים וצרים מבפנים ומבחוץ. יהודים חרדים מתנגדים להם בשם הדת, יהודים מתבוללים מתנגדים בשם האנושיות, יהודים המכונים „עממיים" בשם עניני העם, ואומות העולם מתנגדות בשם הגנה על עניניהן הן, ועוד, ועוד. אולם כל ההתנגדות הזאת מקור אחד לה: חסרון הבנה במהותה של תחיה זו וחסרון השקפה רחוקה על תוצאותיה האמתיות של התחיה הזאת, כאשר תתגשם במלואה.

הנה ביום שהוקם המשכן היתה שמחה גדולה לישראל, ובכ"ז נשמעו אז מעברים שונים: „ווי, ווי"! „מי אמר ווי? הקב"ה, כביכול, אמר ווי... שהיה ישראל מרגנים בכל שעה... ואת מוצא כל הימים שהיו עוסקים במלאכת המשכן לא היו מרגנים, וכיון שגמרו מלאכת המשכן התחיל הקב"ה

צווח ווי, שלא יחזרו וירננו כשם שהיו מרננים". [במ"ר י"ב] כן מפחדים עתה רבים, שבשוב ישראל לארצו וישב שם לבטח יחל להתלונן ולרנן וגברה בו המחלקת ושנאת־החנם. אולם, ראשית: אם גם יהיה כדבר הזה לא נפסיד הפעם מאומה. יותר ממה שיש לנו פה מן המדות האלה בודאי לא יהיה שם. אז בימי בנין המשכן, בשעה שהיו עסוקים במלאכתו לא היו מרננים לפחות, ועתה הלא גם בעת עצם המלאכה, בשעה שכל הכחות של עמנו צריכים להתאחד ולהתאגד יחד לשם הבנין הכללי, מרננים וחוזרים ומרננים על כל דבר ודבר, מרננים על תכלית העבודה, מרננים על תכניתה, מרננים על תבניתה, ומרננים על כפתוריה ופרחיה... ושנית, וזה העיקר: כבר הראה לנו הישוב החדש המתקיים בארץ ישראל, כי במקום שיש בסיס תחת הרגלים ושמים טהורים מעל הראשים, שם גם הרוחות צלולות יותר, התלונות מתמעטות ודרך־השלום נכבשת.

גם „הבכורים אמרו ווי, שניטלה מהם הכהונה" [שם.] צווחה זו מובנה היטב גם עתה. „בכורים" רבים, „קדושים מרחם", „מיוחסים" שונים, עמוס כסף וזהב, קמו לעמנו שנטלו להם את „הכהונה" והיו לשליחי־צבורנו על אפו ועל חמתו של העם, ושמו בפיו דברים, שגם לא חלם עליהם, ודכאו אותו תחת כפות רגלי התקיפים השונים. תנועת־התחיה בודאי שואפת לטול מהם „כהונה" זו ולהראות להם את מקומם הראוי. ה„בכורים" האלה מרגישים בסכנה הנשקפת להם מבנין המשכן שלנו והם צווחים „ווי, ווי". אבל יצווחו להם, צווחה זו מצלצלת באזנינו כשירת הדרור...

אבל הנה גם „מלאכי השרת אמרו ווי, אמרו: עכשו הקב"ה מניח אותנו ויורד ודר בארץ" [שם.]. יש אנשים החושבים, כי להם לבדם ניתנה היהדות ורק הם מלאכיה המשרתים לפניה ורק בשכונתם השכינה דרה, ועל כל בנין רוחני, — או גם בנין חמרי לאומי, שעל כרחו הוא משמש גם לעניני הרוח, — שנבנה ע"י יהודים אחרים שאינם מבני חבורתם, הם צועקים ומתריעים ווי ווי, כאילו גוזלים מהם את שכינתם, כביכול... יש עוד סוג של יהודים חרדים, הסוברים כי בכלל צריך כל דבר לאומי להעשות אך ורק ע"י „צדיקים" מפורסמים, הגוזרים גזירות ובני ישראל מקיימים, כי רק אז ישרה הקב"ה את הברכה במעשי ידיהם ועבודתם תצליח, אבל אל לבני אדם פשוטים להתעסק בענינים כאלה, ועוד לעמוד בראשם ולנהלם, כי לשוא יבנו בונים כאלה... אולם „מלאכי השרת" נוכחו אח"כ בעצמם, כי טעו בחשבונם ופחדם; נוכחו, כי גם בני־תמותה פשוטים יכולים לבנות משכן לשכינה העברית והיא תשכון לא רק בתוכו, בתוך המשכן, אלא גם בתוכם,

„בתוך כל אחד ואחד" מהבונים... ונוכחו גם כן, כי אין בנין זה ע"י בונים אלה אומר כלל, שהקב"ה י נ י ח א ותם... ו„מלאכי־השרת" האמתים, כשהם נוכחים באיזה דבר, לא רק שהם חוזרים מטעותם הראשונה ופוסקים לצווח ווי ולרפות ידי הבונים, אלא עוד באים בעצמם לעזור לבונים האלה בכשרונם העצום... וכשבאו בני ישראל אח"כ לבנות את מקדשם ה ק ב ו ע בארצם, אשר אלמלי היו מלאכי השרת עומדים בדעתם הראשונה היו מרעישים על בנין זה את כל שבעת הרקיעים, הנה „הכל מסייעים לו ואפילו מלאכי השרת"... [חזית א.]

אבל עוד טענה אחת יש בפי החרדים: תרי"ג מצוות נאמרו בתורה, הוסיפו עליהן חכמים עוד שבע והרי הן כתובות בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, וכבר מונחות הן לפנינו ועבר גדול חופף עליהן. באים עתה אנשים חדשים ומוסיפים עלינו כעין מצוות חדשות, מצוות ל א ו מ י ו ת, כמו: ישוב ארץ ישראל, למוד השפה העברית, התענינות בצרכי האומה, הכרת ערכנו, שמירת כבודנו, וכדומה מן המצוות, שאין אנו מוצאים אותן בפנקסנו ואיננו מובטחים על שכר עשיתן... ואת קיומן של המצות האלה עוד דורשים לא בשם ה ע ב ר הקדוש, שכולנו יודעים אותו ואת מצוותיו, אלא בשם איזה „עתיד", שטיבו בעצמו וטיב „מצוותיו" המשונות נעלם מאתנו... אולם, לבד מה שהמצוות האלה הן באמת מצוות ה ע ב ר, אם כי לא נחשבו במנין תרי"ג, הנה יש לנו באמת גם מצוות ה ע ת י ד. וכבר אמרו חז"ל: „לשעבר היה אדם עושה מצוה וה נ ב י א כותבה, ועכשו אדם עושה מצוה מי כותבה? א ל י ה ו ו מ ל ך ה מ ש י ח, והקב"ה חיתם על ידם". [ויק"ר ל"ד]. היו ימים כשדרש אדם לעשות מצוה מ ו ס ר י ת, שאינה נכנסת לתר"ך המצוות המעשיות, התפלאו ג"כ איפה מצא האיש מצוה ח ד ש ה זו, והביטו עליו בחשד: אולי תרחוק מצוה חדשה זו את רגליה של איזו מצוה ישנה... אבל לשעבר מצא האדם הזה ודרישתו חסות תחת כנפיו של ה נ ב י א, אשר סוף סוף גם הוא, גם דרישותיו המוסריות, כבר היו ג"כ נחלת ה ע ב ר הקדוש, אם כי „בפסקי הדינים" לא מצאו מקום... ואם ה„חרדים" שבעם הקפידו יותר על המצוות שבין אדם למקום מעל המצוות שבין אדם לחברו, אבל לרגום באבנים את אלה המטעימים והמדגישים את ערכן של המצוות שבין אדם לחברו, או גם מרוממים אותן על ערכן של מצות אחרות, ל א י כ ל ו, כי הלא „הנביא כותבה", וכתבי־הנביא כ ת ב י ־ ה ק ו ד ש גם הם... אבל „ע כ ש ו אדם עושה מצוה", אחת המצוות ה ל א ו מ י ו ת החדשות, „מי כותבה"? מי מצווה עליה? — „אליהו ומלך המשיח"! מצוות ה ע ת י ד הן. מ ב ש ר ־ ה ג א ו ל ה ו ה ג ו א ל כותבים אותן, כלומר: הם י ב ל י ט ו ו י ט ע י מ ו את המצוות

הלאומיות האלה, כמו שהנביאים בשעתם הבליטו והטעימו את המצוות המוסריות. גם הנביאים לא חדשו דבר, הם רק פתחו את הגרעינים, שנזרעו בתורת משה, וגם אליהו ומלך המשיח לא יחדשו מצוות חדשות, הם רק יצמיחו את הגרעינים שנוטעו בכתבי־הקודש. „והקב"ה חותם על ידם", ואז יכירו בחשיבותן וערכן של המצוות האלה, מצוות אליהו ומלך המשיח... ואפשר שלמצוות אלה כוונו חז"ל בבארם את הדעה המובעת, כי „משיח מחוור לנו דברי תורה וטעיותינו" ואמרו: „אין ישראל צריכים לתלמודו של מלך המשיח לעתיד לבוא, שנאמר אליו גויים ידרשו ולא ישראל, אם כן למה מלך המשיח בא, ומה הוא בא לעשות? לכנס גליותיהם של ישראל ולתן להם שלשים מצוות" [בר"ר צח.] והפסקתא [י"ב] עוד מבארת, כי לא מצוות חדשות ממש יתן מלך המשיח, אלא „חדוש דברים" במצות הישנות. [אמנם בתלמוד בבלי חולין צ"ב ובתלמוד ירושלמי ע"ז פ"ב וכן בב"ר שם להלן נאמר, כי „שלשים מצוות" אלה יתן מלך המשיח „לאומות העולם", אבל פשטות הלשון: „לכנס גליותיהם של ישראל ולתן להם שלשים מצוות" מורה, כי יתן המצוות לישראל.]

באחרונה החלו גם אומות העולם לצעוק ווי על בנין המשכן העברי, אמרו: „אם עד שלא היה הקב"ה שוכן ביניהם היה מתקיים עליהם ועושר מלחמותיהם, עכשו שעשו לו משכן והוא דר ביניהם עאכו"כ". [במד"ר שב.] שמעו אומות העולם את הצווחות במחנה העברים, כי איזו „סכנה" חדשה הופיעה לעולם, כי זה העם העברי, „העושה מלחמות" עם כל העולם וכובש הכל תחת רגליו, מתנער לתחיה ובונה לו מרכז לתרבותו המקורית ולחייו העצמיים, החלו גם הן לצעוק ווי, ווי, מי יכול לעמוד עתה לפני העם האדיר הזה? אבל גם אומות העולם טעו בדבר. המשכן, המרכז הרוחני לישראל, עוד הביא להן טובה רבה. „עד שלא הוקם המשכן היו אומות העולם שומעות קול הדבור ונתרזות... והיה הדבור סם המות לאומות העולם"... ומשהוקם המשכן היה הקול נפסק ולא היה יוצא לחוץ", [ויק"ר א.] ולא שמעו עוד את קול ה' השובר ארזים, ויכלו לחיות להן במנוחה את חייהן הן... ובאמת כאשר באו בני ישראל לבנות להם את מקדשם הקבוע בארצם היו „הכל מסייעים לו ואפילו שדים"... אדרבה תתרכז השכינה העברית, הקנאית למוסר ולצדק, ליושר ולמשפט, במקום אחד וישאר כל העולם כולו פנוי לפניהם...

ולמה באמת לעמי העולם לעכב את בני ישראל בארצותיהם, ויהיו להם תמיד ל„מזכירי־עון" בקול הדברות שלהם, לעורר בהם רגשות ודרישות מוסריות... אדרבה ילכו להם „מבלי־עולם" אלה

לארצם ויפיצו להם שם את דעותיהם כנפשם שבעם, יחלמו להם שם את חלום „השלום העולמי״ שלהם, את חלומם על מלכות הצדק והמשפט בעולם, וגר שם זאב עם כבש ואריה כבקר יאכל תבן... ואנחנו פה — נעשה מה שטבענו גוזר עלינו, נלחם איש ברעהו משמים ממעל ומתחת לארץ ומתחת למים ונחריב ערים על יושביהן, ובקר כאריה יאכל בשר... ימלאו „מבלי־עולם״ שם את פנתם החשכה ד ע ה כמים לים מכסים, כפי שמצוה עליהם תרבותם הם... ואנחנו „בוני־עולם״ פה נמלא כל פנה מאירה — מבצר חזק, ואת הים נכסה — ציים אדירים, ואת עין השמש נכסה — אוירונים ענקיים, כפי שמלמדת אותנו תרבותינו אנו... וכה יבואו סוף סוף עמי־העולם לידי מסקנה, כי צריכים לעזור לבני ישראל לבנות להם ביתם בארצם. התקיפים שבעמים יעשו זאת לטובת מנוחתם המוסרית... והמוסרים שבהם יעשו זאת לטובת מנוחתנו אנו, כי כן תצוה עליהם „מוסריותם״, או ה„הומניות״ אשר בלבם, שמעינה עוד לא דלל וחרב לגמרי...

יש לחשוב, כי המאמר הידוע: „אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב״, [סנהדרין צח.] נאמר לא ע ל ע ם י ש ר א ל, — העם העברי לא יהיה לעולם כ ו ל ו ח י י ב, ואם יהיה — לא יהיה לבן דוד אל מי לבוא... — אלא על אומות העולם. או שהדור שלהם יהיה כולו זכאי, אנשי יושר וצדק, ואז יעזרו לגאולתנו עפ״י הצווי המוסרי שלהם. או שהדור שלהם יהיה כולו חייב, שונאי ישראל וצוררי תורתו ה מ ו ס ר י ת, ואז יעזרו לגאולתנו כדי — להפטר ממנו ומקולות הדברות שלנו, שהם סם מות להם...

אבל לא לחנם קשרו נביאינו את גאולת ישראל אל „מלחמת גוג ומגוג״, אם גם בן דוד בא בדור ש כ ו ל ו ח י י ב, הנה עם בואו — והפך כל העולם לזכאי... קודם כל תמלאינה השאיפות שתלו בגלגל ההיסטוריה — ב י ש ר א ל ע צ מ ו. העם העברי יהיה מה שהוא צריך להיות — ע ם ה נ ב י א י ם, וזה יהיה רק בשובו צ י ו נ ה. „שתי פעמים כתוב בספר תהלים „מי יתן מציון תשועת ישראל. ולמה כתוב? אמר ר' לוי: הרב אמר: מי יתן לבבם זה להם כל הימים, והתלמיד אמר: ומי יתן והיו כל עם ה' נביאים, ולא דברי הרב, הקב״ה, ולא דברי התלמיד, משה, מתקיימים בעולם הזה, אבל לעולם הבא מתקיימים שניהם. דברי הרב:

ונתתי לכם לב חדש, ודברי התלמיד: אשפוך את רוחי על כל בשר". ה„מי יתן" של הרב וה„מי יתן" של התלמיד יתגשמו בתשועת ישראל בציון, שם יברא לעם העברי לב חדש, וניצוצות הנבואה יתלכדו ונחה עליו רוח חדשה. [ילקוט שמעוני ואתחנן ;ע' שו"ט י"ד]. ואחרי שעם ישראל יהיה מה שנועד להיות — עם־נביא, אז גם יהיה ל„אור גויים" „ולתורתו איים ייחלו".

„ענה דוד ע"י אליהו ואמר ע"י מלך המשיח: קומי לך רעיתי ולכי לך... כי הנה הסתו עבר זו מלכות אדום, שמסיתה את העולם ומטעה אותו בכזביה, המד"א: כי יסיתך אחיך בן אמך... הגשם חלף הלך לו זה השעבוד", — שעבוד ישראל תלוי בכזבי־העולם, שעליהם מתיסדת מלכות אדום, וכזבי־העולם מצדם תלויים בשעבוד ישראל... „הנצנים נראו בארץ — אליהו ומלך המשיח. עת הזמיר הגיע, הגיע זמנם של ישראל להגאל, הגיע זמנה של ערלה להזמר... הגיע זמנה של מלכות אדום שתכלה, הגיע זמנה של מלכות שמים שתתגלה", ו„קול התור נשמע בארצנו, זה קולו של המשיח, המכריז ואומר: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר"! [חזית ב. י"ג]

* *

*

ב„שני אלפים תהו" נברא ונתפתח האדם המוסרי, המכיר את ערכו של האדם בתור „צלם אלהים", וקם אברהם העברי. ב„שני אלפים תורה" נברא ונתפתח העם המוסרי, המכיר בזכותו של כל עם ללכת בשם אלהיו, והדורש ש„לא ישא גוי אל גוי חרב", וקם העם העברי. ב„שני אלפים ימות המשיח" הולכת ומתפתחת האנושיות המוסרית. וכשם שהעם המוסרי התפתח מתוך האדם המוסרי, כך האנושיות המוסרית תתפתח מתוך הלאומיות המוסרית. בהכר כל לאום בזכות קיומו החפשי והתפתחותו החפשית של כל לאום אחר, גדול או קטן, חזק או רפה, אז יהיו כל העמים בני משפחה אחת כללית, משפחת האנושיות, ותקום לבו האנושיות המוסרית. ואם רואים אנו עתה במקצוע הלאומיות המוסרית, והנה „תהו ובהו וחשך על פני תהום", הלאומיות לובשת רוח קנאה ונקם ו„החשך יכסה ארץ וערפל

לאומים" — כך דרכה של הבריאה: מתוך תהו היא נבראת. „ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו, — ויאמר אלהים יהי אור, — קומי אורי כי בא אורך... והלכו גוים לאורך"... [כר"ר ב] יהל אור ישראל בארצו ויבהיק כל העולם כולו מזיוו, וכולם יאבלו „שנות המשיח" שלנו.

אבות האומה העברית.

מעשי אבות סימן לבנים.
אמר הקב"ה לאברהם אבינו צא וכבוש את הדרך לפני
בניך... כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו. [בר"ר מ.]
כל צרות שאירעו ליוסף אירעו לציון. [תנחומא ויגש.]
זכות אבות... זכות אמהות... [ויק"ר ל"ו].

אברהם.

ישנם רעיונות ושאיפות, אשר התגשמותם בחיים מוכרחת לבוא רק בעבור זמן רחוק, ובכל זאת דרוש לפרסמם פרסום רב מראש, אף כי הפרסום הזה יוכל להזיק באותה שעה מאיזה צד שהוא. הפרסום הזה נחוץ כדי להרגיל את בני האדם במחשבה זו ולקבוע בלבם את הידיעה, כי יש שאיפה כזו בעולם, וידיעה זו תביא בעתה תועלת רבה ותעזור עזר רב להוציא את השאיפה לאור. הנה בא אברהם לארץ כנען בעת שבעלים חדשים הולכים וכובשים אותה, והם מביטים בעיני חשד על כל אורח חדש שאינו משלהם; ואברהם מצטוה: „קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה", שיתהלך בכל הארץ ויכריז, כי הארץ הזאת לו הוא, „כדי שיהא נוח לכבש לפני בניו", „דהוי להו כיורשין ולא כגזלנים, ולא יהיה רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה לבעל מדת הדין". [ב"ב ק. ורשב"ם שב.] הכרזה זו בעת ההיא גרמה בודאי לאי נעימות רבה לאברהם, וגם רבים מאוהביו הביטו ודאי עליו כעל אבי „עמא פזיזא", שאין לו הסבלנות הדרושה והזהירות הפקחית וההשקפה הפוליטית והחוש המעשי וכו' וכו', אבל הכרזה זו תיכף להופעת האמונה בהתגשמות השאיפה, הכרזה שלא פסקה עוד במשך דורות רצופים, עשתה את שלה. שמעוה הכנענים בימי אברהם, שמעוה הפלשתים והעמונים והמואבים בימי יצחק ושמעוה האדומים ושאר יושבי כנען בימי יעקב עד שהחלו גם הם להאמין בה, והיא סללה את הדרך לפני כבוש הבנים. ובצאת ישראל ממצרים והתעתד לשוב לארצו, אז „חיל אחז יושבי פלשת, נבהלו אלופי אדום, אילי מואב יאחזמו רעד, נמוגו כל יושבי כנען". כל העמים האלה הרגישו אז, כי באה השעה להכרזה הראשונה של האבות להתקיים. [ע' „מעשה ה'" פ' לך] ואפשר, כי בהכרזה זו מונחת גם הצלחת יהושע אח"כ במלחמתו עם השלשים ואחד מלכים, הרגישו המלכים האלה, כי לא „גזלנים" מתנפלים על ארצותיהם, הבאים רק בכח הזרוע, וזרוע יותר חזקה יכולה להבריעם, או לגרשם וילכו

לכבוש להם ארצות אחרות, אשר שם לא יפגשו בהתנגדות עצומה כל כך... הרגישו מלכי כנען, כי יורשים באו פה לקבל ירושת אבותיהם, והם כבר באים בכח המוסר והרוח; ונגד הכח הזה, המוריד אבני אלגביש מן השמים, וכוכבים במסלותם נלחמים לו, אין בידם לעמוד.

זהו ערכה של ההכרזה הזאת כלפי חוץ, אבל לא קטן הוא גם ערכה כלפי פנים, כלפי הבנים בעצמם. אמנם בעת הראשונה, כשדבר משה אל בני ישראל על דבר הארץ, שהם עולים אליה, הזכיר בכל פעם, שהיא „ארץ הכנעני והחתי והאמורי והפריזי והחוי והיבוסי", ואפשר שעשה זאת כדי לחבבה ביותר על בני הגלות, אשר דוקא ארץ זרים וכל הקנינים של הזרים חביבים עליהם כבבת עינם, ודבר אליהם בלשונם, לשון הגלות והעבדות... כי אם ישמעו, אשר ששה, שבעה עמים אחרים נלחמים על ארץ זו, אז תיקר בעיניהם וגם נפשם תחפץ בארץ זו הזבה „חלב ודבש"... אבל כאשר קרבה שעת הגאולה ומשה בא לדבר אל בני ישראל „בלשונות של גאולה": „והצאתי... והצלתי... וגאלתי... ולקחתי"... אז איננו מזכיר עוד את ארץ הכנעני וכו', אלא אומר: „והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה" [שמות ו', ה'.] ולא כגזלנים אתם באים לתוכה, שאחת היא להם אם ארץ זו או ארץ אחרת, כי אם כיורשים אתם באים. וירושה רק — אחת לכם: ארץ האבות!

ויורשים הבאים לקחת את ירושתם אינם מתנפלים על ירושת אחרים, ואל תתגרו באחיכם בני עשו, כי „ירושה לעשו נתתי את הר שעיר", ואל תצר את מואב ואל תתגר בבני עמון, כי „לבני לוט נתתיה ירושה". אבל נגד זה, כשהיורשים באים לרשת ארץ אבותיהם כבר אינם יראים מפני כל ואינם נרתעים לאחוריהם לא מפני „ערים בצורות חומה דלתים ובריח", הסוגרות את הדרך... ולא מפני עוג מלך הבשן ויתר הרפאים, המאיימים להטיל הרים על עם ישראל ולטחון אותו כעפר... „שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבוא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך, ערים גדולות ובצורות בשמים, עם גדול ורב בני ענקים... וידעת היום כי ה' אלהיך הוא העובר לפניך. ולמען הקים את הדבר אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב". [דברים ב. ה'. ט'. י"ט. ג. ה. ט. א'—ה']. זה הוא ערכה של הכרזת האבות כלפי פנים. ידעו הבנים בגלותם, כי אינם עניים ודלים מחוסרי כל בתבל, אלא יש להם ירושה יפה תחת השמים, ובבוא היום והם יעלו לרשת את ארצם, ידעו כי כיורשים הם באים; ואם יהיו מוכרחים לכבוש את ארצם בחרב, ירגישו וידעו כי „מלחמת מצוה" הם נלחמים, ולא תשחית המלחמה, חלילה, את טוהר נפשם...

אולם אם כלפי חוץ מספיקה הכרזה גרידא, פרסום השאיפה בכל עת מצוא, הנה כלפי פנים אין הכרזה זו מספיקה. הלא אפשר הדבר, כי הבן אמנם ידע, כי יש לו ירושה יפה תחת השמים, אבל יבעט בזדון בירושה זו, בחשבו, כי כבר מצא אחרת נאה ממנה... ומה תועיל אז ההכרזה והאפשרות לקבל את הירושה, אם יורשין לא יהיו עוד...? פה כבר נוגע הדבר אל כל שיטת החנוך של האב, החנוך שבא לעשות את הבן ליורשו הרוחני של האב. הבנים — זוהי השארת הנפש של ההורים. בבן נשארו התכונות הנפשיות של האב והאם. אבל מתי חיה נפש ההורים בעולם? רק אם הבן מרגיש במציאותה של נפש זו בקרבו, והסובבים אותו מכירים את נשמת הוריו, כלומר: את הרגשות המשותפים והחזיונות המשותפים לאב ולבן, והבן הוא היורש הרוחני של האב. אולם אם הבן מחלל מה שהאב היה מקדש, מבזה מה שהאב כבד, וכדומה, ואין כל קשר רוחני ביניהם, אז נפש האב לא נשארה עוד בחיים... „מי שלא הניח בן כמותו נאמר בו מיתה". [ב"ב קט"ז]. על דבר זה עמד כבר אברהם אבינו. וכמה שהתגעגע על בן יוצא ירכו קרא בכל זאת: „ה' אלהים מה תתן לי, ואם עתיד אני להעמיד בנים ולהכעיסך מוטב לי ואנכי הולך ערירי"! [בר"ר מ"ד]. כי הלא גם עם בן כזה — ערירי אלך... ישנם אמנם עוד שני דרכים לאדם להשאיר את נשמתו בעולם. הדרך האחד הוא: לשפוך מרוחו על ילד זר, ללמד את בן חברו תורה, והרי כאלו ילדו, ופה השארת נפשו. היורש האמתי של כל אב איננו זה שיירש את כספו וזהבו, רכושו החמרי, אלא זה שיירש את קניני וקדשי נפשו. ואיש שיש לו יורש כזה, אם בנו אם בן חברו, בן אל־מות הוא, ניצוצות נשמתו נשארים ומאירים בעולם... והדרך השני הוא: להקדיש את רכושו למוסד, שישפיע מרוחו ויחבב את קדשיו על אחרים, ומה שלא עשה הוא בחייו, יעשה המוסד הזה לאחרי מותו — להקים לו יורשים רוחניים.

בדרך הראשון הלך מתחלה אברהם אבינו ועשה נפשות לתורתו. ובדרך השני הלך, כנראה, דוד המלך, שגם דעתו על הבנים היתה כדעת אברהם. [בר"ר שם.] „בשעה שהיה דוד צופה צדיקים עתידים לעמוד ממנו קרא עצמו מלך ובשעה שצופה רשעים יוצאים ממנו קרא עצמו עני". [ויק"ר ל'.] דוד הרגיש עצמו מלך לא בשעה שישב על כסא מלכותו ושריו עוטרים אותו ומיחלים למוצא פיו, ותורל־רבוא רבבות איש בידו לשבט או לחסד. — כל זה הוא צל עובר, „ולא כצלו של כותל או אילן, אלא כצל צפור הפורחת באויר" — עוף, ואיננו! רק בשעה שצפה וראה בניו הולכים בדרכיו ועושים את הישר בעיני ה' „בכל אשר עשה דוד" אביהם, רק אז הרגיש בגדלו ובאשרו — במלכותו. אולם כאשר צפה וראה את ניניו אחז, אמון, מנשה וכדומה, אז הרגיש בעניו הנורא, למרות גדלו ורוב עשרו ויקר תפארת

מלכותו... ובשעה כזו, שנגד עיני רוחו עברו הדורות היוצאים ממנו, אמר כדברי רבי מאיר בשעתו: אם יהיו בני צדיקים לא יחסר להם לחם... ואם יהיו רשעים — „מה אניח את שלי לאויבי המקום"? [קוה"ר ב׳. ט"ז] ועמד והקדיש רכושו לבנין בית המקדש... וכה אמר גם בצואתו לפני מותו לבנו: „הנה בעניי הכינותי לבית ה׳ זהב ככרים... ועליהם תוסיף". [דברי הימים א. כ"ב].

כן! גם שני הדרכים האלה יכולים להשאיר את נשמת האדם בעולם. אבל סוף סוף רוצה כל איש להקים לו יורש רוחני מבניו, שימשיך את עבודתו הרוחנית ואת קיומו הרוחני; וצריכים קודם כל שהרצון הזה יהיה חזק, אשר כל מכשול לא יעמוד בפניו. לא הדאגה על לחם לבניו, שיהיה להם אחרי מותו, צריכה למלא את לב האב, כי אם, שהבנים לא יהיו „אויבי המקום" ושונאי קדשיו, ומכריתי נפשו הוא, נפש האב. ואם ירצה האב באמת ובתמים, שביתו יהיה בית יהודי ובניו יהיו יהודים טובים, אז ישיג את חפצו. רצה אברהם אבינו לקחת אשה לבנו מבנות משפחתו ולא מבנות הכנעני, כדי שיהיה בטוח בירושתו הרוחנית שתתקיים לדורי דורות, ועלה הדבר בידו. והתורה ספרה וחזרה וספרה כל פרטי השיחה של אליעזר עבד אברהם, עד שנראה „יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתם של בנים. פרשתו של אליעזר שנים ושלשה דפים היא אומרת ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מרבוי המקרא", [בר"ר ס.] וכל זה כדי להראות מה גדול כחו של רצון כביר להשאיר את ביתו ביהדותו... אברהם היה בטוח, כי ה׳ האומר לו: „לזרעך אתן את הארץ הזאת" הוא כבר ישלח מלאכו לעזור לו כי זרעו יהיה זרעו, וידעו, כי גם ארצם שיכבשו כעבור מאות בשנים — ירושה היא להם ממנו, מאברהם אביהם... בטחונו זה בעתירות בניו הוא הוא שחזק את רצונו הנזכר בקרבו והביא את רבקה לביתו, את הכלה שהמשיכה את המסורת הקדושה של אהל חמותה: אותו „הענן הקשור על הפתח", זו הצניעות העברית, אותן „הדלתות הפתוחות לרוחה" ואותו „נר דלוק מערב שבת". [שם.] והעיקר, כי יצחק הבן התגעגע על מסורת זו של האהל, וכל אותם הימים שעברו מיום שמתה אמו עד שבאה רבקה, שאהל עברי־אנושי זה היה סגור, לא מצא יצחק כל נחמה בנפשו, ורק בראותו שעם ביאתה של רבקה חזרו כל אותם הדברים למקומם, והאהל קבל את צורתו הישנה, כמו שהיה בימי שרה, רק אז „וינחם יצחק אחרי אמו". שלשלת מסורת זו, ההולכת ונמשכת מאבות לבנים ומדור לדור, היא היא המניחה את חותמה על „המטבע של אברהם אבינו": „זקן וזקנה מכאן ובחור ובתולה מכאן".

„ואברהם זקן בא בימים". מפני ארבעה דברים הזקנה קופצת על האדם. יהושע, למשל, זקן מפני המלחמות הרבות, עלי זקן מפני השמועות

הרעות, ששמע על בניו, „אשר יעשו לכל ישראל", דוד זקן מפני פחד החרב שרחפה נגד עיניו ושלמה זקן מן הנשים הנכריות שלקח לביתו". [תנחומא חיי שרה]. אבל מפני מה זקן אברהם? הן מלחמות רבות לא נהל, שמועות רעות על בניו לא שמע, — גם „ישמעאל עשה תשובה בחייו" [בר"ר נ"ט] ועשו נכדו לא המריד בחייו [שו"ט ס"ג] — פחד חרב לא היה לו ונשים לא הטו את לבבו, ומדוע זקן הוא? בשלמא אליבא דמאן דאמר: „וה' ברך את אברהם בכל, בת היתה לו" [ב"ב ט"ז:], אז אפשר שזקן מפני צרת הבת, ובפרט אם „בכל" שמה, בת מושלמת בכל, הרוצה תמיד למשול באבותיה... אלא למ"ד שהברכה היתה שלא היתה לו בת, מדוע זקן? אבל אברהם באמת התפלל על הזקנה שתבוא לעולם, כדי שידעו בני האדם להבדיל בין האב ובין הבן, בין הזקן ובין הצעיר. „עד אברהם לא הוי זקנה... אתא אברהם ובעי זקנה"... [ב"מ פ"ז.]

ועם ישראל זקן בא בימים. הוא אמנם „בא בימים", כבר מונה מספר שנותיו ליותר משלשת אלפים ומאתים שנה —, עד שיש שהוא טועה במספר איזו מאות שנה,... — ולגבי כל העמים שבתוכם הוא יושב הוא אמנם זקן מופלג מאד, מאד. אבל הן גם נצחי העם הזה, וכימי השמים על הארץ ימיו, ולגבי הנצחיות הרי הוא ממש נער צעיר, ומדוע זה זקנה קפצה עליו, והוא מראה את הסימן היותר מובהק שלה: „הזקין הרי הוא כקוף"... [קה"ר א. ב.] מחקה הוא מעשי אחרים, כאילו אבדה לו עצמיותו? הנקל אמנם לבאר את סבת הזקנה הזאת, הן כל ארבעת הדברים המביאים את הזקנה כתומם באו על העם העברי, ועוד נוספו עליהם המון סבות אחרות, המיבשות את לשד העצמות ומכהות את העינים. הנה חרבות המלאכים המשחיתים בעמנו מרחפות נגד עיניו זה שנות אלפים... והמלחמות הרבות והקשות, מלחמת־הקיום, שעל עמנו היה לנהל עם אלפי מלכים, שרים ונסיכים ורבבות עבדים ומשרתים ועבדים לעבדים ומשרתים למשרתים, הלא אין מספר להן... והבנים שלנו מתרחקים מעמם וקדשיו, וכל משאת נפשם היא, כבני עלי בשעתם: להכות ברוד הבשר ולהעלות במזלג כל נתח טוב ושמן... והנשים שלנו נכריות הן לעמן ותרבותו, והן מכניסות לתוך בתינו אלילי עמים אחרים ונמוסיהם... ובבנות ברכנו ה' ו„בכל" שמן, מבורכות הן בכל המעלות ובכל הכשרונות, ויודעות הן שבעים לשון ושבעים ושבע חכמות, ויודעות הן גם לזמר, גם לנגן וגם לרקוד, ביחוד לרקד בהתמכרות על חתונות זרים — „מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב, בתו של אברהם אבינו"... רק אחת אין הבנות ה„מושלמות" האלה יודעות — כל מה אשר לעמן! בלשונו של עמן הן מתביישות, חכמתו בזויה בעיניהן, וכל מה שמזכיר להן, כי יהודיות הן מעורר בקרבן גועל נפש... גם דבר אחד מכל הדברים האלה

כבר יש בכחו להביא זקנה על איזה עם שהוא, גם להצעידהו לבאר שחת, ועאכו"כ, כשכל הדברים האלה עוד מתאחדים יחד, ועוד נוספו עליהם כל המון הבלהות, המקיף את עמנו מכל העברים... ובכן לא על הזקנה שקפצה עלינו יש להתפלא, אלא גדול הפלא שעוד ח י י ם אנחנו. אולם בכל זאת יש לחשוב, כי יש גם צד טוב בזקנה זו; וכמו אברהם גם זרעו, העם העברי, ב ע י זקנה...

עד העם העברי לא היתה ז ק נ ת ־ ע ם בעולם. חי עם איזו מאות שנה, איזה א ל ף שנים ועבר ובטל מן העולם. צאו ומנו מספר לכל העמים, אשר קורות ימיהם י ד ו ע ו ת לכם, כ מ ה הם? כמה שנים כבר עברו עליהם מיום החלם לחיות ח י י ע ם בתרבותם ובסדריהם? הלא ממש צעירים הם לגבי העם העברי השב! העם העברי הביא את הזקנה, זקנת העמים, בעולם. ואם הוא מראה עתה סימני־זקנה — אין רע. אדרבא יכירו כולם בזקנותו המופלגת של העם הזה, יכירו בו את אותו העם שיצא ממצרים ורגליו עמדו על הר סיני, כבש את ארצו ויקם מקרבו את נביאיו ומשורריו, נביאיו ומשורריו של כל העולם הנאור... סוף סוף סימני ז ק נ ה אלה הם רק צד אחד, אמנם הצד ה ג ל ו י בימינו, ל„מטבע של אברהם אבינו", למטבע של העם העברי. הצד השני, אם כי המכוסה עת רבה, של מטבע זו הוא — צעירות רעננה, זרמי־חיים רותחים ומרתיחים, שאיפות כבירות לחיים מלאים ושלמים, מעוף נשרים לחבק זרועות עולם. ועתה כבר קרוב היום שהצד ה ז ה של המטבע יגלה לעיני כל, תנועת התחיה העברית היא המחוללת את ה מ ה פ כ ה הזאת...

ובשוב העם העברי לצעירותו, ושבו אליו בניו ובנותיו הצעירים וה' יברך אותו בכל, בשלמות גמורה: לא ישלוט בו לא „יצר הרע" מבפנים עם מלחמת־היצרים וקריעות־הנפש, ולא „מלאך המות ורמה ותולעה" מבחוץ... ולא יצר הרע מבחוץ... חקוי הקוף, ולא הרמה ותולעה מבפנים... [ע' ב"ב ט"ז:] אז ידעו הדורות הצעירים לכבד את המסורת הזקנה שלהם ויוסיפו גם הם טבעת לטבעת בשלשלת הזהב ההיסטורית של אומתם, [ואומה אחת] תקום לנו, — האומה העברית, בתו של אברהם אבינו ו„בכל" שמה...

ובתו של אברהם אבינו תשמע את הקריאה הקוראת אליה: שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ה ח ד ש שקנית לך ובית אביך הזר, אב חורג, שבנית לך; לך לך מארצך, ארץ גלותך, שאת הושבת אותה כבר לארצך... וממולדתך הקשורה בטבורה לארץ זו... ומבית־אביך הדבוק בטומאת ארץ העמים... לך לך אל הארץ אשר אראך, אל א ר צ ך, „ויתאו המלך יפיך — ליפותך בעולם". [בר"ר ל"ט] והאומה העברית תשוב לארצה, ארץ אבותיה, ותבנה בה את ביתה, בית תרבותה ליפות העולם... ו„תחת אבותיך יהיו בניך, תשיתמו לשרים בכל הארץ... עמים יהודוך לעולם ועד". [תהלים מ"ה].

יצחק.

בחנוכו של הבן הראשון בישראל השתתפה הרבה גם האם, שהקדישה את כל כחותיה לגדל את בנה יחידה אל תעודתו הגדולה: להיות היורש הרוחני של האב הגדול, היורש של אותה הירושה הנשגבה, שגם היא, האם, השתדלה להשאירה בעולם והיתה „מגיירת גיורות". והאם הראשונה בישראל עמדה על האמת החנוכית, כי חנוך הילד מתחיל לא עם הלמודים שהוא לומד, אלא עם המשחקים שהוא משחק. ובראותה את ישמעאל בן האמה מצחק עם בנה, עם יצחק, הרגישה, כי המשחקים האלה, משחקי זרים, כבר יכולים להשפיע הרבה על תכונות רוחו של יצחק. באותם המשחקים בפסילים, המשחקים בחרבות, בחצים ובמלחמות, וכדומה, ראתה האם העברית את גרעיני „עבודה זרה", „שפיכות דמים", ושאר סימני התרבות הזרה... [בר"ר נ"ג] במשחקיו יתנכר נער ותתפתח רוחו. הם כבר טובעים את חותמם על הלך־נפשו... ואם יצחק יתרגל במשחקי ישמעאל, ש„ידו בכל ויד כל בו", אז כבר לא יירש יצחק לבדו את ירושתו הרוחנית של אביו, אלא גם בן האמה כבר יירש עם יצחק, כי ביצחק עצמו כבר תהיינה מתכונות רוחו של „בן האמה": עבדות ושפלות, אכזריות ופראות, תאוות גסות, וכדומה, ויש שהתאוות הגסות עוד יותר מסוכנות מקלקול הדעות, ו„מומר לתיאבון" הוא יותר גרוע מ„מומר להכעיס". „מומר להכעיס", הוא רע רק לשמים, ויכול להיות אדם ישר בין האנשים; ולכן גם סובר רבא, כי „עדותו כשרה". אבל „מומר לתיאבון" הוא רע גם לבריות, כי אחרי שמלוי תאותו גורם לו להיות בפעם זו רע לשמים, הנה לרגלי מלוי תאוה אחרת יהיה בפעם אחרת גם רע לבריות, הכל לפי מין התיאבון התוקף אותו, ועל כן לכו"ע „עדותו פסולה". [סנהדרין כ"ז. וע' יבמות כ"ה: בתוס' ד"ה ואין אדם.]

וכאשר ראתה שרה את כל הסכנה הצפויה להתפתחותו הרוחנית והמוסרית של בנה מחברתו של ישמעאל, דרשה בכל תוקף מאברהם לגרש את האמה ואת בנה מביתה. וכה גדל יצחק בסביבה של צדיקים תמימים, לא הכיר במעשי רשעים, לא ראה מרמת ערומים, ויהי — „לעולה תמימה", אם כי עסק בעבודת אדמה והצליח בה מאד ו„ריח שדה" היה לו ברכת ה', ובא בדברים עם מלכים ושרים...

אבל דוקא אופן חנוך זה העמיד את יצחק בסכנה, שלא יוכל לעמוד בפני השפעת הרשעים, כשיבוא בחברתם. מי שכבר היה בקרבתם ועמד על מעשיהם, שמע את דעותיהם וברר אותן, צרף ובחן את דעותיו הוא וזקק אותן, כאברהם בשעתו, הוא כבר לא ייראו מפני כל דעה זרה ולמוד נכרי. אולם זה שהיה סגור כל ימיו בסביבה תמימה, מוקף צדיקים גמורים, לו סכנה צפויה ברחוב ההומה, ועוד יותר — ב ב י ת ו הוא, אם רק רוח זרה תפרוש בו את רשתה... את זה הבין אברהם, ולכן לא אבה בשום אופן, כי יצחק יקח לו אשה מבנות הכנעני, או כי ילך לו אמנם למשפחתו לקחת לו אשה, אבל ישאר שם בחברתם. רבקה לא יראה לשלוח את יעקב בנה למשפחה ההיא, באשר הוא גדל בבית אחד עם עשו ונשאר "ה ת ם, ובטוחה היתה, כי כזה ישאר גם בבית לבן, ובשובו יוכל לאמר: „עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי"... אבל אברהם ירא לשלוח את יצחק שמה, לא היה בטוח אם יעמוד בפני הערמומיות של לבן, כשם שלא עמד באמת אחר כך על טיבו של עשו בנו, והיה מסוגל בתמימותו לקלקל את כל דבר הירושה הרוחנית של אברהם... את התמימות הנפלאה הזאת, את אי ההבנה של הפוסחים על שתי סעפים, הננו מוצאים באבינו יצחק גם בימיו האחרונים.

הנה עומד לפניו אחד מבניו לקבל ממנו ברכתו. לבו הומה בקרבו: „הקול קול יעקב והידים ידי עשו" ו ל א ה כ י ר ו... יודע יצחק לסמן את יחסו ליעקב גמור ולעשו גמור ולברך לכל אחד בברכה הראויה לו, אבל — ח צ י יעקב ו ח צ י עשו, מה טיבו של טפוס זה? אם „הקול קול יעקב", קול מדבר בשם הצדק והמוסר, בשם אלהים ובשם האנושיות, „והידים ידי עשו", — רוצחות וטורפות... או הקול קול עשו, מדבר על כח הזרוע ותקון העולם ביד חזקה, והידים ידי יעקב, — רפות וחלשות, שאוחזות רק בספר ובמגלה... אז איזו ברכה ראויה לטפוס כזה? „וירח את ריח בגדיו", „ריח ב ו ג ד י ו", [סנהדרין ל"ז], ראה לפני עיני רוחו את ה„עשו" שביעקב ויברכהו ברכה כזו: „הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך", יודע אני בך, עשו שביעקב, שהנך שואף תמיד להיות „גביר לאחיך", לעמוד בראשם בתור פרנס הצבור, או גם אפוטרופס האומה, והנך דורש כי בני אמך — אומתך ישתחוו לך אפים ארצה, ולא יעיזו, חלילה, למרות את פיך ולדבר דברים

דלא רצונך... והנני מברכך, „גביר לאחיך", כי גם „יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים", שגם בהמצאך בין העמים האחרים תעדה גאה וגאון בעמך, ובזה שאתה עוסק בצרכיו... אם רוצה אתה להיות „גביר", אדון לעצמך, בן־חורין הולך בקומה זקופה, אז היה כזה קודם כל — שם, בין הזרים. שא שם ברמה את דגל עמך והרחק ממך כל עבדות ושפלות, כל זחילה והתרפסות, אז תשאר „גביר לאחיך". אבל אם שם תהיה אתה כאסקופה הנדרסת, שם תשתחוה אתה אפים ארצה ותהיה להם לעבד נרצע, ורק לאחיך תחפוץ להיות „גביר"... אם הלאומים האחרים „ישתחו" לך מעט — „ישתחו" כתיב ב„ואו" אחת —, ישחו קצת את ראשם לפניך, מפני שסוף סוף הם עובדים בה„בנקים" שלך, בפבריקותיך, וכדומה, גם מכלכל אתה בכספך את תרבותם, ספרותם, עתוניהם, תיאטרוניהם וכו' וכו'; ובשכר הכבוד הזה תדרוש, כי „בני אמך", בני אומתך, כבר „ישתחוו" לך — פה „ישתחוו" כתיב בשתי „ואוים" — השתחויה עמוקה עם פשוט ידים ורגלים... אז סוף סוף יפרקו אחיך את עולך מעל צוארם...

ועוד ברכה אחת אברך אותך, „עשו שביעקב", וגדולה היא אלי מאד: „אורריך ארור ומברכיך ברוך", שתדע תמיד להבדיל בין אוררים ובין מברכים, ותדע ג"כ, כי האוררים — ארורים, והמברכים — ברוכים. ואתה על פי רוב אינך יודע להבדיל בין האוררים אותך ובין מברכיך, ואתה בעצמך הנך אורר את מברכיך ומברך את אורריך... כזו היא הברכה ל„עשו שביעקב".

אבל יצחק רואה גם את ה„יעקב שבעשו". יש שכדי לקבל את ברכת הארץ צריך יעקב ללבוש את „בגדי החמודות" אשר לעשו, וגם לעשות את הידים כידי עשו; לא ידים טבולות בדם, אלא ידים עובדות כל עבודות קשות בשדה, לא „שעירות" ביותר, אשר כל זוהמא תדבק בהן... אבל גם לא ידים „חלקות" ביותר, נגמלות מכל עבודה קשה, ולחיות ככמהין ופטריות — מאוירא... ואם רוצים בברכת „משמני הארץ ורוב דגן ותירוש", אז אי־אפשר לברכה זו שתחול בלי התמכרות לעבודת האדמה... אבל דוקא בעת ש„הידים ידי עשו" צריך „הקול להיות קול יעקב", צריכים לשמור על הרוח הפנימית שלו, על הסגנון הפנימי של נשמתו... ויש שרוח זו של יעקב מתפרצת החוצה גם מ„עשו" כזה, שמכר את נפשו לצוררי ישראל עד שכבר חשבנו עליו שאין בו אפילו ניצוץ אחד של יעקב, וגם בבוגד כיוסף משיחא מריח יצחק ריח „גן עדן", — ומברכהו... „יוסף משיחא בשעה שבקשו שונאים להכנס להר הבית אמרו יכנס מהם ובהם תחלה". — עפ"י רוב יש לשונאי ישראל איזה רגש של כבוד, או פחד, מפני קדשי ישראל אינם מעיזים לחלל אותם בעצמם, עד שבאים עוכרי ישראל מבפנים ומחללים

תחלה. אבל העוכרים האלה אינם עובדים לשם איזה אידיאל, עוד לא ראינו אפילו מתבולל אחד, שמסר את נפשו על קדושת ההתבוללות. אדרבה כל עצמה של התבוללות זו לא באה אלא לשם הנאת החיים... כל זאת יודעים שונאי־ישראל היטב, ועל כן הם מציעים לפני „עושי־רצונם" אלה, בכל פעם שיש צורך לפגוע בישראל, איזו הנאת עצמם... וכן אמרו ליוסף משיחא: „עול ומה דאת מפיק דידך. נכנס והוציא מנורה של זהב. אמרו לו: אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו, אלא עול זמן תנינות ומה דאת מפיק דידך. ולא קבל עליו". פה כבר נתעורר הניצוץ של יעקב אשר בקרבו... „נתנו לו מכס שלש שנים, ולא קבל עליו, אמר: לא דיי שהכעסתי לאלהי פעם אחת אלא שאכעיסנו פעם שניה! מה עשו לו? נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו והיו מצווח ואומר: ווי, אוי, אוי, שהכעסתי לבוראי"... [בר"ר ס"ה] אין להתייאש מכל יהודי, כי אין לדעת את כל הזיקים, זיקי יעקב, הגנוזים בנשמתו, ואת השעה ואת המקרה של התלבותם... גם הבוגדים האלה יש מהם שהם „פותחים בקללה וחותמים בברכה". יש מהם השבים סוף סוף אל עמם וקדשיו ואומרים כיתרו בשעתו: „עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים" וגדולה התרבות העברית מכל התרבויות וטהורים החיים העבריים מחיי אחרים. „לא הנחתי עבודה זרה שלא עבדתיה ולא מצאתי אלוה כאלהי ישראל", לא הנחתי אידיאל אנושי שלא הקרבתי לו חיי ולא מצאתי אידיאל אנושי כאידיאל הלאומי העברי, ו„לו נאה לאמר ככה"! [תנחומא יתרו] ויש שהבנים השבים ממחנות זרים יודעים להוקיר יותר את תרבותנו המקורית מהבנים היושבים תמיד בתוך המחנה, ולא ראו מימיהם אור התרבות הזרה ולא התענגו על „זוהר" העולם הזר. ועל כגון דא נאמר: „במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד". יקרה לפעמים, כי בעת שבעלי התשובה עומדים על מפתן הכניסה של היכל קדשינו, וכל לבם צועק בקרבם: השיבנו ונשובה! עומדים הצדיקים על מפתן היציאה מן ההיכל ונפשם תערוג על העולם הגדול, שנשקף לעיניהם בערפלי־טהר...

אבל יש שיצחק רואה — וחרד חרדה גדולה. כל ימיו הבים על עשו בעין טובה. הבן הזה אינו מעמיס עצמו על כתפו של אביו ואינו סמוך על שולחנו. עוד מנערותו יצא לרשות עצמו, ולא רק שהיה מפרנס את עצמו בכבוד ובהרוחה, אלא מביא מצידו גם לאביו ועושה לו מטעמים כאשר אהב... ו„בגדי חמודות" יש לבן הנחמד הזה, ובשעה שהוא לובש אותם הכל רצים אחריו, כל החיות וכל הבהמות... את אביו הוא מכבד

כבוד גדול ומתראה לפניו כצדיק גמור, שדואג אפילו למעשר התבן והמלח... גם אינו מטריח את הוריו לבקש לו איזה שדוך הגון, הוא מוצא לו „כלות" חשובות מסתמא עם נדוניא הגונה... בקצור: בן נחמד ונעים, ה„אידיאל" של האבות, האמות והבנות של עכשו... ופתאום כשהוא נכנס עם ה„מטעמים" אל אביו — „נפתח לו גיהנם", והוא רואה „עשו מסיק אותו"...! [תנחומא תולדות.] „ויחרד יצחק חרדה גדולה". „שתי חרדות חרד יצחק, אחת על גבי המזבח ואחת כשנכנס עשו, ואין אתה יודע איזו מהן גדולה, אלא ממה שאתה קורא כאן ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד אתה יודע שזו גדולה" [שם]. גדולה היא החרדה האוחזת את כל איש יהודי בראותו את הנעקדים הרבים על גבי מזבחנו. עם כל הרגשות הקדושים, ש„קדוש השם" של אבותינו ואחינו מעורר בקרבנו, עם כל העזוז והגבורה שאנו שואבים ממעין־דם זה, הנה יתפלץ הלב ותזדעזע הנפש לעצם העובדה הזאת, למצבנו הנורא, המביא אותנו לקדש את השם תחת המאכלת ועל גבי העצים... אבל כל החרדה האיומה הזאת כאין וכאפס היא לעומת החרדה, התוקפת אותנו בראותנו את כל הגיהנם הנורא הפתוח לפנינו ובו עומד עשו שלנו, בנינו האהוב, ומסיק את הגיהנם הזה, מוסיף עצים ושמן על המדורה ומרתיח את כל העולם כולו על בני עמו בטענותיו ועלילותיו או בהנהגותיו ועלילותיו... חרדה זו גדולה היא עד מאד...! ופה רק עצה אחת יש: לקחת לקח מפי רבקה. לא ה„ציד בפיו" הוא העיקר, ולא כל ה„מטעמים" מטעימים ומנעימים את החיים... לב ישר וחזיון נפש הוא עיקר האדם, אם כי נזידו — נזיד עדשים... את זה מצאה האם בבנה הצעיר „ורבקה אוהבת את יעקב".

יעקב.

עובד יעקב בבית לבן באמונה ובזריזות יתרה. לבן הולך ומתעשר בעבודתו של יעקב משנה לשנה ויעקב נשאר במקלו ותרמילו כמו שהיה, ושכר כל עבודתו הרבה במשך שתי שמיטות שלמות הם — נשיו וילדיו. יודעים זאת כל אנשי המקום ויודע זאת היטב גם לבן בעצמו. והנה פונה יעקב אל לבן לאמר: „תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהם ואלכה, כי אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך". אולם הכרה זו של יעקב בערך ע ב ו ד ת ו אינה מוצאת חן בעיני לבן. יעקב צריך, לפי דעת לבן, להחשב בעיני כל אנשי מקומו, ועוד יותר ב ע י נ י ע צ מ ו, לגבר לא־יוצלח לכל מלאכה, לבטלן ו„שלומיאל" גמור, שהוא אפס ועבודתו אפס, המתפרנס וחי בעולמו של הקב"ה רק בחסדי לבן ובניו... ולבן עונה ליעקב: אמנם אמת נכון הדבר, כי מעת באת אל ביתי פרץ חילי ורב רכושי, דבר זה אין להכחיש... אבל אם חושב אתה, יעקב חביבי, כי זה בא לרגלי ע ב ו ד ת ך — אינך אלא טועה. „נחשתי ויברכני ה' ב ג ל ל ך". בגללך ולא לרגלי עבודתך. ראה ה' את כל הטוב והחסד שעשיתי אתך, שהכנסתיך לתוך ביתי ונתתי לך בנותי לנשים ופרנסתי וכלכלתי אותך ואת נשיך ואת ילדיך — חנם, כי הלא עבודתך באמת אינה שוה פרוטה, ראה זאת אלהים הטוב והמיטיב ו י ב ר כ נ י, אך עבודתך אתה? אפילו נהום כריסך לא שויא, ולפרנס בה נשים וילדים — לא תוכל אפילו יום אחד... [ע' „מעשי ה'" פ' ויצא.]

דעה זו והכרה זו שאף לבן להשריש לא רק בקרב בניו ואנשי מקומו, אלא גם בקרב י ע ק ב עצמו, וזו היתה עצת שטן משחית. אלמלי עלה ביד לבן חפצו זה, כי אז אבדו ליעקב גם חשק העבודה, גם הכרת ערך עצמו, והיה באמת לגבר לא יוצלח. לבן רצה לעשות את יעקב ל„ארמי אובד", אובד בעניו ובבטלנותו, אובד תמיד בין אחרים ואין ישותו העצמית ניכרת. והיה ארמי בין הארמים, כנעני בין הכנענים, מקדיש להם את כחותיו, ומלקט פרורים מתחת שולחנם... ובזה „בקש לבן לעקור את הכל". לעקור מלבו

של יעקב את הכרת עצמיותו, את חוש מציאותו, את הרגשת כח עבודתו זאת שאיפתו לעמוד ברשות עצמו — זהו לעקור את יעקב כולו מן העולם. חפצו זה לא עלה בידו של לבן. יעקב ידע היטב את ערכו וערך עבודתו, והוא חוזר על דבריו: „אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי", אבל בחוג בניו ואנשיו עשו דברי לבן פרי, וכעבור עוד שש שנות עבודה כבירה במסירת נפש, וגם יעקב רכש לו רכוש הגון נשמעו דברי בני לבן לאמר: „לקח יעקב את כל אשר לאבינו"... כי יעקב יהיה מסוגל לרכוש לו איזה דבר בעבודתו ובזיע כפיו, — דבר זה לא יעלה כלל על לבותיהם של בני לבן, כבר נשרש בלבם מילדותם, כי יעקב זה אינו ראוי לכלום, ורק חי הוא על חשבון אחרים... נגד דעה זו מחה יעקב אח"כ בכל חום לבו. „זה עשרים שנה אנכי עמך", התמרמר כלפי לבן, ומה אתה חושב, האם „רחליך ועזיך לא שכלו"? ולכן הלך עדרך וגדול משנה לשנה באופן עצום כזה, ואתה חושב זאת לברכת ה' בגלל הטוב שעשית עמדי? הנך שועה! עדרך גדל משום „ואילי צאנך לא אכלתי", כדרכם של הרועים האחרים. ומה אתה חושב, כי לא היו בעדריך כל טרפות וגנבות, באשר הזאבים והגנבים ברחו מפני כבודך, או מפני הברכה החופפת על נכסי „צדיק" כמותך? „טרפה לא הבאתי אליך" מפני ש„אנכי אחטנה מידי תבקשנה", אנכי הצלתים מפיות הזאבים ואנכי שמרתי עליהם מ„גנבתי יום וגנבתי לילה", „הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני", עמדתי על משמרתי יומם ולילה לשמור על רכושך הרב, וזוהי הסבה לעשרך הגדול.*) „ואת עניי יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש"!

אמנם לבן נשאר בשלו, ועוד טען: „הבנות בנותי והצאן צאני", והשקפת לבן זו על יעקב וערך עבודתו נמסרה מאבות לבנים בכל המקומות, שיעקב מבקש לו מפלט ומקלט מחמת רודפיו וחמסם, והיא מבקשת גם עתה „לעקור את הכל", לעקור מקרב לבו של יעקב את רגשותיו האנושיים עד שיחשב בעיני עצמו לשפל ונבזה, שאינו מוכשר לחיים עצמיים... אבל אם רק יעקב בעצמו אינו שם לב לטענותיו אלה של לבן, אם רק הוא מרגיש בנפשו את ערכו וכחו, אז אין הסכנה גדולה כל כך. אז, בשמעו את דברי לבן ובניו, הוא בא לידי הכרה, כי אין לו להיות „ארמי אובד", עובד בבית לבן להגדיל עשרו ולהרבות כבוד בניו... אז תתעורר השאלה בלבו: „מתי אעשה לביתי"? וכאשר רק ישאל שאלה זו, ישמע תיכף התשובה היחידה: „שוב אל ארץ אבותיך", ותחת להיות ארמי אובד בנכר היה עברי קבוע בארצך!

---

*) הבאור על הכתובים האלה שמעתי בשם רבי חיים מוואלוזין זצ"ל, והבאתיו לרגלי המשך דברי.

*

*

הולך לו יעקב לשוב לארץ אבותיו והנה שני אנשים לקראתו. רבקה אמר שלחה לקראתו את מינקתה הזקנה, את דבורה, [רש״י על התורה], אותה המינקת שטפחה וגדלה על ברכיה את הילדים הקטנים, יעקב ועשו; אותה הזקנה שספרה להם בימי ילדותם את האגדות העתיקות על שם ועבר, שנכנסו באזניו של יעקב ומשכו אותו אח״כ אל בית־מדרשם, ואת ספורי־הבדים על נמרוד וצידו, שנכנסו באזניו של עשו ומשכו אותו אח״כ השדה אל הציד... את הזקנה הזאת שלחה רבקה ליעקב לשמור עליו מפני עשו אחיו. יש לפעמים לזקנה כזאת השפעה רבה על „הפריצים״ להרגיע מעט את רוחם הסוער... ואפשר שתפקיד גדול היה לדבורה המינקת בשלום שנכרת אח״כ בין שני האחים האלה, ולא לחנם נזכר שמה בתורה, ולא לחנם קרא יעקב את מקום קבורתה „אלון בכות״. [בראשית ל״ה ח.] אבל גם איש שני בא בעת ההיא אל יעקב, ואפשר שלרגלו באה כל הצרה הזאת של שליחת מלאכים, הדורון, וכו׳. האיש הזה, שמו „אחי״, בא אל יעקב בתור ידיד נפש וספר לו בסוד: הנה עשו מתעתד ללכת לקראתך „וארבע מאות איש״ עמו, והוא יתנפל עליך פתאום ויערוך לך פרעות כחק... אף כי באמת „עשו לדרכו היה הולך״, ולא חשב כלל על יעקב ועל מחנהו. [בר״ר ע״ה] ובראות „אחי״ את הרושם הגדול שדבריו עשו על יעקב, את הפחד הכפול שנפל עליו לא רק שלא יהרג אלא עוד יותר שלא יהרוג... יעץ לו כאח נאמן לשלוח מלאכות אל עשו להביע לפניו רגשות הכנעה ועבדות נאמנה... וגם לסדר איזו מנחה הגונה לעשו ול„המאות״ השעירות השחורות שלו... מגודל הפחד שמע יעקב לעצת „אחי״ ושלח את המלאכות והמנחה, שהטו באמת את עשו ואנשיו — לבקר את יעקב... לבסוף עמד יעקב על תפקידו של „אחי״ בכל המאורע הזה והבין את כל הסכנה שהוא נמצא בה לרגלי ה„אחים״ הטובים האלה עם עצות העבדות והדורונות שלהם, והתפלל לה׳: „הצילנו נא מיד „אחי״, מיד עשו״. [מדרש אגדה וישלח], אבל הוא כבר אחר את המועד. המנחה כבר היתה צריכה להשלח וההשתחוות ארצה כבר היתה מוכרחת, לבלי יבוא עשו והכה אם על בנים... אולם למד יעקב מכל ענין „אחי״ זה איך עליו להתנהג בעתיד; וכאשר אמר לו עשו אחר כך: „אציגה נא עמך מן העם אשר אתי״ להורות לך את הדרך שעירה... הודה לו יעקב על „הטובה״ הזאת... את הדרך כבר אמצא לי בעצמי, רק לא בעזרת העם אשר אתך...

„ויבא יעקב שלם עיר שכם... ויחן את פני העיר ויקן את חלקת השדה

אשר נטה שם אהלו״. יעקב בא לעיר שכם „שלם בגופו״, לא בא אליה להיטיב את בריאותו, לשאוף אוירה הזך, או לשתות את מימי מעינותיה, האסורים לפעמים על ישראל בהנאה... יעקב לא בא שכמה כנודד עני המטיל עצמו על אחרים, או כפועל בטל המתחרה בעבודתו עם פועלי המקום, הוא בא „שלם בממונו״. יעקב גם לא בא שכמה להכנים שם את בניו לבתי־ספרה הגבוהים ולהתחרות ב„חטיפת״ מקומות טובים, או בקבלת אותיות־כבוד, עם בני חמור החוי... יעקב בא „שלם בתורתו״, בלי כל מחשבה „להשתלם״ בלמודים אצלם. ובבואו — לא סגר עצמו בחלקת שדהו, שקנה בכסף מלא, אלא חנה תיכף „את פני העיר״: „תקן להם מטבע״: שטרות, בנקים ושאר עסקי ממונות. „תקן להם שווקים״, סדר „ירידים״ גדולים והגביר את המסחר בארץ. וגם „מרחצאות תקן להם״, דאג לבריאותם ותענוגיהם. [שבת לג. ירושלמי שביעית פ״ט]. בקצור: יעקב התנהג בכל הדברים כהוגן: הנאה את השכמים מלוא חפנים והוא לא נהנה מהם אפילו באצבע קטנה...

במבט ראשון נראה היה גם יחס בני שכם אליו טוב למדי. הם נתנו לבני יעקב „תעודת כשרות פוליטית״, „האנשים האלה שלמים הם אתנו״... זכו אותם גם בזכות ישיבה ומסחר: „וישבו בארץ ויסחרו אותה״... גם נשואי־תערובות התירו היתר גמור: „את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם״... מובן מאליו, כי אחרי כל „הזכיות״ הרחבות האלה שהננו נותנים להם, כבר הדבר ברור, כי „מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם״... כה קם, לכאורה, יחס טוב, יחס של חבה ורצון בין בני יעקב ובין אנשי־שכם, ויעקב היה בטוח, כי „צלולה החבית״... אבל, הוי! השמרים נמצאים תמיד בשולי החבית, והשנאה לבני־יעקב והבוז להם תוססים תמיד בעמקי לבבות בני שכם... ואך מתעוררים בני יעקב להגן על כבודם המחולל וכבר מתרוממים כנגדם השמרים ועוכרים את החבית, שהיתה זה עתה צלולה, עכירה גמורה...

יעקב הזקן מוכן אמנם לוותר על כבודו ולכפוף את קומתו ובלבד שהחבית תשאר צלולה... ואם בניו הצעירים אינם יכולים ללכת אחריו בדרך זו עד המקום, שבו כבר כלה גם גבול הכבוד האנושי, והם עושים מה שעושים, מתקצף הזקן וקורא: „עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ״... „צלולה היתה החבית ובאתם ועכרתם אותה״. [בר״ר פ.]. „ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי״...! על הדברים האחרונים של יעקב אין באמת מה לענות. עפ״י השכל ועפ״י ההגיון ועפ״י הנסיון בודאי הצדק עם הזקן... אבל בתור מענה באה פה הצעקה, צעקת הלב הפצוע, צעקת הרגש הנעלב: „הכזונה יעשה את אחותנו״? לכל עלבון יש גבול! יאספו. יכו וישמידו. — האם חיי־חרפה כאלה חיים הם?

„ויאמר אלהים ליעקב קום עלה בית אל"... עמדת יעקב על דרך חלקלקות... ההכנעה והשפלות הכו, כנראה, שרשים בלבך בהיותך בבית לבן. החלות ללכת בעקב אחרים, להתחשב יותר מדי עם רצונם ושאיפותיהם, והתרגלת לשמוע ולהחריש יותר מדי... „לא יקרא שמך עוד יעקב", לשון שפלות והתרפסות, הגוררות אחריהן גם עקבה... „כי אם ישראל יהיה שמך", לשון שררה ותקיפות וישרות, „שרית עם אלהים ועם אנשים" — פנים אל פנים... ויעקב בא לבית אל „ויקרא את שמו ישראל", החל להרגיש עצמו בתור ישראל, ואז אמר לו אלהים: „פרה ורבה גוי וקהל גויים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו". מיעקב השפל בעיני עצמו ומפחד תמיד לבלי יתבאש בעיני יושב הארץ, ומביט תמיד בצליליותה של החבית לבל תעכר, חלילה, ביד בניו, בלי ראות כלל את השמרים המזוהמים שבתוכה... מחלצי יעקב לא יצאו מלכים, וגם גוי לא יעמוד ממנו.. גוי ומלכים יוכל רק ישראל, המכיר את ערכו, להעמיד, ואז גם „את הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ"... [בראשית ל"ד ול"ה].

אבל רגש ישראלי זה לא ארך הרבה בלבו של יעקב. כבר עיף הזקן מרוב נדודיו ותלאותיו ו„בקש יעקב לישב בשלוה", שאף הזקן אל השלוה, תהיה באיזה מחיר שתהיה. ובראותו את „אלופי עשו ונתירא מהם" — ישב לו ביניהם, ידבר בלשונם, יצעק בסגנונם — „הב, הב"... יהיה כמותם ובלבד שישיג את השלוה, שהוא רוצה בה... [ע' בר"ר פ"ד]. אבל פה „קפץ עליו רוגזו של יוסף", דור חדש קם ושאיפות חדשות הוא שואף וחלומות חדשים הוא חולם, ויעקב לא השיג את השלוה שלו, שלות המות הלאומי...

יוסף.

יעקב הזקן חלם לו חלום על „סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו". החלום גדול ונפלא וכל אחד ראה בו מהרהורי לבו ופתר אותו כפי חזיונות רוחו, זה אמר, כי הסולם מרמז על „המזבח", כי העיקר הוא העבודה; בא השני ואמר, כי „סלם" בגימטריה „סיני", באשר העיקר הוא התורה; בא השלישי ומחדש, כי הסולם הוא — צלם הזהב של נבוכדנצר... והרביעי בא ורואה בו גורל האנושיות כולה וגורלו של העם העברי. כה רבו הפותרים ונתחלקו הדעות. [בר"ר ס"ח, ויק"ר ל.] והנה קם יוסף הצעיר וחולם חלום קטן ופשוט: חלום השדה שלו והאלומות שלו... וחלום זה כבר גורר אחריו חלום אחר: השמש, הירח והכוכבים משתחוים לו... — ואולי זהו פתרון חלומו של יעקב הזקן: סולם מוצב ארצה, — שדה, אלומות, עבודת־אדמה, וראשו מגיע השמימה...? — כה יצא יוסף הצעיר על פני חוץ וחלום חדש נארג בלבו... מתרגזים עליו אחיו, גוער בו גם אביו, אבל הוא נשאר „בעל החלומות", ונושא אותם בחובו ואת אחיו הוא מבקש... לעבד נמכר יוסף, ברזל באה נפשו והוא מוכרח לפתור חלומות אחרים, חלומות שרים זרים, אבל גם בחלומות הנכרים האלה הוא מחפש פתרונים לחלומותיו הוא, — „גפן זה ירושלים... שלשה שריגים שלשה שרי גאים היוצאים מישראל"... [חולין צ"ב. בר"ר פ"ח] — ומשתמש בהם לטובתם. וגם בשבתו בבור הכלא, מעונה ומדוכא ועמום עלילות נמבזות, לא פג גאונו הפנימי מלבו ואינו מתכחש לצור מחצבתו ויודע את ערכו, „כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אותי בבור"... אמנם יוסף חשב, כי בפתרו חלומות זרים ועוזר להשיב, או להושיב, שרים, או עמים, על כנם, יזכרו המה לו את פתרונותיו ואת עבודתו להם; ובהשתחררם מכבלי־הברזל ובעלותם לגדולה בעזרתו יוציאו גם אותו מעבדותו... ובאמת „ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו", והוא נשאר בבורו... אבל הן זה היה הצעד הראשון שלו על דרך זו של פתרונות חלומות זרים, ולא ידע עוד את טיבם של הרהבים הכלואים

והמשוחררים, השואפים ל ה ש כ י ח את שמות האחרים המשתתפים בגאולתם.

ופרעה חולם חלום ופותר אין אותו: שבע פרות דלות ורעות תואר מאד ודקות בשר עולות ואוכלות את שבע הפרות בריאות הבשר ויפות התואר ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה... אלמלי כבר ישבו אז בני ישראל במצרים, כי אז לא רק חרטומי מצרים וחכמיה, אלא גם כל הדיוטיה וטפשיה היו מוצאים את פתרון החלום הזה על נקלה. שבע הפרות הרעות, הדלות והדקות — הם ה י ה ו ד י ם, ושבע הפרות היפות, הבריאות והשמנות — הם ה מ צ ר י ם. והיהודים, כידוע, אוכלים את הכל, בולעים כל חיל המצרים, וגם לא נודע כי באו אל קרבם... מראיהם רע כאשר בתחלה, ועוד הם מתיפחים על דלותם ודקותם... והפתרון הזה הוא כל כך ברור ופשוט עד כי היה מתקבל תיכף על לב פרעה והיה מפקיד פקידים על כל ארץ מצרים לרטוש את בטני הפ״ות הדקות ולהוציא מתוכן לחופש את הפרות השמנות... אבל לאסונם של חרטומי מצרים וחכמיה לא נמצאו אז עוד עברים במצרים, לבד א ח ד. ובו לא ראו עוד כל סכנה, אף שדוקא הוא לבדו היה לא רק הפותר, אלא גם הפתרון... הוא הכניע באמת את כל מצרים תחת פקודתו, רק לא ל א כ ל ם כי אם ל ה א כ י ל ם, לשמור על בריאותם ושמנותם ולהגביר חילם ועשרם, כטבע העברים... ויוסף „העברי מארץ העברים" ב ב ו ר המצרי, נשאר עברי מארץ העברים גם ב ה י כ ל - מ ל כ ו ת ו המצרי.

הנה פרעה כבר נתן את טבעתו על יד יוסף, גם הלביש אותו בגדי שש, שם רביד הזהב על צוארו והרכיבו במרכבת המשנה אשר לו, וחכמי פרעה לא מחו נגד זה מאומה. ישתעשע העברי הזה באותות הכבוד הנתנים לו ויקדיש את כשרוניתיו המצוינים לעבודתו בלשכת־הפקידות אשר לנו, ואנחנו נקצור את תבואתו... אך הנה פרעה נותן את יוסף על כל ארץ מצרים ובלעדיו „לא ירים איש את ידו ואת רגלו", ומיד נזדעזעו כל חכמי מצרים וחרטומיה, שריה ויועציה, ופנו אל מלכם במחאה נמרצה: היתכן? „עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו"? אבל פרעה עמד על דעתו: „גנוני מלכות אני רואה בו" [סוטה ל״ו], יש בו כשרונות מלכותיים מצוינים ומוכרח אני להשתמש בהם לטובת המולדת, לקדם בפני הסכנה הצפויה לה... אז טענו השרים: „אם כן יהא יודע בשבעים לשון". לא רק משום שהעברי צריך לדעת יותר מכולם, ואם להם די בדעת שתים, שלש לשונות מחויב העברי לדעת דוקא כל השבעים... אלא ביחוד משום שהעברי היודע ש ב ע י ם לשון, שפת כל עם ועם, בודאי שאינו יודע את הלשון השבעים ו א ח ת, את השפה העברית שלו, והוא כבר שכח את בית אביו ואת תרבותו, והיה ל מ צ ר י גמור בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו... ועברי כזה אם גם יש בו „גנוני מלכות" לא חדל בכ״ז

לִהיות „עבד שלקחו רבו״, ונוכל לבטוח בו... אבל הפעם טעו חכמי פרעה. יוסף אמנם למד לדעת שבעים לשון, אך „אות אחת משמו של הקב״ה היתה בו, והיא כבר שמשה לו למגן ולצנה לבל ישכח גם את שפתו העברית, גם את בית אביו ותרבותו, וגם את ארצו העברית, שהובל ממנה בחזקת היד... וְכָל שבעים הלשון וכל שבעים ושבע החכמות הנכריות, וכל רבידי הזהב ובגדי השֵׁשׁ ומרכבות המלכות לא יעבירו אותו על דעתו ועל דעת קונו.

גם פרעה הולך בעצת־שריו זו למחות מלבו של יוסף את זכר כל העבר שלו עד שיחוש את עצמו כתינוק שנולד זה עתה במצרים. הוא קורא לו שם חדש: „צפנת פענח״, איזה שם מ צ ר י; נותן לו לאשה את אסנת בת פוטיפרע, אשה מצרית גמורה, ודוקא בת כהן און... ובטוח היה פרעה, כי אשה מיוחסת זו כבר תכנים לביתו של יוסף את כל התרבות המצרית ותשרש מלבו גם את השרשים היותר דקים, שנשארו שם מבית אבותיו... אבל גם פרעה טועה. נולדו בנים ליוסף, והוא קורא להם דוקא שמות עבריים, ודוקא שמות המזכירים לו תמיד את בית אבותיו: מנשה ואפרים. למ צ ר י ם הוא מבאר את טיבם של השמות האלה: מנשה, „כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי״, ואפרים, „כי הפרני אלהים בארץ עניי״, כלומר: יש בשמות אלה פטריוטיות מצרית, שבח על שכחת ה ע ב ר ותודה על ה ה ו ה. אבל דוקא הם הזכירו לו תמיד מה שהמצרים חפצו להשכיחו: „בית אביו״ בעבר ו„ארץ ע נ י ו״ בהוה... ולא לבד שהוא בעצמו לא שכח את שפת אבותיו, השפה העברית, אלא גם הורה אותה לבניו. וכאשר לא השיג במצרים מורה עברית היה הוא בעצמו למורה להם, ומצא לו תמיד שעה פנויה להשתמט מעניני־המלכות המרובים ומטרדותיו העצומות להתיחד עם בניו הקטנים ללמדם את שפת משפחתו העברית. וכאשר באו אחיו אח״כ אל ביתו והם דברו אליו עברית, והוא, בחפצו ל ה ת נ כ ר אליהם, דבר מצרית, היה מנשה הקטן, כבן שבע, שמונה שנה, „המליץ״ בינותם. [בר״ר צ״א]. כה למד לבניו את שפת אבותם מ י ל ד ו ת ם. ואם השפה המצרית היתה להם שפת־ה א ם, היתה להם השפה העברית שפת ה א ב. ואם האב ר ו צ ה תוכל גם שפתו הוא להיות לשפה מ ד ו ב ר ת בפי בניו, ואפשר גם בפי אשתו, אם ה ב נ י ם ה ע ב ר י י ם... ויחד עם השמות העבריים והשפה העברית הכנים יוסף לביתו גם את התרבות העברית והשקפת־העולם העברית, וברא לו בארץ מצרים בהיכלו הגדול, המלא ענינים מצריים, עסקים מצריים וסכסוכי־מדינות מצריים, כמו אי עברי בודד, גדור מכל עברים, מלא רוח עברית, זה היה חדר הילדים... ובלבו הגדול, שהקיף ארצות ויושביהן, מדינות וצרכיהן, יחד לו פנה אחת שלוה לשכינה העברית, שכינת אבותיו... ושכינה זו היא היא שהביאתהו להתודע אל אחיו בכל חום

אהבת־אחים ולשים בפיו את הדברים ששלח על ידם לאביו, להחיות את רוחו בקרבו.

הדברים האלה היו מסודרים באופן נפלא: „כה אמר בנך יוסף", קודם כל אמרו לו, כי הרגש היותר חזק אשר בלבי הוא כי בנו הנני. „שמני אלהים לאדון על מצרים", לא בכחי ועצם כשרונותי עשיתי לי כל החיל הזה, אלא מכיר אני בכל חושי את יד אלהים בכל המאורעות שעברו עלי ושמוני מעבד לאדון; ולכן „רדה אלי אל תעמוד", אל תפחד פן ישכחו בניך פה את אלהיהם — אלהי. גם „יישבת בארץ גשן", מובדל מן המצרים, „והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך", גם בני בניך ידעו, כי בני בניך הם... ואם ירא אתה פן ישכחו בניך פה את שפת אבותם ויפסק המעין החי של העבר, „הנה עיניכם רואות כי פי המדבר אליכם — בלשון הקודש" [שם, צ"ג]; ואם אנכי האחד, הבודד, לא שכחתי את שפתנו העברית, אתם הרבים המאוחדים עאכו"כ! „והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם", את מנהגי ביתי העבריים — „טבח טבח והכן, פרע להם בית השחיטה וטול גיד הנשה" [חלין צ"א] — וסדרי־חיי העבריים וחנוך בני הקטנים... ואם ככה תספרו לו „והורדתם את אבי הנה", אין ספק, שאבי ימהר לבוא הנה בעגלות שהנני שולח לו. אולם האחים, במהרם לבשר לאביהם את הבשורה הטובה על מציאת יוסף, באו ואמרו בקצור: „עוד יוסף חי", בלי המלה „בנך", „וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים", בלי המלים „שמני אלהים"; „ויפג לבו כי לא האמין להם", לא האמין יעקב כי „המושל בכל ארץ מצרים" יתודע אל אחיו העברים, ויזכור באביו הזקן, ועיד יחפוץ כי משפחתו תמצא תמיד בקרבתו... דבר זה הוא ממש נגד טבעם של עשירים בכלל וטבעם של עבדים שעלו לגדולה בפרט... עתה הרגישו האחים בשגיאתם הגסה, שלא מסרו לאביהם את דברי יוסף כמו שהם, וימהרו לתקן את המעוות ולמלא את החסרון, „וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם". גם „וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו", פרעה שלח עגלות שלו בסמל המלכות, סמל איזו עבודה זרה, ויוסף, בדעתו איזה רושם תעשה עגלה כזו על אביו, רמז ליהודה והעגלות האלה נשרפו, ותחתן שלח יוסף עגלות שלו, [בר"ר צ"ר] אז כבר עמד יעקב על זכות נפשו ועל טוהר רוחו של יוסף „ותחי רוח יעקב". וכאשר שבה לתחיה רוחו של יעקב, אז לא יעקב יקרא עוד, כי אם ישראל, „ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי"! עתה הנני מאמין, כי יוסף בני חי; ואם גם יוסף בעל החלומות החדשים והשאיפות החדשות בני הוא, זוכר את התורה שלמד מפי: שורף עגלות ש„עבודה זרה חקוקה" עליהן, ובלבו קבועה פרשת „עגלה ערופה", [שם] שם שמים שגור על פיו ושפתי־

העברית — לשונו, אז הנני שוב ישראל, אשור עם אלהים ואנשים ואוכל! [בראשית מ"ה]

והרעב כבד מאד בארץ מצרים, ויוסף מכלכל את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף. „ולחם אין בכל הארץ"... ומובן כי המצרים הרעבים מביטים בשנאה אל העברים השבעים... ויעקב הזקן, אשר הנסיון כבר הורה לו להכיר בסימני השנאה בראשית צמיחתה, החל להרגיש כי חי הוא „בארץ מצרים", ובעיני רוחו הוא רואה כבר את העננים השחורים, המגיחים על שמי בניו... אולם יודע הנהו, כי לקדם בפני הרעה — אין בידו. גזרת השעבוד כבר נגזרה על בניו ואין להשיבה. אבל צריכים לדאוג, שבניו לא ישכחו את תורת אבותיהם, לא ישכחו מוצאם העברי ושפתם העברית ויזכרו את הגאולה העתידה. „בקש לגלות להם את הקץ", כדי שיחזיקו בתקות גאולתם, „נסתלקה ממנו רוח הקודש". לא בקץ הגלוי גנוזה רוח הקודש, לא בו אצור כח העם, אלא דוקא בבקשת הקץ, בשאיפה אל הגאולה... וצריכים לחזק שאיפה זו בקרב הבנים ובני הבנים.

והבנים נמצאים במצרים ועיני כולם נשואות אל יוסף וביתו. עד עתה לא היו לו כל טענות על יוסף, אבל מי יודע איזו רוח תעבור על הבית הזה בגבור השעבוד ובסנות הצרות? הן יוסף ובניו כבר הורגלו לחיי עושר וכבוד רב, לחיי תענוגות ותפארת מלכים; ובהחל השעבוד — ירגישו הם את האסון הנורא במדה היותר איומה; והאם יוכלו לעמוד בנסיון בההפכם מבני-מלכים לעבדי-עולם, ולא יברחו החוצה אל מחנה האדונים חבריהם הקודמים? ואם הם לא יעמדו בנסיון, האם לא יהיו למופת לשאר אחיהם? ושולח ישראל הזקן לקרוא ליוסף ומשביע אותו קודם כל לקברו בארץ ישראל ולא במצרים. אמנם אלמלי יקבר עתה במצרים ימצא קברו בתוך בניו, ובעת צרה ומצוקה — ועתים כאלה לא תחסרנה להם בגלותם — יחישו בניו להקל על הקבר הזה את משא יגונם... ובהקברו בארץ ישראל ימצא הרחק מבניו ואיש לא יבקר את קברו... אבל מה לו ההוה, מה לו מאות שנים? הלא העתיד של בניו — בארץ ישראל הוא, שם מקומם הנצחי, ומוטב לו לנוח עתה בודד ונעזב מבניו ורק בקרבת אבותיו, ובלבד שאח"כ ימצא תמיד בין בניו... ואם ירבה יגונם במצרים ולבם ימשך אל קבר אביהם — ימשך הלב גם אל עתידם, אל ארץ אבותיהם... „ונשאתני ממצרים", וגם את סדר הנשיאה שלי תזכרו, כי כזה יהיה אחר כך סדר הנסיעה של בניכם. [בר"ר ק. במ"ר ג.] ודרך עבר הירדן תשאו אותי, ודרך עבר הירדן ישובו בניכם לארץ אבותיהם. ואת בני יוסף, אשר להם נשקפת ביותר סכנת ההתבוללות המצרית, הוא מברך ברכה מיוחדת: „ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב בקרב

הארץ". הם יושבים „בקרב הארץ", לא בתוך הגיטו העברית, ויהיו משולים כדגים שבים, „שלא תשלוט בהם עינא בישא"... לא תהא לעיני בישא של המצרים כל שליטה עליהם וישארו עברים נאמנים, מתגאים באבותיהם...

ויעקב ש„ביקש לגלות את הקץ" נגלו לעיני רוחו כל הצרות והתלאות של בניו מראשית הגלות ועד אחריתה, וירא את בניו ואת תכונותיהם ויורה לגדולים שבהם את דרך החיים בארצות הגלות, דרך החיים בתור בני יעקב, ויהיו בזה למופת לכל אחיהם, וברך איש איש כפי ברכתו.

„ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני", שמור את כחי זה בקרבך ואל תוציא את ראשית אוני, את מיטב כשרונותיך, באהלי אחרים בשביל זרים, לך נאות „יתר שאת ויתר עז", יותר גאון לאומי ויותר עז רוחני. כל דבריך וכל מעשיך יהיו מדודים ושקולים ומכוונים אל המטרה לשמור על בכורתך, על סגולתך. דע את מקומך ודע את ערכך. ויותר מכולם הזהר, בכורי, והזהר מפחזות, מבהילות, מצעדים בלתי מתונים. כי אם „פחז כמים" תהיה, לכל שחוק קל של אחרים תשכח ערכך, אז „אל תותר", לא תשאר לך מאומה מכל יתרונותיך. הכל יעבור לזרים... ואז „חללת יצועי עלה". ה„רפואה" שלך היא ביד משה. רק הוא בתורתו יכול להחיות אותך שוב, להשיב לך את השאת ואת העז „ויחי ראובן ולא ימות"... [בר"ר צ"ח, ומדרש אגדה ויחי].

„שמעון ולוי אחים". הם באמת „אחים" לכל בני האדם. ואם השתמשו פעם ב„מכרות", בכלי זין, הנה באמת „כלי חמס מכורותיהם", „הכלים הללו גזולים הם בידם מעשו". [בר"ר שם] נפשו של יעקב וערך כבודו הטבועים בהם רחוקים מן הכלים האלה; רק קרה מקרה נורא והתלקח אפם בקרבם וחזקה עברתם — הכזונה יעשה את אחותנו? — ועשו מה שעשו. אבל בגלות, בני, מסוכנים הם אף עז ועברה קשה כאלה, שם כבר תוכל אש זו להיות לאש תמיד... לאש מכלה מהנפש עד הבשר אם תקח לה את ה„מכורות" לעזר... הנבלות שבני חמור יעשו בישראל יהיו אז מהמעשים בכל יום ובכח האגרוף לא תעמדו כנגדם.

האף והעברה, הארורים בשעה שהם באים „בכלי חמס", במעשי זרים, לעקור ולהרוג את השונאים, לברוכים יהיו בשעה שיבואו בכלי־שרת עצמיים, עבריים, לנטוע ולהחיות את בני עמם. את האף והעברה נגד הנבלים המנבלים את בית ישראל, את האש הקדושה הזאת, צריכים לשים בלבות העם להכרת ערכו הוא ולשמירת תרבותו המקורית, התרבות המכריזה על האדם בתור „צלם אלהים". ועל כן „אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל", יהיו שמעון ולוי לסופרים ומורים בישראל ויפיצו את ניצוצות אש נשמתם, את קנאותם הלאומית, בין כל בני יעקב.. [ע' רש"י על התורה]

ואש זו תמצא לה דרכים ונתיבות אחרים, לא „כלי חמס" של עשו, לגלות את מציאותה...

„יהודה אתה יודוך אחיך". אתה תהיה למופת לכולם, ועל שמך אחיך יקראו — י ה ו ד י ם אנו. [בר"ר שם] „כרע רבץ כאריה", אפילו בשעה שהוא כורע רובץ תחת העול הקשה ושבט הנוגשים הוא — כ א ר י ה, מרגיש הוא את אונו וגאונו הפנימי ואינו מבטל את ישותו; ולכן „לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו", לא תמות רוחו בקרבו ולא יסוף ממנו כשרון היצירה וההנהגה „עד כי יבוא שילה, — המלך המשיח — ולו יקהת עמים"... גם דן מעורר בלבו של יעקב את תקות המשיח. הוא „רואה את ש מ ש ו ן ה ג ב ו ר וסובר שגאולה מגעת בימיו"... אבל כאשר הסתכל יותר בגבור זה ובכל מאורעות חייו הפרטיים, מראשית הופעת הנקמה שלו עד נקמתו האחרונה, הוסיף יעקב: „לישועתך קויתי ה' — אין זה מביא את הגאולה". [בר"ר צ"ה וצ"ט] בגבורה גופנית לבד, ועוד עם יסוד א י ש י כזה, לא תבוא גאולת בני ישראל. הגואל צריך להיות קודם כל גבור ר ו ח נ י, הכובש ראשית כל את יצרו בקרבו, גם יצר הנקמה בכלל, ובכח ה ר ו ח יביא את הגאולה... מלכות רביעית ביד מי נופלת? ביד משוח מלחמה, שהוא בא מ ש ל י ו ס ף, ה נ ג ו ד ה ג מ ו ר של שמשון, והיה — „נזיר א ח י ו"... [שם ושם.] כה הורה יעקב לבניו את אשר יקרה אותם באחרית הימים.

וכשנקבר יעקב בקברות אבותיו והבנים שבו מצרימה „ונסתמו עיניהם ולבם מצרות השעבוד", שהחלו עוד בחיי יוסף, נפל פחד על האחים. הנה המצב הולך ורע, גם חנו של יוסף כבר נפל בעיני פרעה, ולקבל רשיונו ללכת לקבור את אביו כבר היה יוסף מוכרח לפנות לעזרת „בית פרעה", שיבקשו בעדו... והאב הזקן מת ואין מי שיגן עוד בעדם, ובמה יתרצה עבד עברי אל אדוניו הנכרים אם לא בראשי אחיו? ופחד נפל על האחים הנדכאים: פן יחל עתה יוסף לדכא אותם ולרוצצם בכדי להבליט את פטריוטיותו המצרית... והם מעלים לפניו את צלו של אביהם: „אביך צוה לפני מותו"... אבל האב באמת לא צוה דבר, הוא ידע היטב את יוסף בנו ולא היה לו על מה לצוות אותו, רק האחים שנו „מפני דרכי שלום". ויוסף מהר להרגיע את אחיו גם לפי השקפתם הם. מה אתם חושבים, אחים חביבים, שאם אדכא אתכם אמצא חן בעיני המצרים? — טעיתם! אדרבה: „אם הורג אני אתכם הם אומרים: אין לשמור אמנה עם זה, עם אחיו לא שמר אמנה, עם מי הוא משמר אמנה"? והודו בעצמכם שטענה זו היא אמתית וצודקת מאד... ושמא אתם חושבים, אחים חביבים, עוד, כי אם אתרחק מכם ואתנכר אליכם אנחל כבוד אצל המצרים, — טועים אתם. יודע אנכי את המצרים יותר מכם. „אתם הגוף ואני הראש ואין נסיב גופא מה רישא טב"? רק לכם אני יכול להיות

ראש, אבל לא להם, ואם אעזוב אתכם לא ישאר לי כל מקום לכבוד אמתי... [בר"ר ק.] ובין כה וכה אין לי כל „חשבון" לדכא אתכם, או אפילו רק להתרחק מכם... אבל כל דבריכם למותר הוא, וכל פחדכם פחד שוא. אין בלבי כל טינא עליכם, הלא אלהים חשב כל מעשיכם לטובה: להחיות עם רב. מוטב שנתאחד כולנו יחד להכין את בנינו לשעבודם הקרוב ולגאולתם העתידה... וקודם כל: גדלו את בני בניכם ובני בני בניכם על ברכיכם. אל תמסרו אותם לידי מחנכים זרים ואומנות נכריות... הסכנה גדולה וצריכים להחזיק את הדורות הגדלים ממש בין הברכים. — „גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף". — ותמסרו להם את כל מסורת האבות, תורתם תחיה בלבם, שפתם תחיה בפיהם ואמונת הגאולה ותשוקת החופש תמלא את כל קרביהם: „ואלהים פקוד יפקוד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב". וגם בזה היה „בית יוסף" ללהבה מאירה את הדרך ל„בית יעקב" כולו. „בני אפרים" עם שאיפתם העצומה לחופש, ו„בנות צלפחד" עם חבתן העזה לארץ ישראל מעידים, כי עמלו של יוסף לא היה לריק, והזרע שזרע הצמיח פרי הלולים.

כזה היה יוסף מצעירותו עד זקנותו; והנסיונות השונים שנתנסה בהם בימי חייו, המלאים חליפות ותמורות שונות, העמידו אותו בין שלשת ה„מחייבים" הגדולים. הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף מחייב את הרשעים". [יומא ל"ה:]. ובאמת יכול יוסף לבדו לחייב את כל שלשת הסוגים האלה גם יחד. מחייב הוא את העניים, שהעניות מעברת אותם על דעתם ועל דעת קונם, והוא נשאר נאמן גם בעניו לקונו ולדעותיו וחלומותיו. מחייב הוא את העשירים, אשר ישמנו ויבעטו באחיהם וקדשי אבותיהם, והוא גם בשבתו על כסא מלכות נשאר בן לאביו ואח לאחיו והביט על אשרו ועשרו כבעל שליחות ההשגחה לטובת אחרים. ומחייב הוא את הרשעים בעלי ההנאה ואת שפלי־הנפש בעלי ההתבוללות, הרודפים תמיד אחרי יצרם ואינם משיגים אותו... והוא יצרו בא לידו ודחה אותו... אולם כל ה„מחייבים" האלה ביום דין, באמת „מזכים" גדולים הם בעולם הזה. אם רואים אנו את ה„עניים" שלנו, והם טרודים כל כך בפרנסתם המרה עד שנפשם מדוכאת בקרבם, ונראה כאילו אינם מוכשרים כלל לעבודה רוחנית, לעסקנות צבורית ולתחיה לאומית, — אל נואש מהם. יבוא „הלל העני" ויוכיח לנו מה גדול הכח הרוחני האצור בשדרה זו של עמנו. ודוקא ממנה, מעמקי הדלות הנוראה, הופיע האיש, הופיע הנשיא, שהחזיר עטרה ליושנה וברא תקופה חדשה בישראל... ו„הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה". ואם רואים אנו את העשירים שלנו והם שקועים למעלה מראשם בעסקיהם ותענוגיהם ואינם מתענינים כלל בכל ענין צבורי, או לאומי, — אל נואש גם מהם. יצא איש

„יוצא מן הכלל" שלהם, רבי אלעזר בן חרסום, שהתורה מלאה את נפשו ולא כספו וזהבו. ו„רבי מכבד עשירים", העשירים המקדישים את עשרם ומעמדם בחברה לטובת בני עמם וקדשיהם. ואם רואים אנו את רשעי ישראל, אשר בעת אבלם וצערם של אבותיהם ואחיהם, בעת תוגת אומתם, הם „מסלסלים בשערותיהם", מתיפים ומתהדרים למצוא חן בעיני אדוניהם ואדונותיהם ומשקיעים עצמם במ"ט שערי טומאה מצרית... — אל נאמר נואש גם להם. גם על יוסף פחז פעם יצרו והיה גם הוא „מסלסל בשערו" ומתיפה בעת שאביו הזקן התאבל אבל גדול, והיה לבו נוטה לטומאת מצרים. אך ברגע האהרון „נראתה לו דמות דיוקנו של אביו" והוא נשאר בעבריותו הטהורה. [סוטה ל"ז, בר"ר פ"ז] וגם עתה עוד יבא יום ודמות דיוקנו של עמנו הזקן תראה לכל בניו וישובו כולם לעמם וקדשיו.

יוסף ה„מחייב" הוא גם „מזכה", דעותיו וחלומותיו מקור חיים הם לתחית עמנו, ו„כל מה שאירע ליוסף אירע לציון", גם צרותיו גם חובותיו. [תנחומא ויגש.]

„הוא בא בראש למצרים והוא יבא בראש לעתיד לבוא". [ילקוט שמעוני ברכה.]

בית־הנשים.

לאומה העברית יש לא רק אבות אלא גם אמהות, וגדול לכאורה הפלא: מאין באה הרוח לכל האמהות האלה? את השתלשלות האמונה והדעות מ„אב" אחד ל„אב" שני הננו מבינים. ה„חדוש היה רק ב„אב" הראשון, באברהם. הוא היה צריך למצוא לו את אמונתו, „אב לא למדו ורב לא היה לו, וזמן לו הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה". [בר"ר ס"א]. אבל אחרי שהוא כבר עמד על תורתו וחכמתו, אז כבר נמסרו תורה וחכמה זו ממנו ל„אב" השני, לבנו ליצחק, וממנו ל„אב" השלישי, לבנו ליעקב. אבל איך השתלשלו הדעות האלה אל האמהות, וביחוד משרה לרבקה ואח"כ גם לרחל וללאה, בעת שהן גם לא ראו אשה את רעותה, ומרחקי מקומות הבדילו ביניהן? ורבקה הלא היתה היורשת הרוחנית של שרה ורוח אחת שררה באהל שתיהן, [שם ס'] ורחל הלא גנבה את התרפים מבית אביה לבל יעבוד עוד עבודה זרה. [תנחומא ויצא], ולאה הלא קלקלה עיניה מבכי, בשמעה דברת בני האדם על עשו, שנועד לארוס לה, והתפללה תמיד שלא תפול „בחלקו של רשע". [בר"ר ע"א]. ומאין באה הרוח הזאת לכל האמהות האלה? כפי הנראה יש לנו פה ענין עם „בית־נשים" מיוחד, שרוחו של אברהם חדרה לתוכו וקבעה בו כעין דירת קבע, ומבית זה יצאו האמהות בישראל. „בית־הנשים" הזה היה, לפי דעתי, ביתו של הרן אחי אברהם. על הרן בעצמו ועל בנו לוט השפיע אברהם רק בשלילה, הוא הספיק רק לערער את יסודות אמונתם העתיקה, בלי השריש בלבם את אמונתו הוא. אבל על בנותיו של הרן כבר השפיע אברהם גם מרוחו החיובית, והן היו הראשונות שקבלו את אמונתו בכל לבן. את הצעירה שבבנות אלה, יסכה־שרה, לקח לו אברהם לאשה והיתה „מגיירת גיורות" כמותו. והבכירה, מלכה, [בראשית י"א. כט. מגילה י"ד.] שנשאת לנחור, שנשאר אדוק באמונת האלילים שלו, ולא יכלה להכנים גיורות זרות תחת כנפי שכינתו של אברהם, השכינה את השכינה

הזאת בביתה היא, „בבית־הנשים" שלה; והבית הזה היה לבית היוצר של נשמת האשה העברית. ולא לחנם מזכירה התורה, כי הוגד לאברהם לאמר: „הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך", ושוב פעם: „שמונה אלה ילדה מ ל כ ה לנחור אחי אברהם".

ב„בית־הנשים" של מלכה גדלה ד ב ו ר ה, שהיתה בת ע ו ץ בכור מלכה. [בראשית כ"ב, כ"א, ומדרש אגדה וישלח]. דבורה זו היתה אח"כ ל„מינקת רבקה"; ויש אומרים שהיתה א מ ה, והסברה נותנת שכך היא, כי בימים ההם היניקה האם את בנה ולא מינקת שכורה. ואם התורה מזכרת את מיתת דבורה זו, בעת שאת מיתת רבקה אינה מזכרת, — אמנם בשביל עשו בנה, — אות הוא, כי לדבורה זו היה תפקיד חשוב ביצירת רוחה של האומה העברית. ב„בית־נשים" זה גדלה גם ר ב ק ה ונתפתחה תחת השפעתה של מלכה הזקנה, ועל כן מזכירה התורה, בדברה על רבקה, כמה פעמים, כי היתה „בת בתואל אשר ילדה מ ל כ ה לנחור". ומלכה זו, אשר ניצוצות רוחה נקלטו גם בהרבה מ ב נ י ה ו„כל נביאי אומות העולם מ מ ל כ ה יצאו: איוב מבניו של ע ו ץ, בלעם מבניו של ל ב ן" [ילקוט שמעוני בלק], שפכה את כל רוחה על „בית־הנשים" שלה, ושמו נתפרסם בביתו של א ב ר ה ם; ועל כן שלח אברהם את אליעזר עבדו לקחת לו אשה לבנו מ ש ם, ומצא את רבקה בת בתואל; ועל כן שלחה רבקה אח"כ את יעקב בנה אל לבן אחיה לקחת לו אשה מ„בית הנשים" הזה של מלכה. בטוחה היתה רבקה, שבנות הבית הזה רוחן היא לא רוח בתואל ולבן, רוחו של עשו, אלא רוחה של מ ל כ ה, רוחו של אברהם, רוחו של יעקב... ויצחק היה יכול לדבר דברים ברורים: „קום לך פדנה ארם ביתה ב ת ו א ל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות ל ב ן אחי אמך", ולהוסיף תיכף בבטחה גמורה: „ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים ויתן לך את ברכת אברהם לך ו ל ז ר ע ך אתך". [בראשית כ"ח, ב'—ד'] בטוח היה גם הוא ביעקב ובאשתו בת לבן, כי זרעו יהיה אתו.

לבן שם לבו רק אל חנוך ב נ י ו, שיתחנכו לפי רוחו ויהיו כמותו, ועוד יעלו עליו — בתשוקתם לבלוע חיל זרים. ואם הוא „אינו מסביר פנים ליעקב" ובא עליו ב„טענות" ו„תלונות" שונות, הנה הבנים מדברים גלוי: „לקח יעקב את כל אשר לאבינו", ומדברים בסגנון כזה, אשר יעקב רואה עצמו מוכרח לברוח... אבל אל חנוך ב נ ו ת י ו לא שם לבן לב לחנכן ברוחו. הבנות התחנכו ב„בית־הנשים" תחת השפעת רוחה של האם הזקנה מלכה אשת נחור, והבנות הרגישו, כי „נכריות" הן לאביהן...

לבן הבין אח"כ את המשגה שעשה בחנוך בנותיו, כי אלמלי היו ה„בנות" — ב נ ו ת י ו, כי אז היו ממילא ה„בנים" שילדו ליעקב, — ב נ י ו, הבנים הרוחניים של ל ב ן, וסוף סוף גם הצאן — צאנו, „וכל אשר אתה רואה ל־

הוא״... אולם עתה, שהבנות אינן בנותיו והבנים אינם בניו, כי אם בני־יעקב אמתים, עברים גמורים, „מה אעשה לאלה היום, או לבניהן אשר ילדו״? היום לא נשאר לי אלא להרכין ראשי ולכרות ברית...

„בקש לבן לעקור את הכל״, בקש לגזול מיעקב את בניו ולגדלם ברוחו הוא ויקראו על שמו: „בני לבן״, ואם לא עלה בידו להמית את יעקב בעשותו אותו לעני, המצפה לשלחן אחרים, „החשוב כמת״, הנה ימית אותו בעשותו אותו „חשוב כמת״ באופן אחר: לא יהיו לו בנים כמותו... אבל פה קלקלו בנותיו את מחשבתו: הן חנכו את בניהן לעברים גמורים והיו ל„אמהות״ בישראל, ו„יעקב אבינו לא מת״. לא מת באשר „מקיש הכתוב״ לא רק „הוא לזרעו: מה זרעו בחיים אף הוא בחיים״, אלא באשר הכתוב הקיש גם זרעו לו בכל דרכי החיים, האמינו במה שהוא האמין, קוו מה שהוא קוה, חיו בתורתו, דברו בשפתו וידעו תמיד כי בני־יעקב הם. החיים האלה של זרע יעקב על פי כתבי־קדשו: דרישותיהם, נחמותיהם ויעודיהם, הם הם שעשו לאפס כל עמלם של המקברים מחוץ ושל המחנטים בפנים, ו„בכדי חנטו חנטיא וקברו קבריא״... „ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה׳ ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים״. [ע׳ תענית ה׳:]

זה היה ערכו של „בית הנשים״ ביצירת רוחה של האומה העברית בעת הולדה. לא פחות ממנה היה ערכן של האמהות העבריות בעת גאולת מצרים, „לא גלגל הקב״ה והוציא את ישראל ממצרים אלא בשביל שרה, רבקה״ וכו׳, [תד״א רבא פכ״ז] ובהתפתחותה של רוח האומה בעת שגשוגה. על יד ה„אבות״ עומדות ה„אמהות״. על יד ה„נביאים״ עומדות ה„נביאות״. ועל יד ה„צדיקים״ עומדות ה„צדיקות״. ולא פחות מזה הוא ערכן של הנשים העבריות בעת תחיתה של רוח האומה אחרי קפאונה בגלותה. האם העברית, המבכה את גלות בניה, המרגישה בצער אומתה ואינה מוצאה תנחומים לנפשה בכל שעשועי הזמן, והשומעת את הנחמה היחידה של „ושבו מארץ אויב, ושבו בנים לגבולם״, היא גם תקים לנו את מבשר הגאולה... [ע׳ בר״ר ע״א].

האומה העברית במצרים.

כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות [מיכה ז.].
„כשם שהביא הקב"ה על המצרים כך הוא עתיד להביא
על מלכות הרשעה". [שמו"ר ט.]

השם העברי והשפה העברית.

על הבמה האנושית עולה העם העברי. תרבות האבות, שעבוד המצרים ותקות הגאולה צרו את צורתו הרוחנית והמוסרית. נתגלה העם העברי על אופק החיים בשמותיו המיוחדים ובשפתו המיוחדת, אלה שני הסימנים החיצוניים היותר בולטים המבדילים בין עם לעם, ותיכף נצטיין ונסתמן במצרים בתור חטיבה בפני עצמו, „גוי בקרב גוי", והמצרים הרגישו מיד במציאותו של „עם ישראל", „עם רב ועצום". השם והשפה הולכים תמיד שלובי־זרוע. העם לוקח את השמות שהוא קורא לבניו מתוך שפתו המדוברת בפיו. כזאת אנו רואים אחר כך בכל קורותיה של האומה העברית. בכל תקופת צמיחתה הרוחנית, שדברה אומתנו רק עברית, נקראו כל בניה בשמות עבריים ואם ישנם עתה בכתבי־הקודש שמות רבים שמובנם נעלם ממנו, זהו מפני שאין לפנינו כל השפה המדוברת של התקופה ההיא. התפרצו אח"כ לתוך חיינו, מזמן גלות בבל ואילך, השפות הפרסית, הארמית והיונית ונתרבו בינינו גם שמות פרסיים, ארמיים ויוניים. מתחלה באו השמות הזרים האלה בכונה של התבוללות, להדמות אל האדונים התקיפים, אולם אח"כ כבר התפשטו בלי כל כונה מיוחדת, רק מתוך ההרגל של הדבור. וכה אנו רואים בין היהודים בארץ ישראל בכל זמן בית שני תערובה של לשונות ותערובה של שמות. הדת לא התנגדה מעולם לשפות זרות ולשמות זרים. הרגש הלאומי, שהתגבר בימי עזרא ונחמיה, גזר על הצעד האחרון של ההתבוללות, על נשואי־התערובות, ובזה אמרו להגן גם על השפה העברית. בימי ה„קנאים" הלאומיים כבר גזרו גם „על לשונם", [ירושלמי שבת פ"א], ואלמלי נתקיימה גזרה זו, כי אז היתה שומרת ממילא גם על השמות העבריים. אבל באה אז הגלות הנוראה עם הפזור הגדול של העם העברי. ומעת שנתפזר העם בכל ארצות תבל ומדבר בשבעים לשון נקראו בניו בהמון שמות זרים, כמספר העמים שבתוכם ישב ובתוכם נדד, עד כי עפ"י השם, שנקרא עתה אחד מבני ישראל,

הננו יכולים להכיר באזו שפה הוא מדבר ובתוך איזה עם הוא יושב. *) ורק באשר השפה העברית לא נשכחה לגמרי מתוך היהודים, וחלקה האציר בכתבי־הקודש נשמר אתם עד היום הזה, לכן לא עברו מהם לגמרי גם השמות העבריים, כלומר אלה השמות העתיקים, שנמצאים בכתבי־הקודש ונמסרים מאבות לבנים, מאבות לבנים... בגלות קבל, כפי הנראה, השם איזו קדושה דתית, ואפשר שיד הרגש הלאומי העור בזה, ולכל שם לועזי נצטרף גם שם עברי. אם השם הלועזי היה העיקר והעברי שמש רק לדבר שבקדושה — בבית־הכנסת ובבית־הקברות... או השם העברי היה העיקר והלועזי נספח עליו בשביל השוק... ראשיתו של מנהג זה הננו רואים כבר בראשית התפרצותם של השמות הזרים לתוך מחננו, כמו: מרדכי־בלשן, אסתר־הדסה, יוחנן־הירקן, ועוד.

בתקופות־חיים רגילות, שאין בהן מלחמת זרמים והתעוררות לאומית, והכל מתנהג בהן עפ״י ה ה ר ג ל בלי כל כוונות מיוחדות, אז אין השם והשפה אומרים כלום. יהודי לאומי גמור נקרא בשם זר ומדבר ויוצר בשפה זרה, כמו שהיו רבים מחכמי ישראל בכל תקופות הגלות; ויהודי מתבולל גמור נקרא בשם עברי ומדבר בשפה העברית, כמו שהיו „נביאי הבעל״ בזמנם... אבל יש תקופות היסטוריות ידועות, שבהן משמשים השם והשפה לעדים היותר כשרים: אם העם נושא את ד ג ל ו ה ו א ושואף את שאיפותיו שלו, או נושא דגל זרים ושואף שאיפות זרים. בתקופות שהתעוררות לאומית עוברת בין כל העמים ומלחמת זרמים ושאיפות מתגברת, וכל דבר וכל מעשה נעשה עפ״י כונה ידועה ולמגמה קבועה, בתקופה כזו — השם והשפה הם בטוי חיצוני גלוי למחשבות הפנימיות, הכמוסות בלב... ביחוד חשוב ערכם של השם והשפה בתקופה, שהעם מתחזק להחזיק מעמד בתור ע ם בסביבה לוחצת ומעיקה ושואף לשחרורו ולגאולתו. בתקופה כזו צריך העם הזה לפרסם תמיד את מ צ י א ו ת ו בתבל לא רק כלפי חוץ, אלא גם כלפי פנים. ואין לנו פרסום יותר ב ה י ר ו מ ת מ י ד, יותר ח י ו מ מ ש י מהשם והשפה.

בראשית צמיחתה של אומתנו נתפרסמה מציאותה בשפתה ובשמותיה. אם המצרים לא ידעו את א ל ה י העברים: אם לא עמדו על תרבותם של בני ישראל, מנהגיהם ונמוסיהם ומסורת אבותיהם; אם לא הבינו את הנשמה העברית געגועיה ושאיפותיה, אבל ב מ צ י א ו ת ו של עם עברי הרגישו, בישותו הכירו. — השפה העברית והשמות העברים העידו עדות חיה על

*) תוספתא אחת אומרת: „ר ו ב ישראל ש ב ח ו ץ ל א ר ץ שמותיהם כשמות עכו״ם". בארץ ישראל עוד לא הגיע אז המצב לידי מדרגה כזו, ובימי רבי יוחנן, בתקופת האמוראים הראשונים, עוד לא היה בה ר ו ב שמות ישראל כשמות העכו״ם. וע׳ גטין י״או;

מציאות א׳... גם בני ישראל עצמם כמו חשו בנפשם, כי בשפתם ובשמותיהם העבריים אצורים כחות קיומם הלאומי ושמרו עליהם מכל משמר. לרגלי השעבוד הקשה וחבלי־המסורת הרפויים גבר זרם ההתבוללות בין העברים במצרים עד כי „הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה״, אבל את לשונם ואת שמותיהם לא שנו. והלשון המיוחדת והשמות המיוחדים גם הציבו גבול להתבוללות זו. על סף המשפחה העברית עמדו שני השומרים ה„מצוינים״ האלה, וכמו סגרו את הדלת לפני ההתבוללות, לאמר: עד פה תבוא ולא תוסיף, והמשפחה העברית נשארה בטהרתה, בלי תערובות דם זר... ועל פתח האומה העברית עמדו שני השומרים ה„מיוחדים״ האלה ולא נתנו להוציא החוצה כל דבר רע לבזות את העם בעיני אחרים... והשפה העברית והשמות העברים קלטו לתוכם גם את תקות־הגאולה ואת שאיפת העתיד ומסרו אותן מאבות לבנים, מדור לדור, והכשירו אותם לגאולה העתידה; ובזכותם, „בזכות שלא שנו את לשונם ולא שנו את שמם״, הלא נגאלו אחר כך באמת.

והשמות העברים במצרים, אשר את ערכם ההיסטורי הגדול הכיר כבר העברי הראשון שהשתקע בה — יוסף, קבלו מראשית שבתם בארץ זו תוכן חדש, תוכן לאומי. עד הנה נקראו השמות על פי המאורעות הפרטיים של האבות או המשפחה, אולם מן הזמן ההוא והלאה כבר נקראו השמות על פי מאורעות האומה, אם על שם צרות ההוה, או על שם תקוות העתיד. לא לחנם הננו קוראים את ה„חומש״ השני שלנו, הנקרא בפי אחרים על שם „יציאת מצרים״ המסופרת בו, בשם „שמות״, כי השמות העבריים אז בראשית הגלות כבר אצרו בקרבם את גרעיני הגאולה. הכתוב בא וחוזר ושונה לנו בראש הספר הזה „ואלה שמות בני ישראל״, אם כי השמות האלה כבר ידועים לנו היטב, באשר פה נתן תוכן חדש לשמות הישנים האלה, „על שם גאולת ישראל נזכרו כאן״. מתחלה נקרא הבן „ראובן״, „כי ראה ה׳ בעניי״; נקרא הבן „שמעון״, „כי שמע ה׳ כי שנואה אנכי״, „לוי״ „כי ילוה אישי אלי״, „דן״ — „דנני אלהים״, „יוסף״ — „יוסף ה׳ לי בן אחר״, וכן שאר השמות, הכל ענינים פרטיים. אבל מעתה נקרא הבן „ראובן״ על שם „ראה ראיתי בעני עמי״, „שמעון״ — „וישמע אלהים את נאקתם״, „לוי״ — „שנתחבר הקב״ה לצרתם״, „דן״ — „וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי״, ו„יוסף — „והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות את שאר עמו״, וכן שאר השמות, הכל ענינים לאומיים. [שמו״ר א.] ומלבד התוכן החדש, שנתן העם לשמות אבותיו העתיקים, ומצא בהם רמזים למצבו המר בהוה ולתקותו בעתיד, ושאב מהם בטחון בקיומו ובגאולתו, קרא העם לבניו הנולדים לו בגולה שמות חדשים על שם המאורעות הלאומיים בהוה ועל שם ארץ אבותיו ותקות גאולתו.

דבר זה מעיר מצד אחד על רגש לאומי חי, המקנן בלב ההורים ומפנה אותו אל המצב הכללי של האומה; ומצד שני נתנו השמות האלה בלבות ה ב נ י ם את זכר המאורעות החשובים שאירעו לאומתם, את זכר הגעגועים על ארץ אבות ואת זכר השאיפות והתקוות לעתיד, ונשאו הבנים אתם את כל הזכרונות הלאומיים והיו קשורים אל עמם בכל נימי נפשם.

הנה החל השעבוד, והמצרים ממררים את חיי בני ישראל, ונקראה הבת הישראלית „מרים״. [סדר עולם ג.] והבת הזאת שמה כל מעינה במצב אומתה, מנבאת ב ב י ת ה: „עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל״ [מגלה י״ד:] משרשת בלבות הנשים את תקות הגאולה ומלמדת אותן מ נ ג י נ ת השחרור ושירתו... הגזרות הולכות ומתרבות, ובני ישראל מוכרחים להצפין ולהסתיר את ילדיהם מפני המצרים לבל ישליכום היאורה, ונקראים הבנים: „אלצפן״, „סתרי״, „אסיר״, „נחבי״, וכדומה. תקפה רוח הבטחון את העם, בטחון באל שומרו ומצילו, פודהו וגואלו, והבנים נקראים: „עמרם״, „עוזיאל״, „אלקנה״, „הושע״, „פדה אל״, „פדה צור״, „יגאל״, וכדומה. גברו הגעגועים על ארץ אבות, והנה השמות: „חברון״, „לבני״, „מישאל״, „כסלון״, ועוד. [ע׳ יהושע ט״ו—כ״א] וכה התגשם כל מאורע לאומי, כל מצב נפש כללי וכל תקוה לאומית בשמות הבנים הנולדים, והם הזכירו תמיד את המאורעות והרגשות האלה לאבות ולבנים גם יחד. וכה קמו אלה „ילדי האדמה״, שכל מחרשות המצרים לא המיתו רוחם בקרבם ו„נעשו עדרים עדרים ושבו לבתיהם״... [סוטה י״א.]

גם השם „משה״ הוא באמת שם עברי מקורי ולא תרגום מאיזה שם מצרי. בתיה בת פרעה, שהבינה תיכף בראותה את הילד, כי „מילדי העברים זה״, לא חפצה כלל להסתיר דבר זה מעיני הילד עצמו ולהעלים ממנו את מוצאו העברי. אדרבה היא מסרה אותו ל„אשה מינקת מן העבריות״ ותעזבהו בבית העברים עד אשר י ג ד ל, אף כי ידעה היטב, כי שיר העריסה שלו יהיה שיר עברי, כי השפה הראשונה שישמע הילד ויפטפט בה תהא השפה העברית, וכי האגדות הראשונות שתספר המינקת העברית לילד תהיינה אגדות עבריות, וכי אנקת אב עברי תלוהו בנומו ודמעות אם עבריה תרחצנה את פניו בהקיצו, והילד ידע כי עברי הנהו... וכאשר גדל הילד והובא לביתה והיא אמצה אותו לה לבן קראה לו בת פרעה דוקא שם ע ב ר י, ועל שם המאורע שאירע לו, משה, „כי מן המים משיתהו״. מצד אחד אמנם יזכיר השם הזה לנער הגדל את חסד החיים שעשתה עמו בת פרעה, אבל מצד שני יזכיר אותו השם הזה גם את הגזרה היותר נוראה שגזרו המצרים על עמו, ויחוש בלבו מה נורא הוא המצב הזה... „ויהי בימים ההם ויגדל מ ש ה״, גדל „משה״, גדל הרגש העברי הכלול בשם זה, אף כי נמצא בסביבה זרה, „ויצא אל אחיו״... [ע׳ מעשי ה׳ פרשת שמות.] ולכן „אעפ״י שהרבה שמות היה לו למשה

לא נקבע לו שם בכל התורה, אלא כמו שקראה אותו בתיה בת פרעה, ואף הקב"ה לא קראו בשם אחר", [שמו"ר א'.] כי השם העברי הזה, שנקרא עפ"י מאורע לאומי כביר, הלא היה הסימן היחידי לעבריותו בביתו של פרעה, וההזכרה היחידה, שהזכירה לו את עמו וצרותיו במצרים... [ואפשר, שאם גם נפרש כפרוש המפרשים שהאם, יוכבד, קראה את שם הילד „משה", הנה עכ"פ קראה אותו בשם זה לא בהיותו בביתה, אלא רק אחרי שהביאה אותו לבת פרעה „ויהי לה לבן", כפי שהננו רואים מפשוטו של מקרא. א"כ אפשר לאמר, כי בהיות הילד בביתה קראה אותו האם בשם עברי אחר, כמו: „ידידיה", וכדומה, אולם בהביאה אותו לבת פרעה וחפצה להשאיר לו שם עברי קראה אותו „משה", ותאמר לבת פרעה, כי השם הזה בא להזכיר לילד הזה את חסדך אתו, „כי מן המים משיתהו", כי את משית אותו מן המים ולך הוא חייב תודה על חייו... הדבר נתקבל על לבה של בת פרעה, והילד נקרא מאז והלאה בשם משה. המצרים חשבו השם הזה להכרת תודה להם, אבל מצד שני הזכיר השם למשה, כי מן המים משוהו ועברי הנהו... ושמש השם משה לשני הצדדים, כמו „מנשה" ו„אפרים". ע' לעיל „יוסף"].

השם והשפה העבריים לבד ערכם והשפעתם בכל העתים ובכל המקומות בפנים אומתנו, הנה שני אלה הם החוטים היותר בולטים, המקשרים את העבר המזהיר של עמנו עם ההוה שלו, ומעידים כלפי חוץ, כי היהודים הסחופים והמטורפים, הנדכאים והשפלים של היום הם הם העברים הקבועים והמאוששים, החפשים והגאים של ימי כתבי־הקודש. ועדות חיה זו דרושה עתה לנו מאד.

עמנו הזקן נודד ממקום למקום לבקש לו מנוח ולחם, וקורא: „אני שלמה הייתי מלך בירושלים", מספר הוא על עשירות ילדותו, על גאון נערותו וגודל עברו, ובשמם הוא דורש לו זכות אזרח וגם זכות עם, וזכות משפטו ההיסטורי על ארץ אבותיו... אולם מכל העמים החיים עתה על פני האדמה, אף הזקנים שבזקניהם, אין אפילו אחד, שמכיר את העם העברי מימי גדלו ואשרו, בהלו אור שמיו על ראשו בארצו... להפך: מיום עמדם על דעתם יודעים כל העמים את „יהודיהם" לשפלים ונבזים, לעניים המחזירים על פתחי ה„בעלים", המורדפים בלי חשך מצידים וכלביהם... והם מביטים על קבצנים בזויים אלה, הבאים אליהם בשם ה„עבר העשיר והנכבד" לדרוש זכות אנוש ומשפט עם וארץ, כבעל משוגעים, או חצופים ועזי־פנים... ובאמת לא היו העמים שמים לב כלל אל דברי הזקן הזה, המפטפט על אדות איזה עבר גדול ומזהיר, שאיש לא ראה אותו, אלא שיש לזקן זה איזו תעודה עתיקה, שבה כתובה פרשת כל גדלו וזהרו בימי קדם, עוד הרבה יותר ממה שהזקן בעצמו יודע לספר בעל פה... תעודה זו „כתבי־הקודש" שמה, ועל

אמתתה מעידים גם האבות הרוחניים ש ל ה ם, של כל העמים הגדולים החיים תחת השמים... ותעודה זו מעמידה את העם העברי כעצם בגרונם לא לבלוע ולא להקיא... וקמו עתה מלומדים שונים בין אומות העולם להסיר מעלינו בחזקת היד את מעטה־ההוד, שעטתה אותנו ההיסטוריה העולמית, לגזול מאתנו את פליטת ירושתנו, את כתבי־הקודש, ולהשפיל את כבודנו עד ארץ, ולתת חרב ביד שונאינו בנפש להכריתנו מעל פני האדמה. אלה באים וחופרים וחוקרים ומדביקים חרס בבלי לחרס מצרי ותופרים טלאי פאפירוס אחד על גבי טלאי פאפירוס אחר ומחליטים, כי כל ה„תעודה" הזאת ג נ ו ב ה היא אתנו. גנבנו מקצת מן האשורים, מקצת מהמצרים ומקצת מעמי־כנען ובללנו לנו עיסה אחת ואפינו לנו מצות שלנו... אחרים באים ומדברים גבוהה גבוהה על „האדם העליון" או התחתון, על „החברה העליונה" והתחתונה, ומבטלים את כל ערכה של „תעודתנו", שאינה, לפי דעתם העליונה, אלא „תעודת עבדים" ו„תעודת בורג׳נים"... הצד השוה שבכל תורות המלומדים האלה, שדלים ורשים הננו מילדותנו, מעולם לא יצרנו כל דבר־ערך ולא נתנו לאחרים דבר, כי לא היה לנו מה לתת... נגד דעות אלה והשקפות אלה אין לנו להתוכח בתור יהודים דוקא. דעות אלה באות להפוך את כל הקערה ה א נ ו ש י ת על פניה, הקערה העומדת סוף סוף על הכן ה ע ב ר י... ולואי שהיתה עומדת ה כ ן על כנה זה, כי אז היתה לאנשיות זו פנים אנושיים... אבל מלומדים חדשים קמו, והם מודים דוקא באמתתה של „תעודתנו", כי ע ב ר י ת גמורה היא, יצירת רוחם של אלהי העברים והאומה העברית, והמלומדים האלה מכירים גם כן בכל ערכה הגדול של „תעודתנו" זו להתקדמות האנושיות כולה, ל ה ע ל ו ת את ה א ד ם, ה ח ב ר ה ו ה מ ד י נ ה גם יחד מבצת השפלות, הזוהמה והעבדות אל הקוממיות, הטהרה והחופש. אך כל זה, הם אומרים, איננו נוגע אל היהודים של עכשו. המלומדים האלה מפרידים את תולדתנו לשתים: תולדות הישראלים לחוד, ותולדות היהודים לחוד. הראשונים היו באמת אנשים גדולים, שהקימו את הנביאים בעולם, והאחרונים הם אנשים קטנים, שפלי נפש, ואינם כלל וכלל בני בניהם של בעלי האידיאלים הנאצלים ההם... כזאת היא התורה „החדשה, שנתחדשה בבית מדרשם של מלומדים חריפים, הקורעים את עמנו לשני קרעים. עיקר טעותם של המלומדים האלה — עד כמה שיש בזה ט ע ו ת ולא כונה רעה, שגיאה ולא זדון — נובע מזה, שהם קוראים את ד ר י ש ו ת י ה ם של הנביאים ש ב כ ת ב י ־ ה ק ו ד ש ואת שאיפותיהם הנשגבות, ומסתכלים אח"כ ב ח י י ה ם של היהודים בימות הגלות ולעסקיהם המסובכים, ובהציגם זה לעומת זה: הנביא והתגרן, כתבי־הקודש ושטרי־החוב, וכדומה, ורואים מה גדול המרחק ביניהם ועד כמה אין כל דמיון בין זה לזה, הם ממהרים

ומחליטים, כי כמעט שני עמים נפרדים עומדים לפניהם, ואין „ליהודים״ כל זכות על התעודה של ה„ישראלים״...

והנה אנחנו בינינו לבין עצמנו יודעים היטב את כל הקשרים הרוחניים והמוסריים, שבינינו ובין אבותינו הראשונים, בין בחיינו ובין בספרותנו. בקראנו עתה את תוכחות נביאינו, שהוכיחו את אבותינו בזמנם על סדרי־חייהם, הננו רואים בהם דמיון גדול לסדרי־חיינו בזמננו... ירמיה, למשל, אומר מפורש: „עוד אריב אתכם, נאום ה׳, ואת בני בניכם אריב. כי עברו איי כתיים וראו, וקדר שלחו והתבוננו מאד, וראו: הן היתה כזאת, ההמיר גוי אלהים? והמה לא אלהים! ועמי המיר כבודו בלי יועיל... אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות, בארות נשברים... העבד ישראל אם יליד בית הוא?... מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור, ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר...? לשוא הכיתי את בניכם, מוסר לא לקחו... מה תשיבי דרכך לבקש אהבה? לכן גם הרעות למדת את דרכיך. גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים... גם ממצרים תבושי כאשר בושת מאשור״... [ירמיה ב.] והאם איננו מכירים בדרכי־החיים האלה של אבותינו אז את דרכי חיינו אנו עתה?... הדברים האלה כשם שהלמו את ה„ישראלים״, שהיו קבועים בארצם, כן הם הולמים את „היהודים״, המטורפים בים הצרות של הגליות... וכה בקראנו את דרישותיהם של בעלי התלמוד ואת שאיפותיהם של חכמי־האגדה, בעלי־המוסר ומתקני־החיים שלנו, הננו מוצאים בהן את המשך דרישותיהם ושאיפותיהם של נביאינו; והננו רואים בחוש את כל ההשתלשלות הרוחנית הזאת, ההולכת ונמסרת מדור לדור וגונזת את ניצוצותיה בספרות הגדולה והרחבה שלנו. אנחנו בינינו לבין עצמנו יודעים, כי „בני בניהם״ של אבותינו הראשונים אנו, בנים בין למגרעותיהם ובין למעלותיהם, ואיננו צריכים וזקוקים לראיות מוכיחות. אולם בחוץ אינם מסוגלים לחדור לעמקי נפשנו לדלות משם את פניני נביאינו... בחוץ אינם רוצים לשחות בים ספרותנו המאוחרת להכיר בו את זרמי כתבי־הקודש וגליהם... הם רק מביטים על פני חיינו הגלויים והשטחיים ואינם יכולים להכיר ב„יאשקה״, ה„עבד העברי״ המשרת לפניהם, את אותו, „יוסף״, המציל את מצרים מרעב... או ב„מאשקה״, המזמר „מה יפית״ בדחילו ורחימו לפני המצרי המכה איש עברי מאחיו, את זה „משה״ האיש, המעמיד נפשו בסכנה בשביל להגן על כבוד עמו... הם אינם רואים בהם כל דמיון...

השם העברי והשפה העברית הם יכולים להיות העדים היחידים כלפי חוץ, כי העם העברי הזקן, הבעלים האמתיים של התעודה העתיקה, של כתבי־הקודש, עומד לפניהם חי ודורש מהם את משפטו, שלוקח ממנו: משפטו על החיים, משפטו על תרבותו ומשפטו על ארצו. ואין כל פלא אם

התחיה הלאומית שנתעוררה בדורנו עמדה בלי מחשבה תחלה על כל ערכם של שני העדים האלה: השם העברי והשפה העברית. „תחיה" זו מטרתה: להחיות את העם העברי, הנמצא במצב של גסיסה ארוכה, ובניו — מהם, העוצמים את עיניו לקרב את מיתתו, ומהם המחכים לאיזו רפואת־פלא, ולע"ע מלמדים את לשונם לאמר „קדיש"... ולהחיות את העם העברי, פרושו: להעמיד על רגליו את העם העברי העתיק, אשר כולם יכירו בו עם משה ודוד, עם ישעיהו וירמיה. תנועת תחיה זו צעדיה הראשונים היו ויהיו צעדי־און על אדמת אבות, לברוא מעמד איתן בכמות ובאיכות של עובדי־אדמה עברים, להחיות את הטפוס העיקרי של בני העם העברי הזקן, שהיה עם של אכרים, כורמים ויוגבים, אבל יחד עם זה החלו להתבלט, כמו מאליהם, בארץ אבות הסימנים המובהקים של ישראל הזקן: השם העברי והשפה העברית, והם מאשרים לעיני כל העמים את תנועת התחיה המתגברת והמתגשמת בקרב האומה העברית. בארצות הגלות רואים העמים את „יהודיהם" והם נקראים בשמות זרים, אשר גם את שמותיהם העבריים העתיקים הם מלבישים צורה זרה, והם מדברים כולם בשפות זרות — העמים רואים ב„יודיש" שלנו את ה„דייטש" שלהם וב„לאדינה" שלנו את ה„שפאנית" שלהם, — והם אינם מכירים ביהודים האלה את אבותיהם הראשונים מזמן כתבי־הקודש. אבל כאשר באים העמים האלה לארץ ישראל ורואים שם את היהודים עולי־הגולה והם מדברים בשפה העברית, ונקראים בשמות עבריים, ונפקחות עיניהם והם רואים, כי אמנם עוד חי וקים העם העברי הזקן, הן שפתו העברית בפיו, ושמותיו העבריים נקראים על בניו; ונוכחים העמים, כי הולכים ונטוים החוטים ונשזרים החבלים בין העבר של העם העברי ובין עתידו, ויש מקום ליעודי נביאיו...

ובארץ ישראל קם לתחיה לא רק השם העברי הישן, אלא גם התוכן הישן של השם. אבותינו הראשונים היו קוראים את בניהם, כידוע, על שם המאורעות. ורק משנתגברו הרדיפות ונתרבו הפזורים החלו לקרוא את הבנים על שם אבותיהם בשביל לחזק יותר את קשר המשפחה, או, כמליצת חז"ל, בשביל „שיכירו יחוסם". [בר"ר ל"ז]. בודאי היה דבר זה יפה ומועיל בשעתו. אולם בימינו הלא נעשה דבר השמות האלה ממש לעלבון האבות המתים, וערכו בתור קשר המשפחה הולך ובטל לגמרי. הנה מת האב שנקרא, למשל, „אברהם". בא בנו וקורא את הילד הנולד לו על שם אביו המת, והילד הולך וגדל בפולין, למשל, והוא נקרא בפי הכל בשם — „אפולינארי"... נכד שני גדל ברוסיה ונהפך „אברהם" זה ל„איבאן"... ונכד שלישי גדל באשכנז ונשתנה שם שם הזקן ל„אדולף"... וכן הלאה והלאה. וכבר זכינו, כי חסידים צעירים, הנקראים על שמות הרביים רבי זלמן מליאדי ורבי מנדלי מליבאוויץ.

מכונים בפי כולם „זיגמונד" ו„מיחאיל", וכדומה... וכה הולכים ונעשים שמות האבות החרדים והתמימים ושמות הצדיקים והגאונים הגדולים לשמות של „גויים" פשוטים, והאם יש לנו עלבון גדול למתים האלה יותר מזה? והאם יכיר עתה היהודי החדש בשמו הזר את יחוסו לאבותיו, או אפילו קרבתו לקרוביו, ששם זה בעצמו של אב משותף נשתנה בפיהם לשמות נפרדים, לשמות לאומיים של עמים זרים, או לשמות קדושים של דתות זרות...? בארץ ישראל החלו שוב לקרוא לבנים על שם המאורעות הלאומיים העברים ועל שם תקוותינו הלאומיות, וקמו לנו שוב השמות העתיקים: עמינדב, עמרם, עמי־אסף, עובד, יגאל, אבשלם, רוממתי־עזר, ועוד, ועוד, — לגברים; תקוה, תחיה, בת־עמי, חפצי בה, גאולה, כרמלה, עבריה, כנרת, צפירה, ועוד, ועוד, — לנשים. ונשאו אתם הבנים והבנות האלה את הגאון הלאומי ואת תקות העם, והכשירו השם העברי והשפה העברית עוד הפעם את הלבבות לגאולה. השפה העברית והשמות העבריים, הנובעים מתוכה, ישיבו לנו קודם כל את שלמותנו הפנימית. לא נהיה עוד בעלי דו שפות ודו שמות. לא תהיה עוד לנו שפת חול לשפה חיה ושפת קודש לשפה מתה, ולא יהיו עוד לנו שמות חול לשמות החיים ושמות קודש לשמות המתים. שפה אחת תחיה בפינו בקודש ובחול, בשם אחד נקרא בקודש ובחול. רוח אחת תחיה את כולנו ועם אחד, אחד ממצרים עד הנה, נהיה גם בעיני כל העמים. העמים יכירו בנו את העם העברי העתיק, אשר ממעין תורתו הם שואבים ואת מזמוריו הם מזמרים; את העם העברי הזקן, אשר בניו מתלבטים עוד אמנם בין רגלי אחרים בארצות זרים, אבל המתנער כבר לעמוד על רגליו הוא בארץ אבותיו.

ותחית השפה העברית בארץ ישראל תצילנו גם מהסכנה הצפויה לכל בנין עתידות עמנו, עתידות הקשורות בלבות כל בני עמנו אל שיבת ציון. „שלשה ראו עולמות: נח, דניאל ואיוב. נח ראה עולם בישובו, וראהו בחרבנו וחזר וראהו בישובו. דניאל ראה בנין בית ראשון, וראהו חרב וחזר וראהו בנוי בבנין בית שני. איוב ראה בנין ביתו וחרבנו וחזר וראהו בישובו". [תנחומא נח] ועם ישראל רואה עתה כל מה שראו שלשת אלה יחד. רואה כל אחד מאתנו כאיוב בשעתו את חרבן ביתו הפרטי. אין בנים, אין בנות, רוחות מהרסות ושובים שבים את הנפש ואת הרכוש, והוא מתמרמר ומתקצף וקורא: „ארץ אל תכסי דמי"... והומה ומקלל... רואים אנו, כדניאל בשעתו, את חרבן אומתנו, את שממות ארצנו ומצד אחד הננו מבקשים „תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר", — וגם זה רק מן השפה ולחוץ כדי לקיים מה שנאמר... ומצד שני הננו הולכים „למיכרא נהרא רבא בטורא" „ולאתויי הזירי דאלכסנדריא של מצרים"... [סנהדרין צג.] מקדישים כחותינו וכשרונותינו

למחריבינו וצוררינו... ורואים אנו עתה גם חרבנו של העולם הכללי, מבול הדמים המציף תבל כולה ומוחה את כל היקום, את התרבות האנושית שמקימה את האדם על רגליו. ועדיין אנו חושבים להסגר „בתיבה" שלנו, בלי ראות שכבר רבו בה הבקעים והפרצים, ומי הזדונים מתפרצים מכל עברים לשטפנו במבול הכללי ולהוריד במצולות אותנו ואת תיבתנו יחד... והנה באה תנועת התחיה שלנו ומראה לנו על שלשת העולמות: הפרטי, הלאומי והאנושי, שחוזרים ונבנים וצריכים להבנות בארץ ישראל, ערש תרבותנו הלאומית והתרבות האנושית. מרימה תנועת התחיה רק את קצה היריעה המכסה את העתיד, מגלה רק את קו השחר הבוקע מבעד מפלשי העבים — וכבר מתרחב הלב למראה החזון של הבנין המשולש הנהדר... נראה בחזון ביתו של איוב באחרונה עם כל אשרו הגדול, עם בניו ועם בנותיו, שנשתוו בזכיותיהן עם הבנים, עד שפנו אליהן בסגנון גברים ולא נשים, „ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם"... ושווי הזכיות הטיל עליהן גם שווי החובות ונחלתן החמרית הביאתן לשמור גם את נחלת אביהן הרוחנית, „ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ", „ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות איוב". והאב הזקן ראה „את בניו ואת בני בניו ארבעה דורות", הוא הכיר בכל הדורות האלה שדורותיו הם, בני בניו, וגם הם, הדורות הצעירים האלה הכירו באביהם הזקן, כי אביהם הוא... [איוב מ"ב וברש"י שם.] נראה בחזון בית־המקדש השלישי; מרכז תרבותנו העברית, עם קרני־שמשו, המפיצות אור וחום למרחקים ומיבשות את מבול הדמים ומעינות הדמעות; ונראתה בחזון ארץ־יבשה בלי חמס רשע וכל בני־האדם משפחה אחת, „שפה אחת ודברים אחדים"... הלא אלה הם יעודי נביאינו וחזיונות חוזינו „לאחרית הימים"... ומה גדול האושר לחיות ולעבוד, לאסוף חמר וללבון לבנים ולהרגיש, כי עומדים אנו לפחות בראשית האחרית הזאת, וכי מניחים אנו אבני היסוד לבנין המשולש הזה... וזהי העבודה הציונית, שיבת העם העברי לארץ אבותיו, שיבת ארץ אבות לעם העברי. העבודה הציונית שעתה נפתחו אופקים כל כך רחבים להשגת מטרתה העליונה: להקים עם עברי חפשי בארץ עברית חפשית, עם וארץ שיהיו למופת בסדרי חייהם ובשאיפותיהם לכל באי־עולם ולכל דרי־ארץ, שיחזרו גם הם, כל בני נח, לראות עולם בישובו...

אולם נח ראה עוד עולם אחד, שהוא לא חרב ולא בנוי, או יותר נכון: עולם בנוי שרקב החרבן ביסודו, ועולם זה הכשיל את כחו הרבה יותר מן העולם החרב, שראה מתחלה. בחרבו העולם מצא נח מפלט לו ב„תיבתו" יחד עם בניו, אולם בעולם הבנוי־הרקוב, שראה אח"כ, לא יכול כבר למצוא לו כל מקלט ומפלט, כי בניו עזבוהו... הוא נצול בעצמו והציל אחרים

ב„דור המבול", אבל אבד בעצמו והאביד אחרים ב„דור ההפלגה"... בבוקר אחד נפרדו בניו ונכדיו ממנו לצאת אל עבודתם לבנות את העיר ואת המגדל ושפה אחת בפיהם, שפה אחת לאבות ולבנים, לזקנים ולצעירים, ובערב הם שבים אל ביתו, והנה הוי! הזקן איננו מבין שפת נכדיו, הבנים אינם שומעים שפת הוריהם, וההורים והבנים אינם מבינים איש את אחיו, „בלל ה' את שפתם"... השתוממות נוראה תקפה את הזקן למראה עיניו ולמשמע אזניו: איזה מבול חדש עבר על הארץ וימח את כל העבר ואת כל הבתים ויפריד בין אבות לבנים, בין אחים ואחיות ובין איש ורעהו? ומה זה, האם זהו ישובו של עולם, או חרבן חדש בא עליו? יאוש גדול תקף את הזקן הזר בין בניו — וַיִּשְׁכָּר...

והעם העברי הזקן, היוצא מתוך תיבתו הפרוצה, הנשאת בשטף המים הזרים, לעלות אל יבשת ארצו החרבה לבנות לו בה מקלט־גופו, שיעמוד איתן על אדמת אבות ובנים, ומגדל־רוחו שראשו מגיע השמימה, כשיכנסו אליו בניו מכל קצוי ארץ, והוא יראה לפניו „דור הפלגה" ממש, מדברים בשבעים לשון ודיאלקטים שונים ואיש לא ישמע שפת רעהו, האם לא יהיה אז העם הזקן בבחינת ו„שכורת ולא מיין"... ולקדם בפני סכנה זו של „דור הפלגה" בזמן „קבוץ גליות" באה תחית השפה העברית בתור שפה מדוברת בארץ ישראל, ולרגלה — הפצת דעת השפה העברית, ובמקצת גם דבורה, בארצות הגולה. שני דברים אלה יחד מכינים ומכשירים את העם העברי לתחיתו השלמה.

תחית השפה העברית תשיב למקורה הראשון גם את „חכמת ישראל" החדשה, המתרחקת ממעינה ונוטה לצדי דרכים זרים, או מזדיפת ומתנונת. וכל זה בא לה לא רק מפני שאינה כתובה עברית, אלא ביחוד מפני שיוצריה וחוקריה עתה גם אינם יודעים את השפה העברית, וזהו האסון היותר גדול של חכמת ישראל בזמננו. חכמת־ישראל בשפות זרות היתה לנו תמיד. עדים הם הספרים הרבים והחשובים שיש לנו בשפות יון, ארם, ערב, כוש, ועוד, ועוד, וחכמה זו נועדה תמיד גם כלפי חוץ, גם כלפי פנים. עולמית ונצחית לא היתה חכמה ישראלית זו בלבוש זר, השכיחו החיים היהודיים החדשים את הלשון שבה נכתבה ונשתכחה עמה גם חכמתה, ה„חכמה" לא הגינה על קיום הלשון בעם ולא על קיומה היא. נשארה אתנו רק הספרות בשפה הארמית, ראשית: מפני קרבתה אל השפה העברית; שנית: מפני שבה נכתבו ספרים דתיים במרכז האומה ע"י האומה בעצמה, כלומר בלי שם מחבריהם: והשלישית: מפני ששפה זו שררה גם בארץ ישראל בזמן בית שני. — ו„כל לשונות שהיו מארץ לחו"ל היה משה רואה, וכל לשונות שהיו מחו"ל לארץ לא היה משה רואה"... — [ילקוט שמעיני פינחס] — אבל גם

ספרות עשירה וקדושה זו לא הועילה לשמור על הלשון שלה שתתקיים בעם, וסוף סוף נדחתה גם מבית־הכנסת, אשר מתחלה תפסה בו מקום על יד השפה העברית, תרגום התורה, דבר שכל שפה זרה אחרת לא זכתה לו... אמנם ספרות זו בשפה זרה מלאה בזמנה ובמקומה תפקיד חשוב לחזוק הדת הישראלית, וגם להפצת תרבות כללית בקרב בני עמנו, אבל ערכה של ספרות זו ל„חכמת ישראל" באמת הוא רק עד מקום שיוצריה ידעו את השפה העברית ושאבו את דעת היהדות בכל מקצועותיה מן המקור הראשון. גם יוצרי חכמה זו בתקופה האחרונה בשפה האשכנזית, הצרפתית, ועוד, ידעו את השפה העברית, על כן בנו לנו היכל כמו רמים. אולם מיום שנשכחה השפה העברית מפי אחינו במערב אירופה הולכת גם „חכמת ישראל" שם ומתדלדלת ומתנונת. „עמי הארץ" אינם יכולים ליצור „חכמות", ובורים במקצוע היהדות המקורית אינם יכולים לתת לנו „חכמת־ישראל"...

ובשעה שאין חכמי־ישראל יודעים את שפתם העברית ומסתפקים בתרגומים שונים ודלל מעין חקירותיהם המקוריות, הנה חכמי העמים לומדים את שפתנו וחוקרים בכתבי־קדשנו עד שהחקירה המדעית במקרא כבר נפלה להם לנחלה. החכמים האלה כבר הטביעו את רוחם וקבעו את חותמם על החקירה הזאת עד כי רבים מחכמי ישראל אינם יכולים עוד להשתחרר מהשפעתם והשקפתם של חכמי הנוצרים, וגם בעבודתם „המקורית" מימיהם הם שותים ולאורם הם הולכים... וישנם בקרבנו חכמים וסופרים שקבלו את כל חקירות הנוצרים במדע המקראי כאמת גמורה שאין להרהר אחריה, והם מפיצים אותן בהתלהבות בין המון בני עמנו, והרעל הנפוץ בין „עמי־הארץ" שלנו, ומספרם הלא הולך וגדול משנה לשנה, מחלחל ומפעפע בכל אברי האומה ונוקב ויורד עד עמקי יסודה של נפשה ומביא שם כליה על מסירותה ורטט קדושתה אל כתבי־הקודש, מקור חיינו העצמיים... זהו נתוח מסוכן בעם שלם, בעם חי ומפרכס, לשם „המדע", כביכול, לשם ה„אמת ההיסטורית", כביכול, ואטומה אזנם הרוחנית לשמוע בשעת נתוחם זה את קול הנשמה העברית היוצאת מן הגוף...

בעת האחרונה שמו חכמי־העמים את לבם גם אל מדע התלמוד לחקור בו על פי דרכם; ויש לראות מראש, כי תעבור תקופה לא ארוכה וגם בחקירה המדעית על שדה התורה שבעל פה יהיו המה המורים והמשפיעים, וחכמינו אנו ימשכו אחריהם כתלמידים מושפעים... ואם בנוגע לכתבי־הקודש, אשר הם אוניברסליים במדה מרובה, ולא קשה כל כך גם לבני עמים אחרים ותרבויות אחרות לחדור לרוחם, נטו חכמי־העמים לפעמים קרובות מן ההבנה האמתית ותלו בהם בוקי סריקי והפכו דברי אלהים חיים, הננו יכולים כבר

להבין עד כמה יעקמו ויסרסו את דברי התלמוד, זה הים הלאומי שבלאומי שלנו, המובדל והמופרש בתכנו המוסרי ובהשקפת עולמו מן הקולטורות האחרות הבדל גמור ומוחלט... ואם בהתעסקם בחבור „מבואות" לתלמוד ובחקירות ארכיאולוגיות ופילולוגיות הם מביאים גם תועלת מרובה, הנה כשיגשו לחדור ל ר ו ח ו, לגלות את מצפוני נ פ ש ו ולפרש את השקפת עולמו, עתידים הם ב ל י ד ע ת להפוך הקערה על פיה... ובבתי־המדרש שלנו כבר ישנם צעירים רבים המרגישים, כי אי־אפשר עוד לשוט בים התלמוד רק במְפָרְשִׁים הישנים ובמשוטים העתיקים. הם רואים כבר, כי המְפָרְשִׁים הישנים, מורי־הדרך הראשונים, אינם מספיקים עוד בזמן הזה. הצעירים האלה, אשר מספרם מחוץ לכתלי בית־המדרש ל ר ב ב ו ת יגיע, צמאים למלה חדשה, לשיטת־למוד חדשה, שיטה מדעית שתעמיד את התלמוד מצד אחד בקשר עם שאר חלקי התורה שבעל פה ויחבר אותו מצד שני עם המאורעות ההיסטוריים והחיים ההיסטוריים של תקופות יצירתו, התפתחותו וחתימתו. ואם לא יבואו חכמי ישראל לרוות את צמאונם זה של צעירינו ממקורנו אנו ויוכרחו גם הם לשאוב ממעינות זרים, אזי הלא תהיה להם הבנה סרוסה ביהדות, ומי יודע אם לא יהפכו גם לשונאיה בנפש!...

תחית השפה העברית תקים לנו מלומדים משלנו, שידעו את הספרות העברית במקורה; ואלה מהם שיקדישו כשרונותיהם לחקירות המקרא והתלמוד יחדרו היטב לרוחם ויוציאו לנו את כל המאור שבהם, ואז תקום לנו „חכמה ישראלית" אמתית, חכמה אמתית וישראלית אמתית. ועפ"י רוב גם ע ב ר י ת תהיה חכמה זו. היא תכתב בשפה העברית, בשפתנו הלאומית, שתאחד ותאגד את כל בני ישראל בחוטים רוחניים כלליים, ועצמיות האומה העברית תגלה לעיני כל, ויראו כולם, גם מבפנים גם מבחוץ, את חוטי־הזהב הנמשכים מן תורת משה והנביאים עד החכמים והסופרים האחרונים. אז יכירו כולם בניצוצות של נשמה גדולה אחת, נשמת האומה העברית, שמנצנצים ומזהירים בכל הספרות העברית הגדולה והרחבה, שימי עמה יוצרה ויצורה ימיה... ועוד יבוא יום ויגאלו גם הניצוצות המזהירים של נשמתנו, השקועים וטבועים עתה בספרויות זרים, שאיש אינו מכיר את מוצאם, וימשכו גם הם אל שרשם, אל מקורם, ויתלכדו כל ניצוצותינו הפזורים אחד לאחד ותמלא פגימת נשמתנו. ובהמלאה — ותתלקח כל שלהבתה הגדולה ויעל כל אורה הגדול על שמי האנושיות והיה אור לכל העולם.

תחית השפה העברית מכינה ומכשירה את הדור לגאולתו הרוחנית, גאולת הנשמה העברית משביה בידי תרבויות זרות, גאולת אוצרות רוחנו־

מידי השפעות זרות וגאולת ניצוצות נפשנו מבצות זרות. וכשתחיה השפה העברית ישוב לתחיה גם השם העברי, השם העברי הפרטי של כל אחד ואחד מישראל והשם העברי הכללי של עם ישראל. השם של העם העברי יהיה לסמל החיים הנצחיים, החיים השלמים והמלאים, ה ע ם יקרא על שם ג א ו ל ת ו: „וקראו להם עם הקודש גאולי ה׳״ [ישעיה ס״ב.] השם של הארץ העברית יהיה לסמל הצדק והמשפט, לסמל המוסר והתום: „בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳״... „וזה אשר יקרא לה ה׳ צדקנו״. [ירמיה ג. ול״ג].

המתבוללים ועשר המכות.

אם תרבות אבות ותקות הגאולה טפחו ופרחו את העם העברי במצרים ויצא מכור הברזל מוצק ואיתן, הנה גם שעבוד המצריים עשה את שלו והרבה סיגים דבקו בעם תחת העקתם של עול הברזל ויד הברזל. העבדות והשפלות החיצונית טפחו ופתחו עבדות ושפלות פנימית, ורבים מבני העם העברי החלו למאוס בתרבות אבות ונתנו משפט הבכורה לתרבות המצרית. „היאור" המצרי, זה סמל הברכה החמרית, היה לאלהיהם ותניניו ודגיו היו לקדושיהם, ושאוף שאפו העברים האלה להטבל במים קדושים אלה, או, לפחות, להטביל בו את בניהם הקטנים והיו לברות לתנינים הגדולים אשר ביאור הגדול... מעט, מעט החלו היהודים האלה לשכוח גם את ארץ אבותיהם ולמחות מעל לוח לבם את תקות גאולתם; ארץ חם היתה להם המולדת היחידה ורצו עבדיה את אבניה ואת עפרה חוננו, וחבקו אשפתותיה... התרבות המצרית היתה להם למקור־חייהם היחידי ושתו את מימיו המרופשים ורחצו בהם את נשמתם... וקם זה ה„שעבוד של מצרים" עם כל כעורו ונבלותו, עם שקיעת העם ב„מ"ט שערי טומאה", עד ש„א ב ק של אותו מקום כבר השיאם לעבודה זרה"...

והנה באו עשר המכות לבשר אתחלתא דגאולה, לא רק הגאולה החיצונית, אלא גם הגאולה הפנימית.

עשר מכות אלה באו לפקוח לא רק עיני המצריים לראות „כי אבדה מצרים", אלא גם את עיני העברים לראות ולהכיר מה טיבו של היאור המצרי, המהולל בפיהם כל היום, כסמל החיים והאושר, ומימיו באמת — ד ם, דמי אלפי אלפים נהרגים ונטבחים... יעמדו העברים סוף סוף על טיב התרבות המאירה של המצריים, שהם כורעים לה ברך בדחילו ורחימו.

וימושו את כל חשכתה, את כל „חושך מצרים"; זה החושך שיש לו טבע „להוסיף תמיד משלו", ירד מלמעלה ויעלה מלמטה ומארבע רוחות יתפרץ; ואז יבינו העברים, הבונים להם בתים, בתי־אבות, במצרים, כי „אוי לו לבית שחלונותיו פתוחים לתוך חושך"! [שמו"ר י"ד] יכולים אנו לשער את מהלך המאורעות באופן זה.

הרושם שעשו עשר המכות על המצרים הפשוטים היה עז וחזק מאד. ההמון המצרי, בראותו כי כל מכה ומכה הבאה על מצרים משברת חוליא אחת משלשלת העבדות המעיקה על בני ישראל, הרגיש בחושו הטבעי, כי על ידי זה משתברת חוליא אחרי חוליא גם השלשלת של העבדות המעיקה עליו בעצמו... ההמון המצרי חש בנפשו, כי „חופש" ו„צדק" הם מיני דברים שאינם נסגרים בגבול שמגבילים להם, ואינם ניתנים בסוגר שמכינים להם; וכאשר ישבר עול הברזל מעל צוארי היהודים, והצדק והמשפט ינצחו בגושן, יוסר עולם גם מעליהם וקול הנצחון ישמע גם בחוצות מוף ונוף, תחפנחס וצוען... הרגיש זאת העם המצרי וקבל את המכות באהבה, לא רק שלא ערך פרעות בבני ישראל, אלא שהעם העברי עוד מצא חן בעיניו. „גם האיש משה, שהביא את כל המכות עליהם, גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם", הוא נחשב גם להם למושיע... שונה היה הרושם שעשו המכות על פרעה. היו מכות שלא עשו כמעט כל רושם עליו, והיו כאלה שעשו רושם חזק, הכל עד כמה שנגעה המכה בפרעה עצמו, או בביתו וברכושו... מכת ה„דם" לא עשתה עליו כל רושם. ובאמת הוא, שרחץ בשרו פעמים בכל יום בדם ילדי העברים, ששפך דם כמים, יתפעל בראותו „מים שנהפכו לדם"...? ובאוש הלא באש רק ה„יאור" לבד, — והסרחון לא הגיעו עד היכלו, „ויפן פרעה ויבוא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת", הוא גם לא שת לבו לזאת... הצפרדעים כבר עלו גם בו, בפרעה עצמו, וקרקרו גם במעיו ובביתו, והוא כבר קורא אל משה: „ויסר הצפרדעים ממני"... המכה השלישית לא נגעה, כנראה, בגופו של פרעה, ויחזק לבו ולא שמע גם אל חרטומיו שלו, שאמרו: „אצבע אלהים היא"... ה„ערב" הושלח גם בו, „ויבא ערב כבד ביתה פרעה", והוא קורא אל משה: „העתירו בעדי"... בא ה„דבר" של המקנה ועשה שמות גם ברכושו של פרעה, ולבו זע בקרבו, אולם כאשר שלח להודע „והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד" נרגע לבבו. יכול הוא כבר לכבוש לו את המקנה הזה... „ויכבד לב פרעה". ה„שחין" לא פגע בו בעצמו, הוא היה רק ב„חרטומים ובכל מצרים", ומה נוגע אל פרעה ענוייה ויסוריה של „כל מצרים"? הוא גם „לא שמע אליהם"! בא ה„ברד" והכה את תבואת הארץ, ולא יהיה עוד ממה לגבות את המסים ויבוא גרעון בקופת המלך, ופרעה כבר צועק: „ה' הצדיק ואני ועמי

הרשעים", מטיל האשמה גם על עמו... בא תיכף ה„ארבה" ויאכל את „שארית הפליטה" והתגברה סכנת בצורת עם כל תוצאותיה הפוליטיות, העם החל להתמרמר ופרעה מרגיש, כי הארבה נושא לו מות בכנפיו והוא צועק: „חטאתי — ויסר מעלי רק את המות הזה"...

וכשבא ה„חושך" „על ארץ מצרים" לא בקש פרעה כלל וכלל, שיגרש משה את החושך הזה מעל ארצו... אדרבה ואדרבה: „וימש חושך, ויהי חושך ואפלה בכל ארץ מצרים"... הוא היה מבקשו עוד, שישאר חושך זה — לעולם ועד... לא יראו המצרים איש את אחיו ולא יקומו איש מתחתיו... ושלות־השקט, דומית־לילה, תשרור באדמת חם...

אולם כשגבר החושך במצרים נרתע פרעה מפני ה„אור" שבמושבות ישראל, ונטה ל„מהלך חדש" „בשאלת היהודים". אם היהודים נושאים אתם את האור, ו„בכל מקום שיהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר". [שמו"ר י"ד.] והם מביאים מהומה ומבוכה בתוך מדינתו השלוה ומעמידים את כל קיום ממלכתו בסכנה. — ילכו להם היהודים האלה, וגם טפם ילך עמם, גם הטף שלהם כבר מזיק לממלכה, הם כבר מאירים ומשחיתים את הטף המצרי החשוך והישר... רק צאנם ובקרם יוצג, רכושם איננו מזיק כלל, בו אין כל ריח יהודי... וכשהחל „מהלך חדש" זה בחצר המלכות כבר מגרשים משם את משה, המפיץ בבואו ניצוצות אור בתוך החושך הזה, ומזכירים לו גם את המות הצפוי לו... והגרוש כבר עמד אחרי הכתלים... עוד נגע אחד יבוא ופרעה כבר ישלח את בני ישראל, ולא רק ישלח, אלא — „כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה"... והמכה האחרונה באה, והיתה הצעקה במצרים גדולה ופרעה קרא: „גם צאנכם גם בקרכם קחו... ולכו, וברכתם גם אותי". בלכתם מזה תבוא ברכה גם לי, אפטר בפעם אחת מן החומר התוסס הזה ושלום יהיה בארצי...

אלה היו הרשמים ש„עשר המכות" עשו על המצרים. דבר זה כמעט מפורש הוא בתורתנו...

יותר קשה הוא למצוא את הרשמים שעשו המכות על בני ישראל. יש לחשוב, כי בני ישראל שישבו בגושן ועבדו שם בחומר ובלבנים, אלה המון בית ישראל, או שלא שמעו כלל מכל המכות האלה, או שמעו והניעו ראשם מעט, רושם גדול לא עשו המכות עליהם. עול סבלם אמנם הוקל קצת, אבל הם ידעו עפ"י הנסיון, כי בכל זמן שהמצרים טרודים במכותיהם המה שוכחים הם מעט את יהודיהם ואינם מכבידים יותר את העול... אבל עוברות המכות ושבים המצרים לחייהם הרגילים וממהרים למלאות את חסרונם על אחת שבע, ומהדקים אז את החבל עד דכדוכה של נפש... ידעו זאת יושבי גושן והמכות לא עודדו ביותר את רוחותיהם. לא כן היהודים המתבוללים, שישבו

בערי צוען ונוא אמון. עליהם עשו המכות רושם מרכא מאד. אלמלי הוכו במכות אלה, ולא רק ב„עשר" אלא גם ב„מאתים וחמשים", היהודים; אלמלי, למשל, נהפכו מימי ישראל לדם והיתה „עלילת דם" כהלכתה, בערים כשרים ונאמנים, ודמי ישראל היו נשפכים כמים... או אלמלי העלילו על היהודים, כי הם מבאישים ומרעילים את ה„בארות" ו„הנהרות"... מבאישים ומזהמים את הארץ ומביאים „דבר" או „שחין" לעולם... קצורם של דבר: אלמלי הוכו היהודים, כי אז לא היו המכות האלה עושות כל רושם על היהודים המתבוללים, הן מכים רק את „היהודים החשוכים", המזוהמים והפראים, ולא אותם „הישראלים הנאורים"... אולם עתה, כאשר באו המכות על המצרים, רע מאד למתבוללים, רע בכפלים. רע הוא מה שהמצרים הטובים, הנאורים, הטהורים והמנומסים מוכים, ורע שבעתים מה שהם, המתבוללים, שכל משאת נפשם הוא להדמות דמיון גמור אל המצרים האמתים, אינם מוכים...

הנה המתבוללים מכריזים בכל מקום ובכל זמן על עצמם כי „מצרים" גמורים הם, ופתאום והרי מכת ה„דם". המצרים האמתים שותים כוסות מלאות דם, והם, המתבוללים, הוי! מים בכוסם! ואנה ישאו את חרפת „יהדותם"? הלא המצרים יראו עליהם באצבע ויִקראו אחריהם מלא: הנה „יהודים"! אבל פקחים הם היהודים, אפילו המתבוללים שלהם, הם הסתגלו מהרה אל המצב ומצאו תרופה נכונה: כשם שהיו מצרים שלא יכלו לשתות דם והיו נותנים כסף לישראל שישתו עמהם בכוס אחת ושתו מים טהורים, [שם ט'] כן שלמו מתבוללים אלה כסף רב למשרתיהם המצרים, שישתו עמהם מכוס אחת וישתו גם הם דם כמצרים גמורים... אמנם סוף סוף גם המתבוללים יהודים הם, ואת גועל נפשם ואת יסורי לבם בשעה ששתו את הדם הזה — על שונאי ישראל, רבש"ע! אבל מה לא יעשו המתבוללים כדי להעביר מעליהם כל חשש של פגם במצריותם הגמורה...?

פשטו הצפרדעים על ארץ מצרים וימהרו המתבוללים, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם, להביאם לתוך בתיהם, תנוריהם ומשארותיהם, בחדרי משכבם, באולמיהם ובחדרי משכיתם, בקלוביהם, בחברותיהם וב„היכליהם" למען ישמע בכל מקומות מושבותיהם קרקור הצפרדעים, כמו בבתי המצרים, ולא יהיה כל הבדל בין בית לבית... באה המכה השלישית והתגרדו המתבוללים בקרחתם ובגבחתם למען יראו כמצרים גמורים... בא הערוב והשתדלו המה לבל תהיה כל פרדות בין עם לעם... בא הדבר ומהרו המתבוללים להוציא תיכף את כל מקנם החי מתוך הרפתים אל הרחובות והפקירו אותו הפקר גמור לבל יודע חלילה לשום מצרי, כי המקנה של קרח בן יצהר או דתן בן אליאב נשאר חי, וזה הלא אות נאמן, כי יהודים הם... היה השחין במצרים ומהרו המתבוללים

ונעלו נעלי משי על ידיהם החלקות, ושמו מסוות על פניהם הבריאים למען יחשבו המצרים, שגם הם נלקו כמוהם בשחין מצרים... שדות וכרמים משלהם לא היו למתבוללים במצרים, הם היו רק ח ו כ ר י ם אחוזות המצרים, [שמו"ר י"ד] וממילא נלקו גם הם במכות הברד והארבה, והיתה השמחה במעונם שלמה...

כה התהפכו המתבוללים בתחבולותיהם ו„מצריותם" יצאה שלמה מכל המכות האלה... אולם באה המכה של „חושך" והפכה קערתם על פיה...

כל ימיהם ושנותיהם עומדים המתבוללים ומכריזים, כי במחנה המצרים שורר אור בכל פנות חייהם, תרבותם היא תרבות מאירה, שפתם היא שפה מזהירה, מנהגיהם ונמוסיהם ממש „אור שבעת הימים", ובמחנה ישראל הכל חושך, התרבות — חשוכה, השפה — חושך כפול ומכופל, והמנהגים והנמוסים פשוט חשכת הגיהנם... ופתאום והנה — „חושך אפלה בכל ארץ מצרים", „ולכל בני ישראל א ו ר במושבותם".. ומה יעשו לכסות על יהדותם המאירה? מתחלה אחזו בתכסיסם הישן לבל יכירו בהם המצרים, כי יהודים הם והאור הולך אתם... עצמו המתבוללים את עיניהם ועשו עצמם כעורים גמורים. מששו כמו באפלה, התגוללו בביבין של שופכים, גם החלו לזמר „מה יפית" חדש לכבוד ה„חושך המצרי" ולגנות את האור הישראלי... אולם הפעם לא הועיל להם תכסיסם זה. דבר קטן אחד נעלם מעיניהם ה ע צ ו מ ו ת ונכשלו בו, והוא הפך להם שליתם על פניהם... הן המצרים האמתים „לא קמו איש מתחתיו", „מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד, והעומד אינו יכול לישב, ומי שהיה רובץ אינו יכול לזקוף", [שם] והם, המתבוללים, זזים ממקומם והולכים! הלכו להם המתבוללים בעינים סגורות לבתי המצרים לגמור לפניהם את ההלל המצרי על חשכת מצרים, והנה, — אוי ואבוי! — הליכה זו, או זחילה זו, עצמה, כבר העידה עליהם כי יהודים הם, יהודים נאורים וערומים, העושים עצמם מצרים חשוכים וסומים... אז יצא פסק דינם של המתבוללים במצרים... הטובים שבהם שחשבו מתחלה באמת ובתמים, כי אצלם אור ואצלנו חושך, בראותם עתה את טעותם, שבו אל עמם ואל תרבותו, והם „מתו בתוך שלשת ימי אפלה" [שם], מתה התבוללותם ונקברה והיו לעברים טובים. והגרועים שבהם, שכל שאיפתם היתה להשאר מצריים במצרים בא החושך והרגיז עליהם את לב „המצרים האמתים" והחליטו כי גם מתבוללים אלה יהודים גמורים הם, יהודים המפיצים ניצוצות אור זר בחשכת המולדת היקרה, ועליהם ל ה ג ר ש ממצרים. המתבוללים באמת לא נ ג א ל ו ממצרים, הם לא חפצו כלל וכלל לצאת מ„בית העבדים" החביב, אבל ג ו ר ש ו... והם הם ה„ערב־רב" שנספח על העברים ה ג א ו ל י ם... — על ערכה של „מכת החושך", בין בחוץ ובין בפנים, עמדו כבר, כנראה, משוררי קודש, ש ה ק ד י מ ו את

„מכת החושך” לכל המכות, אף כי עפ"י סדר התורה הלא היתה זו המכה התשיעית. [תהלים ק"ה, כ"ח].

זו היתה השפעתן של עשר המכות על היהודים המתבוללים במצרים.

ו„כשם שהביא הקב"ה על המצרים כך הוא עתיד להביא על מלכות הרשעה”. [שמו"ר ט'] מובן, כי ממצרים עד הנה נשתנו העמים ונתחלפו התכונות, ולא כל מה שעשה רושם אז, לפני שלשת אלפים ומאתים ושלשים שנה, יכול לעשות רושם עתה, וה„כך” איננו יכול להיות דומה בכל אל ה„כשם”... מימי יאורות נהפכים היום לדם בלי נסים ונפלאות מן השמים, אלא פשוט על ידי בני אדם פשוטים... גם חושך מצרים ממושש ביד איננו כבר חזון בלתי נפרץ בימינו... ובסגות התרבות וההשכלה אינם מרימים קול צעקות גם בעת אשר „אין בית אשר אין שם מת”... ולכן לעתיד, בבוא „שנת שלומים לריב ציון” מחזה אחר מעביר הנביא לעינינו על „מלכות הרשעה”: „ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בערה”... „וירשוה קאת וקיפוד וינשוף ועורב... ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא... שם נקבצו דיות אשה רעותה”... [שם] אבל גם המכות הבאות לעתיד, הנחשבות בזה —, אין כוונתן רק כלפי חוץ: לענוש את מלכות הרשעה כדי רשעתה, כי אם גם כלפי פנים: יכירו היהודים המתבוללים, המתבוללים בדעת או בלי דעת, בטיבם של „ה„נחלים”, אשר למלכות הרשעה, ומימיהם הזכים בעיניהם כבדולח ושואפים לטהר בהם את ילדיהם... יכירו ב„זפת בערה” זו, אשר „לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה”... ו„אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה”... אז „תגל ערבה ותפרח כחבצלת, כבוד הלבנון נתן לה, הדר הכרמל והשרון... והיה שם מסלול ודרך — ואוילים לא יתעו... והלכו גאולים — ובאו ציון ברנה”... [ישעיה ל"ד ח'—י"ד, ול"ה א'—י'.] ואפשר שמחזה־העתיד הזה הולך כבר ולובש בימינו עור ובשר, ועיני העברים צריכות להיות פקוחות בהוה ולדרוש מעל ספר ה' ולהוכח, כי „אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו”... ואז „חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו, אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו, הנה אלהיכם נקם יבוא, גמול אלהיכם הוא יבוא ויושיעכם”... [שם]

העלילות והגרוש.

שעבוד מצרים יסודו — עלילת שקר, וסופו — גרוש אכזרי. הנה יושבים בני ישראל במצרים זה יותר ממאה שנים. במרוצת העת ההיא עברו בודאי מלחמות רבות על מצרים הגדולה. פעם התנפלו כוש, פוט ולוב עליה והיא נלחמה בהם „מלחמת המולדת"; ופעם התנפלה היא עליהם לשחרר מתחת עולם את העמים הנדכאים ונלחמה „מלחמת החופש"... בכל המלחמות הרבות והעצומות האלה לקחו בודאי בני ישראל חלק כחלק שאר העמים היושבים במצרים, ועוד הוסיפו בודאי ל„התנדב" לעבודת הצבא המצרי, והצטיינו לא רק בנתינותם הנאמנה לממשלה המצרית, אלא גם בגבורתם המהוללה על שדה־המלחמה. והמצרים ידעו את כל ערך עבודתם לטובת המולדת וידעו גם לכבד את כשרונותיהם הגדולים, וכה ישבו בני ישראל ופרו ורבו ועצמו „ותמלא הארץ אותם", ולא נשמע קול פרץ וצוחה ברחבי ארץ מצרים. זכרו המצריים גם את פעולותיו של יוסף בשנות השבע והרעב, וידעו להוקיר את ערכם של פקידים עברים בהנהגה הפנימית של המדינה והשתמשו בהם להגדיל את עשרה וכבודה.

אבל רוח ח ד ש ה עברה על מצרים ויועצים חדשים קמו לה ו ח ד ש ו ת אמרו להנהיג במדינה; והנה כמו פתאום צמח לעיניהם עם חדש, העם העברי, והוא „רב ועצום" ופחדו נפל עליהם. ולפחד, כידוע, עינים גדולות, והיועצים החדשים כבר רואים את העם העברי והוא רב ועצום גם „ממנו", מן העם המצרי, והם מתאספים יחד ל„התחכם" לו ולהתחכם גם „למושיעם של ישראל" [סוטה י"א.], שאיש לא יהין לפתוח פיו להגן עליהם... „וחכמי יועצי פרעה" מוצאים תחבולה נפלאה להפיק זממם זה. הם מניחים יסוד לבנינם הגדול, בנין „בית־העבדים" העברי, עלילת־שקר נתעבה כזו, אשר כל אוהבי ישראל יפחדו ללמד עליהם כל זכות מבלי העמיד נפשם הם בסכנה, היא עלילת הבגידה במולדת החביבה: „והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם

הוא על שונאינו״.. וזהו כבר טבעה של ה„התחכמות״, היא אינה שמה לב: לא אל העובדות הרבות של העבר, ולא אל המציאות החיה והקיימת של ההוה; היא יודעת את האמת ומתכוונת למרוד בה; לה, ל„התחכמות״ זו, דרוש רק ארס נחשים ורעל צפעונים והיא בוראת עלילה רבת הארס ושפעת הרעל, והבסיס הנחוץ להם מוכן...

עברו אמנם ימים לא רבים ומלחמה חדשה פרצה בארץ, ובני ישראל יצאו גם הפעם בשורות הראשונות של הצבא המצרי להלחם „מלחמת המולדת״ או „מלחמת החופש״, ונוכחו המצריים לדעת בפעם העשירית, כי בפרוץ מלחמה בארץ לא רק שאין היהודים נוספים על שונאיהם, על השונאים החיצוניים או הפנימיים, אלא ממש להפך: הולכים היהודים בראש הנלחמים נגד השונאים ושופכים את דמם בעד מצרים אהובתם, אבל הרעל כבר הולך ומתפשט ומפעפע ומחלחל בכל אברי האומה המצרית, עד שגם התקוה הצנועה המתעוררת בלב העם העברי, לרגלי מלחמה זו, שסוף „ועלה מן הארץ״, שיוטב מעט מצבו הנמצא „בירידה התחתונה עד ששחה לעפר נ פ ש ו ודבקה ל א ר ץ בטנו״ [שמו״ר א.], גם תקוה צנועה זו, שיתרומם מעט משפלותו, כבר לפשע גדול תחשב בעיני ה„מתחכמים למושיעם של ישראל״... וקירות „בית העבדים״ הולכים ונבנים על היסוד הרעוע וההרוס של עלילת־השקר הראשונה בעזרת עלילות חדשות, המתחדשות לערבים של תקופות ישנות ולבקרים של תקופות חדשות...

וימים רבים עוברים ואין יום שאין קללתו מרובה מחברו. מלבד הגזרות האכזריות והעבודה בפרך מ ר ר ו המצרים את חיי בני ישראל בעקיצות שונות, קטנות, פעוטות, אבל מתמידות וטורדות כדלף טורד ביום סגריר, אולם אנחת ישראל לא נשמעה החוצה. חלילה להם להאנח על ילדיהם המשלכים היאורה, הלא ל„תניני המצרים הקדושים״ יהיו לברות... חלילה להם להאנק על דמי ילדיהם הממלאים את אמבטי המצרים, הלא את פרעה הם מרפאים מצרעתו... חס להם להתאונן על מעוך בניהם בבנין, הלא „ערי מסכנות״ לפרעה הם בונים... ובכלל אסרו המצרים עליהם להרים איזו אנחה, היכולה, חלילה, לעורר בלב ה„עולם״ איזו מחשבה רעה, כי יש בארץ חם נאנחים ונאנקים... וכה שררה דומית מות במחנה ישראל... יש שקול ילד עברי שחוט הבקיע את הדממה הנוראה, יש שאנקת בן יקיר פרצה מתחת נדבך החומה, אבל קול המקבת של האב, או קול צלצול כבלי העבדות של האחים השתיקו את הקול הזה, ושבה דממת־הקבר לשרור במחנה ישראל... אך הנה מת מלך מצרים וניתנה רשות לבני ישראל לקרוא עליו לבכי ולמספד, וישתמשו אז „בשעת הכושר״ ולא רק נ א נ ח ו „מן העבודה״, אלא גם „ויזעקו״. אז הותרה גם הזעקה הגדולה והמרה, אדרבה ישמעו כל באי עולם

עד כמה גדולה ומרה הצעקה במחנה ישראל על מות מלך מצרים, מלך הסד, יושר ומשפט... „ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה", רק האלהים שמע בשועה זו על מות המלך את שועת הצרות של השעבוד... ובשמוע את השועה „וישמע אלהים את נאקתם... וירא... וידע", והחל מעשה הגאולה.

מהלך התפתחותו של שחרור ישראל ממצרים היה כל הזמן, מראשית הופעתו של משה בתור גואל, בדרך אחת. משה התאמץ להשפיע על פרעה לשלח את בני ישראל מארצו, ופרעה כבד לבו בקרבו ולא אבה לשלחם. בדברים לא נוסר מלך העבדים והחלו המכות. יש שפרעה לא שם לב כלל גם אל המכה והיא כמו עברה מאליה, ויש שהוא נזדעזע למראה עיניו ובא במשא ומתן עם משה, הבטיחהו בשעת הסכנה איזו הבטחה ובסור הסכנה חזר בו מהבטחתו זו, כנהוג בין התקיפים... לפי המהלך הזה היה מקום לחשוב, כי סוף סוף תבוא איזו מכה אחת, גדולה ועצומה מכל אשר היו לפניה במצרים, שתגע בביתם של כל ה„חוגים הגבוהים" ו„הספירות העליונות" וגם בביתו של פרעה עצמו, והמכה הזאת כבר תכריח אותם למלאות את דרישתו של משה ויתנו לבני ישראל לצאת מארצם. אבל בתתם את רשיונם זה, בלב כואב ובנפש עגומה יתנו אותו, ובבכי ובתחנונים להשאר ישלחו המצרים את עבדיהם העבריים... כה היה מקום לחשוב עפ"י התפתחות המאורעות. והנה כמו פתאום, בשעה האחרונה לפני השחרור, באה איזו מהפכה גמורה בכל המהלך הזה: המצרים קמים כולם לשלח את בני ישראל בחזקת היד, לגרש אותם מארצם... וגרוש זה הלא עלול הוא להפוך את כל קערת ה„גאולה" על פיה. הן המצרים וכל שונאי ישראל הבאים אחריהם יאמרו תמיד, כי לא היתה פה כל „יציאת מצרים" חפשית וכל שחרור וגאולה. אדרבה: היהודים לא חפצו כלל לעזוב את „סיר הבשר" המצרי ואת „השומים והבצלים" המצריים, אבל המצריים לא יכלו נשוא אותם ואת „ריחם" וקמו וגרשו אותם ואת טפם ואת כל אשר להם „לא תשאר פרסה"... ויש כאן לפנינו גרוש פשוט, הגרוש הראשון לישראל מארץ גלותו הראשונה, ככל שאר הגרושים הרבים והשונים, שהיו אחר כך לישראל בכל ארצות־גלותו הרבות והשונות במשך אלפי שנה... כה יאמרו שונאי ישראל; וגם — מה שמחריד ביותר — בני ישראל עצמם הלא יכולים לבוא לידי מחשבה נוראה זו. והאם היה אז איזה מקום לאיזה חג של גאולה, לעשות איזה זכר ל„זמן חרותנו"? האם חוגגים את הגרושים, אף שהם מביאים את המגורשים כעבור שנים רבות אל ארץ אבותיהם, ואף כשניניהם ובני בניהם של המגורשים האלה בונים להם בארצם, כעבור דורות רבים, ממלכה חפשית? גרוש ישאר לעולם גרוש ולא גאולה, וזמנו

יהיה תמיד יום א ב ל, יום מ ר, ולא יום ח ג, יום ש מ ח ה... ומדוע זה בא באמת פתאום ג ר ו ש מצרים זה?

אך אם נשים לב כראוי אל ספורי התורה על „יציאת מצרים”, זה היסוד הלאומי־הדתי של כל הדת היהודית הלאומית, אז נבין, כי גרוש זה בא באמת ל ה ש ל י ם את ענין השחרור הגמור של ישראל. מצד אחד הוא בא להבליט את כל אכזריותם של המצרים, ומצד שני הוא בא להראות את כל הבטול המוחלט של שלטון המצרים על ישראל ולהדגיש, כי בני ישראל היו כבר אז, ב ע ת ה ג ר ו ש, אנשים בני־חורין גמורים, שיכלו לעשות כל מה שלבם חפץ על פי רצונם החפשי. ועל כן נודע דבר ג ר ו ש זה למשה עוד בראשית הופעתו בתור גואל: „עתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה י ש ל ח ם וביד חזקה י ג ר ש ם מארצו”, [שמות ו. א.] ונשנה שוב לפני המכה האחרונה: „אחרי כן י ש ל ח אתכם מזה, כשלחו כלה ג ר ש י ג ר ש אתכם מזה”. [שם י"א. א'.]

באמת יכול היה כל מהלך התפתחותה של הגאולה להיות אחר. העם המצרי הלא היה בימיו העם הקולטורי היותר גדול, היתה לו תרבות גדולה ונפלאה בכמה מקצועות מדעיים רוחניים ושמושיים, כאשר מעידים ספרותו, שירתו ובניניו הענקיים של הימים ההם. גם סבלן גדול בעניני הדת היה אז העם המצרי, כי הלא יודעים אנו מתוך שירה מצרית אחת מן הזמן ההוא, כי על יד העיר „פיתום”, שבנו היהודים, עמדו לא רק אמון אלהי מצרים אלא גם הבעל והעשתרת אלהי הצורים והצדונים, העמים השמיים. וכה אמרו גם חכמינו, כי ב„ספר” של פרעה היו נרשמים „אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צדון”. [שמו"ר ה'.] ומטבע הדבר, שעם בעל קולטורה גבוהה וסבלנית כזו יבוא פעם לידי הכרה, כי על פי תרבות האנושיות צריכים למלאות את דרישת בא־כחו של העם העברי ולתת לבני ישראל ללכת לזבוח לאלהיהם במדבר, ובכלל לתת להם חופש גמור להתנהג לפי רצונם: להשאר בארץ מגוריהם, לתעות במדברות, או לשוב לארץ אבותיהם... ואלמלי היה מהלך התפתחותו של השחרור בדרך זו, כי אז לא היה צורך בכל המכות ובכל הנסים והנפלאות באדמת בני חם, ובני ישראל היו משתחררים מעבדותם בדרך הטבע... אבל ההשגחה העליונה שבאה לברוא עם בעל תרבות מ ק ו ר י ת, שתהיה לאור עמים, לא חפצה כלל וכלל, שבני ישראל יהיו חייבי־תודה בעד שחרורם לעם המצרי ותרבותו. ואלמלי היתה הגאולה בדרך זו, כי אז היו בני ישראל נשארים גם בחירותם משועבדים רוחניים למצרים ותרבותה לעולם ועד, ולא היתה אז כל יכולת להקים עם־יוצר, שייצר לו תרבות מקורית מקרב נפשו, המשועבדת לתרבות אחרת... עם־יוצר יכול לקום רק אם נפשו חפשית היא חופש גמור ומוחלט; ולשחרר את ה נ פ ש הישראלית מכבלי העבדות של

התרבות המצרית לא היתה דרך אחרת, אלא הדרך שהתפתחה בה „יציאת מצרים".

העם המצרי למרות תרבותו הגדולה לא חפץ לשחרר את בני ישראל. התרבות המצרית עם כל גדלה ועשרה הרב מחזיקה היא בשיטת העבדות והעריצות ומדכאת את העמים האחרים תחת כפות רגליה. ברצונו הטוב לא יתן פרעה לבני ישראל לצאת מארצו, אבל אלהי ישראל יוציא אותם „ביד חזקה ובזרוע נטויה". רק אלהי ישראל הוא אלהי השחרור והחופש, ורק התרבות הישראלית היא תרבות השחרור והחופש... וכה הלך השחרור העברי הלוך והתפתח ממכה למכה. והנה קרבה המכה האחרונה. עוד מעט ושעת השחרור תגיע. אלהי ישראל יוציא את בניו בחוזק יד ממצרים. אך הנה המצריים יוכלו לטעון אח"כ, כי הם מתחלה אמנם לא אבו לשלח את בני ישראל מארצם, אבל לבסוף גברה בלבם האהבה האנושית על התועלת העצמית, או על השנאה הלאומית, ושמעו לקול התרבות הגדולה שלהם והרשו לבני ישראל ללכת להם לנפשם. אולם אלמלי חפצו, כי אז היו בני ישראל נשארים ב„בית העבדים" המצרי עד היום הזה, וכל ה„מכות", וכל האיומים לא היו מועילים להם כלום... וכדי לבטל לגמרי את כל ה„טענות" ממין זה בעתיד הקרוב או הרחוק בא — הגרוש. המצריים התנהגו עם העבריים כל זמן השעבוד באכזריות נוראה, אבל על כל המעשים הפראיים שלהם היו שמים איזה מסוה: פה עלילה, שם נמוק פטריוטי, וכדומה, כיאות לעם בן תרבות גדולה ועשירה. אבל המכה האחרונה, מכת בכורות, בלבלה כל כך את דעתם עד שנפל מעליהם כל מסוה תרבותם האנושית, והם עומדים לפנינו בפרצופם המוסרי כמו שהם... קמים המצריים ה„קולטוריים" האלה בחצות הלילה לגרש תיכף שש מאות אלף איש, מלבד זקנים, נשים וטף, ולגרשם בחפזון כזה עד שלא „הספיק בצקם להחמיץ", בלי כל מחשבה על סכנת הרעב, הנשקפת לכל ההמונים האלה, על המלחמה של החתים בימים ההם, שהלכו מצפון „דרך ארץ פלשתים" הלוך וקרוב אל גושן, גבול ארץ מצרים... ובלי העלות על לב, שכל ההמונים האלה יוכלו לתעות ימים רבים במדבריות שמסביב ולהיות לברות לפריצי חיות ורעל צפעונים. זו היתה האהבה האנושית של התרבות המצרית.. *)

---

*) אמנם אפשר שגם גרוש זה, — יסודו — עלילת שוא. מתו בכורי־מצרים, ופחד מגפה תקף את כל המצריים מקטנם ועד גדולם, מהיושב על כסא המלכות עד בני השפחות; ומי אשם בהפצת מגפה במצרים? — כמובן היהודים... ובכן „ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. כי אמרו כולנו מתים"... אבל גם עלילה זו בעצמה כבר מעידה על טיבה של התרבות המצרית ותכונתו של העם המצרי...

אולם מצד שני באה לבני ישראל פקודה מוקדמת להכינם לגרוש זה. את הפסח יאכלו בחפזון „מתניכם חגורים ומקלכם בידכם", את הלחם יאפו מצות ולא חמץ. ידעו כי המצריים יבואו לגרש אותם, וזכר לגרוש זה יעשו גם לדורות. יזכרו כולם דבר הגרוש האכזרי הזה, ועל פיו יעמדו על טיבה ומהותה של התרבות המצרית... אבל אתם בני ישראל בל תיראו מפני הגרוש הזה. השלטון שהיה למצרים עליכם כבר בטל לגמרי, ובשם שאין כבר כח בידם לעכב אתכם תחת רשותם, והם מוכרחים לשלח אתכם לחופש, כן אין כבר כח בידם לגרש אתכם מארצם, „ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד הבוקר"... ורק למחרת, כאשר המצריים חדלו להתעסק עוד עם ישראל והיו עסוקים כולם בקבורת מתיהם, רק אז „בעצם היום יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים". לא מגורשים נדדו, אלא „צבאות ה'" יצאו, יצאו „ביד רמה".

כה בא הגרוש והשלים את ענין השחרור, וליל־הגרוש היה „ליל שמורים לה' להוציאם מארץ מצרים".

הגאולים, הגואל והגאולה.

עבדים היינו לפרעה במצרים, אבל בני חורין היינו בנפשנו פנימה. העבידו המצרים אותנו בפרך, מררו בני חם את חיינו בעבודה קשה, בעבודה נכריה, העבידו איתנו בחומר ובלבנים לבנות להם פיתום ורעמסס, הטילו עלינו את כל העבודה בשדה, את עבודתם הם בשדותיהם שלהם, ועבדים היינו למצריים במצרים, עבדים לעבדים. אבל במצפוני הלב הסתרנו את זיקי החופש, שהבאנו אתנו מארץ העברים, וטפחנו אותם בשביבי־התקוה ורבינו אותם בניצוצות־הבטחון, הבטחון בגאולה. עבדים היינו בימי העבודה, העבודה הנכרית, אבל יום מנוחה אחד היה לנו בשבוע, יום השבת, ובו בני־חורין היינו ושעשענו בו את נפשנו הצמאה לחרות במגלות־הגאולה שלנו. [שמו"ר ה'.]. התאמצו המצרים למשוך את אמותינו ואת אחיותינו ברשת עבדותם ולעשות אותן לשפחות מצריות... הם קראו ל„חכמות" העבריות לעזור להם להמית את הילדים העברים בעודם באבם: לחנכם ולגדלם מילדותם לאבני בנין בחומות פיתום ורעמסס... אבל ה„נשים הצדקניות" בישראל ילדו את בניהן על שדה־החופש ודבש מסלע המדבר החפשי היניקום, וברוח החרות העברית טפחום, — ותחיינה את הילדים העברים. הרגישו המצרים בילדי־העברים החפשים, הכמהים לשבור את עול העבדות מעל צוארם, ובאו עליהם להבליעם באדמת בני חם. במחרשתם הקולטורית חרשו על גבי הפרחים העדינים האלה, והאריכו למעניתם לקמול את ציצי־החרות הרכים ולעקרם משרשיהם, אבל לשוא. בצבצו ילדי החופש העברי גם מעמקי האדמה המצרית, צמחו וגדלו ונעשו עדרים עדרים לשוב לבתיהם, הבתים העברים... [סוטה י"א:] העמידו־המצרים שוטרים עברים. בהם שמו המצרים את תקותם, כי הם יעמדו למופתים חיים לכל אחיהם בהתרבותם המצרית, והם גם ימצאו את הדרכים להכרית כל זיק של חופש וכל שביב של תקות־הגאולה מלבות העבדים העברים... אבל השוטרים העברים נותנים את גום לנוגשים המצרים המכים,

כדי להציל את בני־עמם מידי האכזרים האלה, והשוטרים העברים היו למופת לאחיהם בתרבותם העברית, ברוחם הנאצלת... [במד"ר ט"ו.]

וכה עבדים היינו לפרעה במצרים, ועבדים לעבדים, אבל בני חורין היינו ביחתנו ובכל חיינו הפנימיים. השפה החיה בפיות הזקנים והצעירים, הנשים והטף היתה שפת האבות, השפה העברית. השמות, שבהם נקראו הילדים בהולדם ובהם החזיקו בכל ימות חייהם, — היו השמות העבריים. רגשות האחוה הישראלית והכרת האחדות הלאומית היו חזקים ובהירים בכל לב ולב. ואת טהרת הגזע העברי והמשפחה העברית שמרו מכל משמר. כן; בני חורין היינו במצרים: את ערך עצמיותנו הכרנו, ואת טיב תרבותנו ידענו ובהן התפארנו, התגדלנו והתקדשנו... אמנם גם נמצאו בקרבנו „עובדי עבודה זרה", בלי דעת, כי עבודה זרה הם עובדים... נמצאו בתוכנו גם בוגדים בעמם, ש„ריחם בעיני פרעה" היה יקר להם מחופש אומתם, והם עזרו למצריים לכבות את זיקי החרות ושביבי התקוה בלבות העברים, אבל עבדים שפלים כאלה, בעלי נשמה עבדותית, נמצאים תמיד גם בכל אומה ולשון. זהו טפוס מיוחד של בריות זוחלות בבצות זרות, אם כי לפעמים כנפים להן, כדמות הכנפים המרקיעות שחקים... או זרועות להן כתבנית הזרועות המחבקות עולם ומלואו... בריות כאלה אינן באות בחשבון עם, השואף לחרותו.

העם העברי במצרים בן־חורין היה ב„בית־העבדים".

ושנים עוברות. זיקי החרות ושביבי התקוה מתלבים, הצמאון לחופש הולך ומתגבר, אולם אין איש שיאחד את כל זיקי־החופש האלה להתיך על ידם את אזיקי הברזל, ואין איש שיאגד את כל שביבי־התקוה ולהאיר באור־שלהבתם את הדרך לארץ תקותם, לארץ האבות. שברו „בני אפרים" את כבלי העבדות, גדעו את בריחי בית־העבדים ורגלם כבר צעדה על אדמת המדבר החפשי — ונפלו בחרב אנשי גת, שסגרו עליהם את הדרך לארץ משאת נפשם... בני שבט אחד, בני מפלגה אחת, אף אם יהיו הגבורים היותר אמיצים, נפשם תלהט גחלי החרות ובנשמת רוחם החפשית ימוגגו אזיקי ברזל, אין בידם להוציא עם שלם לחופש, בלי התאחדות כל כחות העם...

והנה הופיע הנביא־הגואל.

בתקופה מסוכנה מאד נולד הגואל העברי. על כל בני העברים פקודה מצרית יצאה: „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו"... והאם העברית שלחה את בנה על פני המים המצריים, חנכה אותו בתרבות המצרית עד ש„נתמעך בבנין" המצרי... אז ידעה יוכבד בת לוי שאי־אפשר אחרת. ידעה שגם את בנה תוכרח לשלח על פני היאור המצרי. אבל בנה עתיד להיות מושיע ישראל, — כה מנבאת אחותו מרים הנביאה, — ומושיע ישראל כבר צריך לרעות באחו המצרי כדי שיוכל להתיצב לפני מלכים... — „ואף מלך

המשיח — יֵשב עמהם במדינה"... [שמו"ר א'.] — רק צריכים לדאוג לחנוכו העברי מילדותו, שיתגבר בקרבו על השכלתו המצרית. ויוכבד, בחכמה הרוֹאה את הנולד, עושה לבנה, טרם שתשלח אותו על פני היאור המצרי, תיבה עברית, להצילו משטף המים המצריים.. תיבה עברית זו, השטה בתוך התרבות המצרית, אמנם מרוחה מבחוץ בזפת וריחה רע בעיני המצרים, אבל העיקר הוא אויר זך לגבי התינוק העברי, ומרוחה היא התיבה מבפנים בחומר נקי וטהור... ואם „תיבת נח", ששטה על פני המבול העולמי, הכילה בקרבה את כל גופו של עולם, טמאיו וטהוריו יחד, הנה תיבת האם העברית, שנדגרה בתוך הסוף המצרי, הכילה בקרבה את רוחו של עולם, את הגואל העברי, את מחוקק התורה העברית, שיגאל סוף סוף גם את העולם כולו משטף המבול, מבול של דם, אשר „תיבת נח", התיבה האנושית, טובעת בה...

הגואל העברי, שגדל בנערותו בתרבות המצרית, נתחנך מילדותו בחנוך עברי בבית הוריו העברים, ובא לביתו של פרעה ושריון עברי על לבו הרך. קערה מלאה זהב נוצץ וקערה מלאה גחלים לוחשות — סמל התרבות המצרית וסמל התרבות העברית — עומדות לפני הגואל העברי. גם הוא יודע את ערך הזהב ובעל הזהב בעולם השתדלנות היהודית בגולה. לא לחנם גדל בחצר המלך ושיח ושיג לו עם היושבים ראשונה במלכות... גם חרטומי מצרים וחכמיה כבר למדו אותו החכמה המצרית, אחד מעיקרי תרבותם, כי „המושיט ידו לזהב יש בו דעת"... אבל הגואל העברי נדחף בכח פנימי אדיר דוקא לקערת הגחלים הלוחשות. אש אומתו עצורה בעצמותיו ואש תרבותו הוא אוצר בחפניו. ידיו נכוות באש ואינן מוכשרות עוד לכפר פנים במנחות ולרכוש לבבות במתנות, בדרשו משפט עמו וחפשו... הוא גם „תופס את הגחלת ומכניסה לתוך פיו, לשונו נכוית והוא נעשה גם לכבד פה וכבד לשון" [שמו"ר שם], אשר ההן שלו הן, והלאו שלו לאו, פיו ולבו שוים, ואינו מוכשר עוד גם לדפלומטיה חרוצה, הדורשת קלות הפה וקלות הלשון, אותה הסגולה הנפלאה לעקם פה ולהחליק לשון ולאמר הן ולאו בבת אחת... הגואל העברי בא לגאול את עמו לא בכח הזהב אשר בידו, ולא בנכלי הדופלומטיה אשר בפיו, כי אם בכח אש האמת והצדק הבוערת בלבו, בכח אש החופש והדרור המציתה כל קרביו בקרבו...

הגואל העברי בא ומטה האלהים בידו, מטה העוז של תקיפות הרוח העברית, מטה הגבורה של האמונה בנצחונו. במטה זה יעשה הגואל העברי את אותותיו ומופתיו בארץ חם ובאהלי שם. הוא לא יכנע ולא ירתע לאחור לא מפני השונאים הרוצצים והרוצעים מבחוץ ולא מפני אחיו הרצוצים „העברים הנרצעים" מבפנים... בדרך שהתוה לו ילך ולא יט ימין ושמאל עד כי יגיע

אל מטרתו, עד כי יביא את גאולת עמו. המטה הזה, שהביא אתו האדם הראשון מגן־העדן, והיה ביד נח בתיבתו, נמסר אחר כך לאברהם ובו עבר באש ולא כפר בדעותיו, במטה זה עבר יעקב במים וניצול מידי רודפיו, זהוא נמצא ביד הגואל העברי הראשון, „ואותו המטה — עתיד המלך המשיח לשאת אותו". [פדר"א מ'. ואגדת בראשית וישלח.] זהו כחו של המטה העברי, של תקיפות הרוח העברית אשר לגואל וגאון נפשו. המטה העברי יתגבר על כל המכשולים, הוא יבלע גם את המטות גם את הנחשים המצריים. הנחש העברי לא יבלע לא את הנחשים המצריים ולא את המטות המצריים. בזחילה על הגחון לא נשיג את החופש, את הגאולה; וגם במעשי־להטים לא נגיע אל מטרתנו. במעשי־להטים גדול כחם של המצרים מכחם של העברים, ומה שגדול בישראל עושה יכול להראות תלמיד איסכולה מצרי [שמו"ר ט'.]. במלאכה זו של אחיזות־עינים, מרמת ערומים ונפתולי נחשים, — בערמומיות הדפלומטיה —, מומחים הם „חכמי יועצי פרעה", אשר „על שלחן אחד בזב ידברו"... הגואל העברי אינו „איש דברים", אין כחו בחלקת שפתים, כחו אצור בצדקת דרישתו ובתוקף אמתתה. דבריו אינם מסולסלים ומעורפלים, אלא נמרצים ונחתכים: שלחו את עמי ויעבוד את אלהיו.

ואת העוז והאיל הזה שואב הגואל העברי מהמעין החי של אמונת הגאולה, המפכה בלבות העם שהוא בא לגאול; את אומץ רוח ותקיפותו שואב הגואל ממקור הבטחון, שהעם ילך אחריו. אמונה זו ובטחון זה זוקפים את קומתו בהתיצבו לפני מלכים, ושמים בפיו אותה דרישת־השחרור הנמרצה, מטעם עם שלם שואף גאולה הוא מתיצב ובשם עם שלם משבר כבלי־עבדתו הוא מדבר. אבדה לגואל העברי אמונתו באמונת־התקוה של העם, נתערער בטחונו באמון העם בו, בגואלו, ושפק מר אוכל את לבבו ומצנן את אשו: „לא יאמינו לי בני ישראל", אז הוא משליך מטהו ארצה, פסק אומץ רוחו וחדל להיות גואל... אם המטה העברי נהפך לנחש, לזוחל, מתפתל, יברח הגואל העברי מפניו... הגואל העברי לא יבוא כנחש, הזוחל על גחונו לישוף עקב בעת שאחרים ישופוהו ראש... הגואל העברי לא יבוא כנחש, הנתון בין הגדרות והוא מתפתל למצוא לו מוצא דרך חורין וסדקים... הגואל העברי הולך בקומה זקופה ופורץ גדרות עולם, שכל העולם גדר בעד עמו...

הגואל העברי הופיע תחת שמי מצרים ומטה האלהים בידו...

ותלונה עוברת בחצר המלכות בצוען: גואל עברי יוצא ונכנס ודרישת הדרור בפיו, מלה מסוכנת מאד ב„בית־העבדים" שלנו... „הטרם תדע כי אבדה מצרים"... והתלונה מתהפכת לדרישה: „עד מתי יהיה זה לנו למוקש"? „שלח את האנשים האלה ויעבדו את ה' אלהיהם"! מה מבקשים האנשים האלה הלא רק חופש דתי: ללכת לזבוח לאלהיהם, — יש לתת להם חפצם זה,

והעברים האלה מ צ ר י י ם גמורים יהיו, לא ילכו עוד אחרי גואלם עם סיסמת החופש והדרור שלו, וישארו ב„בית העבדים" שלהם... ופרעה כבר שואל: „מי ומי ההולכים"? ובשמעו את תשובת הגואל: „בנערינו ובזקנינו נלך, בבנינו ובבנותינו", הוא עומד משתומם. אם חופש ה ד ת אתם מבקשים, „לכו נא ה ג ב ר י ם ועבדו את ה'", הלא הגברים אצלכם העיקר בעבודה הדתית, ולא הנשים, ומה להן ללכת? אך הנני יכול להסכים גם לשלוח עמכם את הנשים הזקנות, סוף סוף חרדות הן הנשים האלה על מצוות הדת, ואם נערכת פעם אחת עבודת־דת כללית כזו — תשתתפנה גם הן בה. אבל ה ט ף שלכם — מה לו ולעבודת הדת? הן טפכם פ ט ו ר הוא מכל מצוה צבורית, והבנות — הלא פטורות הן גם בגדלותן, ומה להם ולחופש הדת שאתם מבקשים? את הטף מסרו לי — מוסיף פרעה — אחנך אותם בבתי־הספר שלי, השפה המצרית תהא שפתם, התרבות המצרית תהא תרבותם, וכשיגדלו — יקבלו גם הם חופש ד ת י וילכו לעבוד את ה' אלהיהם...

אבל הגואל העברי עומד ומבאר: אפשר שימים יבואו ו„גואלים" חדשים יקומו לעמי, שיפקירו לך, פרעה, את טפם, את בניהם ובנותיהם, בשביל איזה צל של חופש, מה שנקרא בפיך „חופש הדת"... אנכי לא אעשה כן! לי העיקר הטף, הבנים והבנות, כי „חג־ה' לנו". אין פה לפני עבודה דתית רגילה, פה „חג־ה' לנו", התרבות העברית צריכה לחוג על ידינו את חגה, את חג עמידתה ברשות עצמה, חג שחרורה וחרותה. ואיזה חג יהיה זה אם רק הזקנים והזקנות ישתתפו בו בלי הצעירים והצעירות? ואיך יוכלו בני ישראל לחוג חג אלהיהם בעת שטפם מסור בידי זרים וחוגג חג אלהים אחרים? לא! „בנערינו ובזקנינו נלך, בבנינו ובבנותינו"! אצלי הנערים עוד ק ו ד מ י ם לזקנים. הם יהיו ה ג א ו ל י ם הראשונים שלי. הם לא נכנעו גם תחת המחרשה המצרית כזקנים... הם צמחו תמיד מן הארץ ושאפו על, למרחב... הם, חפשי־רוח אלה, הם גם יקראו תחלה: „זה א ל י ואנוהו, אלהי א ב י וארוממנהו"... „חג־ה' לנו" — וחג תרבותו יחוג כ ל ה ע ם העברי בנעריו ובזקניו, כל העם העברי ה ח פ ש י, שהבנים ב נ י ו והבנות בנותיו...

כה הופיע הגואל־הנביא ודבריו אש אוכלה אש, וכל זיקי החופש התלכדו יחד ונמסו אזיקי העבדות מפני אשם הגדולה והעם העברי יצא לחופש.

באה הגאולה!

זה היה העם ה ר א ש ו ן בתבל לשבור בריחי „בית עבדים" ולצאת לחרות מתחת יד עם אחר, גבור ותקיף, ולהביא רעיון הגאולה לעמים הבאים...

ואלפי שנים עוברים.

העם העברי נעשה עבד לאדונים ולעבדים בכל ארצות תבל. ו„בני

ישראל שבחוץ לארץ עובדי עבודה זרה בטהרה הם״... אבל זיקי החופש לא כבו לגמרי בקרב לבבם ונושאים הם אתם בכל מקומות גלותם את תקות גאולתם. השעבוד היותר קשה שעבר עליהם לא רק שלא עקר שרשי תקוה זו, אלא עוד חזק אותם. „ביום שחרב בית־המקדש נולד המשיח״. פתגם־אמונה זה הוא קו עמוק בתכונת הנפש הלאומית של האומה הישראלית. גם בתקופה הקשה שבקשות ובשעה הרעה שברעות לא נפל הלב ולא רפו הידים. הצרה הגדולה שבצרות — ישועה כרוכה בעקבותיה, והחרבן הנורא שבחרבנות — גאולה צומחת ממנו. את הקו הזה השרישו בנשמת האומה הנביאים שקמו לישראל בימי חרבן בית ראשון ואחריו, וחכמי עמנו, שהיו לנו בימי חרבן בית שני ואחריו, העמיקו את הקו הזה עד שהיה למקור תנחומים ותקוה לעם גולה וסחוף, לעם נדכה ונענה במשך אלפי שנות נדודים אין קץ ויסורים בלי גבול.

נביא החרבן הראשון העביר ראשונה קו־חיים זה בהשקפת־העולם העברית, כשעמד העם העברי על ספ גלותו. הנביאים שבאו אחריו הוסיפו קו לקו, קו לקו עד שנבנתה תקות האומה בימי אסונותיה הרעים והמרים. „קול חרדה שמענו — מנבא ירמיה — פחד ואין שלום... ראיתי כל גבר ידיו על חלציו ונהפכו כל פנים לירקון... ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע. והיה ביום ההוא, נאום ה׳ צבאות, אשבור עולו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק ולא יעבדו בו עוד זרים״. [ל׳ ה׳—ח׳] „תחזקנה ידיכם השומעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים, — מנבא זכריה — כי לפני הימים ההם שכר אדם לא נהיה... וליוצא ולבא אין שלום... ואשלח את כל האדם איש ברעהו. ועתה... כאשר הייתם קללה בגוים, בית יהודה ובית ישראל, כן אושיע אתכם והייתם ברכה. אל תיראו, תחזקנה ידיכם״. [ח׳.] גאולת העם העברי קשורה אל גאולת דמו מיד רוצחיו. גאולת־דם זו כבר אי־אפשר בלי מהפכות־עולם גדולות, בלי מלחמות־עמים עצומות, ועל מזבחות המהפכות האלה ועל שדות המלחמות האלה מובלים בני ישראל לטבח והצרות עוברות ראש — אבל אלה הן צירי הגאולה, גאולת־הדם וגאולת־העם.

גם במצרים קדמה גאולת־הדם לגאולת־העם, כמו שנאמר מראש: „ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם... וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי״... אבל אז באה גאולת־הדם בדרך ישרה מן השמים, עשר המכות, ותיכף לה באה גאולת־העם. אולם מאז ועד עתה בא הגמול בדרך בלתי ישרה; גאולת הדם העברי באה ע״י סבכי ההיסטוריה העולמית, ובסבכים אלה מסתבך גם העם העברי בעצמו, שהוא חלק אחד מחלקי

האנושיות כולה, ודמו נגר עוד יותר, עד שסוף סוף מביאה, גאולת־הדם, בזמן קרוב או רחוק, לגאולת העם העברי...

וגאולת־הדם מוכרחת לבוא. כזאת דורשים הצדק והמשפט העולמי. „שופך דם האדם באדם דמו ישפך", וכן דם העם בעם. אמנם כל גלות ישראל ותוצאותיה לא באה אלא בחטאת העם העברי בעצמו, וזהו הגמול על פרי מעלליו הרעים, אבל — פונה הנביא אל מחרבת עמנו וארצנו — „קצפתי על עמי, חללתי נחלתי ואתנם בידך... לא שמת להם רחמים, ותאמרי לעולם אהיה גברת"... החטא שהעם העברי חטא לאלהיו איננו נותן עוד כל רשות לשום עם אחר לדכא אותו תחת רגליו, דיו שהוא נתון בידו... כל ממלכה אינה בטוחה, שלעולם תהיה גברת. גלגל הוא החוזר בעולם. מי שעולה היום למרומי שחק, ירד מחר לשאול תחתיות, ואין כל רשות למנצח לסגור את השאול על המנוצח לבל יראה עוד את אור שמיו...

הנה בבל, מחרבת ארצנו ומגלה עמנו, היתה זה עתה „גברת ממלכות", חולשת על גוים, ופתאום — „קול מלחמה בארץ ושבר גדול, איך נגדע וישבר פטיש כל הארץ"! והנביא קורא: „קול נסים ופליטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת ה' אלהינו... ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון לעיניכם"... אמנם ב„שבר גדול" זה תסבלו גם אתם בני ישראל, „ופן ירך לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ, ובא בשנה השמועה ואחריו בשנה השמועה וחמס בארץ ומושל על מושל... גם בבל לנפול חללי ישראל". אך אחרת אי־אפשר, ו„פלטים מחרב — הלכו אל תעמודו, זכרו מרחוק את ה' וירושלים תעלה על לבבכם"... [ירמיה נ'.— נ"א, ע' היטב.] כה היו אז הפרסים לגואלי הדם העברי מיד הכשדים, ועל ידם באה סוף סוף גם גאולת העם העברי, אותה „שיבת ציון" עם בנין הבית השני.

בגלות האחרונה הזאת, בת אלפי השנים, כבר שופכו דמי היהודים בכל ארצות תבל, והדפים האדומים, ספוגי הדם, בספר קורות היהודים בגולה הלא אין מספר למו... ואין כל פלא אם נביאי ישראל, נביאי האמת והצדק, ברברם על הגאולה העתידה מדברים רתת גם על גאולת הדם העברי, שתקדם לגאולת העם העברי, והם פונים אל כל העמים כולם:

„קרבו גוים לשמוע ולאומים הקשיבו... כי קצף ה' על כל הגוים וחמה על כל צבאם, החרימם נתנם לטבח. ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידושן, כי יום נקם בלבי, שנת שלומים לריב ציון"... [ישעיה ל"ד].

„מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה... פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי... ואדרכם באפי וארמסם בחמתי... כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה... [שם ס"ג].

„וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל, אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו... ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון". [יואל ד'.]

ובנין אב לקשר זה בין גאולת־העם וגאולת־הדם בעתידות ישראל הם דברי השירה, שכתב הגואל־הנביא ביום האחרון לחייו „וילמדה את בני ישראל": „הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו" [דברים ל"ב, מ"ג.]; ודברי הנחמה שלו אחר התוכחה: „ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך... והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה... ונתן את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך. [שם ל', א'—ז'.]

קו אופי זה הוא המקור האמתי של כל האגדות הרבות, שנוצרו בתקופת החרבן השני ואחריו על „חבלו של משיח". האגדות האלה, עם תאורי הצרות העתידות לבוא על ישראל בדור שבן דוד בא בו, לא באו להפחיד את העם המחכה למשיחו, עד שימצאו חכמים בישראל, שיקראו „ייתי ולא אחמיניה"... כי באמת איזו „צירים וחבלים" דמיוניים בעתיד היו יכולים עוד להפחיד את העם העברי לעומת הצירים והחבלים המציאותיים, שאחזו אותו יום יום בהוה? ועל כן כאשר קרא רבי יוחנן פעם אחת את הקריאה הזאת של „ייתי ולא אחמיניה", שאל אותו ריש לקיש: מדוע? אם ירא אתה מפני החזות הקשה לעתיד: „כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב ובא הבית וסמך ידו אל הקיר ונשכו נחש"... הנה „כאוראך דוגמתו בעולם הזה. בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סנטר דומה כמי שפוגע בו ארי. נכנס לעיר פגע בו גבאי דומה כמי שפגע בו דוב. נכנס לביתו ומצא בניו ובנותיו מוטלים ברעב דומה כמי שנשכו נחש..[סנהדרין צ"ח]:

אבל כל האגדות הרבות האלה על „חבלו של משיח" נבראו באמת בעת ש„חבלים" אלה התקיימו במציאות ולחצו את העם העברי ודכאו את רוחו עד' לידי יאוש גמור. אז באו האגדות האלה לנחמהו ולחזקהו בקראן לבני ישראל: „אל יפול לבבכם, תחזקנה ידיכם"! אם „עת צרה היא ליעקב — ממנה יושע"! מן המכה עצמה תתוקן רטיה, ו„חבלים" אלה יקרבו את הגאולה, והם יהיו ל„חבלי משיח". אמנם אם ישאלו את פי בני ישראל: „חביבים עליכם יסורים"? רבים מהם יענו בודאי: „לא הם ולא שכרם", ומוטב בודאי, ש„כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", והגאולה תבוא בלי יסורים וענויים מוקדמים... אולם אם את פיכם אינם שואלים והיסורים הולכים וגדולים מיום ליום, ו„החבלים" הולכים ונהדקים בחוזק משעה לשעה, ונפלאות בל נעשו בארץ, צריכים להפוך את היסורים האלה ליסורי הגאולה ואת החבלים ל„חבלי משיח": לעודד את רוח העם, לעוררו משנתו העמוקה

זלהכשירו לגאולתו, עד שכל אחד יאמר: „ייתי המשיח ולא אחמיניה", אף כי אחנק ב„חבליו"... האגדות האלה קוראות אל כל איש ישראל לאמר: בן אדם! אם עיניך פקוחות על המצב החיצוני של עמך וראית: „צרות רבות ונזרות קשות מתחדשות, ועד שהראשונה עוברת פקודה שניה ממהרת לבוא"... „חצי רעב משתלחים"... „ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו"... ו„היוקר יאמיר ותכלה הפרוטה מן הכיס" — אל יפול ואל ירך לבבך, זהו „דור שבן דוד בא" בו. „אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר — חכה לו", ו„אם ראית דור אחרי דור מחרף ומגדף — צפה לעקבות משיחך"...

ואם עיניך, בן אדם, פקוחות על מצב עמך הפנימי וראית: „תלמידי חכמים מתמעטים ועיניהם כלות ביגון ואנחה, התורה משתכחת מלומדיה, חכמת הסופרים תסרח, יראי־חטא ימאסו ופני הדור כפני הכלב, האמת נעדרת, העזות תרבה, החוצפה תסגי, ירבו המסורות, נערים ילבינו פני זקנים, בת קמה באמה ואין הבן מתבייש מאביו"... גם דימורליזציה רוחנית ומוסרית זו אל תשפוך עליך רוח נואש. גם זהו „דור שבן דוד בא" בו. אל תתיאש גם מדור זה. ארבה! המצב הפנימי האיום הזה יעורר את כל הלבבות ויאחד את כל הכחות לעבודה משותפת אחת גדולה וכבירה: להקים את העם לתחיה לאומית שלמה ולהכשירו לגאולתו ופדות נפשו...

אבל הנה העם שקוע עד למעלה מראשו בחיי יום יום בארצות פזוריו; הנה כל מנהגי חייו, געגועיו ושאיפותיו הגלויים כאלו מעידים עליו, שהוא כבר התיאש מגאולתו ואיננו חושב כלל עליה. ואחרי שאבדה תקותו הלאומית מלבו הן יבשה עצמיותו ודללה מקוריותו והוא כבר נגזר מארץ החיים של העמים...

אל תאמרו ככה! גם היאוש הזה מן הגאולה, גם הסח־דעת זה מתקותו — סימנים מובהקים הם של „דור שבן דוד בא" בו. „אין בן דוד בא עד שיתיאשו מן הגאולה"... ומשיח בא ב„היסח הדעת"... התיאשות זו והסח־דעת זה, שהולכים ומתפשטים בקרב העם העברי, הם הם מעוררים את הנימים הנרדמות, מלבים את הזיקים העמומים וקמה תנועת התחיה ומתגבר אור התקוה. ממכה עצמה מתתקנת הרפואה, מתגבורת אפלת הליל בוקע אור השחר, כוס־היגונים בהתמלאה מתהפכת לכוס תנחומים, ומ„מלחמת גוג ומגוג" תנוץ השמש של „אחרית הימים". [ע' סנהדרין צ"ז, סוטה מ"ט, חזית ב'.]

הנה החלו זיקי החרות להתלבות בלבבות ישראל והשפה העברית שבה לתחיה בפיות זקנים ועוללים, רגשות האחוה הישראלית הולכים ומתגברים, ההכרה העצמית הולכת ומתחזקת וארץ האבות הולכת ונעשית לארץ הבנים. החלו שביבי־התקוה להתלכד והופיעה התנועה הציונית עם כל יפעתה, עם צעדיה המאוששים לקראת החרות...

הנה „עמק יהושפט" לפנינו. ההיסטוריה האנושית מופיעה עתה לעינינו

בתור גואלת הדם העברי, וגאולת־הדם כבר תביא אתה, בזמן קרוב או רחוק, את גאולת העם העברי.

„ארבע הופעות הן. ראשונה במצרים: יושב הכרובים הופיעה. שניה בשעת מתן תורה: הופיע מהר פארן. שלישית לימות גוג ומגוג: אל נקמות הופיע. רביעית לימות המשיח: מציון מכלל יופי אלהים הופיע". [ילקוט שמעוני ברכה.] ההופעה הראשונה של האלהות העברית היתה הכרזת החופש בעולם, יצירת רעיון הגאולה של עם מקרב עם. ההופעה השניה היתה התורה, השתרשות החופש והגאולה בחיים. שתי ההופעות האלה הועבו בסבות זמני השעבודים והגליות גם בעיני נושאיהן ומפרסמיהן — בני העם העברי. הנה עתה לעינינו ההופעה השלישית — הנקמה, שופט הארץ משיב גמול על גאים. ואם „עמך ה' ידכאו ונחלתך יענו"... הנה „לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזב"... וההופעה הרביעית של האלהות העברית כבר תהיה „ממזרח שמש עד מבואו", כי „מציון מכלל־יופי אלהים הופיע", והיא תגמור את ההופעה השלישית, הופעת הנקמה: „יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו... ויגידו שמים צדקו כי אלהים שופט הוא". [תהלים נ'.]

אם העם העברי יעמוד עתה על ההופעה השלישית הזאת, כמו שעמד בזמנו על השתים הראשונות, אז יאזור את כל כחותיו לבנות לו את „ציון מכלל יופי", שבה יפסק דינו ותבוא גאולתו. אל יבטח בעמים אחרים, שהם יבנו לו את ארצו. העמים האחרים יבנו כל הארצות השוממות, שבהן יש מקום לתרבותם הם, אבל לא יבנו את ציון, ששם תופיע התרבות העברית המקורית... „אמר הקב"ה לאומות העולם בניתם בתי־עבודה זרה שלכם. וכיון שאני אומר לכם בנו את ירושלים, אתם אומרים עניה סוערה לא נוחמה"... [שו"ט נ"ג.] כן! עניה סוערה לא תנחם בבנין ירושלים ע"י אחרים, ירושלים תהיה רק ירושלים עברית, והיא צריכה להבנות ותבנה ע"י העם העברי.

ויום יבוא ורוח הגואל־הנביא תערה על העם העברי וכל זיקי־החופש הצפונים בכל לבבות בניו יתלכדו שוב לאש גדולה אחת ונמסו כבלי־העבדות הכבדים והחלודים בני אלפי השנים מעל גופו ורוחו; ושאיפה אחת, שאיפת הגאולה, תתקוף את כולם, ושב העם העברי קוממיות לארצו ובנה לו ציון מכלל יופי, מכלל תרבותו הנשגבה.

האומה העברית במדבר.

והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים. [יחזקאל כ'. ל"ה. ל"ו].

המדבר ותרבותו ובני־הנכר ותרבותם.

המדבר הניח את חותמו על תבונת הנפש של האומה העברית. בזכרון העם נשארו רשמים שונים סותרים זה את זה מתקופת המדבר. מצד אחר הלא היתה התקופה ההיא תקופת ההוד והעוז של העם, תקופת החופש והתורה; ומצד שני היתה תקופת המדבר גם תקופת הרעב והצמא, תקופת המריבות והתלונות ותקופת המות, תום דור שלם. ועל כן היה המדבר בפי נביאינו גם לסמל הגדולה של העם ותפארתו: „זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר"... [ירמיה ב׳.] גם לסמל הפורענויות והצרות: „באשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם". [יחזקאל כ׳]... לסמל בן שני הפנים כזה משמש המדבר גם בחזיונות הנביאים על עתידות עמנו. יחזקאל קובע את המדבר למקום משפט: „והבאתי אתכם אל מדבר העמים... וברותי מכם הפושעים והמורדים בי"... [שם] והושע קובע את המדבר למקום נחמה: „והולכתיה המדבר ודברתי על לבה... וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים". [ב׳]. כה שונים הם הרשמים, שהשאיר המדבר אחריו בזכרון העם, רשמים שחכמינו ז"ל בטאו אותם בדברים קצרים: „מי זאת עולה מן המדבר, עלויה מן המדבר, חילוקה מן המדבר, מיתתה מן המדבר". [חזית ב׳. ח׳.]

המדבר הזה, שבו נִתנה התורה לישראל, נתן גם תואנה בפיות מתחכמים מבני ישראל בתקופות שונות לטעון, כי תורת־המדבר אינה מתאימה אל ארץ נושבת בכלל, — והיו גם חכמים שאמרו: „לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן"... — ואם היא התאימה עוד אל ארץ אפלה ופראית, שיושביה חשוכים פראי־מדבר, הנה אינה מתאימה כלל אל ארץ נאורה וקולטורית, שיושביה נאורים ומשכילים... האנשים האלה טוענים עוד: מודים אני, כי בשעתה היתה תורת־מדבר זו נחוצה מאד ותועלתה מרובה: היא נתנה מתג ורסן בלבות פראים והכניסה קוי אור במוחות חשוכים, אבל עתה בעת שבני אדם

התקדמו במוסר והשכלה ועלו כמעט עד ראש הסולם התרבותי, עתה תורת־מדבר זו כבר מעכבת את גלגלי ההתפתחות ההיסטורית וקוצצת את כנפי הרוח האנושי השואפת על... האנשים האלה כמו ממשילים את עצמם לפת שנתנה בתנור. כל עוד שהפת עוד לא נאפית כראוי זקוקה היא לתנור זה, אבל כיון שרדו כבר את הפת מן התנור, והיא כבר נאפית כל צרכה, אז אין להביאה שוב אל התנור לחרכה ולשרפה... אם בארץ ישראל — הם טוענים — שלא היינו עוד אנשים „מבושלים" כל צרכם עוד מצאנו בתורתנו אור וחום להתבשל מעט, הנה עתה בהמצאנו בתוך הקלחת הרותחת של התרבות האנושית הכללית, וכבר בושלנו ונגמרנו בה כל צרכנו, עתה אין לנו כל צורך באור וחום מיוחד של תנור המדבר, או התנור אשר בירושלים, המוסק בעצי המדבר... כה נתן המדבר דברים בפיות מתחכמים שונים. ועומד הנביא וקורא: „הדור! אתם ראו דבר ה', — הבינו אותו היטב, — המדבר הייתי לישראל"? — האם רק במדבר הייתי לכם לאלהים, והאם רק שם יש מקום לדברי? — „אם ארץ מאפליה"? — או רק בארץ אפלה וחשוכה יש מקום לתורתי? — „מדוע אמרו עמי רדנו לא נבוא עוד אליך"? מדוע אומרים ישראל: „כשהפת נתבשלה בתנור וניטלה ממנו יכולה היא להקבע עוד? ואנו היינו בידך כבתנור, — ותנור לו בירושלים, — והגליתנו לבבל, ומה אתה מבקש ממנו עוד"? [במד"ר א'.] מדוע אמרו עמי ככה? מתמרמר הנביא. אם חושב אתה ישראל, שכבר בושלת והיית לאיש גמור בעל מוסר משוכלל ותרבות גבוהה, המוסר והתרבות הנוצרים בבתי־החרושת הענקיים בבבל הישנה והחדשה, עד שאינך זקוק עוד לתורת־המדבר שלך, הנך טועה טעות גמורה. אם אהבת־הגוים תבקש נפשך ובתרבותם ידבק לבבך ותחשוב, כי בזה אתה מיטיב דרכך ותהיה לאדם המעלה, הנה — „גם את הרעות למדת את דרכיך, גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים"... [ירמיה ב'.] ישראל איננו עוד „פת שנתבשלה", אלא „עיסה בלולה", שהשאור שבה תוסס, ואם יעזוב את האור אשר לו בציון ואת התנור אשר לו בירושלים, אם יעזוב את תורתו ותרבותו וירד למצרים לעזרה ועל תרבותה ישען, על סוסיה „בשר ולא רוח", אז לא יתבשל לעולם. „אפרים בעמים הוא יתבולל", אם אפרים יתבולל בין העמים, ילמד את דרכיהם ויחיה את חייהם, אז ישאר „אפרים — עוגה בלי הפוכה", עוגה בלתי נאפית, „אכלו זרים כחו והוא לא ידע, גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע"! [הושע ז'.] רק האור אשר בציון יכול להאיר לפני העם העברי את דרכו בחיים, ורק התנור אשר בירושלים יכול להוציאו לאויר העולם „מבושל" כל צרכו, משוכלל במוסרו ובתרבותו, המוסר והתרבות האמתיים של האנושיות...

את התרבות העשירה של העמים האחרים, שנבראה בארצות מיושבות,

אמנם אין לבטל או להפחית את ערכה, אבל עלינו להביט עליה ולהעריך את ערכיה מנקודת־ההשקפה של תורת־המדבר שלנו, זו תורת החופש והצדק, בני ישראל נוטים להקפיד מאד על בני עמם ועל תרבותם לבל ימצא בהם כל כתם. אם מוצאים הם עון כחוט השערה באיזה יהודי הם רואים אותו כהר ההר... ואם מוצאים הם בתרבותנו הלאומית איזה צל של דבר, שאיננו מתאים לרוח זמנם ונמוסיו, הם מעקמים את שפתותיהם על תרבות „פראית" זו... ובאותה שעה הם מקילים גמורים לגבי בני הנכר ותרבותם. שם גם פשעים כהרי־הרים והרי־הרים—כמישור לפניהם; ואם תהיה תרבותם כשני וכתולע—אדומה כדם ועקובה מדם— כשלג הנופל משמים תלבין לעיניהם... והנה בודאי ובודאי, שאנו ותרבותנו צריכים להיות שלמים ותמימים בלי כל מום וכל משחת. בודאי ובודאי שהננו צריכים לקבל מאת בני־הנכר את הדברים „השלמים והתמימים" שלהם, הדברים הטובים והיפים שבתרבותם ולקרב אותם אל מזבחנו ולפאר בהם את היכלנו... אבל אם רואים אתם בהם דברים משחתים אל תחפה נכריותם עליהם להכניסם בגבולכם. אמנם הם אינם חושבים דבר זה או זה למום, או למשחת. עפ"י השקפתם הם דברים אלה יכולים גם להקדש בקדושת שמים... אבל לכם, בני ישראל, הלא יש השקפה אחרת על ענינים אלה, ואלמלי היה דבר זה יהודי היה נחשב לכם למום, למשחת, אז הרחיקו דבר זה מכם אף אם של נכרי הוא... ו„מיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה, כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם", דבר שהוא משחת עפ"י השקפתכם אתם, כמו „דבר ערוה ועבודה זרה", לא ירצו לכם, אף כי להם הוא דבר רצוי... [ויקרא כ"ב. כ"ה. ע' תמורה ז'. וכ"ח. ירושלמי ע"ז פ"ב.].

ואם נדון על ערכה של התרבות הזרה מנקודת השקפתה של תרבותנו אנו, אז נדע לקבוע לכל תרבות ותרבות את מקומה הראוי לה בחיינו, ואז גם נעמוד על האמת, כי תרבות־המדבר מקומה דוקא בארץ מיושבת, ודוקא בארץ נאורה וקולטורית, אבל גם דוקא בארץ ישראל, בארץ האומה העברית, ארץ שמדבר זה, מדבר סיני, הוא פתחה הדרומי, המחכים..

הנה דבר אחד, למשל, יש, שתרבות־המדבר הכריזה עליו לפני שלשת אלפים ומאתים שנה, אשר כל תרבות אחרת לא הגיעה עדיו עד היום הזה, והוא: אהבת הגר. ואם באמת יש „תעודה" לעם העברי להיות ל„אור גוים", אזי השמש היותר מזהירה ב„תעודתו" זו, שצריך העם העברי לקבוע בשמי האנושיות כולה, הוא הכתוב: ו„גר לא תלחצנו". אבל האם יש טעם ל„תעודה" זו בעת שהוא בעצמו הנהו גר בכל מקום, ויש לאמר עליו: להנאת עצמו הוא דורש...? רק בשוב העם העברי לארצו

וישלוט בה כרצונו, ו נ ר י ם אחרים ישבו בתוכה והוא יתיחס אליהם ככתוב בתורתו, רק אז יוכל למלא „תעודה" זו של „אור גוים", בהיותו למופת חי לכל העמים האזרחים בארצם ב„חוקה אחת ומשפט אחד לגר ולאזרח"... האידיאל הגדול הזה של אהבת הגר עוד לא „נתבשל" בתנורים הגדולים של התרבות הכללית וזקוק הוא לתנור אשר בירושלים.. וזוהי באמת אחת ה„מצוות התלויות ב א ר ץ", אף כי היא „חובת הגוף", שכל שעה וזמנה וכל מקום מקומה...

המדבר היה רק ה מ ח ס ן, שבו נצטברו ונסתדרו כחות האומה העברית כדי לבוא ולהביא עמו את תרבותו לארץ אבות. אם דבר זה דרש ארבעים שנה רצופות, בזה לא במדבר האשם אלא בשעבוד המצרים. והתורה שנתנה במדבר לא במדבר מ ו צ א ה, כי הלא נתנה רק כעבור ש ש ה ש ב ו ע ו ת מיום שדרכה כף רגל עברי עלי אדמתו; ולא ב ש ב י ל המדבר נתנה, כי הלא כעבור שנה אחת חשבו כבר לעזוב אותו. תורת־המדבר היא באמת ת ו ר ת ה א ר ץ, הארץ המיושבת והנאורה, הארץ המשיבה והמאירה, משיבת־נפש ומאירת־עינים, של האומה העברית. והנביא החוזה על אומתו: „והולכתיה המדברה", הוא חוזה על קבוץ הכחות והסתדרותם של בני העם העברי להשיבם לימי נעוריהם ולמימי תרביתם, להסיר את „שמות הבעלים" מפיהם ולזרוע אותם בארץ, ב א ר צ ם... [הושע ב'.]

להסיר „שמות הבעלים", שמות האדונים המצרים ותרבותם, זהו התפקיד הראשי של המדבר ה ח פ ש י, ותפקיד זה איננו מן הקלים ביותר. זכרון ה„בעלים" חרות עמוק על לוחות הלבבות של ה„עבדים", ורק דורות שלמים של חיי חופש ברשות עצמם מוחקים מעט מעט את זכרון ה„בעלים" האלה מעל לבותיהם...

הנה אך דרכו רגלי בני ישראל על אדמת המדבר החפשי, מרים ראשו בגאון וצועד צעדים מאוששים, תשוקת החופש בלבו ושירת התחיה על שפתיו, ופתאום — ויבא עמלק. ועמלק לא בא להגן על ארצו הוא מפני העם העברי החפשי, שלא ינשל אותו מאחוזתו. מפני זה אין עמלק מפחד כלל. יודע הוא, כי לא עם־כובש לפניו ההולך לכבוש ארצות לא לו; יודע הוא עמלק, כי זהו רק עם השואף לארצו הוא, להשיב לו ארץ אבותיו שכבשוה זרים. יאחז חיל יושבי פלשת, יבהלו אלופי אדום, ימוגו כל יושבי כנען, ירגזון כל העמים שארץ ישראל כבושה תחת ידם, אבל הוא, עמלק, לא ירעד ולא ימוג, בארצו לא יגעו לרעה, מדבר נודו הוא מחוץ לגבולם. הוא גם איננו מתנגד בכלל לכניסתם לארצם הם, ולא בא לחסום לפניהם את הדרך בה ילכו לארץ אבותיהם... הן הוא לא עמד כלל על דרך העם לבלי לתת לו ללכת הלאה, ולא נפגש כלל עם פ נ י המחנה... להפך: הוא השאיר את הדרך פתוחה

בעצמו סבב ועמד מאחורי מחנה ישראל. אחת היא לעמלק מי ישב בארץ כנען אם האמורי או העברי, אולם דבר אחד לא יכול עמלק לסבול: את היציאה לחופש...

עמלק חשב את עצמו לאפוטרופסה של העבדות בכל העולם כולו. מי שהיה פעם אחת לעבד, החליט עמלק, צריך כבר להשאר בעבדותו לעולמים. כזה הוא „סדר העולם" ואין לשנותו בשום אופן. עם שנכנע באיזה אופן שהוא תחת יד עם אחר כבר צריך להשאר בהכנעתו לנצח נצחים. ופתאום והנה עם־עבד מתפרץ מתחת עול אדוניו והוא יוצא לחופש. פרץ עם זה גדרו של עולם ודגל חדש הונף באויר, דגל החופש, ועמלק יחריש? האם יתן לעבד עברי זה להרוס סדרו של עולם? והוא הלא עוד יכול להיות למופת לשאר העמים הנכנעים, וביום אחד יהרס כל „בית־העבדים" ולא תשאר בו אבן על אבן, וכל העולם כולו ישטף, חלילה, בזרם דרור זה... לא! צועק עמלק, אעקור את הרע משרשו, אדכא את החופש בראשיתו, אשרש כל חפץ יכל השק של חפש, אמחה גם את שמו מתחת השמים, לפחד בלהות אשימנו, לזועה ולמפלצת אעשנו, והיה כל שומעו — ונהפכו פניו לירקון ובא להסתתר בין חיות היער ונקיקי נחשים...

ויבוא עמלק.

אולם פקח הוא „עם־לק" זה. ירא הוא להפגש פנים אל פנים עם חלוצי היציאה, חלוצי החופש, ההולכים בראש המחנה. נגד תקיפי־חרות אלה, שנתקו ראשונה את מוסרות העבדות, ויצאו ראשונה מבית־העבדים, והולכים ראשונה אל ארץ אבותיהם, נגד אלה מרגיש עמלק שלא יוכל להתקומם, אותם לא ישיב לאחוריהם, והם לא יכפפו את קומתם הזקופה לפניו. עיניהם ולבם כבר נשואים קדימה וכל כלי יוצר לא יצלח עליהם להביאם בעיל... וסבב עמלק ופנה לאחורי המחנה, אל אלה שיצאו ממצרים באחרונה, שחכו ב„בית־העבדים" עד הרגע האחרון, עד שגרשום. הוא שם פניו אל אלה, שתשוקת החופש לא תקפתם עוד, שמבטם עוד מוסב אחורנית, ועיניהם נשואות אל אדוניהם, ושמות הבעלים מרחתים על שפתותיהם, לאלה שם עמלק את פניו, ושם מצא כר נרחב „לזנב את הנחשלים", הנחשלים הרוצים להיות זנבות לאריות ולשועלים... ומשם תפתח הרעה לכל תנועת החופש...

ובאה תורת־המדבר, תורת־החופש, ופקדה על ישראל החפשי:

„זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתך ממצרים",—זכור, כי לא נגד הליכתך לארץ ישראל נלחם עמלק, אלא נגד „צאתך ממצרים". נגד זיקי החופש אשר בלבך, נגד התפרצותך מ„בית העבדים" נלחם זה האפוטרופוס על העריצות ועל העבדות! זכור זאת ישראל וכתוב זאת זכרון

בספר ולא יהיה כל נחשל וכל כושל במחנך, ומחה ימחה זכרו של אבירי העבדות הזה מתחת השמים. אבל לא בחרא מחתא יקום הדבר הזה, „מלחמה לה׳״ — סמל החופש המוחלט — „בעמלק״ — סמל העבדות הנצחית — „מדור דור״.. ו„נשבע הקב״ה בכסא הכבוד שלו„ שאם יבוא אחד מכל האומות להתגייר שיקבלוהו, ומעמלק ומביתו לא יקבלוהו״ [מכילתא בשלח], למעריצי העבדות ומתנגדי החופש אין מקום בין בני התורה העברית, תורת החופש...

קריאת־הנקמה שקראה תורתנו בנוגע לעמלק, קריאה היחידה במינה, ואשר בני ישראל חוזרים עליה עד היום הזה, אף כי זכר עמלק כבר נמחה מתחת השמים ונשאר רק — בתורה העברית, היא באמת קריאה לנקמת החופש מאת כל מדכאיו, זוהי הקנאות העברית לחרות, נשמת כל הקיום וכל עם וכל תרבות, זה יסוד היסודות של ההתקדמות האנושית והתפתחותה. ומובן מאליו שנקמת־חופש זו יכולה ללבוש עור ובשר עברי, ורוח גבורה עברית תאזרה חיל, והמלחמה בעבדות ובעריצות תהיה „מלחמה לה׳ בעמלק״, מלחמת הרוח, רק בשבת ישראל בתור עם חפשי בארצו החפשית. „והיה בהניח ד׳ אלהיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר ה׳ אלהיך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח״. [דברים כ״ה. י״ט].

ולא נשכח...

אולם עם עוד נכרי אחד נפגש העם העברי בצעדיו הראשונים על אדמת המדבר החפשי, והוא קרא פרשה שלמה בתירתי, ואת הפרשה היותר חשובה שבה — פרשת מעמד הר סיני — על שם הנכרי הזה — „יתרו״. כל פרשה ופרשה שבתורה נקראת אצלנו בשם מיוחד: „בראשית״, „נח״, „לך״ וכו׳. והנה הפרשיות: ויצא יעקב, וישלח יעקב, וישב יעקב, ויגש יהודה, ויחי יעקב, ויקהל משה נקראות כולן בשמות: ויצא, וישלח, וישב, ויגש, ויחי, ויקהל, ולא בשמות: יעקב, יהודה ומשה, אולם פרשת „וישמע יתרו״ נקראת בפינו דוקא בשם „יתרו״, ולא בשם „וישמע״. ובמה זכה יתרו לכל הכבוד הזה? אמנם גם הפרשה „אלה תולדות נח״ הננו קוראים בשם „נח״, בעת שהפרשה „אלה תולדות יצחק״ הננו קוראים דוקא בשם „תולדות״ ולא בשם „יצחק״, אבל נח — שאני. הוא אבי כל המין האנושי, והעברים בכלל, וכדאי לקרוא פרשה אחת בתורתנו על שמו, בפרט שבמעט כל הפרשה הזאת מדברת עליו... אבל כהן מדין זה במה זכה? אמת, הוא הכניס את משה לתוך ביתו בברחו מחרב פרעה, אך איש שהיו לו „שבע בנות״ גדולות רועות צאן, ובשמעו כי איזה „איש מצרי״ הציל אותן מסכנה הזמין אותו לאכל לחם, בתקוה שמא יקח אחת מבנותיו לאשה, [שמו״ר א׳.] אין לו עוד, כמדומה, כל זכות, לקרא פרשה שלמה בתורתנו על שמו... אבל יתרו „שבעה שמות״ היו לו:

והוא משמש ל„טפוס" חדש של בני־הנכר, הקובע מקום מיוחד בחיינו ובהתפתחות תרבותנו, והוא באמת פרשה מיוחדה לנו, הדורשת למוד ובאור.

יתרו הוא טפוס של נכרי ליברלי. הוא היה מ„יועצי פרעה", ובישיבת־היועצים הידועה, שבה דנו על ההצעה של „הבה נתחכמה" נגד העברים, ל א ה ס כ י ם ל„המהלך החדש" הזה ויצא, ואפשר ג ו ר ש, למדין. במדין היה לכהן, ונקרא בשם „פוטיאל", ש„פטם עגלים לעבודה זרה", אבל חופש רוחו התקדם ובעט בעבודה זרה שלו, ואנשי עירו נדוהו... [שמו"ר א'.] אז החל לבקש לו אלהים חדשים. בתקופה זו של „בקשת אלהים" הוא נקרא בשם „רעואל" או „דעואל". היום מצא איזה אל וקרא לכולם: „רעו אל"; למחר נתעוררו בו הרהורי־ספקות, ויצא והכריז: „רעו אל", שברוהו, פוררוהו... אז עזב לגמרי את השמים ואלהיהם והקדיש כל מעינו אל הארץ ואנשיה: להפיץ את ההומניות בעולם ולדאוג לגורל הנדכאים והרצוצים, לחבר אותם יחד כדי להגן על עניניהם. בתקופה זו של עבודתו האנושית הוא נקרא בשמות: „חובב" ו„חבר"... כמובן בעסו עליו התקיפים במלכות השמים ובמלכות הארץ על עבודתו „המזקת" וקראו אותו בשם „קיני", קין הורג אחיו. — כך טבעם של בני אדם לפסול אחרים במומם... — ורבים חשבו אותו בכלל ל„יתר", למיותר בעולם, בעולם הזה ובעולם הבא כאחת... והנה הליברל הגדול, הפלוסוף ההומני הזה בא למחנה ישראל. „שמועה שמע ובא". ונחלקו חכמי־ישראל על טיבה של השמועה הזאת, שהביאה נכרי נאור זה למחנה ישראל. אחד אומר: „מלחמת עמלק שמע ובא", סוף סוף נ כ ר י הוא האיש הזה, ותרבותו הוא תרבות ה כ ח; ובשמעו את גבורת ישראל ואת נצחונו על עמלק, החל לכבד את העם המנצח ובא לבקרהו במחנהו... השני אומר: לא! „מתן תורה שמע ובא": בקשת־אלהים שלו היא הביאתו למחנה ישראל לעמוד על האלהות החדשה, שהופיעה עם תורה חדשה. והשלישי אומר: „קריעת ים סוף שמע ובא", שמע כי היהודים עברו את הים האדום ברגליהם בעת שסוס ורוכבו ירדו מצולות, ובא לראות את הכשרון הפלאי הזה... [זבחים קט"ז.] אולם סוף סוף גם לנאור חפשי זה אין לספר את „כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אדות ישראל"... ה ג מ ו ל ה ה י ס ט ו ר י בעד ה ר ע הנעשה לעם העברי אין יתרו מסוגל להבין כלל. אבל גם „על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל" — „בשרו נעשה חדודין חדודין"... [סנהדרין צ"ד.] ה ש כ ל שלו אמנם מצוה אותו ל ח ד ו ת על הצלת נרדפים מיד רודפים, והוא שם דבריו בפיו לאמר: „ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה"... אבל בעמק לבבו דוקר ה ר ג ש, החי מתחת סף ההכרה, כמחטים בבשר החי... לעם העברי, לזה העם השפל והנבזה יעשה כדבר הפלא הזה: להציל אותו מתחת יד מצרים... ונכרי זה בבואו לאיזה זמן למחנה ישראל כבר מוצא לו זכות, או גם חובה, בנפשו ליעץ לעברים

עצות טובות איך לסדר חייהם הפנימיים... במקרה היתה עצתו של יתרו למשה עצה טובה ומעשית, ודברים טובים איננו נמנעים תמיד מלקבל מכל מי שמציע אותם ומכל מי שיש לקבלם, — הן סומכים אנו על חכמת־הנכרים בעבודת האדמה אף שעיקרי־הלכות תלויים בה, באשר להן יש נסיון בנידן זה. [שבת פ"ה.] — אבל אופי הוא דבר התערבות זו כשהוא לעצמו...

אולם הדבר היותר טוב שיש לנו ללמוד מיתרו זה, דבר קבוע לנצח נצחים ולא רק איזה סדר עובר, הוא לא זה שיועץ לאחרים אלא זה שעושה בעצמו בנוגע אל ענייניו הוא... הנה יתרו זה, שהיה חפשי בדעותיו ונאור בהשקפותיו, חובב את כל בני האדם וחבר לכל הנדכאים... ומשה עוד מציע לפניו „תעודה" גדולה ורמה בתוך העם העברי: „והיית לנו לעינים", ומבטיח לו חלק בכל הטוב אשר ימצא את ישראל, רק אל יעזוב אותנו וילך אתנו, בכל זאת עונה יתרו: „לא אלך, כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך", אף כי בארצו היה מנודה לבני עמו החשוכים, ורועיהם לא נתנו להשקות את צאנו... סוף סוף היה נכרי חפשי ונאור זה לאומי גמור שבגמורים, וארצו, שהוא שנוא בתוכה, ומולדתו, שהוא נרדף בה, יקרות וחביבות לו מכל התקוות הטובות וה„תעודות" הרמות הנשקפות לו בארץ זרה וב„מולדת" זרה... את זה עלינו ללמוד מיתרו: לבלי שים לב להבטחות ו„תעודות" זרות, כי אם ללכת אל ארצנו ואל מולדתנו, ואת פרשת־יתרו זו דנני לומדים עתה באמת.

עד עתה למדנו מיתרו את מעשיו בתקופות השונות שעברו עליו. היו בקרבנו „פוטיאלים", שפטמו, לא עגלים, אלא את בניהם לעבודה זרה... חנכו וגדלו אותם בתרבות זרה ולשם אידיאלים זרים. היו לנו „רעואלים", שאין להם בעולמם העברי אלא הדת, וכל שאר עניני־העם — „יתר", דברים יתרים לגמרי... היו בנו „חובבים" שונים, ומלא חלל עולמנו „חבה" כמים לים מכסים בלי עשות דבר לטובת הדברים ה„חביבים", רק יוצאים בחבתם ידי חובתם, ודי... היו לנו „חברים", המדברים גבוהה גבוהה על ערך החופש והשויון, רק לא על חופש עמם ושויונו... אולם בתקופה האחרונה באו „פוטיאלים" — „רעואלים" — „חובבים" — „חברים" רבים למחנה ישראל, באו אל המדבר שלו ואל הר־האלהים שבו... „מה שמועה שמעו ובאו"? ראשית כל: „שמועת עמלק". החלו העמלקים „ללוק את דמם של ישראל", והרדיפות האכזריות האלה השיבו בנים רבים לאומתם... אבל גם רבים באו לקול „מתן תורה". גברו בלבם הגעגועים על התרבות הלאומית ושבו לשאוב מן המקור הראשון... ויש ש„קריעת ים סוף", זה הפלא הגדול של חיי העם העברי בתוך גלי ימי־דם, משכה אחריה את לבות הנגרפים בשטפי הזרמים הזרים... אבן התורה מצדה מבארת: „וישמע... כי הוציא

ה׳ את ישראל ממצרים״: רעיון הגאולה הוא שהביא את יתרו, ואת בני משה, למחנה ישראל... רעיון הגאולה העברית הוא הוא שמשיב עתה בנים נדחים, בנים שנחשבו עד עתה כ„יתרים״, לעמם. ובבואם — עלינו לספר להם „את כל התלאה״ אשר מצאתנו בדרך גלותנו הארוכה ואת יד ההשגחה העליונה, שהיתה עלינו להצילנו מכל רודפינו ולוחצינו... נספר להם גם כן „את כל אשר עשה ה׳ לפרעה ולמצרים על אדות ישראל״, את הגמול ההיסטורי ששלם השופט כל הארץ וכל הדורות לכל העמים ומלכיהם, שרדפו את האומה העברית בחימה שפוכה... נספר להם הכל, את קורות האומה העברית הזקנה החיה, ואת קורות העמים הצעירים ממנה המתים... ואז יאמרו כולם: לא נתע עוד במדבר העמים, כי אם אל ארצנו ואל מולדתנו נלך...

עוד בשני בני־נכר טפוסיים נפגש העם העברי במדבר מצרים ובמדבר העמים, תם על שמותיהם נקראות פרשיות מיוחדות בתורתנו, והם: בלק ובלעם. הפרשה המתחלת: „וירא בלק״, איננה נקראת בפינו „וירא״, כמו פרשת „וילך משה״ שנקראת בפינו „וילך״, אלא דוקא „בלק״; ובפרשה זו כלולה גם „פרשתו של בלעם״. [ב״ב י״ד:] והנה שניהם „טפוסיים״ הם לצוררי ישראל מאז ועד עתה בשאיפותיהם ותחבולותיהם. [ע׳ ספרי „דרשות״ פרשה בלק.] אבל בעת אשר לבלק אין תלמידים בקרב ישראל פנימה, מלבד איזו מומרים בני בליעל, הנה לבלעם כבר יש תלמידים רבים גם בין בני עמנו, ההולכים בתורתו בנגוד לתורת אברהם, אבי האומה העברית... תורתו של בלעם כלולה בשמו: „בל־עם״, בלי־עם, אין הם מודים בעם ישראל, כי עם הוא ככל העמים אשר על פני האדמה. זהו „עם לבדד״, טפוס מיוחד, ו„בגוים לא יתחשב״... גם ה„בלעמים״ שלנו שואפים בקרב לבם לכליון עמם ומהמרמרים על „אסונם״, שנולדו להורים עברים, ומחכים לרגע הזעם לאמר: „כלה״... ו„בלעם״ — „בלה־עם״ זה — שלנו הוא מלא קללות כרמון, כלי מלא בושה וחרפה בזכרו כי בן הוא לעם היהודי... „סומא באחת מעיניו״ הוא, רואה רק את הצדדים הטובים שבעמים אחרים ורק את הצדדים הרעים שבעמו הוא... ו„חגר באחת מרגליו״ הוא, נוטה תמיד רק לצד אחד, כלפי חוץ, ושמה הוא קופץ... וגם בדת משתמש פעמים בלעם שלנו, הוא נזהר מאד מלפגוע ברגש הדתי של היהודים כדי שיקל עליו לקרבם אל התרבות הזרה... [ע׳ סנהדרין ק״ה וק״ו.] ויש שהיהודים פונים אל בלעם גם בשאלה: „אימתי תהיה ישועה״, כאילו התשועה תלויה בו ובנבואותיו... כמובן עונה בלעם: „אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב״, והם אינם יודעים, ש„סוף בלעם יורד לגיהנם ואינו רוצה שתבוא הישועה״, [שמ״ר ל׳.] אינם מבינים, כי ישועת ישראל הוא סופו של בלעם...

אבל כל ה„בלעמים" שלנו טבע אחד יש כמעט לכולם, שאם רק בלק, האויב החיצוני, בא לדרוש מהם לקוב את עמם, אז מתעורר בלבם איזה זיק בהיר של התנגדות ועקשנות, והם מהפכים להכעיס את הקללה לברכה, מתחילים לברך את עמם ולהתגאות בתכונותיו. ואין זו „חכה בפה", כלומר: הפה העברי אינו יכול להוציא קללה לעמו מפיו בשעה שהצורר עומד עליו מוכן לתפסה ולהרימה על נס, אלא זהו „מלאך" שבלב, המעיר ומעורר וקורא: „ברך"! [ע' סנהדרין שם.] מציאותו של זיק זה בלבם של ה„בלעמים" שלנו, המתלבה אמנם רק תחת פטיש של ה„בלקים", מעידה, כי אין לנו להתיאש גם מבנים נדחים אלה. יש רק לכוון את השעה, ובהתלבות הזיקים האלה יש למצוא דרכים להחזיק את אשם ולהגבירה עד שתהא השלהבת עולה מאליה, מתוכה... והדרכים הם: לצרף אל „מלחמת עמלק" ושאיפות בלק, „מתן התורה" ו„רעיון הגאולה", וישובו הבנים אל עמם בתשובה שלמה ונמורה.

במלחמת ישראל בעמלק צריכים לאחוז תמיד באמצעים המתאימים לתכסיסם של הצוררים. „רכב פרעה על סוס אדום, על סוס לבן או שחור כביכול נגלה הקב"ה על סוס אדום; לבן או שחור"... לפרעה יש תמיד רק מטרה אחת: לרכא את החופש העברי. הוא שואף, כי עבד יהיה ישראל, יליד בית ולבז... לא כל הזמנים שוים ולא כל המדינות שוות. אבל גם ה„סוסים השחורים", גם ה„אדומים, שרוקים ולבנים" בכל מקום שהם עוברים ומתיצבים מתפרצת מקרב האומה העברית הקריאה המחרדת: „ה' צבאות! עד מתי לא תרחם את ירושלים ואת ערי יהודה אשר זעמת"?... [ע' זכריה א'. ח', ז'. וב'. ח.] כנגד כל אלה צריכים לאחוז בתכסיסים מתאימים לצרכי הזמן והמקום... אבל בכל האמצעים המוכרחים האלה אין לנו במה להתגאות ולא מהם תבוא ישועתנו... במה הקב"ה, כביכול, מתגאה על פרעה? הוא אומר לו: „רשע! יש לך רוח, יש לך כנפים"? כחו של ישראל אצור ברוחו ובכנפיו, ברוחו המקורית הגנוזה בתורתו ובכנפי תקות־גאולתו, בהן אצור סוד קיומו ב„מדבר־העמים" וסוד גאולתו. אם רוח ישראל תשמר בקרבו בכל גדלה ותפארתה, וכנפי־תקותו תשארנה בכל חזקן ותקפן, אז אין לו לפחוד מכל המרכבות היוצאות מבין הרי־הנחושת וסוסיהן השחורים, — האדומים — הלבנים — הברודים — האמוצים — השרוקים... „סוס ורוכבו רמה בים" — וישראל פדה יפדה, וגאל יגאל! [חזית א'. ט"ה.]

באלפי שנות גלותנו נמצאנו באמת ב„מדבר־העמים" ולא בארצות העמים. מחנה ישראל בגלות אם כי הכה שרשים בארץ מגוריו, אולם מוקף היה ב„ענני הכבוד" שלו וחי את חייו המיוחדים, חיי תרבותו הוא. ורק

במאת־השנים האחרונה החל עמנו להרגיש, כי ארץ הגלות קורעת את הענוים המקיפים אותו, ומגודל הפחד החלו בני ישראל לקרוא לעמים: „אנו שלכם ולכם אנו ואחריכם אנו הולכים"... [שם] וגברה תנועת ההתבוללות באהלי יעקב. עמלק זנב את הנחשלים... תלמידי בלעם נשאו ראש... אבל אלהי ישראל לא „איש־אל" ויכזב ולא „בן אדם" ויתנחם, והוא כבר אמר: „והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה, והבאתי אתכם אל מדבר־העמים"..., וממדבר העמים מוליכה הדרך „אל אדמת ישראל". [יחזקאל כ'.]

הנוסעים והבורחים, המתאוננים והחלוצים.

מסתדרים בני ישראל במדבר לעלות לארץ אבותיהם. נמנו השבטים לגלגלותיהם, נפקדו כל יוצאי צבא בישראל, הורמו האותות והדגלים, ויצאה הפקודה — הבשורה: „נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה׳ אותו אתן לכם״ — אל ארץ האבות. „דגל מחנה יהודה ראשונה יסעו״. דגל זה הולך להביא את „אור המזרח״ לעולם, ואור זה יכולים להביא רק שלש התכונות שנתאחדו יחד תחת דגל זה: יהודה „בעל מלוכה״, יששכר „בעל תורה״ וזבולון „בעל עשירות״, עשירות לאומית: „בעל מצוות״ ו„מזבולון מושכים בשבט סופר״... שאיפה רוממה לגדולות, למלוכה; תורה רחבה המעמידה „יודעי בינה לעתים״, ועשירות מוקדשת לצרכי העם וספרותו — תרבותו, הן הן מעמידות את בעליהן בראש העם לחנות קדמה מזרחה, ולעלות ראשונה, ולכבוש ראשונה ולשמוע בשורת־המבשר ראשונה... „דגל יהודה תחלה לחניה, תחלה לנוסעים, תחלה לקרבנות, תחלה למלחמה, וכשיבוא המבשר יהודה מתבשר תחלה שנאמר: על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך״... ואפשר משום שיהודה שומע תחלה את בשורת המבשר, טרם שישמעוה אחרים, על כן הוא תחלה לנוסעים, תחלה להקריב קרבנותיו על מזבח עמו ותחלה למלחמה, מלחמת חופש עמו וארצו... כי בשורת־המבשר המצלצלת באזניו מעודדת את רוחו ומריחה אותו רוח גבורה והוא מתנשא על, מתנשא אל המלוכה... אבל דגל זה הוא רק חלק האומה העברית, וחלק איננו יכול לעשות מה שאומה שלמה צריכה לעשות. ובא „דגל מחנה ראובן״ להביא מן הדרום „טללי ברכה וגשמי ברכה״ להחיות את לב הנדחים, להביאם אל עמם ולאחדם ולסדרם אל התעודה הכללית, אל כבוש הארץ. בדגל זה התאחדו: ראובן „בעל התשובה״, שמעון בעל הקנאות על כבוד ישראל וגד „בעל הנדוד״, בעל הכח הסדרני ליסד גדודים, גדודים... הכחות האלה, שהיו עד עתה קנאים לצרכי אחרים ולאידיאלי זרים וישבו לעמם והסתדרו

יחד בהסתדרות לאומית מוצקה, שניים יסעו, ובמלחמת הארץ הם, ראובן וגד, יהיו גם ה„חלוצים"... אבל הנה המערב מושך אחריו בתרבותו, ו„אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום יוצאים ממנו", והאוצרות האלה, אוצרות רוחו של המערב, מצננים ומקררים את בני ישראל מחוממם הם ומחממים אותם בחום זר, „ומי יעמוד נגדם"? נגדם יעמוד דגל הצעירים, דגל „אפרים מנשה ובנימין", השבטים הצעירים בישראל. הצעירים העברים, שקלטו בתוכם את הרוח המערבית והרכיבו את תרבותה בשרשי נשמתם העברית ושפכו עליה את „אור המזרח", הם יוכלו לעמוד לא רק נגד „אוצרות השלג והברד" של המערב, אלא גם נגד שפע החום שלו... צעירים אלה שלישיים יסעו, אחרי אהל מועד והארון... נשארים עוד דן, „שהחשיך את העולם בעבודה זרה" שלו, המתבוללים הגמורים, אשר, ה„טובל בשמן רגלו", האיסטנים הגדול, ונפתלי, ה„שבע רצון"... אבל גם הם יסעו. אם כי „לאחרונה יסעו לדגליהם", „שכל מי שעובד עבודה זרה" — וחושב עצמו למתקדם גמור, באמת — „הולך לאחור ולא לפנים", אבל גם הם יסעו, יסעו לארצם...

[במד"ר ב'. וע' י"ג. י"ד]

וכה החלה הנסיעה לארץ ישראל. נוסעים כולם ונוסעים במהירות רבה. „מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד". משה רואה במהירות זו אות לטובה, לא רק ש„הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד", אלא שגם הם בעצמם, כל בני העם העברי, רוצים בזה. והיה כל כך בטוח, שישראל כבר הולך לכבוש את ארצו, עד כי בראותו שהארון ממהר עוד יותר ו„נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה", מנוחת הארץ, הוא כבר קורא: „קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך"... ובעיני רוחו הוא כבר רואה את הארון גם בנוחו, ואומר: „שובה ה' רבבות אלפי ישראל"... אבל יש שבני־אדם רבים עושים מעשה אחד, אולם מה שונות הן הכוונות של העושים! בעת שרבים מבני ישראל ומשה בראשם ממהרים באמת להכנס לארץ ישראל היו גם רבים שמהרו לברוח מהר ה', „כתינוק הבורח מבית־הספר לבטל מדברי תורה", מפחדם פן יוסיפו להם עוד מצוות... הנוסעים לא מנו את הימים שכבר הלכו ואת פרסאות־הדרך שכבר עברו, עיניהם היו נשואות לפנים, כמה רחוקים הם עוד מארצם ומנו את הימים שעליהם ללכת עוד „מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע", שהיה מהלך „אחד עשר יום", והם ממהרים לנסוע הלאה, הלאה... אבל הבורחים, השמים את לבם רק לדרך שכבר עברו, בראותם, כי כבר התרחקו מהר ה' מרחק רב של „מהלך שלשת ימים", עמדו מלכת. ה„סכנה" כבר עברה ואין להם מה למהר עוד... ובראותם כי הארון איננו עומד והוא ממהר לנסוע קדימה החלו להתאונן רע: „אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה", עיפים ויגעים אנו ואין לנו כח ללכת...

ה„מתאוננים" האלה על „טרחת הדרך" הראו אחר כך, כי בכדי לאסוף חמרים חמרים של שְׂלָו ולהכין להם די בשר לא יכבד להם לקום ולאסוף ולשטוח „כל היום וכל הלילה וכל יום המחרת"... [במדבר י"א. ל"ב.] לטובת עסקיהם הם הם עזים כנמרים ורצים כצבאות, לא ייעפו ולא ייגעו, ומחסירים שינה מעיניהם כדי להרבות את רכושם ולא יתאוננו ולא יתלוננו... ורק בבואם לעשות איזה דבר, או ללכת איזו הליכה, לטובת העם כבר איבריהם כבדים עליהם, השינה תקפתם ומתאוננים על ה„מחלות" ועל ה„מיחושים", שאינם נותנים להם מנוחה... ואין כל פלא, כי „הבשר עודנו בין שניהם ואף ה' חרה בעם"... יש על מה לחול חרי־אף גדול כזה... ה„מתאוננים" מוצאים תמיד אזנים קשובות „בקצה המחנה", ב ש נ י קצותיו: „במוקצה שבהם לשפלות" ו„בקצינים שבהם ובגדולים", ונברא מעשה ה„מרגלים" ותם הדור ההוא במדבר... [במדבר י'. כ"ט—ל"ו, וי"א א'. וברש"י ורמב"ן וספורנו שם. וע' שבת קט"ז. ובתוס' שם.]

אפשר שגם עתה בהשמע קול הקריאה: „נוסעים אנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם", וקמה התנועה הלאומית לשוב לארץ ישראל, נמצאו בין ה נ ו ס ע י ם גם ב ו ר ח י ם, שחשבו לברוח מ ה ר ה', מבית־הספר העתיק שלנו... אבל הבורחים האלה, בראותם כי א ר ו ן ב ר י ת ה' נוסע לפני הנוסעים, הם עומדים בחצי הדרך, מוצאים תנואות להתאוננות ונשארים סוף סוף במדבר העמים... כן, בודאי יש עתה ב ו ר ח י ם שונים במחנה ישראל. וכמדומה שבימינו יכולנו לישב סתירה תלמודית אחת באופן יותר פשוט. הנה המשנה אומרת: „מתנה אדם על עירובו ואומר: „אם באו ע כ ו " ם מן המזרח עירובי למערב, מן המערב עירובי למזרח... אם בא ח כ ם מן המזרח עירובי למזרח, מן המערב עירובי למערב". והדבר מובן: ב ו ר ח י ם מן העכו"ם ו ר צ י ם אל החכם. אבל רבי יצחק בא ו„תני איפכא כולה מתניתין": „באו עכו"ם מן ה מ ז ר ח עירובי ל מ ז ר ח... בא חכם מן ה מ ז ר ח עירובי ל מ ע ר ב", כלומר ר צ י ם אל העכו"ם ו ב ו ר ח י ם מן החכם, והיתכן כדבר הזה? התלמוד תולה את ההבדל הזה — בטיבו של העכו"ם ובטיבו של החכם. יש נכ"רים שב ו ר ח י ם מפניהם, כמו „פרהגבני", גבאי המס, ויש נכרים שרצים אליהם, כמו „מרי דמתא". יש חכם שרצים אליו, כמו „מותיב פרקי", הדורש ברבים פרקים שונים בתורה, הראוים לגדולים, ויש חכם ש ב ו ר ח י ם מפניו, כמו „מקרי שמע", מלמד ל ת י נ ו ק ו ת, או לעמי הארץ... [עירובין ל"ו:] אבל אין התלמוד תולה בהבדל היהודים המערבים את העירוב, כלומר: ישנם יהודים הבורחים מן הנכרים ורצים לקראת חכמים עברים, וישנם יהודים הבורחים דוקא מהחכמים העברים ורצים דוקא לקראת הנכרים, לראות בכבודם או לשמוע חכמותיהם... התלמוד ב ז מ נ ו לא

הזכיר הבדל זה, מפני שהיהודים הבורחים מחכמים עברים לא היו מניחים עירובי־תחומים... אולם היום כבר הננו יכולים להלות הבריחה מהחכם ביהודים ולא בחכמים, כי גם יהודים חרדים שבחרדים יש שבורחים עתה מחכם עברי כמטחוי קשת, או יותר מתחום שבת... כן. יש עתה „בורחים" שונים במחנה ישראל, יש הבורחים מתרבותם העברית ורצים דוקא לקראת תרבות נכרית, ויש הבורחים מעקת אויב בארצות מגוריהם ורצים אל כל מקום שרגליהם מוליכות אותם... ואל הבורחים האלה יש לשים לב כראוי להשיב את הראשונים אל אומתם וקדשיה, ולהקל על האחרונים את „הריצה" זאת מציאת ממה לכף רגלם. אבל אין הבריחה הזאת צריכה לעכב מפני תנועת־הנסיעה לארץ אבות. ואם גם רוב הדור שאנו חיים בו, שרבו בו ה„מתאוננים" וה„מרגלים", עוד ימצא קברו במדבר־העמים, הנה צריכים בכל זאת לנסוע קדימה, להתקרב, לפחות, אל גבול הארץ, אל גבול אפשרות כבושה, למען הקל את העבודה על הדור הבא ליצור לו מדינה עברית.

וה„נוסעים" של היום, הקובעים דירתם בארץ ישראל, או עובדים באופנים אחרים לתחיתה, אינם נוסעים פשוטים, שכל אחד נוסע לעצמו; הם נחשבים ל„שלוחים", כעין השלוחים ששלח יהושע בן נון לפני עברו את הירדן. „שלוחים" אינם צריכים להסתפק בזה שהם הולכים, או בזה שהם „עוסקים" לבד, הם צריכים למסור את נפשם על הצלחת שליחותם ועסקנותם. לא הנסיעה והעסקנות כשהיא לעצמה היא העיקר, אלא הצלחת המפעל, והצלחה זו תלויה עפ"י רוב במסירות־נפשם של הפועלים. „אין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח בשליחותו, ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונותנים נפשם להצליח בשליחותם כאותם שנים ששלח יהושע בן נון". [במד"ר ט"ז.] שלוחי מצוה כזו, ההולכים לפתות לפני בני עמם את שערי ארצם, הולכים חרש ועובדים בצניעות, ואיש אינו יודע גם את שמותם... שלוחי יהושע לא רצו להיות דוקא „אישיות היסטורית", כמרגלים בימי משה... וזו אולי מסירות־הנפש היותר גדולה של עסקני הצבור והאומה, בפרט של הסוללים מסלות חדשות לתחית האומה בארץ אבותיה...

הסוללים דרך במדבר לפני העם השב לארצו שני סוגים הם. ישנם המשתדלים להעלים על המכשולים המונחים על דרך זו, או להקטין את ערכם: אין ההר גבוה כל כך יש לדלג עליו; אין הוא גדול כל כך יש לסובב אותו... מתארים הם בצבעים לוקחים את הלב את חיי העתיד, ומדברים גבוהה על התקוות הקשורות בו... והעם מדלג באמת על הצוקים הגבוהים וסובב באמת את ההרים הגדולים, ואין נפשו קצה בדרך, ועובר לו הלאה... כזו

היתה שיטתו של א ה ר ן במדבר. בזכותו סבבו „ענני הכבוד" את מחנה ישראל, והם סכו בעד העם מלראות את כל ההרים הרמים ונקיקי־הסלעים העמוקים. מחזות־העתיד שפרחו נגד עיני רוחו, התקוות המזהירות שמלאו את לבבו הם כסו ממנו את כל כובד הדרך, את כל סכנות המדבר ואת כל מכשולי־הכבוש; הם אמצו את רוחו וחזקו את ידיו להתמיד בשאיפתו ולהמשיך את דרכו... התאונן העם על לחם ומים, על בשר ומקום זרע, אבל על ה ד ר ך — לא התאונן. ארוכה היא הדרך אל ארץ אבות, קשה היא דרך המדבר, אבל יודע העם העברי כי ב ד ר ך א ר ץ א ב ו ת הוא הולך, והוא מדלג על ההרים מקפץ על הנקיקים ואינו מתאונן... כזה היה כחו של אהרן, זה „התייר הגדול שהיה תר להם את הדרך". [ירושלמי יומא פ״א] וישנם אנשים האומרים: אין לעצום את העינים, אין להפחית את גודל המכשולים ואין להפריז על תקוות העתיד וליפות את מחזותיו. אדרבה צריכים לראות הכל בעינים בהירות, צריכים לדעת את המצב בכל סכנותיו, אלא צריכים ל ה ת ח ז ק בהכרה ברורה על כל המכשולים האלה. ים זועף לפניהם צריכים ל ר א ו ת את הים בכל זעפו הנורא, ולקבוץ לתוכו להלחם עם גליו, לנצחם או לצלול תהומה... כזו היתה שיטתו של משה: הר גדול ורם עומד על הדרך יקוב העם את ההר... „שמע ישראל אתה עובר... לרשת גוים ג ד ו ל י ם ו ע צ ו מ י ם מ מ ך, ערים גדולות ובצורות בשמים... מי יתיצב לפני ב נ י ע נ ק וידעת היום"... [דברים ט׳.]

שתי השטות האלה נכרות כבר במקרה ה„מרגלים". כאשר גלו המרגלים את המצב כ מ ו ש ה ו א: „ע ז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מ א ד וגם י ל י ד י הענק ראינו שם", אז לא נסה כלב להעלים דבר זה, או להקטין ערכו, רק אחז בשיטה של מ ש ה — „ויהס כלב את העם אל מ ש ה" — ויאמר: אמת נכון הדבר, ואנו אומרים עוד יותר: הגויים הם ג ד ו ל י ם ו ע צ ו מ י ם ממך, והערים הן גדולות ובצורות ב ש מ י ם, ו ב נ י ע נ ק יש שם, אשר מי יתיצב לפניהם, אבל — „עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה"... נתגבר על הכל. אולם כאשר המרגלים המסו את לב העם עד כי במקום העליה באה הבכיה, אז נסו יהושע וכלב לאחוז בשיטה של אהרן ויאמרו... ו„אתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם ס ר צ ל ם מ ע ל י ה ם"... במובן מפחדת שיטה זו מפני „מרגלים" הרבה יותר מהשיטה הראשונה. ביחוד גדול ההבדל ביחס העם אל ההולכים בשתי השיטות האלה. בשליטת השיטה הראשונה: המצב ברור לכל, המכשולים נראים וגלויים לכולם. פה יש רק וכוח אחד: הללו אומרים: „עלה נעלה ויכול נוכל", והללו אומרים: „לא נוכל לעלות". פה תלוי הדבר רק באמונת העם בכחו הוא. הראשונים מאמצים בקרבו אמונתו זו והאחרונים מרפים אותה. נצחו הראשונים ולבש העם רוח

גבורה ועולה. נצחו האחרונים ונמס לב העם ובוכה... אולם כל קצף וכעס אין בלב העם אל הקוראים אליו להאמין בכחותיו ולעלות. אדרבה הם גם יכולים לכבד אותם. אבל בשליטת השיטה השניה: המצב אינו ברור. פה כבר יש וכוח אחר לגמרי: הללו טוענים: „ארץ אוכלת יושביה היא, וכל העם — אנשי מדות", והללו עונים: „טובה הארץ מאד מאד", ועם הארץ — „סר צלם מעליהם". פה כבר תלוי הדבר באמונת העם בדוברים אליו. אז אם יאמין לדברי הראשונים, המוציאים „דבת הארץ רעה", כבר תרגום כל העדה את האחרונים באבנים... [במדבר י"ג. כ"ח–ל"כ, וי"ד, א'–י'.] כה אין ספק, כי הבכורה לשיטתו של משה על שיטתו של אהרן. אבל במה דברים אמורים: בעמוד העם ללכת ישר אל ארצו, וצריכים להתכונן כבר אל הכבוש, אז אין ספק, כי צריכים לדעת אל נכון מה העם היושב בה, מה האדמה, תקלאות הכפר, ומה הערים, המסחר והתעשיה, למען ידעו במה להתכונן; צריכים להכיר את כל המעצורים ואת כל המפריעים, העומדים על דרך הכבוש, כדי לאחוז באמצעים הנאותים ולקנות תחבולות מתאימות להסיר את כל המעצורים והמפריעים האלה. אולם כאשר נמצא העם רק בדרך הלוכו אל הגבול, ויש עוד צורך להסיר את אבני־הנגף מעל דרך זו, אז נחוצים „ענני הכבוד" של אהרן לא רק כלפי חוץ, שיחשבו שם כי כח כביר לעם המוקף ענני־כבוד אלה, אלא גם כלפי פנים, שלא תקצר נפש העם בדרך...

ועובדה חיה באה והראתה זאת במציאות.

הנה שולח משה מלאכים אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל: „אחים אנחנו בני אברהם, ועל שנינו היה אותו החוב של גר יהיה זרעך לפרוע". „אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו"... ולחופש יצאנו לא בחרב ובחנית אלא „בברכה שברכנו אבינו: הקול קול יעקב"... ואין לנו לא מחנות צבא ולא אניות־מלחמה, יש לנו רק תורתנו ותרבותנו. ובכן „נעברה נא בארצך", „אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת את החוב, עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך"... אבל מלך אדום ענה: אתה מתגאה בברכת־האב שלך, ואני אשתמש בברכת־האב שלי: ועל חרבך תחיה, ואצא בחרב לקראתך.. [במדבר כ'. י"ד–כ"א. ע' רש"י שם וכדרש אגדה חוקת.] וישראל הוכרח לחזור לאחוריו ולסובב ארץ אדום. אלמלי היו מחזיקים גם אז בשיטתו של אהרן, כי אז היו מנחמים את העם לאמר: „עם ההולך לארצו, אם פוגע הוא על דרכו בקיר ברזל הוא נוטה לעבר אחר, המוביל גם הוא אל ארץ משאת נפשו", והעם היה ממהר לסבוב את ארץ אדום כדי לבוא מצד ארץ סיחון... אבל בינתים מת אהרן ו„נסתלקו ענני הכבוד". ושיטתו של משה שלטה יחידה במחנה ישראל, והכל היה כבר נראה ונגלה,

וסר הקסם ותש הכח, ו„תקצר נפש העם בדרך"... אז הבין גם משה, כי אי־אפשר לנהל עם לארצו רק עפ"י מדת הדין והשכל הקר, ואחז גם הוא בשיטתו של אהרן, וחזרו „ענני הכבוד" בזכותו של משה... [תענית ט.] ומני אז „כל הארצות היה משה רואה הקרוב לפי קרובו והרחוק לפי רחוקו",— ראה את המצב כמו שהוא, כי אין לקרב ברעיון את הרחוק במעשה... ו„בארץ ישראל היה רואה את הרחוק כקרוב", בנוגע לארץ ישראל כבר יש גורמים נפשיים בעלי כח כביר: התקוה והבטחון, המסירות והאמונה, שהם עושים את הרחוק כקרוב; וכן יש לראות אותם ולא לרחות כל דבר מפני שעל פי מדת ההגיון הוא רחוק... אז עמד משה גם על השפעת ארץ ישראל על העבודה בכל הארצות, ועל אי־השפעת ארצות אחרות על העבודה בארץ ישראל, או כמליצת חז"ל: „כל לשונות שהיו מארץ לחוץ לארץ היה משה רואה, וכל לשונות שהיו מחו"ל לארץ לא היה משה רואה" [ילקוט שמעוני פנחס]. הדברים הנוגעים לשיבת העם לארצו, אף אלה הנולדים בכל הארצות, רחוקים נראים ונעשים קרובים, ומקרבים את העם למטרתו, אבל הדברים המכוונים כלפי חוצה לארץ, אף אם יעשו בארץ ישראל, לא יראו אור ההצלחה. ארץ ישראל תשלח את לשונה לחו"ל ותשפיע על בניה שם גם מרוחה, וגם הלשון תחיה שם חיים לאומיים וגם תחיה את לבות דובריה ויודעיה לקשרם אל גאולתם ותורתם, אבל הלשונות הנשלחות מחו"ל לארץ ישראל, והן באות לשם חו"ל, הן לא תחיינה באומתנו, אין משה רואה אותן, רוח ישראל לא תפרה אותן... ואין לפחוד הרבה מפני הזרמים החדשים, שמקומם רק בחו"ל...

כן! הסוללים דרך הגאולה במדבר העמים זקוקים ל„ענני־הכבוד", המליטים את כל המכשולים החיצוניים העומדים על הדרך והמעודדים את רוח העם להתגבר על כל אחד ואחד מהם בגשתו אליו. אולם רק עמד העם על גבול ארצו והחלה עצם העבודה של הכבוש והבנין, אזי כבר „מסתלקים ענני הכבוד", המן פוסק, והצור אינו מוציא מים, צריכים לאכול „מעבור הארץ", ו„בארה של מרים" צריכים לחפש בים כנרת... עתה כבר צריך הכל להיות ברור ונראה מראש. גם פה יעזרו הגורמים הנפשיים: המסירות לארץ אבות ותקות הגאולה הלאומית, או המצוה של ישוב הארץ והמצוות התלויות בארץ, עזרה גדולה להתגבר על כל המעצורים הגדולים, ביחוד הפנימיים, העומדים על דרך הכבוש והבנין. ועד כמה שירבה מספר העובדים האידיאליים, שכל כונתם היא תחית האומה בארצה, כן יגדל כח הכובשים והבונים לנצח את כל מפריעיהם. אולם אין לדחות גם את אותם העובדים, המכוונים בעבודתם: בנטיעת כרמיהם, בבנין בתיהם, ביסוד מוסדי תעשיתם ומסחרם וכדומה, לפרנסת עצמם; או להתענוגיהם... מצות אכילת הפסח באה, כידוע,

לשם זכר הגאולה, והאוכל אותו לשם זה הוא עושה „מצוה מן המובחר", אבל גם „האוכל לשם אכילה גסה", כלומר: להשתיק פשוט את רעבונו, או אפילו רק ל„קינוח סעודה", איננו „פושע"... [ע' נזיר כ"ג והוריות י' ובר"ש"י שם ושם.] הישיבה בארץ ישראל בעת הראשונה, בעת בנינה ובנין האומה, בעת יצירתם של סדרי חיים חדשים ותחית התרבות העתיקה, בודאי שצריכה לבוא לשם גאולת האומה. כל אחד ואחד מהיושבים בה, או העובדים להרחבת ישובה, צריך לדעת ולזכור זאת כל ימיו, ואז כל דבר קטן לא יקטן בעיניו לעשותו וכל דבר גדול לא יכבד עליו מלהוציאו לאור. אז תחדור דרך כל המעשים הקטנים וכל הפעולות הגדולות רוח אחת ונשמה אחת, רוח האומה ונשמת הגאולה, וכל מעצור וכל מכשול לא יעכבו בעד התפתחותם והתקדמותם של המעשים והפעולות האלה. עבודה כזו היא בבחינת „עבודה מן המובחר". אבל גם הבאים לארץ ישראל רק לשם „אכילה גסה", כדי להשתיק את רעבונם, או להיטיב את מצבם ולעדן את נפשם, אינם „פושעים", חלילה, שהעובדים „עבודה מן המובחר" יחשבו את עצמם כ„צדיקים" לגבם, וידחו אותם ב„אמת הבנין" שבידם, אם כי אמה זו היא באֱמֶת אמת צדק בשעתה, כי הרי סוף סוף בחיים נורמליים של אומה יושבת בארצה אין צורך ב„כוונות" מיוחדות ו„לשם יחוד" מפורש... כולם עובדים פשוט לשם „אכילה גסה", והעבודה נעשית כראוי, והארץ והאומה מתפתחות מאליהן... כה חיו גם אבותינו הקדמונים וכה יחיו גם דורותינו הבאים בארץ ישראל. ועבדו ואכלו ושבעו וברכו את ה' אלהיהם...

וסוגי העובדים בארץ ישראל שלשה הם, כשלשת סוגי העובדים על שדה תורת ישראל. שלשה אלה נקראים בפי חכמינו הקודמים: „עמלים", „מחזיקים" „ותומכים". „עמלים" בתורה הם הלומדים אותה ומקדישים לה את כל כחותיהם, ה„מחזיקים" בה הם אלה שמקיימים את למוד התורה בכספם, בכלכלם ביד רחבה ובכבוד את הלומדים ומשפחותיהם, וה„תומכים" הם אלה שתומכים את התורה בכל אופן שהוא. ו„אילו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה לא היתה תקומה לשונאי ישראל, — כלומר לישראל, שמעטים ה„עמלים" בתוכו, — אלא למחזיקים". [ויק"ר כ"ה.] וכן הוא בנוגע אל העבודה בארץ ישראל. יש „עמלים", העובדים את אדמת עמם בזיעת אפיהם ומקריבים לה מיטב חלבם ודמם. ואילו היתה ארצנו „עץ חיים" לעמלים בה, אלמלי היו כל יושביה העברים „עמלים", כי אז „לא היתה תקומה לשונאי ישראל", שונאי־ישראל ממש, כי אז היו רואים כולם את המהפכה הגמורה, שתחית ישראל בארצו מביאה לעולמנו הפנימי... אבל אם גם לא רבים הם ה„עמלים", הנה ארצנו היא „עץ חיים" ל„מחזיקים" בה, לאלה הקונים להם אחוזות־אדמה בכספם, וגם שכר פעלם זה לתחיה הלאומית איננו צריך להקפה.

גם „בעלי־אחוזות" אלה נוטעים עץ יוסף בארץ מטעו ועץ חיים לעמם. גם קרבנותיהם הם על מזבח האומה אינם קדשים קלים, שהבעלים אוכלים את כל בשרם... גם הם בקבעם דירתם בארץ ישראל למלחמה הם יוצאים, למלחמה קשה במכשולים עצומים מחוץ ומבפנים, וצריכים הם לכוון לבם למלחמה זו, כי „כל מי שיוצא לדרך ואינו מכוון לבו למלחמה סוף שהוא נופל במלחמה". [שם.] צריכים הם להזדיין בסבלנות מרובה: להשקיע כספם בארץ מבלי צפות לפרי תיכף... צריכים הם להרחיק מלבם כל מיני נחוש, כמו: „פתו נפלה מפיו"... „מקלו נפל מידו"...— כאילו כל עמלו יורד לטמיון, — או „בנו קורא לו מאחוריו", לשוב לארץ גלותו... על ה„מחזיקים" האלה נאמר: ו„כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל... שלש שנים — לא יאכל... ובשנה הרביעית — קודש הלולים"... אך תבוא עת, ש„תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו"... היו בטוחים בזה. „ולא תאכלו על הדם", אל תהיו פזיזים ומבוהלים, „לא תנחשו ולא תעוננו"... [ויקרא י"ט, כ"ג—כ"ו. סנהדרין ס"ג. וס"ה:] ו„הדא הוא דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה"... [ויק"ר כ"ה.] לשני סוגי עובדים אלה בארץ עצמה נוסף עוד סוג שלישי, היושב בחוץ לארץ ותומך תמיכה חמרית ומוסרית בידי ה„עמלים" וה„מחזיקים" בארץ, הם ה„תומכים" בידי כל המוסדות השונים, הלאומיים והצבוריים, העובדים לתחית האומה בארצה. גם ה„תומכים" האלה, בין תומכי התורה בין תומכי הארץ, אם מכירים הם, כי אין זו „תמיכה" רגילה, תמיכה פרטית, עזרה לשעה, אלא זו היא תמיכת האומה לדורות, „מאושרים" הם אושר נפשי... בתתם את „תמיכתם" זו מרגישים הם שמחה פנימית בלבם, כי משתתפים הם בבנין אומתם ברוחה ובארצה. אבל כולם צריכים לדעת, כי התחיה הגמורה תלויה ב„עמלים", בעמלי התורה ועמלי הארץ. „בועז", בעל האחוזה, מוליד את „עובד": המחזיקים צריכים להעמיד את ה„עמלים". וכה דרך הגאולה: בועז, עובד, דוד, — ובן דוד...

והחיים במדבר, כמדבר מצרים כמדבר העמים, אינם נורמליים, והם נותנים מקום לכל מיני בריות שונות, שכחם בפיהם, לעכור גם את המים היותר צלולים כדי לצוד בהם דגים. החיים במדבר אינם משביעים רצון, והמתאוננים והמתלוננים איש איש פתח אהלו רבים הם, ודי להטיל ניצוץ בוער אחד ושלהבת המחלקת מתפרצת גם בלי כל סבה נכונה. נמצאים כבר אנשים המכסים עצמם ב„טלית שכולה תכלת", מתעטפים בתגא של „טובת העם", של ה„חופש הפרטי", של ה„אידיאלים האנושיים", וכו' וכו', ומקימים את ההמונים התמימים והישרים נגד פרנסיהם וסוללי דרך גאולתם... הטענה המקובלת תמיד בפיות ממרידי־ההמונים אלה היא: כל מה שפרנסים אלה

עושים לטובת עצמם הם עושים: להנאתם, לכבודם, להשתרר עליכם, וכדומה. במחלקת כזו יש לפרנסי ישראל דרך אחת: לפנות גלוי לעיני כל העם בדרישה ברורה אל המעוררים: הוכיחו את התועלת הפרטית שהיתה לפרנסים מעבודתם הצבורית והלאומית, או את הרע שעשו לאחרים בכח שליטתם על הצבור... ובדרך זו הלכו גם משה גם שמואל.

הנה קרח ועדתו חולקים על הכהונה, על כח מושל זה הנמסר בירושה מאבות לבנים. בשיטה זו של הכהונה, בפרט אם היא תשאוף בזמן מן הזמנים למשול על העם גם ממשלה מדינית, יש איזה דבר שמעורר התנגדות ודורש ברור ולבון. ואם קרח „עיני הטעתו" „ולא ראה יפה", בזמנו לא היה על מה להתאונן, הנה „השלשלת הגדולה שיצאה ממנו", שמואל, כבר ראה יפה את התוצאות של הכהונה המושלת בעת שהיא נמסרת בירושה. הוא ראה את עלי הכהן שהיה לשופט, וידעהיטב את מעשי בניו, והבין מה יהיה אם יחד את הכהונה יירשו בנים אלה גם את משרת השופט, וחפני ופנחס יעמדו בראש העם בתור כהנים־שופטים עם המזלג הגדול אשר בידם וביד „נעריהם"... וגם הוא יצא להלחם נגד הכהונה—בנבואה, והקים נגד נערי־הכהנים—להקות נביאים שלו... ואלמלי היה קרח דורש מאת משה לבאר לו את שיטת הכהונה, ומה יש לעשות להגביל את ממשלת הכהונה הזאת בגבולות המשכן לבל תשפוך ממשלתה על כל חיי העם, כי אז לא היה משה כועס כלל, הוא היה מיעץ לו לחכות עד אשר יצוה ה' את כל פרשת הכהונה, ובחכותו—היה קרח שומע, כי כשם שזר לא יקרב אל עבודת הכהנים ויקום דימגוג זר בלבוש כהן... כן לא ינחל הכהן באדמת העם וחלק לא יהיה לו בנחלת האומה, ולא תתעטר הכהונה בעטרת מושלים... הגבולים קבועים, הזכיות והחובות מפורשות. צריכים רק לשמור עליהם, והשמירה—בידי העם. אבל קרח לא בא כלל לחלוק על עצם הכהונה,—אלמלי נמסרה כהונה זו אליו, היה מקבלה בשתי ידים, ואפשר שהיה חולק אחר כך על התורה, שלא נתנה לכהנים פי שנים באדמת העם...—אלא הוא בא בתלונה על משה ואהרן: „ומדוע תתנשאו"? כאילו כל כונתם של הפרנסים האלה היא רק טובתם והנאתם הפרטית. ומה שקרח ה„פקח" הבליע בנעימה פרשו דתן ואבירם בחוצפתם: „המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש...—להם, כנראה, היה „בית העבדים" המצרי למקור ברכה, וארץ העבדות „לארץ זבת חלב ודבש"...—כי תשתרר עלינו גם תשתרר"... על תלונה זו חרה למשה מאד, ויאמר: „לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם"! בכל עבודתי הרבה להוציאם ממצרים ולהוליכם במדבר לא הטיבותי לעצמי במאומה, ולא הרעותי לאחרים במאומה. והם באים עלי בטענה, כי כל כונתי לשם התנשאות והשתררות...

בדברים אלה פנה גם שמואל אל העם, שדרשו ממנו להקים להם מלך, כאילו מאסו בו. הוא עוד הוסיף דברים הנאותים לו. משה חי כשמונים שנה הרחק מחיי עמו וצרותיו והיה גם גבור גופני גדול, עד שגם ארבעים שנות פרנסיתו בתנאים קשים לא הכשילו את כחו, ולא כהתה עינו ולא נס ליחו גם במלאת לו מאה ועשרים שנה... אבל שמואל שגדל בילדותו בהיכל המשכן בשילה, ומנעוריו ישב בתוך עמו, ועל נפשו עברו כל פגעי העם ותלאותיו, הוא כבר זקן בהגיעו רק לשנות חמשים... והוא טוען לבני עמו: „ואני זקנתי ושבתי, ובני הנה אתכם, — והנם צעירים לימים, ומדוע זקנתי במיטב שנותי? יען — „ואני התהלכתי לפניכם מנעורי עד היום הזה"... והמתהלך לפני העם מנעוריו — היו בטוחים, כי יזקין בלי עתו וימות בלי יומו... והנה על עבודתי זו לטובת העם, שאכלה את כחי ויבשה את ליחי ומקצרת את ימי אתם מתאוננים... הנה „ענו בי את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי, ואת מי עשקתי ואת מי רצותי"... לי לא הטיבותי, לכל מקום שהלכתי ביתי עמי ולא נהניתי כלום מאחרים, ובאחרים לא פגעתי אפילו באצבע קטנה... ואתם התרגלתם כל כך למצב כזה, שכל דבר יעשה לכם חנם עד שבראותכם, כי בני השופטים אינם הולכים בדרכי זה, אלא חזניהם וסופריהם מקבלים מכם איזו פשיטי דספרא, כבר אתם מתלוננים, כי הם נוטים אחרי הבצע, לוקחים שחד ומטים משפט... [שמואל א' ח'. א' — ה'. י"ב, ב' — ג'. ברכות י'. שבת נ"ו.]

נגד טענות אלה של פרנסי ישראל אין איש יכול לעמוד. ואם ב„דור המדבר" עוד נמצאו פה ושם אנשים, שהתאוננו על משה בטענות של „התנשאות", הנה דור „באי־הארץ" כבר עמד על כל ערכו של הגואל־המחוקק לעמו. אמת גם הדור הזה יצא פעם אחת בתלונה חזקה על משה, תלונה שתוצאותיה היו מרות למנהיג יותר מכל התלונות הרבות של „דור המדבר". את הדור הזקן ידע משה היטב, ידע את טרחנותם ואת סרבנותם, את קצפם ואת רוגזם ולא נבהל ולא ברח מפניהם גם בעת שנדמה, כי עוד מעט ויסקלוהו... אבל על אופיו של הדור הצעיר לא עמד, ובשמעו את התלונה המרעישה של הדור הזה, כמו נבהל „ויבוא מפני הקהל אל פתח אהל מועד", כמו ברח מפניהם... [ע' מעשי ה' פ' חקת.] ומנהיג הבורח מפני הדור הצעיר ותלונותיו ומבקש לו מפלט בין כתלי אהל מועד, אינו ראוי עוד לעמוד בראש הדור ההוא... ואז נגזרה הגזרה: „לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם"... כן! תוצאות מרות היו למנהיג מהתלונה של דור „באי הארץ", אבל סוף סוף בני דור זה ידעו היטב את ערכו של מנהיגם. וכמה שהשתוקקו לארצם מוטב היה להם לנוד עוד במדבר עם משה בראשם מלעלות לארצם בלעדיו. את מסירותם זו לגואלם הראו תיכף באפשרות הראשונה.

הנה הקב"ה אומר למשה: „נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך". שמעו בני ישראל פקודה זו ולא אבו למלאות אחריה. הם עמדו על סגנון הדברים וראו „שתלה הכתוב מיתת משה בנקמת מדין, ואמרו: נלך למדין וימות משה? ונמנעו ולא הלכו, וימסרו בעל כרחם", [במ"ר כ"ב.] אף כי ידעו כבר שמשה לא יכניסם לארץ ישראל. ומה נכונים הם הדברים הבאים על מאורע זה: „וימסרו — להודיעך שבחם של רועי ישראל, כמה הם חביבים על ישראל". [רש"י במדבר ל"א: ה'.] לא שבחם של ישראל יש לראות בעובדה זו, כמו שנראית לכאורה, אלא שבחם של רועי ישראל. אם בני ישראל נוהגים למרר את חיי רועיהם בריבותיהם ותלונותיהם, חושדים אותם בדברים מכוערים ומוכנים גם לסקלם באבנים, ורק בשמעם דבר מיתתם הקרובה הם ממהרים להתפלל עליהם, ובמותם — הם עורכים עליהם אבל כבד ומספד גדול, אין זה שבח כלל וכלל לישראל... אבל שבח הוא דבר זה לרועי ישראל, מפני שזה מעיד, כי כל הריבות והתלונות והחשדים הקודמים אין בהם ממש, ובאמת חביבים הם הרועים האלה על ישראל...

ודור „באי הארץ" הקים מקרבו גם „חלוצים" אמתים, חלוצים שעברו לפני העם לא למענם, כי אם למען העם כולו. ה„חלוצים" האלה אינם „בני גד ובני ראובן". הם חפצו לזכות בארץ מקנה, אשר כל בני ישראל נלחמו על כבושה, ובדין הוא שהם יעברו חלוצים לעזור לבני ישראל להלחם על כבוש ארצם הם. להם, ל„בני גד ובני ראובן" אלה, יכול היה משה לפנות בשאלתו החריפה: „האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה", כלומר: אתם רוצים להשתמש בזה שכל אחיכם עבדו לכבושו? ועמהם התנה משה את התנאי הכפול הידוע. ה„חלוצים" האמתים היו בני מנשה. הם לא חשבו כלל לרשת ממה שכל העם כבש. בני מכיר בן מנשה הלכו בעצמם גלעדה וילכדוה, „ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חותיהם", „ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנותיה", הם ירשו רק מה שכבשו בכחותיהם הם, ואתם לא התנה משה כל תנאי, ובכל זאת הלכו חלוצים לפני העם לעזור לו גם בכבוש עבר הירדן המערבי. [במדבר ל"ב. יהושע כ"ב.] אלה הם החלוצים האמתים.

„חלוצים" אמתים כאלה נמצאים גם בין „באי־הארץ" אשר בדור מדבר העמים, המקדישים כל כחותיהם לכבוש אדמת העם בעד העם. ומציאותם של אנשים כאלה כשהיא לעצמה כבר מעידה, שעומדים אנו על גבול ארץ אבותינו. ה„חלוצים" שלנו לא הכינו להם באיזה מקום בתים לטפם וגדרות לצאנם; החלוצים שלנו גם לא ישובו אל אהליהם „בנכסים רבים ובכסף וזהב" וכו', כמו החלוצים הראשונים, ולואי שבריאותם ורוחם תשאר להם...

ועל כן אם יֵרָאה בזמן הראשון איזה „מזבח" חדש, ש„חלוצים" אלה בונים על הירדן, „מזבח גדול למראה"... אל ימהרו אחרים להקהל עליהם למלחמה בקריאה: „מה המעל הזה אשר מעלתם"... או „טמאה ארץ אחוזתכם"... אין פה כל „מעל" וכל „טומאה", יש פה רק רצון לאומי חזק להקים אחדות שלמה בין כל חלקי האומה העברית. צריכים לבוא אתם בדברים לעמוד על כונת לבם, ולא רק על מעשי ידם, ואז גם סגל חבורה עם פינחס הכהן, זה הקנאי הגדול, לא רק שלא ימצאו כל דבר רע במזבח־הלאומיות החדש, אחרי שאינו פוגע בו אים: במזבחם, במזבח הדת „אשר לפני משכנו", אלא גם ייטב הדבר בעיניהם... [יהושע כ"ב.]

הקנאות.

הקנאות היא בעצם מדת־נפש משובחת מאד. ואם אומות העולם מונות את אלהי ישראל לאמר: „אל קנא״ הוא, ואת תורת ישראל הם מכנים בשם „תורת הקנאות״, אין אנו מחויבים כלל ל ה כ ח י ש את הדבר ולהוכיח כי לא כן ידברו, ולהראות כי מרובה אצלנו מדת הרחמים והחסד והסליחה והסבלנות על מדת הקנאות. ובאמת דוקא מדת הקנאות הנמצאת בלב, המעידה על אש האמת הבוערת בקרבו, היא היא שנותנת ערך אמתי למדות של „רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד״, כי אלמלא הקנאות אפשר לאמר, כי כל המדות הנזכרות אינן אלא סימנים של חולשת־הנפש, של קרירות־הרוח, של פשרנות, של הנעת ראש לכל הצדדים, של חסרון עיקרים קבועים, של העדר דעות מסוימות... ובמדות טובות הנובעות מ„מקורות״ אלה אין בכלל להתגאות ולהתנאות... רק אם יש גם זו המדה של הקנאות האמתית, המתפרצת בלבת קודש מתוך לב בוער בשלהבת א מ ת ו, רק אז הננו יכולים להבין את כל ערכן של המדות הטובות, הנמצאות ב„קנאי״ זה. ולא לחנם נחשבה בין שלש עשרה המדות הטובות של הקב״ה גם המדה של „ונקה לא ינקה״... יש ערך קיים לרחמים ולאריכת־אפים, לחסד ולנשיאת־עון, אם עיקרי האמת אינם זזים ממקומם ואינם נשכחים מן הלב. ואם נושאים עון ועוברים על פשע, אבל „ונקה לא ינקה״...

כן! הקנאות היא בעצם מדה משובחת ואין לגנות אותה כלל וכלל, אבל יש לה זמנה ומקומה, עתים היא טובה ונחוצה ועתים היא רעה ומיותרה

הנה שני קנאים עמדו לעמנו: פינחס ואליהו, שניהם קנאו את „קנאת ה' צבאות", קנאה אמתית, קנאה קדושה, ובכ"ז אחד מהם נ ת ב ר ך על קנאותו והשני נענש על קנאותו זו. בשעה שפינחס הרג בקנאתו את זמרי „התחילו שבטים מבזים אותו: ראיתם בן פוטי זה, שפטם אבי אמו עגלים לעבודה זרה והרג נשיא שבט מישראל". השבטים לא האמינו בטהרתה וב י ה ד ו ת ה של קנאות זו. הם טענו, כי היהדות אינה יודעת מדה מגונה כזאת, ובני אברהם יצחק ויעקב אינם מסוגלים לה כלל... מדת הקנאות, אמרו השבטים, היא תכונה א ל י ל י ת ופינחס ירש אותה מאבי א מ ו, שפטם עגלים לעבודה זרה... קנאי כזה בוז מבזים לו השבטים, ההמונים, וגם „החכמים בקשו לנדותו"... ו„בא הכתוב ויחסו: פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן". אמנם אבי א מ ו פטם עגלים לעבודה זרה, אבל את מדת הקנאות הזאת ירש לא מאבי-א מ ו זה, אלא דוקא מאבי אביו, מ א ה ר ן ה כ ה ן. זה הסבלן הגדול, „האוהב שלום ורודף שלום ו מ ק ר ב את הבריות לתורה", מ ק ר ב ן ואינו כופה עליהן הר כגיגית, דוקא הוא הוא, שהוריש את נכדו זה את מדת הקנאות. מדה זו היא לא רק מדה י ש ר א ל י ת, מדת היהדות, אלא גם מדת ה כ ה ו נ ה העברית, זו הכהונה שנתגשמה באהרן, הנושאת אתה את „החיים והשלום" של העם. אותה הכהונה העברית, המשיבה רבים מעון ומחבבת את התורה על הבריות, היא היא אוצרת בתוכה, במעמקי נפשה ובתביון נשמתה, את אש הקנאות הקדושה; ולכן „תורת אמת" בפיה ו„עולה לא נמצא בשפתיה"... וכאשר „השלום" שהיא רודפת אחריו ו„הפשרנות" שהיא אוחזת בה מעמידים בסכנה את ה א מ ת ו ה צ ד ק, ומזעזעים את עיקרי המוסר והקדושה, אזי מתפרצת אש הקנאות ממחבואה ומשיבה את החֵמה ומצילה מן הכליון... זוהי טבע נשמתו של א ה ר ן, זוהי תכונתה של ה כ ה ו נ ה העברית. ניצוץ ממנה התלבה בפינחס, וניצוץ זה העיד עליו, שהוא „בן אלעזר בן א ה ר ן ה כ ה ן", וזהי התגשמותו של הכח ה פ נ י מ י, אשר לכהונה העברית. ו„כשבקשו לנדותו קפצה רוח הקודש ואמרה: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל". זוהי הכהונה העברית האמתית: בריתה — שלום, תכליתה — לכפר על בני ישראל, להגן עליהם מפני הכליון. לתכלית זו אצורה בקרבה גם אש הקנאות; ואם היא באה ב ז מ נ ה ו ב מ ק ו מ ה, בזמן שגדולי האומה רפו ידיהם „וגעו כולם בבכיה"... בזמן „שבא המלאך והשחית בעם"... ו„במקום שיש חלול השם"... אזי ב ר ו כ ה קנאות זו,

ויש שכר לקנאיה! קנאות זו עוצרת את המגפה, מטהרת את הלבבות ומצילה את האומה מכליון מוסרי. [ע' במדבר כ"ה, בבלי סנהדרין פ"ב וירושלמי שם פ"ט.]

גם קנאותו של אליהו הנביא ממקור־ישע קרוש זה נבעה. הלא זהו הנביא, שהיה לסמל השלום והחיים בעמנו. הוא עלה חיים השמימה, נגלה פה ושם על פני האדמה כעוזר ומנחם ויבוא באחרית הימים להשיב לב אבות על בנים, יבוא „לקרב אבל לא לרחק", או „לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם". [עדיות פ ז מ"ז] גם קנאות זו לא באה מתוך לב קשה ואכזרי, או מתוך השקפת־עולם צרה ומוגבלת. לב מלא חמלה ורחמים היה לנביא זה, סמל החסד והנחמה; עינים רואות למרחוק היה לנביא זה, מבשר החרות והגאולה. אבל בחביון לב זה בערה אש האמת והצדק, אש אהבה כבירה לעמו, נושא דגל אמת זו; ובפרוץ בעם זה מגפת הבעל פרצה האש העצורה בעצמותו של הנביא החוצה לעצור בפני מגפה זו ולהציל את עמו האהוב מכליון. קנאותו של אליהו היתה בעצם, כקנאותו של פינחס, קדושה וטהורה, „והוא פינחס הוא אליהו" [מדרש אגדה פינחס]; מהר־געש אחד פרצה לבת־אשם, ובכ"ז הראשון נתברך והשני נענש על תשובת אליהו „קנא קנאתי לה' אלהי צבאות"... נשמעה הפקודה: „לך שוב לדרכך מדברה דמשק... ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך". [מלכים א'. י"ח, וע' חוית א'. ג'.] ואליהו נענש לא על עצם הקנאות הקדושה, אלא על שבאה לא בזמנה ובמקומה. פה לא היתה לפניו עובדה אחת מכוערת, שיש להלחם עם עובדיה הידועים ברומח... פה היה לפניו זרם רוחני עממי, וזרם זה איננו נדקר ברומח ואיננו נשחט בחרב. ואם הורגים את נביאיו, ואם גם הכלבים ילקקו דמי איזבל לא תעצר המגפה מקרב העם... פה לא תועיל הקנאות מאומה. ואם לרגע קטן תחת השפעתם של האות והמופת יצעק העם: „ה' הוא אלהים" אפילו שבע פעמים, הנה יעבור רגע ההתלהבות, העם יעזוב שוב את ברית אלהיו, וגם את נפשו של נביא האמת יבקשו לקחת... נפש תחת נפש... בזרמים רוחניים אינם נלחמים בכידונים ורמחים, אינם מכריתים אותם ב„רוח מפרק הרים ומשבר סלעים", „ברעש ובאש"... פה יכולה הקנאות להביא את בעליה גם לידי יאוש, להתיאש מעמם ולהוציא עליו „לשון הרע", שאין כל תקוה לתחיתו... למצב כזה הגיע באמת אליהו אחרי מעשה הקנאות שלו, הוא דבר „לשון הרע" על עמו

האהוב, ועל זה נענש. [חוית שם.] ענשו בא לא על אשר „תבע כבוד האב", על קנאתו אשר קנא לה' אלהי צבאות, אלא על אשר „לא תבע כבוד הבן", על אשר לא שם לב כראוי אל זרמי הזמן ותנאי המקום, לא חפש דרכים להשיב את בני עמו לאלהיהם ב„קול דממה דקה", במתינות ובעבודה מתמדת, וסוף סוף הוציא לעז עליהם... [ע' מכילתא פ' בא.] בסערה, „בסוסי אש ורכב אש", עולים השמימה, אבל בארץ עובדים חרש, צועדים צעדים אטיים ומגיעים אל המטרה.

היהדות בכלל אינה יודעת באמת מקנאות נגד הרעיון והמחשבה טרם היו למפעלים ומעשים. ולא עוד אלא שגם אינה יודעת לפעמים מי הוא „צדיק" ומי הוא „רשע". ההלכה אומרת: „המקדש את האשה על מנת שהוא צדיק ונמצא רשע, או על מנת שהוא רשע ונמצא צדיק קדושיו קדושין". [קדושין מ"ט] והאגדה מנבאת: „עתידה גן עדן להיות צועקת ואומרת: תן לי צדיקים, אין לי עסק ברשעים, שנאמר שנאתי השומרים הבלי שוא... ועתידה גיהנם להיות צועקת ואומרת: אין לי עסק בצדיקים ולמי אני מבקשת, לרשעים... והקב"ה אומר: תנו לזה צדיקים ולזה רשעים". [שמו"ר ז'.] ואם ככה הם עתידים לצעוק, שמע מינה שבהוה יש בגן עדן רשעים, והם ל„צדיקים" נחשבו משום ש„שומרים הבלי שוא"... ובגיהנם יש שנחשבים לרשעים, משום שלא שמרו הבלי השוא, והם באמת „צדיקים"... כי באמת „עקוב הלב מכל ואנוש הוא, מי ידענו"? רק „אני ה' בוחן לב וחוקר כליות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו". [ירמיהו י"ז. ט', י.] באופן כזה הלא באמת אין מקום רב לקנאות בעולמנו. הקנאות יכולה להתעורר רק נגד מעשה מכוער, ורק תיכף לעשיתו, ורק באופן שאיננו פרי זרם כללי, וגם אז כל עיקרה לא בא אלא לכפר על בני ישראל, ולא לעורר עליו קטרוג, לאחה את הקרעים ולא להפריד בין אחים.

הקנאות היא בכלל רק כח שלילי לעצור בעד מעשים אסורים, „לא תשתחוה לאל אחר, כי ה' קנא שמו אל קנא הוא", אבל אין היא כח חיובי: לחבב על האנשים מעשים ידועים לעשותם. כאשר בקש משה מלפני הקב"ה: „הראני נא את כבודך", אמר לו: „אני אעביר כל טובי על פניך". כבוד ה' נראה במדת טובו... וכאשר שמע משה אח"כ את שלש עשרה המדות „וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו", שאלו חז"ל: „מה ראה"? וענו: „ארך אפים ראה", מדת הסבלנות. [סנהדרין קי"א] אם יש „ארך אפים", אז גם ו„נקה לא ינקה"

מדה טובה היא... אולם קנאות נמרצה לבדה אינה יכולה לעורר רגשי כבוד אל הרגל, שבשמו היא באה; ואם עוד תעבור את הגבול והקצב ולא תשים לב לתנאי הזמן והמקום, אז עוד גוזרת כליה על הרגל שהיא נושאת, תרבות מקורית לא תיצור וכחות חדשים לא תכנים, חוג השקפתה יצר, וחוג השפעתה יקטן...

מדה משובחת היא הקנאות האמתית, כלומר: אש הקודש האצורה והגנוזה בלב. ואם הלב רחב ומכיל בקרבו עולם ומלואו, אומה ועתידותיה, אזי מחממת ומאירה אש זו את הלב הגדול, יוקדת היא על מזבחו תמיד ונותנת לו עוז ועצמה לעבוד ולפעול, ולא על נקלה תפרוץ אש זו החוצה לשרוף ולכלות את הקוצים שבכרם... יש לה לאש־קודש זו די מקום לעבודה חיובית בתוך הכרם... ואם כבר תתפרץ פעם החוצה לשרוף בשלהבתה את ההופעות המכוערות והמסכות הנסוכות על פני השקר והצביעות — ברכה מרובה שרויה גם בעבודתה השלילית... אולם אם צר הלב להכיל אש־קודש גדולה והיא מתפרצת יום יום החוצה לשרוף ולכלות, להרתיח שמים וארץ, אזי אומרים לו: יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו, ואתה סגור את אשך בתוך לבך ולא תביא קללה על בני עמך..!

זאת הראו אז לאליהו. וכאשר עמד על זה ועלה באשו הגדולה השמימה הוא יורד כבר על הארץ במהותו הרוחנית האמתית, בדמות שיצרה לו האגדה העברית הקדמוניה, היא הדמות שקויה הראשיים כבר רשם הנביא האחרון: „הנני שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה׳ הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם״, בדמות השומר על האומה העברית, — „ובנביא נשמר זה אליהו״ [ילקוט שמעוני הושע י״ב.], — מבשר חרותה ומורה דרך גאולתה...

באמת תבע אליהו את „כבוד הבן״ באותה הקנאות שתבע „כבוד האב״. אם ירמיהו תבע כבוד הבן בלשון רכה, באמרו להקב״ה: „אתה לא סלחת״ [מכילתא בא]. הנה אליהו „הטיח דברים כלפי מעלה ואמר: ואתה הסבות לבם אחורנית״... ו„הקב״ה הודה לו״. [ברכות ל״א] וכן הוא מתואר באגדה בתור תובע „כבוד האב וכבוד הבן״, כבוד התורה וכבוד האומה, כאחת.

„אמרו אליהו הצדיק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלים. מצא תינוק

שהיה תפוח ומוטל באשפה, אמר לו: מאיזו משפחה את? אמר לו: ממשפחה פלונית אני. אמר לו: כלום נשתייר מאותה משפחה? אמר לו: לאו! חוץ ממני. אמר לו: אם אני מלמדך דבר שאתה חי בו אתה למד? אמר לו: הן. אמר לו: אמור בכל יום שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. אמר לו: הס שלא להזכיר בשם ה׳, שלא למדו אביו ואמו. מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקה ומנשקה עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ ונפל הוא עליה לקיים מה שנאמר: ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכם״. [סנהדרין ס״ד:] לא תינוק אחד מוצא אליהו בגלות „תפוח ומוטל באשפה״, בארצות הגולה שמם – לגיון. יודעים הם התינוקות האלה, כי בנים הם למשפחה העברית, כזאת הם שומעים יום יום, אם לא מפי הוריהם ואחיהם בבית, אז מפי מוריהם וחבריהם בבית־הספר וברחוב... אבל אם תשאלו אותם: אם יש משפחה זו בעולם, אם יש תחת השמים אומה עברית חיה, אזי תשמעו מהם: „לאו! לא נשתייר כלום״. יש יהודים, יש יחידים למיליונים, אבל משפחה עברית, עם עברי — לאו! היה לפנים, אבל לא נשתייר כלום! שואפים התינוקות האלה ללמוד דברים שהם חיים בהם, אבל החיים האלה, שהם שואפים אליהם, מרחפים לעיניהם בעולמות הזרים לעמם וקדשיו... אם תנסו לאמר להם, כי הדבר שהם חיים בו נמצא דוקא בתוך עמם ובתורתו, ב„שמע ישראל״ שלו, ישתיקו אתכם בקצף גדול: הסו! לא להזכיר! להם יש „יראה״ אחרת, „אידיאל״ אחר, שהם מחבקים ומנשקים עד כלות הנפש, עד שנופלים פגריהם על פגרי גלוליהם... הן סוף סוף גם „יראה״ זו אינה תרים לא מפני הרעב ולא מפני האשפה... ומי אשם בכל המחזה האיום הזה? הלא האב והאם שלא למדו את בנם את ה„שמע ישראל״, את תורת אבותיהם ואת חיי עמם. אלמלי למדו האבות והאמות את התינוקות שלהם „שמע ישראל״ והיו יודעים את הדבר שעמנו חי בו, כי אז לא היו מוטלים באשפה... לא היו מחבקים ומנשקים „יראות״ זרות, והיו לנו בנים חיים ולא פגרים מתים... אולם אליהו, שומר עמו ומבשר גאולתו, מחזיר על מוטלי־אשפה אלה ללמד אותם את הדברים שהם חיים בהם, את תורת עמם ותקותו...

ראה פעם אחת אליהו את רבי יוסי *) נכנס לחורבה אחת מחורבות

---

*) בזמן רבי יוסי היו רגילים לעלות לרגל לירושלים. ו„מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני רבי יוסי״ וכו׳. (נדרים נ״ג.) הרא״ש מפרש שם: ו„עלתה לרגל שהיו מתקבצים לשמוע הדרשה״, אולם בתוספתא נדרים פ״ה הגירסא מפורשת „לירושלים״.

ירושלים להתפלל, המתין לו עד שיצא. כשיצא שאל אותו: „בני מה קול שמעת בחורבה זו"? וכאשר ענה לו רבי יוסי: „שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות", כמו נענע הנביא בראשו: לא טוב, אם שומעים בת־קול זו רק כשנכנסים לחורבת ירושלים וממששים את החורבן ביד, וכשעוזבים את החורבה ומתרחקים ממנה כבר אינם שומעים מאומה... לא טוב גם כן, אם שומעים רק חצי בת־קול זו: „אוי לבנים", וחושבים רק על מצב הבנים בגלותם, ולא על מצב האב הגולה עם גלות בניו... „חייך זחיי ראשך — אומר אליהו — לא שעה זו בלבד אומרת כך"... „ולא זו בלבד", לא רק בחורבות ירושלים ולא רק „אוי לבנים", אלא בשעה שישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך", — שואפים להכרת ה' ופרסומו בעולם, — „הקב"ה מנענע בראשו ואומר: אשרי המלך שמקלסים אותו בביתו כך", — שם יש מקום לקלום זה ושאיפה זו. — אבל „מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם"! [ברכות ג'.] לשאיפתם הרוחנית אין ידים, ובצפיתם לשלחן אחרים עולמם חשוך בעדם... את בת־קול שלמה זו, מזכיר אליהו, צריכים לשמוע תמיד ותשאפו קודם כל לחופש ולארץ, להשיב את הבנים אל האב ואל שולחנו...

בשיחתו זו עם רבי יוסי תבע אליהו „כבוד האב", ובשיחה אחת שהיתה לו עם רבי נהוראי תבע „כבוד הבן". בימים ההם, בימי בר כוכבא, היה רעש־אדמה גדול בארץ ישראל. רבי עקיבא ראה ברעש זה אות לתקומת העם, כמו שנבא חגי הנביא: „עוד אחת מעט היא ואני ארעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה והרעשתי את כל הגוים" וגומר, כי אחרי „מלכות בן כוזיבא" יבוא המשיח. [סנהדרין צ"ז:] אחרים, המתנגדים לכל התנועה המדינית ההיא, ראו ברעש זה עונש מן השמים על עזיבת מצוות התורה. [ע' שבת ל"ג] אז „שאל אליהו את רבי נהוראי: מפני מה זועות באות לעולם"? רבי נהוראי ענה: „כשהקב"ה רואה שאין ישראל מפרישים מעשרותיהם כראוי אז זוועה באות לעולם", — נמוקים דתיים, „כבוד האב". ואליהו אמר לו: „חייך כך סברו של דבר, אלא זהו עיקרו: בשעה שהקב"ה מביט ורואה אומות העולם יושבות בטח ושאנן ובית־מקדשו חרב, באותה שעה מאפיל העולם ומזדעזע" — נמוק לאומי, „כבוד הבן". [ילקוט שמעוני יואל.]

ואליהו, המחכה יחד עם המשיח ליום הגאולה, עסוק, עפ"י האגדה, בכתיבת ההיסטוריה הישראלית, אך לא בכתיבת ההיסטוריה

הפאסיבית שלנו: צרותינו ותלאותינו, ענויינו ויסורינו, — מהם לא תבוא גאולתנו, — אלא ההיסטוריה האקטיבית שלנו, המעשים והפעולות שנעשים לחזק רוחו של העם ולקרבת גאולתו. „אליהו — עכשו הוא כותב מעשי כל הדורות״. [סדר עולם פי״ז] ו„עכשו אדם עושה מצוה, — מצוה לאומית הנראית כחדשה, — אליהו ומלך המשיח כותבה״. [ויק״ר ל״ד] ומעשה מצטרף למעשה ומצוה גוררת מצוה וצעדי המבשר נשמעים וגאולת האומה קרובה לבוא... ואליהו בכלל מקפיד מאד על המעשים הטובים, וככה אמר: „מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ בין ישראל בין אינו ישראל... הכל לפי המעשה שהוא עושה כך רוח הקודש שורה עליו״. [תנא רבי אליהו פ״ט] והכל לפי המעשה של האומה כולה לגאולתה ופדות נפשה כך רוח הקודש תשרה עליה.

תורת החנוך :

ושננתם לבניך ודברת בם (דברים ו׳ ז׳).

חנוך הבנים.

המצוה הראשונה שבתורה, שנאמרה לבני ישראל במצרים, היא בדבר זכרון שחרורם מבית־העבדים; ובה הוטעמה כמה וכמה פעמים „שאלת הבנים", שצריכים לעשות מעשים ידועים כדי לעורר על ידם תשומת־לבם של הבנים עד שישאלו „מה העבודה הזאת". ואחרי שאלה זו תבוא תשובת האב: ההגדה, ספור המאורעות ההיסטוריים, דבר זה הוא בנין אב לכל תורת החנוך, את הבנים אינם מחנכים בדברים, בפקודות ומצוות, לאמר להם: כזאת וכזאת אתם מחויבים לעשות, אלא במעשים: להראות להם מעשים הנעשים, והם מעוררים את לבם לשאול מה טיבם של המעשים האלה. תשומת־הלב של הילד זהו העיקר בחנוך. כאשר רצה רבא לאמר, שהאב מלמד את בנו לשאול: מה נשתנה שבכל הלילות אין אנו חייבים לטבל אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים, התקיף לו רב ספרא: „חיובא לדרדקי? אלא — „אין אנו מטבילים אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים". [פסחים קט"ז.] במעשים מלמדים את הבן ולא בחיובים. אם רוצה האב החרד, שבניו ישארו יהודים חרדים אוהבי תורה ושומרי מצוות; אם רוצה האב הלאומי, כי בניו יהיו יהודים לאומיים, אוהבי עמם ושומרי קנינו, אז עליו להיות למופת להם במעשיו ומנהגיו, ותתעורר תשומת־לבם למעשים אלה; ואם ישאלו על טיבם, מהותם ותכליתם, — וצריכים להשתדל שישאלו — אז יבארו להם את ערכם ותעודתם של המעשים האלה. „ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם". [שמות י"ב, כ"ד] אם הדבר יהיה לחק לך, אז יהיה גם לחק לבניך ובני בניך עד העולם. אבל דע גם כן, שאם לא יהיה הדבר הזה לחק לבניך, אז סוף סוף לא יהיה החק גם לך... על ה„עולם ההפוך" אמרו חז"ל: „ברא מזכי אבא ואין אבא מזכי ברא", אולם ב„עולם הישר" שלנו הננו רואים, כי האב עוד מזכה לפעמים את הבן, אבל הבן עוד מחייב את האב... כל מי

שמבקר היום את בתי־התפלה שלנו, ביחוד בערים הגדולות, הוא רואה כי תפקיד גדול ב„תפלה של צבור" לוקחים עתה—האבלים. ואם לפנים רצו לאמר: „אין אבלים מן המנין", הנה היום ה„מנין" הוא מן האבלים... כה מזכה האב המת את הבן החי. ורואים אנו, כי אב שהיה נוהג לפנים לבוא לבית־הכנסת בכל יום, והיה מקפיד מאד על תפלה בצבור, כיון שגדלו הבנים ה„מודרניים" וסדרים חדשים הונהגו בבית, החלו הבנים והסדרים להשפיע על האבות, והם החלו להוקיר רגלם מעט מעט מבית־התפלה עד שהוא נעשה בו מתחלה אורח לשבת, ואח"כ רק אורח לחג, וסוף סוף אורח רק לימים הנוראים... ורק אם ברכהו ה' באב זקן, שהאריך ימים על פני האדמה, אז בהגיע קצו, הוא מזכה את בנו, את האב הזה, והשיב אותו לבית־התפלה בתור „אבל" לאמר „קדיש"...

ובית־התפלה אינו אלא משל. ההשפעה הטובה של האבות והאמות הזקנים על הבנים בנוגע לשמירת היהדות בבתיהם, וכן ההשפעה הרעה של הבנים והבנות הצעירים על האבות והאמות בנוגע לבטול היהדות בבית, הננו רואים על כל שעל וצעד. והקולר תלוי לא בצואר הבנים אלא בצואר האבות. אם הדת, או הלאומיות, נשמרת על ידי האבות רק כשלום חוב מן השפה ולחוץ, ואין היא משפיעה על חייהם בכלל לזכך ולשפר אותם, אז אין שמירה כזאת יכולה להשפיע על הבנים. כל אב חרד או לאומי נמצא עתה בביתו, בחוג בניו ובנותיו, במצב של תלמיד־חכם בסביבה של עמי־הארץ, שצריך להקפיד שלא ימצא כל כתם על נשמתו וכל רבב על הנהגתו, ויראו הבנים את כל קדושתה של הדת ואת כל אצילותה של הלאומיות בחיים, ורגשות כבוד והערצה ימלאו את לבם. יהודי חרד המתפלל בכל יום עם הצבור, לומד אחר התפלה פרק משניות, משליך איזו פרוטה לקופה של צדקה וחושב, כי עולמו הדתי כבר מבוסס כל צרכו, הוא כבר העמידו על כל שלשת עמודיו: על התורה ועל העבודה ועל גמלת חסדים, בשעה אחת; או יהודי לאומי המתעסק בכל ערב עם ענין צבורי, שומע הרצאה עברית או לאומית ומנדב איזו נדבה לטובת העם וחושב, כי עולמו הלאומי כבר מבוסס כל צרכו וקנה אותו לצמיתות בשעה אחת, ועכשו כבר מותר לו להחריב עולמות של חבריו בעשרים ושלש השעות הנשארות, והוא יוצא השוקה ומטביע את נשמתו בבוץ השקר והתרמית, ומוכר את כבודו וכבוד עמו בנזיד עדשים, אז כל דתיותו וכל לאומיותו נושאת הרוח... אם המצוות אינן מרוממות את רוח עושיהן, ואינן עושות את המחזיקים בהן לאנשי־תרומות במדות ובמעלות הנפש, אז לא רק שאין בכחן להתחבב על הבנים הצעירים, אלא עוד נעשות שנואות עליהן... לא די ללמוד את התורה, צריכים שהתורה תלמד את לומדיה; לא די לשא את הארון, צריכים שהארון ישא את נושאיו... גם קרח היה

ם „טועני הארון״, אבל הארון לא טען אותו והוא נשאר — קרח: בעל מחלקת, רודף אחרי הכבוד, עקש, ועוד. טועני־ארון ונושאי דגל לאומי כאלה אין בכחם לחבב את יהדותם ואת לאומיותם על בניהם. הבנים הצעירים, הרואים הכל ומרגישים בכל, חשים ביהדות ולאומיות זו רק צביעות ומסוה ולא רגשות תמימים וחמימים, הממלאים את הלב ומעדנים ומזככים אותו...

ישנם אבות בקרבנו, היכולים לאמר בפה מלא את „ודוי המעשר״ העתיק שלנו: „בערתי הקודש מן הבית״, בערתי אותו לגמרי, בביתי אין זכר לדבר עברי, אולם ה„קודש״ — קודש גם לי, ולא השלכתיו, חלילה, לשער האשפות. אדרבה הנני גונז אותו במקום נאמן, „נתתיו ללוי ולגר״, הם, כלי הקודש והקבצנים האלה, צריכים להיות קדושים שבקדושים, חרדים שבחרדים, הם צריכים לעשות „ככל המצוה אשר צויתני״ ולגבם „לא עברתי ממצוותיך ולא שכחתי״... הם שומרים אצלי הכל ואם לא — ארדפם עד חרמה, אגרשם בחרפה ממשרותיהם, ברעב יגועו לעיני, הקודש הוא קודש, ועל מחלליו — אסור לרחם... הקודש — קודש הוא לי, ו„גבאי״ הנני ב„תלמוד תורה״ ו„עסקן״ בכל דבר שבקדושה, וכמובן „לא אכלתי באוני ממנו״, אלא בשמחה רבה, ב„שמחה של מצוה״... ראש הנני ל„חברא קדישא״ והקבר היהודי, וה„קדיש״ והמצבה ושאר סימני המיתה והקבורה היהודית קודש הוא לי. כמובן „לא נתתי ממנו למת״, כי אם המתים נתנו לי, אבל „עשיתי ככל אשר צויתני״, קברתים בקדושה ובטהרה, כראוי לבני עם קדוש... ויהדות זו חושבים האבות האלה למסור לבניהם, יהדות של „גבאות״ ו„עסקנות״ על לב ריק ובבית ריק מכל תוכן אידיאלי.. האבות האלה אוהבים להתאמר, כי „בנים נאמנים״ הם לעמים, שבתוכם הם יושבים, אולם „אבות טובים״ הם לעם ישראל, אפוטרופסים הם ליתומיו ועניו. בביתם שולטת על כן שפה זרה ותרבות זרה, בניהם אינם יודעים מעמם ותרבותו, מעברו ומעתידו, כי על כן „בנים נאמנים״ הם לעמים זרים, אבל גבאים הם בחברות הצדקה ליהודים ודואגים לדתם של בני אביוניהם, כי על כן „אבות״ הם לעם העברי, ליתום אומלל זה, שהפקר הוא לכל תקיפי עלמא הדין... אולם סוף סוף, אלה ש„בנים״ הם לעמים זרים, לתרבותם והשקפת עולמם, יהיו גם „אבות״, או „אבות זקנים״, לבנים ונכדים זרים... ורק בנים לעמם, נאמנים לכל קדשי רוחו, ישארו גם אבות, גם אבות זקנים בתוך עמם... סוף סוף רק אלה שהיהדות חיה בתוך ביתם יכולים להיות בטוחים, כי יהדות חיה זו תגן עליהם גם אחרי מותם, ובניהם יתפללו את ה„קדיש״ ואת ה„יזכור״, אבל היהדות המתה בתוך החיים אינה חיה גם בין המתים, ושמם ימחה מתחת השמים...

לפנים כאשר חפץ רבי מאיר לחוד חידה על „איש ואשה שמולידים

לפעמים חמש אומות", לא מצא אלא ב"ישראל שלקח עבד ושפחה מן השוק ולהם שני בנים" ואחר כך נתגייר אחד וכו' וכו' עד שקמו חמש אומות, היינו: "גר ונכרי ועבד וממזר וישראל", ואחד מהם לפחות ישראל. [ע' יבמות צ"ט.] והיום הוא מהדברים הרגילים בישראל, שאב ואם, בני אברהם יצחק ויעקב, שהוא עבד והיא שפחה לתרבות זרה, ודי רק שהיא שפחה... — אם ישבו בימי חייהם בחמש ארצות יקומו לנו בנים נאמנים לחמש אומות, ואף לא אחד מהם נאמן לאומה העברית...

עיקר החנוך הוא בבית ההורים. אבל כל מה שההורים דורשים מבניהם הם צריכים קודם כל לקיים בעצמם, כל המעשים של ההורים צריכים להיות תמימים ומתאימים לדרישות שדורשים מהבנים. "ושננתם לבניך ודברת בם", מה שמשננים לבנים הוא קודם כל חובה על האבות, בצביעות דתית, או בצביעות לאומית, לא נקים דור דתי ולאומי אמתי. היהדות אינה יודעת את הפתגם הידוע של הישועים: "המטרה מקדשת את האמצעים". אלף פעמים לא! אצלנו אפילו המטרה היותר קדושה לא תקדש את האמצעים הטמאים. "למען תהיה תורת ה' בפיך — מן המותר בפיך" ולא מן האסור בפיך, אפילו לשם התורה... "אין כותבים תורה, תפלין ומזוזות על עור בהמה טמאה", הטומאה לא תתקדש בזה... ו"קדש עצמך — במותר לך", ולא באסור לך... אמצעים טמאים לשם מטרה קדושה, לא המטרה מקדשת את האמצעים, אלא האמצעים מטמאים את המטרה, ו"אני ה' שונא גזל בעולה", ו"בוצע ברך — נאץ ה'", ו"מצוה הבאה בעברה" — עברה היא ולא מצוה... חנוך הבנים לקשרם לעמם וקדשיו יכול להיות אך ורק ע"י אמצעים טהורים, ע"י מעשים טובים והנהגות ישרות של האבות, "ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך".

ישנם אבות המקדישים כל חייהם לאשרם של בניהם, עמלים הם יומם ולילה, מחדדים את כל כשרונותיהם, אינם בודקים באמצעים ובלבד שיבטיחו לבניהם החביבים עתיד טוב. ואת כל טובו של העתיד הזה הם רואים במצב חמרי בטוח, בעושר וכבוד ותענוגי העולם, בקצור: בכסף. כל מה שיכול להביא את הבן, לפי דעתם, לידי מצב כזה בו אוחזים בשתי ידים, וכל מה שאינו יכול לעזור, לפי דעתם, להגיע אל מטרת חיים זו הם דוחים בידיהם ורגליהם. התרבות המצרית היא הדרך הישרה בעיניהם, המוליכה את הבנים לגן־עדן התחתון, לחיים של עושר וכבוד במצרים, ומשתדלים האבות בכל יכלתם ולמעלה מיכלתם להקנות לבניהם תרבות מצרית זו, ולעת הצורך גם — עבודה זרה מצרית, כדי להסיר את להט החרב המתהפכת, השומרת על שערי גן־עדן תחתון זה... ולהפך: התרבות העברית והדת העברית לא רק שאינן עוזרות להכנס לגן־עדן זה, אלא עוד סוגרות את הדרכים המובילות אליו,

ומגרשים האבות העברים והאמות העבריות את ה„מפריעים״ האלה מבתיהם עד שלא ישאר מהם כל זכר; והכל לשם אשרו של הבן לבל יתעה במדבר העמים, שבני־עמו תועים בו, לבל ידבק בו מאום מהתרבות העברית ובל ישאף, חלילה, לאיזו ארץ עברית, דברים המרחיקים את האדם ממטרת־חייו הנכספת — מעושר וכבוד... אבל באים החיים הממשיים במציאותם הפשוטה וגוזרים: „וטפכם אשר אמרתם״: מאושר יהיה במצרים, מצב בטוח יהיה לו שם והון ועושר בביתו עומד לעד, — „לבז יהיה״, לשמה ולביזה, לשוד ולכפן, „לבוז ולחרפה, לגורל עבד ב„בית־העבדים״... ולהפך: הטף שמתחנך דוקא בתרבות העברית ושואף לארץ העברית ולחיים עבריים, הטף הזה „אשר אמרתם לבז יהיה״, כי הוא לא יוכל להחזיק מעמד במלחמת הקיום ובמדבר־החיים יתום לריק כחו, דוקא הטף הזה יגיע אל מטרתו „והבאתי אותם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה״, את הארץ העברית ואת התרבות העברית, אשר אתם, האבות, מאסתם בה מחסרון ידיעה ומאי־הבנה לדעת ולהבין איפוא גנוז ואצור האושר האמתי של טפכם האהוב, אשר אתם מוסרים נפשכם ומוכרים בכורת עמכם בעד נזיד עדשים בשבילו... אם כל התכלית, שהאבות מעמידים לפני בניהם בחנוכם, היא הזלילה והסביאה, „תרטימר הבשר ולוג היין״, אז יקים לנו חנוך זה בנים „סוררים ומורים״, שיורו תורתם זו גם לאחרים וירגמו קדשי אבותיהם באבנים, וסוף סופם של הבנים האלה לא רק „ללסטם את הבריות״, אלא גם שהבריות ילסטמו אותם, ואשרם מהם והלאה... האושר האמתי לא בחוץ הוא טמון, לא ברצונם של אחרים תמצאוהו, בפנים הוא נמצא, בפנים הלבבות של הבנים עצמם, ברצונם האושר תלוי. צריכים רק להשריש בלבבות הרכים האלה שאיפה חיה לחיים מוסריים טהורים, לחיים עצמיים חפשיים, לעמידה ברשות עצמם ולהתפתחות על דעת עצמם; וצריכים לתת את הדעת הזאת בלבם, וזהי דעת תרבותם, דעת אומתם, דעת עתידותם ודעת ארצם. ואם רק ידעו לא ימאסו בהן, ואם יש תוכן בחיים, ואם יש שאיפה בחיים, אז כבר מאושרים הם החיים האלה. והאושר הגדול הזה גנוז הוא במבצר בטוח, במקום שאין ידים נסות של אחרים שולטות בו, גנוז הוא במסתרי הנפש, במצפוני הלב, ושם הוא הולך ועושה פירות ופרי פירות ומעשיר את החיים בעושר של גונים וצבעים, עד שכל כסף וזהב ותענוגי־החיים החמריים לא ישוו לו...

להכין את טפנו לחיים מאושרים כאלה זהו עיקרו של החנוך, ודרכי החנוך הזה כבר סלולות היו בקרבנו.

„ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה״. ראשית העריסה של התינוק תהיה תרומה לאלהי ישראל. שפת העריסה, שבה יישנו את התינוק, תהא השפה העברית. צעצועי־העריסה, שבהם ישתעשע התינוק, יהיו צעצועים עבריים.

ראשית הלמודים של התינוק יהיו הלמודים העבריים. „כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מלמדו תורה ומדבר עמו לשון הקודש". [ספרי עקב] ו„תורה" זו כוללת בקרבה גם עיקרי הדת גם עיקרי הלאומית, הם הכתובים: „תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" [סוכה מ"ב.] „והושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים", או „שובנו אלהי ישענו והפר כעסך ממנו". — אחד הכתובים האחרונים האלה „תינוקות של בית רבם אומרים פעמים בכל יום שחרית וערבית" ו„כנגדם אמר דוד פעמים: מי יתן מציון ישועת ישראל". [שו"ט י"ד וע' בפסיקתא רבתי פמ"א] וכל תורה זו, כדתית כלאומית, לומד התינוק בשפה העברית, שפת אומתו ותורתו. גם השפה העברית, כתורה העברית וכארץ העברית, היא „מורשה קהלת יעקב"; וגם עליה הננו שואפים לעשותה לשפה אוניברסלית, כמו שהננו שואפים על אמונתנו, שתהיה לאמונה אוניברסלית. ה' אלהינו יהיה ה' אחד, אחד לכל באי עולם, והעברית שפתנו תהיה השפה האחת לכל עמי תבל. על ידי הפצת דעת השפה העברית תפוץ גם דעת אלהות העברית; וכל מה שדעת השפה העברית תהיה ברורה ביותר, כן תהיה ברורה ביותר דעת האלהות העברית, שנתגלתה בשפתה... וכבר נבא אחד מנביאי ישראל: „חכו לי, נאום ה', ליום קומי לעד, כי משפטי לאסוף גוים לקבצי ממלכות... כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד"... כי אז יכירו כולם, כי לא ה„קריאה בשם ה'" עיקר הוא לאלהי ישראל, כי אם עבודתו „שכם אחד", אחדות־עמים גמורה בחיים... „ביום ההוא יאמר לירושלים אל תיראי, ציון אל ירפו ידיך... בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם, כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'". [צפניה ג'. ח'—כ'.] את התורה העברית הזאת, עם שאיפותיה הלאומיות והאנושיות כאחת, בשפתה העברית צריכים ללמד לתינוק העברי בראשית למודיו.

בודאי שצריכים ללמד את בנינו גם למודים כלליים, להעמידם גם על ערכה הגדול של התרבות הכללית, בלי חולין אין גם קודש. „האומר כל עיסתי חלה — לא אמר כלום". [ירושלמי חלה פ"א.] אי־אפשר להפריד את הילד מחיי החולין של העולם ולהפרישו כולו לשמים, אבל העיקר צריכים להיות הלמודים העבריים, הם צריכים לעמוד בשורה הראשונה ולא האחרונה. ואם רוצים אנו, כי בלבות בנינו תשאר תמיד פנה קדושה, שתקדש את חולי החיים וחיי החולין, אז צריכים לברוא להם סביבה עברית, שימצאו בכל שנות ילדותם ונערותם ברשות עברית, לגדל אותם בבתי־ספר עבריים, ולא לגלגל את הבנים שלנו „ברשותו של עכו"ם"...

פרשת חלה זו צוה משה ל„דור המדבר" בהתברר לו, אחרי מעשה

המרגלים, כי עליו לחנך דור חדש, דור „באי־הארץ”, וזהו באמת חק החנוך העברי לדורות, לכל דורות „מדבר־העמים”, שצריכים לחנך ולהקים סוף סוף דור „באי הארץ”. „מראשית עריסותיכם תתנו לה׳ תרומה, לדורותיכם”. [במדבר ט״ו. י״ח—כ״א]

אולם אנחנו עומדים בימינו לא רק ב„פרשת חלה”, שביסודה מונחת ההכרה של ביאת הארץ, הארץ „אשר אני מביא אתכם שמה”, אלא גם ב„פרשת נגעים”... שלשה מיני נגעים כתובים בתורה: נגעי הגוף, נגעי הבגדים ונגעי הבתים ובשלשה מיני נגעים לוקינו. בנגעים פנימיים, המעידים על שטף הדם העממי, שאינו זורם במסלולו ובכחו הטבעי... בנגעים חיצוניים כלליים, שבאים תחת השפעת האויר הקר והרטוב או הבוער והיבש, והם מודבקים גם ב„טלית” של צמר גם ב„שתי וערב”... ובנגעי הסביבה הקרובה—הזרה, החודרים אל בתינו... בנגעים אלה נוגע העם העברי בארצות גלותו. סימני הנגעים הלאומיים שלנו הם סימני־הטומאה האמורים בתורה: מראה שפל ושער לבן, שפלות הנפש כלפי חוץ וזקנת הרוח כלפי פנים, כאלו זקנה האומה העברית ויבש מקור חייה היא, מקור עצמיותה המיוחדת... ואם בתוך סימני־טומאה אלה, הבולטים לעיני כל מסתכל בפנות חיינו הלאומיים, עוד נראה „בשר חי” המרגיש באזמל, חוש לאומי החש בצערו ומכאובו, הנה זה מבליט עוד יותר את מציאותם של הנגעים... בשר חי זה, שאיננו יכול לרפאות את הנגע, לעודד ולהרים את הנפש העברית ולהכנים דם צעירות באיברים הקפואים, מעיד, כי „נגע ישן” נושן לפנינו, „צרעת ממארת”, אשר ארסה מחלחל עד יסודה של הנפש העממית... ואם נוסף על הנגעים הפנימיים האלה עוד באים הנגעים החיצוניים: ההשפעה הזרה והזרמים הזרים, הם מעורים את העינים, עד שכל הנגעים של העמים האחרים אין היהודי רואה, חוץ מנגעי עצמו, נגעי עמו... שם, בעולם הגדול שלהם, הכל כל כך יפה, כל כך נשגב, מזהיר ומבריק ומושך את הלב; ופה, בעולם הקטן שלנו, הכל רע ומאוס עליו, מזוהם ומגואל ודוחה... והולך הנגע ופשה בקירות הלב העברי, ובא הצעיר ה„מנוגע” אל הכהן הזר... וטבל במים — וטהור...

ביחוד נוראים הם „נגעי־הבתים” שלנו. רעל חריף וממית ממלא את כל חללו של ביתנו, מתפרץ הוא מתוך הקירות ותמונותיהם, מתוך העריסות ושירותיהן, מעל השולחנות ו„אלבומיהם”, מתוך הארונות וספריהם, שכולם זרים, זרים זרים... מרעיל הוא את הפיות וצלצולי שפה זרה מצלצלים באויר הבית, מרעיל הוא את הלבבות ורגשות זרים משתרשים, נמוסים זרים מתנהגים, חגי זרים נערכים וצרכי זרים מתמלאים... והולך הרעל וחודר לכל קמטי הנפש, והנפשות בעצמן מתהפכות ומשתנות ונעשות לזרות...

ובבוקר אחד והנה טמא הבית העברי, טמא ממסד עד הטפחות, ובא הכהן הגר והזה על הבית...

החסידים והחרדים שלנו סוברים: „אין פותחים חלונות בבית־האפל לראות את הנגעים“, ומוטב להם, כי הבית העברי יהיה „בית־אפל“ למען לא יראה בו כל נגע... אבל האפל אשר בבית איננו מסיר כלל את הנגע שבתוכו... אדרבה: הנגעים שאין רואה אותם ואין מרפא אותם הולכים ופשים להם באפלה זו בכל הזויות והחורים שבבית והותרים במחשך תחת יסודותיו, וחודרים במסתרים לחדרי הלבבות... והבית העברי יותץ, ובית חרש הולך ונבנה על חורבותיו, בית זר ומוזר, תחת השפעתם של הבנים והבנות הצעירים, שכבר נתפשו לתרבות הזרה...

ובמה נטהר את הנגעים שלנו?

הנה יש לעמנו צפרים טהורות השחוטות על מים חיים שלנו, אנשים קדושים וטהורים שמסרו נפשם על קדושת תורתנו ואומתנו. בדם התמצית של לבם הגדול נכתבו דפים רבים, רבים בספר קורות עמנו, ומתוך הדפים האלה בקראנו בהם זורם לתוך לבנו זרם דם חי, המחיה את הנפש. אבל אומה שלמה אם תשחט על קדושת תורתה וטהרת חייה את מי תחיה בדם חלליה? — יש לנו עוד צפרים טהורות, השואפות לחופש, לדרור, לצאת מכלוב־הגלות הסגור והחשוך ולעוף לחלל העולם הגדול, למרחב ולאור. שאיפה זו מעידה על כח־חיים פנימי הגנוז בעמקי נפשה של האומה, על מקור מים חיים המפכה עוד במסתרים ומחפש לו מוצא לאויר העולם. אבל צפרים טהורות אלה בהנתקן ממקומן ובעופן על פני השדה הן שוכחות את קנן תחת גג בית אומתן ובונות להן קנים חדשים תחת גגות זרים...

ומה לעשות?

„וטבל את הצפור החיה בדם הצפור השחוטה על מים חיים“. טרם שתעוף הצפור החיה החפשית שלנו לחלל העולם הגדול צריכים לטבול אותה בדם הצפור השחוטה שלנו, צריכים להטביל את בנינו הצעירים בדם האומה הזקנה, לגדלם על מבועי המים החיים שלנו, על מבועי תורתנו הכתובה והמסורה, וללמדם היטב דברי ימי עמנו, דברי ימי המרטירולוגיה היותר איומה שבתבל, ואז גם בעופם על פני חוץ לא ישכחו את קן עמם ולא ישכחו את טהרתם וקדושתם, ואז נטהר מנגעינו.

אם בדרך זו יתפתח החנוך שלנו, אם בנינו יספגו לתוכם מילדותם את הרוח העברית, אם מקטנותם ינטעו ילדינו בכרמנו אנו, בתרבותנו ובשפתנו, ולא נבריחם ולא נבריכם לתוך רשות של אחרים, לא לתוך רשותו של איזה יחיד אחר, איזו אומה אחרת, ולא לתוך רשות הרבים, האנושיות כולה, אז לא יכרעו בנינו ברך לפני תרבויות זרות ושפות נבריות, ודרכים

אחרים לא יפסיקו את התפתחות הנטיעות שלנו באמצע ו„כל הגדולין" האלה יהיו מ א ד מ ת נ ו, והם יהיו „בכורים לה'": את מבחר כחותיהם ואת מיטב פירותיהם יביאו למקדש האומה, יקראו בתורתם ובשפתם ויתגאו בארצם — „מקרא בכורים"... אולם „הניטע לתוך שלו והבריך לתוך של יחיד או לתוך של רבים", החל בחנוך עברי וכלה בחנוך לאומי של עם אחר, או בחנוך „אנושי כללי" — אם יש כזה במציאות בימינו... — או אפילו „הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך שלו", ה ר א ש י ת ו ה א ח ר י ת היו חנוך עברי, אבל „דרך היחיד ודרך הרבים באמצע", באמצע הפסיק חנוך ז ר, „הרי זה א י נ ו מ ב י א בכוריו"... [בכורים פ"א. א. ב.] אמנם בארצות גלותנו קשה לנו, וכמעט אי־אפשר, „שכל גדולינו יהיו מאדמתנו", שכל חנוך הבן מבית־הספר העממי עד בית־הספר הגבוה יהיה כולו ע ב ר י; עפ"י רוב הננו מ ב ר י כ י ם את נטיעותינו הרכות לתוך רשותם של אחרים, ועוד טוב שרק נ ב ר י ך אותם, והעיקר, הגזע, ישאר בתוך רשותנו... בכל אופן דרכי זרים, אם דרך היחיד או דרך הרבים, י פ ס י ק ו תמיד את מהלך התפתחותו של הדור הצעיר, ו ב כ ו ר י ו, מיטב שנותיו ומבחר כשרונותיו, מוקדשים עפ"י רוב למקדשים זרים, ו„מקרא־בכורים" זה הוא בתורה זרה ובשפה זרה... אבל יש לזכור, לפחות, כי גם האילן ש נ ע ק ר ממקומו, אם הוא נעקר „עם ה ס ל ע שלו", עם ע פ ר מ ט ע ו הדבוק בחוזק אל שרשיו, הוא נשאר ה א י ל ן ה ע ת י ק, ה ח י מ ע פ ר ע ב ר ו; ואם גם תזעזעו ה מ ח ר ש ה, או סבות אחרות הנענענה אותו, אם רק ישאר לו מסלע עברו כדי לחיות בו — האילן ה ע ת י ק הוא ואיננו ערל... וגם הבריכות הרכות המדובקות באילן הזקן אינן ערלות.. ולא עוד אלא יש, שהאילן הזקן כבר יבש שרשו והוא יונק מ ב ר י כ ו ת י ו, אחרי שהבריכות האלה גדלו על ליחו ולשדו של האילן הזקן, ובכולם אין דין ערלה... [ערלה פ"א, ג. ה.] צריכים להדביק היטב את הנטיעות הרכות שלנו אל האילן העתיק שלנו, אל העם העברי, שנעקר ממקומו, מארצו, „עם הסלע שלו", עם תרבות הארץ ועם ריח עפרה. אילן זה עדיין הוא יונק את חיותו מ„סלעו" זה, הוא „סלעו ומצודתו" נגד כל המחרשות החורשות על גבו, ואת כח־חיים זה צריכים להעביר אל הבריכה, אל הנטיעה הרכה, אל הדור הצעיר, ויחזור הוא והיניק לאילן הזקן מ ל י ח ו ו מ ל ש ד ו הוא, הוא הליח והלשד של האילן הזקן, של עמם העתיק, אשר בו, ו„חזרה הזקנה להיות כבריכה", האומה העברית תשוב לצעירותה...

אמנם יקרה לפעמים, שגם הבן המתחנך בבית הורים חרדים באמת יוצא לתרבות רעה, ולא מעטים הבנים בתוכנו, שנוכל לכנותם „חומץ בן יין". אבל סוף סוף אין החנוך הטוב שקבלו בילדותם ובצעירותם עובר לבטלה. גרעיניו הבריאים אינם נרקבים לגמרי והשרשים הקדושים אינם נעקרים כליל.

ויש שבשעת איזו סכנה מתעוררים הזיקים העמומים ו„מי שאמר לשמן וידלוק הוא אומר לחומץ וידלוק"... ולא פעם אחת ראינו בעינינו את נסו של רבי חנינא בן דוסא, שנר של חומץ כזה „דולק והולך כל היום כולו עד שהביאו ממנו אור להבדלה", אור המבדיל בין ישראל לעמים... [ע' תענית כ"ה.] ואור זה לא מאין הוא נברא, שואב הוא את כשרון ההדלקה שלו מ„הכלי של שמן", שחומץ זה נתון בתוכו, בא הוא מן הניצוצות הראשונים, שגנז בו החנוך העברי... האנשים האלה שקבלו חנוך יהודי, יש תקוה שיהיו לפחות „בעלי תשובה", אבל „תינוקות שנשבו לבין העכו"ם" אינם יודעים גם אנה לשוב... כזאת ראינו במנשה מלך יהודה. יחזקיהו ראה את הסביבה הפוליטית שלו, את חיי שריו, אשר בה יתחנך יורש־העצר, ולא חפץ כלל לשא אשה „משום דחזאי לי ברוה"ק דנפקי מנאי בנין דלא מעלו". וכאשר ישעיהו הנביא אמר לו: „בהדי כבשי דרחמנא למה לך מה דמפקדת איבעי לך למיעבר"; בקש ממנו שיתן לו את בתו לאשה, תבוא בת הנביא ותעזור לו בחנוך בנו. [ברכות י'.] אבל גם זה לא הועיל, גברה הסביבה על הבית ויצא מנשה. אולם סוף סוף גם חנוכו של יחזקיהו ואשתו לא היו לריק, נמצא מנשה בשבי, הרחק מחברת שריו, נתעוררה בו גירסא דינקותא, תורת בית אביו, והוא שב בתשובה, שב לאלהיו ושב לארצו ולמלכותו...

והלכות גדולות להורים ומורים כאחד בתורת החנוך מצאו חכמינו ז"ל בכתובים הראשונים של ספר ויקרא, ולכן הנהיגו להתחיל ללמד את התינוקות בפרשה זו, לא רק בשביל שיבואו ילדים טהורים ויתעסקו בקרבנות טהורים, [ויקר"ר ז'.] אלא גם בשביל להשריש ולהורות איך להשריש בלבות הרכים האלה, בצעדם על מפתן בית־הספר, את שרשי הטהרה, האמורים בה. למטרה זו בא רבנו רש"י ז"ל בדבריו הארוכים על הכתוב הראשון של תורת הכהנים. קודם כל: „לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון חבה"... מרם שנבוא ללמד ולצוות לבנינו צריכים אנו להתחבב עליהם, שיכירו בנו אוהבים וחובבים ולא מפקדים ומצוים, ולחבב עליהם את הדברות והאמירות והצוויים שלנו. וחבה זו צריכה להיות תמידית ואמתית, חבה הנובעת מעומק הלב ומקדושת העבודה, ולהשתמש תדיר „בלשון שמלאכי השרת משתמשים בה", „בלשון קדושה, בלשון טהרה ובלשון ברורה", לא „בלשון עראי וטומאה"... זהו הלמוד הראשון — למלמדים. אחריו בא להם למוד שני חשוב: בין דבור לדבור, כלומר: בין למוד ללמוד, באה הפסקה. ו„מה היו ההפסקות משמשות? ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין, ק"ו להדיוט הלומד מן ההדיוט", אין מפטמים את התינוק כתורא ואין בוללין לו עיסה בלולה, אין מנבבים עליו גבובי ענינים, שאין מוחו תופסם, שהוא רק חוזר אחרי דברי המלמד בלי כל בינה, בלי כל הבנה שכלית.

העיקר בכל למוד הוא להתבונן בין ענין לענין, ולהקיף בשכלו את הענין שלמד מכל צדדיו. רק באופן זה מתפתחים כשרונות הילד והוא מתרגל לחשוב ולהתבונן. אחרי ההוראות החשובות האלה למורים באים הרעיונות הראשיים ע"ד מטרתו של החנוך.

מתחלה הקדמה כללית קצרה, שצריכה לנופה של תורתנו, אשר המורה והתלמיד כאחד צריכים לזכור אותה תמיד.

קול הקב"ה שנחרת בתורתנו הוא הקול, שעליו נאמר: „קול ה' בכח, קול ה' בהדר, קול ה' שובר ארזים". הקול הזה הולך באמת מסוף העולם ועד סופו, וכל אומות העולם היו צריכות לשמעו, ותורתנו צריכה להיות באמת תורת האנושיות כולה, אך „הקול היה נפסק ולא יצא חוץ לאהל מועד", מפני שאין האומות מסוגלות לשמעו; ואלמלי שמעו אותו וסדרו את חייהן על פיו לא היתה להן תקומה בעולמן, עולם האלמות וגבורת האגרוף... ולהפך: העם העברי, עם חושו הטבעי ותכונתו הנפשית בנטיה אל צדק ומשפט, איננו יכול להתקיים בעולמו בלי הקול הזה... „ודו פרצופין היה הדבור: חיים לישראל ומות לאומות העולם"; ולכן נשאר קולו באהל מועד ולא יצא החוצה כדי שלא להמית את אומות העולם בברק פתאומי. הן צריכות להתרגל אל זוהר תורתנו לאט לאט, דרך משקפים בעלי צבעים שונים... גם ה„ויקרא" שלנו, זו הלשון של חבה, שבה נתגלה האלהים למשה ולכל נביאי ישראל, נהפך אצל „בלעם" ושאר „נביאי אומות העולם" ל„ויקר", „לשון טומאה"... את ה„אלף" שלנו, את ה„אחד" שלנו, אין הם מסוגלים להבין בשום אופן כהוגן, ואפילו „אלף זעירא" הוא למעלה מהשגתם, ואין להם אלא „ויקר"... ולכן אם תורתנו עודנה מצומצמת באהלי־יעקב, — ידעו בנינו, כי לא בה האשם, אלא בעמי־תבל, שעוד לא הוכשרו להבנתה... ולא עוד אלא יש בתורתנו „דברות, אמירות וצוויים", שקולם אינו מגיע עוד אפילו לאזני כל בני ישראל עצמם, הוא הגיע רק „לאזניו של משה" „וכל ישראל אינם שומעים", אינם ראויים לשמיעתו, לעמוד על כל כחו והדרו... רק שסוף סוף „לא נתיחד הדבור עם משה, אלא בשביל ישראל", והתורה ניתנה לכל אחד ואחד מישראל „לפי כחו"... [ע' רש"י ויקרא א'. ויק"ר א'.]

זוהי ההקדמה הכללית. אחריה באים דיני הקרבנות, זה הסמל של עבודת־האלהים העברית, העבודה האישית, הצבורית והלאומית; ופה יש להטעים רעיונות יסודיים אחדים, שנחוצים להשרישם בלבות התינוקות ויגדלו אתם יחד וישאו פרי ישוה להם.

קודם כל: „דבר אל בני ישראל — וסמך ידו, בני ישראל סומכין ואין העובדי־כוכבים סומכין". [מנחות צ"ג.] כח הסמיכה, האוטוריטט, על היהדות ועל כל סדרי החיים הפנימיים שלנו צריך להיות בידינו אנו ולא

ביד אחרים... לא הם בני־סמכא לנו מה נאה ומה לא נאה, מה טוב ומה לא טוב ביהדותנו. ובנידון זה דומים המתבוללים שלנו ממש לנכרים גמורים. המתבוללים אוהבים אמנם לכנות את עצמם „בני דת משה״, אבל ידיעתם בדת זו ומסירותם לדת זו — ידועה לכל. כל אהבתם לה היא רק לברור לה „מיתה יפה״, ולהם חיים יפים. הכנוי ההולם באמת את המתבולל שלנו, הוא זה, שבו נקרא המתבולל הזה בתורתנו: „בן אשה ישראלית״ יחסו אל היהודים ותורתם הוא רק יחס הלידה, הוא נולד לאם עברית. והנה אם מתבולל כזה רוצה דוקא ללכת לפני העם העברי ולהורות לו את הדרך, אז צריכים לעמוד על המשמר ולהראות לו את מקומו. מעשה אחד של אחד המתבוללים האלה מספרת לנו התורה: „ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי״, הוא „יצא מעולמו״, העולם המצרי שלו עם תרבותו והשקפתו, נמוסיו ומנהגיו, ובא למחנה ישראל לתקוע בו את אהלו. ובבוא זה אל עולם חדש, עולם מיוחד בתרבותו הוא, בהשקפתו הוא, בנמוסיו ומנהגיו שלו, והנה הוא כבר מחוה דעה בענינים הרוחניים של העולם העברי הזר לו, ודורש כבר כי יכנעו לדבריו, דברי בר־סמכא בעניני התרבות... „לחם הפנים״ של האומה העברית אינו מוצא חן בעיניו, הוא איננו מתאים אל המנהג השורר שם, בעולם הגדול; וכל מה שאיננו כמו שם, כבר פגול הוא בעיני המתבולל למפרע... ראה את „לחם הפנים״ במשכן ישראל והוא „אינו נאכל פחות מתשעה ימים״ מיום אפיתו, ומתרגז „בן אשה ישראלית״ והוא „איש מצרי״ ומתמרמר: „דרכו של מלך להיות אוכל פת חמה״ ולא צוננת... [ויק״ר, ל״ב] ו„איש מצרי״ זה הוא תקיף בדעתו ואינו אוהב כי ימרו את דברו. אבל נמצא במחנה „איש ישראלי״ אחד, שקם כנגדו ונגד חוצפתו הגדולה להתערב בענינים הזרים לו, ושלחו, בודאי, לאכול פת חמה מצרית, הנאפית על פי התרבות המצרית החמה, תרבות בת יומה שהורדה זה עתה מתנורה, ויעזוב לנפשה את התרבות העברית העתיקה, תרבות בת שנים כבירות, ש„איש מצרי״ אף כי „בן לאשה ישראלית״ איננו מסוגל להבינה, „וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי״. ואז כבר הראה „בן הישראלית״ את טלפיו, לא יכול להבליג ברוחו ופרצה מפיו כל המררה שבלבו, „ויקוב את השם ויקלל״... נתגלה הפרצוף הנכון של „איש המצרי בן האשה הישראלית״, הנוקב את כל קדשי העם ומקלל את כל תרבותו... לפנים בישראל היו מוציאים מתבוללים־מקללים כאלה „אל מחוץ למחנה״... היום הם נשארים בתוך המחנה. אבל לתת להם לעמוד עוד בראש המחנה וללכת לפני העם — זהו ממש חיוב סקילה, זוהי נפילה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא... אמנם גם לפנים הלכו בראש מחננו במדבר שני ארונות „זה עם זה״, „אחד של מת ואחד של שכינה״, אבל אז, כשהיו תמהים ושואלים: ו„כי דרכי של

מת להלך עם השכינה״? אמרו... „קיים זה כל מה שכתוב בזה״, המת קיים מה שצוה החי. [סוטה י״ג.] אולם היום, כשמתאחדים יהודים חסדים וחרדים, יהודים חיים, הנושאים את הארון של השכינה, עם מתבוללים, יהודים מתים, הנושאים ארון של מת, של יהדות מתה, הלא מקיימים החיים מה שהמתים מצוים... ההנהגה מסורה בידי המתבוללים, והם מנהלים את עניני היהודים וצרכי רוחם ותרבותם עפ״י השקפת עולמם הם, העולם הזר והצר לנו... ועל כן קודם כל, יסוד כל עבודת הדת, כל עבודת הצבור וכל עבודת העם הוא: „דבר אל בני ישראל — וסמך ידו. בני ישראל סומכין ואין העובדי־כוכבים סומכין״, „כח־הסמיכה״ בכל ענינינו צריך להיות בידי ישראלים גמורים, לא בידי זרים ולא בידי „אנשים מצרים בני האשה הישראלית״, כלומר: המתבוללים...

בעבודת־האלהים שלנו בעצמה משתתף כל אדם. „אדם כי יקריב״ קרבן למזבחנו הננו מקבלים אותו ממנו, אפילו אם הוא נכרי. [חולין ה׳.] „אדם״ — הוא „לשון חבה, לשון אחוה ולשון ריעות״ [ויק״ר ב׳.], בכל אדם רואה היהדות אח ורע חביב. אמנם בעבודה הצבורית־הלאומית של העם העברי, ב„קרבן התמיד״ שלו, משתתפים רק בני ישראל לבדם, רק הם שוקלים את השקלים, שמהם קרבנות הצבור נלקחים, ואין מקבלים שקלים מעכו״ם, [שקלים פ״א מ״ה.], אבל בעבודה הדתית האישית איננו מבדילים בין אדם לאדם. והגר הגר בתוך העם העברי — הלא „כאשר תעשו כן יעשה״. „תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם״ — זו היתה הפקודה הראשונה ל„דור המדבר״ בעד דור „באי הארץ״. [במדבר ט״ו, י״ד—ט״ז.] „משפט אחד״ זה הוטעם אחר כך גם בקרבנות־השגגה: „ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם, כי לכל העם בשגגה״, „האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה״. גם שגגת הגר שגגה היא, ובל יאמרו בני ישראל כמו שאומרים אחרים: הגר מזיד לעולם, וגם שגגת חטאו עולה זדון... וגם בעונש הזדון תורה אחת לאזרח ולגר, ובל יענישו בידי אדם את הגר, העושה „ביד רמה״ ובוזה דבר ה׳, על חוצפתו זו במקום שהאזרח חייב רק עונש בידי שמים. „והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר — עונה בה״. [במדבר ט״ו כ״ו, כ״ט—ל״א.]

היהדות מקפידה הרבה על הקרבן המובא: „מכם פרט לגזול״ [סוכה ל׳.] „מן הבהמה להוציא רובע ונרבע, נעבד ומוקצה ונוגח״. [תמורה כ״ח], אבל אין היהדות מקפידה על המביאים את הקרבן, ומקבלים קרבנות אפילו „מבני אדם שדומים לבהמה״, ואפילו דומים לבהמה שהיא עצמה פסולה לקרבן... „מקבלים קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בהם בתשובה״, [חולין שם.] את כולם מקרבת היהדות ומשתפת אותם בעבודת־הקודש שלה. רק את אחד אינה

יכולה לסבול, את—ה מ ו מ ר, „מכם להוציא את המומר" [שם]. אותו, את הבוגד הזה, צריכים אתם להוציא מכם, להוציאו ממחנה ישראל לגמרי, זהר רעל של מגפה, מגפה של שפלות הנפש... למוד זה חשוב לנו עתה מאד, ויחס כזה אל המומר צריכים להשריש בלבות התינוקות שלנו בכל תוקף.

יעבודת־האלהים שלנו אינה עבודה פשוטה, עבודת הידים, עבודת האברים. עבודה זו היא בעיקרה „עבודה שבלב", תחית הלבבות. הקרבן צריך להיות קרבן ל ה', — „צריכים להקדים ה ק ד ש ו להקרבתו" [תורת כהנים ויקרא.] כונת הלב קודמת לעבודת האברים, ורק באופן זה תוכל העבודה להחזיר את הפושעים למוטב.

ועוד־אחת עלינו לזכור בימינו אנו, ימי העבודה הצבורית והלאומית: גם בעבודה לשם הצבור והאומה צריכים לשמור את כל כללי המוסר והצדק, שהם חובה בעבודת היחיד. כל מטרה כללית, כל תועלת צבורית או לאומית, אינה מקדשת ואינה מכשרת ואינה מיפה אמצעים אסורים, פסולים ומכוערים. רק „ממקום שהיחיד מביא משם הצבור מביא", ו„בין עולת נדבה ובין עולת חובה ובין ת מ ו ר ת ן — כל עבודה שהיא — נוהג בהן כל הפסולים האלה". [שם] קדושה היא העבודה וקדושים יהיו אמצעיה. „מוקצה ונוגח" פסולים גם „לעולת חובה", לעבודה הצבורית. הצדק והמוסר הם מהעיקרים שאין כל כח וכל רוח שבעולם צריכים להזיז אותם ממקומם זיז כל שהוא...

זוהי כל תורת החנוך; ואידך־פרושה, זיל גמור לבניך את תורת משה והנביאים ותורת הזקנים והחכמים של העם העברי. ויסודות־עולם אלה יתפתחו בקרב לבכם וישאו פרי חיים להם, לעמם ולכל העולם כולו.

חנוך העם.

חנוך העם תכליתו: להרים את העם למדרגה רוחנית ומוסרית היותר גבוהה, ולהקים לו מורים ומדריכים, עסקנים ומנהלים על הדרך העולה למעלה. גם בחנוך זה משמש הכלל הפדגוגי: „חנוך לנער על פי ד ר כ ו". גם לעם אין מחנכים עפ"י דרישות שאינן מתאימות לתבונתו, עפ"י פקודות וצוויים, שאין העם מסוגל ומוכשר לגשמם בחיים. בחנוך העם דרושה זהירות יתרה. המחנך, שצריך להיות בעל מעוף רחב ותרבות גביהה ומקיפה, מחויב ל ר ד ת אל העם ולהעלותו מעט מעט אל מקום עמדתו הוא. עפ"י רוב, החכמים הגדולים, העומדים גבוה, גבוה מעל העם, אינם מסוגלים להיות מחנכי־העם. החכמים הגבוהים האלה מדברים גבוהה גבוהה, והעם איננו מוכשר להבין את דבריהם... להפך: יש מחנכים רבים, שהם מצומצמים בהשקפתם ומוגבלים בידיעותיהם, ורק בכשרון הדבור אשר בפיהם הם מרבים ללמד את העם, אבל לא ד ע ת, כי אם להג הרבה... המחנך העממי האמתי צריך להיות כ„קוהלת" בשעתו. קוהלת בעצמו למד לדעת ח כ מ ה, זו ה„חכמה העליונה", המרקעת שחקים וכמו דבר אין לה עם הנעשה בארץ, אבל הוא למד לדעת גם „הוללות", זו הדעת של „הנאת החיים", גם „סכלות", זו הדעת של „טרדת החיים", של הרדיפה אחרי ההתעשרות. — „הוללות זו מינות וסכלות זו טפשות" [קוה"ר ב.] — „ויחכם מכל האדם אפילו מן השוטים", מכל אדם השכיל, ואפילו בשוטים מצא דברים הראויים ללמוד. הוא י ד ע את ה ח כ מ ה לכל מקצועותיה וידע גם את ה ח י י ם לכל סעיפיהם. אולם מכל ידיעותיו ונסיונותיו ברא לו השקפת־עולם מיוחדת, השקפה עברית שלמה, והיא: „ל ש מ ו ח ו ל ע ש ו ת ט ו ב בחייו", לשמוח בעצמו בחייו ולהיטיב לאחרים; ואת השקפתו זו יצא ללמד לכל העם, לחכמיו, הולליו וסכליו, לחרדיו, מיניו וטפשיו כאחד. והוא גם ידע, — וזהו העיקר, — א י ך ללמד. „ויותר שהיה קוהלת ה כ ם", חכם לעצמו, „למד ד ע ת את ה ע ם" „ואזן — עשה א ז נ י ם לתורה", הוא ברא לו אזנים

קשובות לתורתו, „וחקר תקן מ ש ל י ם ה ר ב ה", חקר לתקן משלים המתאימים להבנתו של העם, ועל ידם קבע בלב שומעיו דברי חפצו ויושר אמתו. ודבריו היו קצרים וברורים, לא מהולים במי מליצות ולא מעורפלים בערפלי סודות. הם היו „כדרבונות וכמשמרות נטועים". אמנם הוא אסף את ידיעותיו ממקורות שונים, כדבורה זו המלקטת פרחיה בכל מקום שהם פורחים, אבל הוא חקר ובקר את כל מה שמצא, בתור „בעל אספות", בשכלו הוא, העביר אותם דרך לבו והגיונו ויצר מהם ד ב ש מיוחד, וכל מה שהוציא מפיו ומפי כתבו ניכר היה, ש„נתנו מרועה אחד"... ו ק צ ר י ם היו דבריו. אלמלי חפץ להרבות בהם היה עושה מ„מגילה" אחת „ספרים הרבה", אבל הוא ידע, כי כל דבור צריך להיות „מועט המחזיק מרובה", ולא „מרובה מחזיק מועט"... „עשות ספרים הרבה" זהו — „להג הרבה יגיעת בשר"... [קהלת י"ב] זהו טפוסו האידיאלי של המחנך העממי האמתי. יודע „כל הנעשה תחת השמים", יודע כל הצדדים ה ח י ו ב י י ם ו ה ש ל י ל י י ם של הזרמים הזורמים בחיים. יודע מה ש ה ו א ר ו צ ה, ויודע להשריש רצון זה בלבות העם.

אבל גם עצם ההשקפה, שבאים להשריש בלב העם, צריכה למצוא לה את ה ל ב ו ש י ם המתאימים למצבו הרוחני. בדבר זה הננו למדים הרבה מפרשות העגל והמשכן בתורתנו.

הנה עמדו בני ישראל לפני הר סיני ושמעו דברי אלהים חיים, וכל ת מ ו נ ה לא ראו וכל דבר של מ מ ש אין בידם; והעם העברי כ ו ל ו לא היה מוכשר בעת ההיא להבין אמונה רוחנית שברוחנית כזו. העם עמד מ ר ח ו ק ורק משה נגש אל ה ע ר פ ל אשר ש ם אלהים... שם בערפל, — אם נשים לב אל פשטות הכתובים כ ס ד ר ם — החל אלהים לבאר למשה את תכנית היהדות: מ„כה תאמר אל בני ישראל" וכל פרשת ה מ ש פ ט י ם — שהיא ב א ו ר, אם לא על הסדר, לעשרת הדברות — עד „ויבוא משה ויספר לעם את כל ד ב ר י ה' ואת כל ה מ ש פ ט י ם ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה". [שמות כ"ד. ג.] ושוב רק קול דברים הם שומעים וכל דבר ממשי אין בידם. אמנם משה כתב את כל דברי ה' בספר „ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם"... אבל גם „ספר הברית" הזה, שכתב מ ש ה, לא נמסר, כנראה, בידי העם, הוא רק נקרא ב א ז נ י ו ולא יותר, והעם ענה: „כל אשר ד ב ר ה' נעשה ונשמע"... אז אמר ה' למשה: „עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן"... ויעל משה אל ההר ויהי שם ארבעים יום וארבעים לילה. ובהיותו בהר לקבל את הלוחות נצטוה על מעשי ה מ ש כ ן. העיקר במשכן הם ה ל ו ח ו ת, ללוחות העדות נחוץ א ר ו ן והארון דורש משכן, „משכן העדות". ובאה כל פרשת המשכן ותבנית כל כליו. על יד המשכן תסודר עבודה־דתית תמה ע"י כהנים מיוחדים, ובאו הפקודות בדבר

בגדי־הכהונה, עבודת המלואים, עולת התמיד, השקלים לעבודת אהל מועד והקטרת. אלה הן פרשיות תרומה, תצוה וראשית כי תשא. הנה תכנית של יהדות גשמית, בצורה ממשית, שהעם יוכל לקבלה ולהבינה, ועל ידה יוכל לעלות לאט לאט אל היהדות הרוחנית, בצורתה הנאצלת. וככלות הקב"ה לצוות למשה על כל אלה נתן לו „שני לוחות העדות, לוחות אבן כתובים באצבע אלהים"...

אבל בעוד שמשה עומד על הר סיני לקבל תכנית היהדות הגשמית ותבניתה, התעורר העם מתחת לבקש לו גם הוא יהדות גשמית, ויפנו בדרישתם זו אל אהרן לאמר: „קום עשה לנו אלהים"... ראה אהרן את רוחו הסוער של העם ויבן ללבו, כי מתגעגע הוא באמת על אלהות; אולם רוצה הוא באלהות המובנת לו, הנראית לעיניו באיזו דמות גשמית, ממשית... אהרן ידע, כי אלמלי ירד משה והביא אתו מן ההר את הלוחות, כי אז עלה בידו על נקלה להשתיק את רוח העם; ועל כן צריכים לדחות את בקשת העם ליום אחד, אולי בתוך כך ירד משה. אז קבל אהרן עליו לעשות בעצמו את האלהים, שהעם דרש, גם לבנות בעצמו את המזבח, וצוה להכריז: „חג לה' מחר". הוא זכר גם כן, כי ביום „מתן תורה" ישן לו העם עד שתי שעות ביום, [פרדר"א מ"א. חזית א', י"ח.] וחשב כי כן יעשה העם בודאי גם מחר, ואולי יבוא משה בינתים ויחוג אז העם את חג הלוחות שלו, „חג לה'"... אבל גדול כחו של השטן. ביום מתן תורה ישנו עד שתי שעות ביום, אולם עתה „וישכימו ממחרת", קמו דוקא בבוקר השכם... והחלו המחולות מסביב לעגל. [ע' ברש"י על הכתובים האלה בתורה.] ובעוד שהעם מתחת רוקד לו מסביב לעגל עומד לו משה על הר סיני ושני הלוחות בידו מוכן כבר לרדת אל העם, והוא שומע את הבשורה הנוראה: „שחת עמך... הניחה לי"... ו„בקש הקב"ה לקחת את הלוחות מידו". הבין משה, שאם הלוחות ישארו בשמים לא תרד גם השכינה על הארץ... אין העם מסוגל להשיג את האלהות בהשגה רוחנית נאצלת, לו דרוש איזה דבר מוחשי, איזה סמל, את ודגם, ו„גברה ידו של משה וחטפם ממנו", חטף את הלוחות מהקב"ה כביכול. „ויפן וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו... והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא"... אך ברדת משה מן ההר „וירא את העגל והמחולות", רעיון נורא חלף בלבו: אם העגל שעשה אהרן לעיניהם מזהב הנזמים שלהם הביא את העם לידי עבודה זרה זו, הנה מי יודע מה יחשבו על הלוחות „מעשה אלהים", הלא הם בעצמם יכולים להפך למין עגל... האותיות תפרחנה והאבן תקדש... אז השליך משה מידיו את הלוחות „וישבר אותם תחת ההר"... ובשברו את הלוחות שרף אח"כ את העגל, והאביד כל הסמלים הגשמיים...

על המעשה הראשון, חטיפת הלוחות, אמר הקב"ה: „יהא שלמא על ידא דגברית מינאי"... ועל המעשה השני, שבירת הלוחות, אמר לו הקב"ה: „יישר כחך ששברת" — „פעמים שבטולה של תורה זהו יסודה"... וכן משבחו הכתוב: „ולא קם נביא עוד בישראל כמשה... ולכל היד החזקה" — „זו שגברה ידו של משה על ידו של הקב"ה" — ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל — „זה שבירת הלוחות". [ירושלמי תענית פ"ד, ספרי סוף ברכה, שבת פ"ז. מנחות צ"ט.]. אבל סוף סוף מה יהיה להבא, איך למזג את הרוחניות המוחלטת של האלהות הישראלית עם דרישת העם לאיזה דבר גשמי ומוחשי, שלא יעיב את טהר האחדות הנאצלת?

אולם הדרך כבר נמצאה טרם שעשו את העגל, והיא — דרך הלוחות והמשכן, רק צריכים להכנים שנוי עיקרי אחד. „ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים", הלוחות אינם צריכים להיות „מעשה אלהים", כמו שהיו הראשונים, לבל יתעה העם אחריהם... „וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת", אבל גם המכתב לא יהיה הפעם „מכתב אלהים", לבל יראו בו כל דבר יוצא מגדר הטבע ולא יתעו אחריו, כאשר תעו אחר כך אחרי נחש הנחושת... ובאמרי „וכתבתי" כוונתי: על פי דבורי, אבל עצם הכתיבה „כתב לך את הדברים האלה", כתוב משה בעצמך את „עשרת הדברות" על הלוחות שתפסול לך. [מדרש אגדה תשא.] ולא עוד, אלא כאשר תשים את הלוחות האלה בארון תשים בצדם גם „שברי הלוחות" הראשונים, להיות לעד לבני ישראל, כי לא האבנים הן העיקר, כי אם הדברים הכתובים עליהן. ואם האותיות פרחו מהן, גם האבנים נשברות, הן נשלכות, נעזבות ונשברות באפס יד... ואם מתחלה היה בדעת הקב"ה, כביכול, כי המשכן יקדם את פני הרעה של העגל, הנה עתה „יבוא מעשה המשכן ויכפר על מעשה העגל". אולם עתה תלוי העיקר במעשה המשכן. העגל יכול לצאת כמו מאליו, גם אין כל טרחה יתרה לאסוף את העם לחול במחולות מסביב לאיזה עגל זהב, אבל את המשכן צריכים לעשות. לשם עשית העגל נקהל העם בעצמו על אהרן, אבל לשם עשית המשכן צריך משה להקהיל את העם... „תבוא ועשו לי מקדש ותכפר על קום עשה לנו אלהים". [מדרש אגדה ויקהל]. אם פונים אל אחרים, שהם יעשו לנו אלהים מוכנים, אז יצא תמיד עגל... כל עם איננו יכול לקבל תרבות מוכנה של אחרים, דת מוכנה של זרים. מה שנוצר בחרט זר ישאר תמיד זר לרוחו ולכל מהותו. וכמה שישתדל העם הזה לשנות את ה„אלהים" שקבל, ליפותו ולחטבו ולהתאימו לפי טעמו ותכונתו הוא, ירגיש בו לעולם איזה יסוד זר... את המקדש צריך העם לעשות בעצמו, ורק אז „ושכנתי בתוכם". ברכישת רכוש חמרי יכולים לאמר: „בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם

נעשית ע"י אחרים"... אבל ברכישת רכוש רוחני, במעשה הארון, הוא להפך: „בזמן שישראל עושים רצונו של מקום — ועשו ארון", צריכים לעשות את הארון בעצמם ולא שיהא נעשה ע"י אחרים, ע"י משה. [ברכות ל"ה: יומא ג'.] את תרבותו הרוחנית צריך העם לברוא בעצמו, לחצוב מנשמתו, אז כבר תשמר תרבותו בקרבו בכל טהרתה ועצמיותה.

ו„מעשה המשכן" הצליח אז מאד. לבד ההתעוררות הפתאומית, שתקפה את כל בני ישראל והנדבות בבת אחת, שמהרו כולם להביא, „הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר", — „מדבר שירד להם בבוקר בבוקר". בכל פעם שהלכו ללקוט המן, לדאוג לצרכי כלכלתם הפרטית, זכרו כי עליהם לתת חלק גם לצרכי העם. [יומא ע"ה.] והם לא הסתפקו בהבאת נדבות, כי אם כל איש חכם לב קרב אל המלאכה לעשות אותה בעצמו, „וכל אשה חכמת־לב בידיה טוו". ואשה עברית „חכמת לב", נאורה ומשכילה, שאצבעותיה מוקדשות מסתמא רק לנגן על הפסנתר, או להתקשט בטבעות, תטוה בידיה יריעות ועוד למשכן ישראל, זוהי באמת הצלחת פלא... ואם „בכל דור יש בו אונקיה ממעשה העגל", הנה רק בדרך „מעשה המשכן", בדרך העבודה הלאומית, יש למחות את הכתם הזה. עבודה לאומית משותפת היא הטהרה היחידית לטומאת עגל הזהב... ועבודה לאומית, אחד מעיקריה הוא — ההזכרה וההכרזה עליה יום יום. דוקא הדברים הרוחניים מטהרים את הרוח והדברים הממלאים את הלב, לא רק המוריקים את הכיס, מחיים הלבבות. הנדבות למשכן הביאו בני ישראל בעצמם „בשני בקרים", אולם התורה הולכת ומדברת על כל פרט ופרט של מלאכת המשכן שלש פעמים, ואנחנו קוראים פרשיותיה על מעשה המשכן שלש, ארבע שבתות...

אולם אם לפנים יכלה כנסת ישראל לאמר: „שחורה אני ונאוה, שחורה אני במעשה העגל ונאוה אני במעשה המשכן", הנה עתה יש להפוך הסדר: נאוה אני בעגל, גדולים כשרונותינו לרכוש לנו כסף וזהב, ומה רב המרץ שהננו משקיעים בעשית העגל ובמחולות לכבודו... ושחורה אני במעשה המשכן, כשבאים לעבוד איזו עבודה לאומית אין כל, לא כשרון ולא מרץ... שקועים כל בני העם בעניניהם הפרטיים למעלה מראשם, ועשירינו חכמים הם בעיניהם משבעה משיבי טעם. שלמה המלך, שנחשב לפנים ל„חכם מכל אדם" אפילו בעיני „הטפשים", החושבים את עצמם, כידוע, לחכמים היותר גדולים בתבל, נחשב בעיני עשירי דורנו ל„טפש" גדול, בשביל ששאל „בשעת הכושר" לא עושר ולא כבוד, אלא „לב שומע להבין בין טוב לרע", בלי דעת ובלי הבין, כי איש בעל לב כזה הוא אומלל שבאומללים לכל ימות חייו... וגם אחרי שהיה לו גם עושר גם כבוד, וממילא הלא היה גם ל„חכם", לא מצא לו „עסק" אחר אלא לבנות בית־המקדש... כה חושבים עתה עשירינו ה„חכמים",

ואחריהם כל העם ימשך, ומה שחורים אנו במעשה המשכן שלנו! הפוך סדר זה בא להגלי הפוך סדר אחר, עוד יותר כללי ויותר עמוק. לפנים אמרה כנסת ישראל בכל דור ודור: „שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי", והיום היא אומרת: נ א ו ה אני במעשי, ראו מה נאוו מעשינו על פי התרבות הכללית, מה נאים נמוסינו ומה יפים מנהגינו, מה נעים צלצולה של השפה הזרה שבפינו ומה הולמים אותנו שמותינו הזרים... ו ש ח ו ר ה אני במעשה א ב ו ת י, מעשים ריאקציוניים — שבתות מיוחדות, חגים מיוחדים, תפלה, תורה, וכדומה. הו! — מוסיף הדור החדש — הראשונים — ח מ ו ר י ם ואנו — ב נ י א ד ם... ו„בני־אדם" בדור נאור זה רוקדים, כידוע, על א ר ב ע וזוחלים על גחונם לפני „עגלי הזהב" ועושיהם...

אבל „אל תראוני שאני שחרחרת", אל תראוני בשחרחרותי כאלו טבעית היא אצלנו ואין כל תקנה לה, ואין כל תקוה לתחיתנו הלאומית. „למה אנו דומים? לבן מלכים שיצא ל מ ד ב ר ה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו. נכנס ל מ ד י נ ה במעט מים ומעט מרחץ נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה". יחסנו המכוער אל „מעשה אבותינו", ויחסנו, יחס של פשע, ל„מעשה המשכן" שלנו הם תוצאה ישרה של חיינו הארוכים ב מ ד ב ר העמים תחת קרני שמש ז ר ה ו„שמשה של עבודה זרה". שמש זו קפחה על ראשנו, קפחה את בנינו וקפחה את כל חיינו הלאומיים. כשנכנס ל מ ד י נ ה שלנו, מדינת היהודים, ונחיה תחת קרני ש מ ש נ ו, שמש תרבותנו, ושמשה של עבודה ש ל נ ו, נתלבן ונחזור ליופינו כמו שהיינו, ו„יבוא מעשה המשכן ויכפר על מעשה העגל". ולא עוד, אלא שאז יבוא „מעשה העגל" ו י ע ז ו ר למעשה המשכן. הכשרון והמרץ ש„מעשה העגל" פתח וטפח בקרבנו, אשר בלעדיו אפשר שהיו נרדמים בתוכנו תרדמת עולמים ולא היינו יודעים כלל ממציאותם, הם ישמשו לנו עתה ל„מעשה המשכן" שלנו... כשם שהיינו „שחורה במצרים ונאוה במצרים", ובנין פיתום ורעמסס שלהם ה כ ש י ר ו אותנו לבנות אחר כן את המשכן שלנו... כן נשתמש עתה בכל הכשרונות ובכל הידיעות; שפתחה ונטעה בקרבנו התרבות הכללית, ל ה ע ש י ר את תרבותנו אנו... „שחורה אני בעולם הזה ונאוה אני לעולם הבא". הכשרונות הגדולים שרכשנו לנו בכל מקצועות החכמות והמדעים, האמנות והתעשיה בבנינים ש ל ה ם, שהשחירו את פנינו כשולי קדרה, באשר כל פירותיהן ופירות פירותיהן נזקפו על חשבון א ח ר י ם, על חשבון העמים שבהם יושבים הבנים־הבונים האלה, והלקו של העם העברי בבנין העולם התרבותי הכללי נשאר דל ופעוט, — כל הכשרונות האלה ישובו אלינו לבנין „עולם הבא" שלנו בארץ אבותינו, ואז מה נאוה תהיה כנסת ישראל זו. אז „עתידה ירושלים להעשות מטרופולין לכל המדינות ולהמשיך בנהר אליה לכבודה", כי כמה מלומדים מצוינים, חכמים גדולים,

סופרים מפורסמים, דפלומטים מומחים, אמנים גאונים, ממציאים נפלאים והמון רב של בעלי כשרונות עצומים ימצאו במטרופולין עברית זו. אם כל בניה הגדולים של האומה העברית יכנסו למדינה שלנו ויקדישו כשרונותיהם לאומתנו, אז עתידה ארץ ישראל להעשות ל„מרכז רוחני" לא רק לעם ישראל כי אם לכל האנושיות כולה. ו„אם בשחורים שלי — ש„שמשה של עבודה זרה שזפתם" וחמה של מדבר קפחתם — כך אני נאוה, בנביאים שלי, — שיגדלו במדינתי תחת שמשי — על אחת כמה וכמה", תרבותנו אנו תתפתח אז במדה כזו עד שזיוה יבהיק על תבל ומלאה. [ע' חזית א'. י', י"א וי"ב].

לקשר את כל הבנים האלה לאומתם ולתקות עתידותיה — זוהי תכליתו של חנוך העם. בכל ילד צריכים לחנך את המשיח — „אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבם". [שבת קי"ט:] — ובכל נער צריכים לגדל „מושיעו של ישראל". כל אחד ואחד מבני העם צריך להרגיש, כי מחויב הוא לכבד בכשרונותיו את עמו. „מצוה על האדם לחשוב תקופות ומזלות, שנאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות", כלומר: כל חכמה ובינה של עברים, המרימה את כבוד אומתם בעיני העמים, צריך היהודי־האדם להתעסק בה ולפרסם את טיבה בעולם, ו„היודע לחשוב תקופות ומזלות ואינו חושב אסור לספר ממנו. [שם ע"ה.] מי שיכול לכבד בחכמתו את עמו ואיננו מכבד, ועל אחת כמה וכמה אם הוא זוקף את חכמתנו ובינתנו, חכמתם ובינתם של בני ישראל, על חשבון עמים אחרים, בהסתירו את מוצאו העברי, או את שמו העברי, „אסור לספר ממנו" — בוגד הוא בעמו...

את כבודו של העם ואת עניניו הלאומיים צריכים להעמיד במרכז כל עבודה צבורית, אפילו בעבודה שהיא נראית רק פילנטרופית; וערכה של עבודה זו נערך לא רק על פי מעשיה, כי אם ביחוד עפ"י כונתה ורוחה הלאומית. „והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום... אלה מעשיהם של רשעים. ויהי אור — מעשיהם של צדיקים, אבל אינני יודע במה הקב"ה חפץ אם במעשיהם של צדיקים או במעשיהם של רשעים... וירא אלהים את האור כי טוב, הוי חפץ במעשיהם של צדיקים ולא במעשיהם של רשעים". [בר"ר ב'.] בשעה שהארץ תהו ובהו וחושך על פני תהום, הצרות מתגברות והתהום פתוחה... אז יש שקמים גם „רשעים", שבעת שלום דבר אין להם ולעמם, ועושים מעשים טובים. ויש, — האמת ניתנה להאמר — שמעשיהם הם גם גדולים ומועילים בשעתם. אבל כונת המעשים האלה, וביחוד רוחם, היא: להחשיך עיניהם ולבם של ישראל, שילכו אחריהם כבהמה בבקעת המרעה וירכיבו אותם עליהם אלופים לראש. ויכתבו על קרן השור אין לנו חלק בעם

ישראל. כונת המעשים האלה ורוחם היא ההתבוללות. המעשים כשהם לעצמם הם טובים וגם גדולים, מתוקנים ומסודרים, כיאות לאנשים בעלי הון ובעלי תרבות. אבל בלי אור להאיר ולחמם את הלב העברי... והצדיקים כשהם מתעוררים לעשות באותה שעה איזו מעשים, אזי מעשיהם עפ"י רוב קטנים, גם אינם מסודרים כהוגן... אבל יש בהם אור וחום עברי. "ואינני יודע במה הקב"ה חפץ": אם במעשיהם הגדולים, אבל החשוכים, של הרשעים, או במעשיהם הקטנים, אבל המאירים, של הצדיקים..? והנה הקב"ה רואה רק את האור שבמעשים ועל פיו הוא דן גם את עצם המעשים, והוא "חפץ במעשיהם של צדיקים ולא במעשיהם של רשעים". העיקר בכל המעשים הצבוריים היא הרוח השלטת בהם, "רוח אלהים המרחפת על פני המים", מי התהום. רוח זו היא בכלל ודאי "רוחו של אדם הראשון", רוח האחוה האנושית, רוח ההומניות הכללית, אהבת הבריות; אבל בתוך העם העברי, שצרותיו כפולות מצרותיהם של בני עמים אחרים, ויסוריו ועינוייו כפולים שבעים ושבע, אין רוח אנושיות זו מספיקה, בעבודה צבורית עברית דרושה לשלוט גם "רוחו של מלך המשיח", [שם] רוח הלאומיות העברית, קרני אורה וחומה צריכות לחדור אל כל פנות עבודתנו הכללית.

והעסקנים הלאומיים, או הדתיים, שלנו צריכים לזכור היטב, שאין מפטמים את העם רק ברוחניות גרידא, להפיץ בקרבו אמונות ותורות, כי אם צריכים לשים לב כראוי גם אל מצבו האקונומי, אל כלכלתו ופרנסתו. אם קוראים "בשם ה'" צריכים ללכת בדרכיו. הקב"ה אמנם "יושב ועוסק בתורה", "ויושב ודן את כל העולם כולו", אבל זמן כזה שהוא מקדיש בכל יום לתורה ולדין הוא מקדיש גם "לזון את כל העולם כולו", וגם "לשחק עם בריותיו", להפיג צערם ולהקל כאבם של המעוררים לויתן.. [ע"ז ג'.] עסקן כזה, השם לבו בבת אחת גם לרוחו גם לגופו של העם, הוא נקרא "אשכול", "איש שהכל בו". פרנסים "אשכולות" כאלה היו יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן, שדאגו גם להפצת התורה גם לעזרת העניים. [אבות פ"א] ו"פרנס־אשכול" כזה היה אח"כ רבי עקיבא, שהקיף בלבו הגדול את כל צרכי העם, החמריים, הרוחניים והלאומיים כאחד. [ירושלמי סוטה פ"ט] משמת רבי עקיבא אמנם "בטלו האשכולות", אולם הדרכים והמעשים לא נשכחו. כה קדש רבי טרפן הכהן "שלש מאות נשים בימי רעבון על מנת להאכילן בתרומה", אף כי אכילת תרומה נחשבה בעיניו כעבודת־הכהן בבית המקדש. ועל מסירותו זו לצרכי העם הוא נקרא בשם "אביהם של ישראל". [ע' ירושלמי יבמות פ"ד ובבלי פסחים ע"ב.] וכה הקים רבנו הקדוש "כפר שלם" של תינוקות, שפרנס אותם חודש שלם משלו. [ירושלמי שם.] וככה באמת התנהגו כל גדולי ישראל. בכל עבודתם התרבותית והפוליטיה המרובה לצרכי הכלל לא שכחו בכל זאת צרכי העניים הרבים ודאגו

להם באהבה גדולה. וקרוב לודאי, כי דוקא עסקנות זו בחיי נפשות חיות ממשיות נפחה נשמה חיה גם בעסקנותם הלאומית. הצבור והלאום לא היו בעיניהם איזו אידיאה מופשטת, המרחפת בחלל העולם קרירה וקפואה, שיש לפלפל עליה אם חיה היא בכלל, ויש לנתחה לנתחיה ולסדר איבריה כפי שיעלה ברצונו של המנתח, או באזמל שלו... הצבור והלאום עמדו לפניהם גופים חיים עם נשמה חיה, שכל הפוגע באיזה אבר מאבריהם, באיזו נימה שבנשמותיהם פרכוסי־חיים מתעוררים... ועל כן היתה גם עבודתם הצבורית והלאומית עבודה חיה וממשית...

ועוד בכלל גדול אחד נקטו עסקני העם העברי הקדמונים. כל דבר שדרשו מאת אחרים עשו בעצמם. התורה, הדעה שבאו להפיץ, לא היתה בעיניהם „כאדם שיש לו בת בוגרת והוא רוצה להשיאה לאחר". [ויק"ר כ"ה] אם הם לקחו „אמרים" להכריז עליהם בקהל, לעשותם לקנין העם, אז את המצוות היוצאות מתוך דרישה זו צפנו אתם וקיימו בעצמם. אי־אפשר בכלל להפריד בין היחיד והצבור, להטיל חובות רק על הצבור, בעת שהיחיד יפטור עצמו מהם, שאם אין „יחיד" „צבור" מנין? בפרט יחיד כזה שהוא המטיל את החובות האלה על הצבור... החנוך של העסקנות הלאומית כל תכליתו היא באמת להרגיל את היחיד שבעם להרגיש, כי עניני הלאום כולו הם עניניו הוא, וחובותיו של העם בכללו הן חובותיו הוא. תכלית כללית זו יש לכל תורתנו, שהיא באמת תורת החנוך של העם העברי, שעשתה מעם עבד, שקוע בתרבות זרה, לעם בן־חורין, המקים מקרבו נביאים, החולמים על שחרורו של כל העולם כולו. ובנין אב לחנוך זה בתורתנו היא פרשת השמיטה.

פרשת שמיטה בפרטיותה היתה צריכה להאמר באמת לא בהר סיני, בזמן שהעם יצא זה עתה ממצרים, ועוד ארבעים שנה תעבורנה עד שיגיע לארצו, ובמקום ציה ושממה אין חרישה וזריעה ואין קציר ובציר, אלא רק אחר כך בערבות מואב, בשעה ובמקום שהעם כבר רואה, לפחות מרחוק, את ארצו לפניו... אבל נאמרה פרשה זו דוקא בהר סיני, משום שיסודה ותכליתה של פרשה זו „בכללותיה ופרטיה" הם גם היסוד והתכלית של כל מצוות התורה. [עי' ת"כ ויקרא כ"ה] השמיטה בעצמה אינה אלא אמצעי ליובל. צריכים היו לספור בכל שנה ושנה בת כמה היא שנה זו לשמיטה וליובל. למשל: „השנה שנה הרביעית לשמיטה הרביעית שהיא שנת העשרים ושמונה ליובל", כמו שסופרים בין פסח לעצרת את הימים לשבועות ולעומר. וכמו ששם עיקר הזכירה הוא העומר, כן פה עיקר הזכירה הוא היובל, ואם בעומר, שהוא ענין דתי: להזכיר לכל אחד ואחד את האדון האמתי של אדמתו, מחויב כל יחיד ויחיד לספור את ספירת העומר, הנה ביובל, שהוא ענין חברתי־לאומי, מוטלת חובת הספירה על ראשי האומה, על „בית־הדין". [ת"כ שם.] אבל רעיון היובל, השויון והחופש, צריך היה להשתרש דוקא בלב כל אחד ואחד מישראל. „שופר" היובל, הקורא דרור בארץ לכל יושביה, „כל יחיד ויחיד חייב לתקוע", „איש וביתו", „איש בביתו". [ר"ה ל'.] לרעיון הדרור יש תקומה בארץ רק אם הוא נעשה חלקו של כל יחיד ויחיד, בית ובית, משפחה ומשפחה... והמושג „דרור" היה בהיר ופשוט בעיני העם העברי: „מהו דרור?

דמריר בי דיירא ומוביל סחורה בכל המדינה". [ש"ב ט'.] פשוט: חופש התנועה והעבודה, לדור בכל מקום שרוצים ולהתעסק בכל דבר שחפצים. „דרור" זה, שהיה משאת נפשו של העם העברי באלפים שנות גלותו, רק במאה האחרונה נשמע קול שופרו בארצות שונות. אבל שם רק ראשי האומות תקעו בשופר זה, ועל פי ספרי החוקים החדשים יש גם ליהודים יושבי הארץ חופש התנועה והעבודה, — חופש העבודה איננו שלם עוד — אולם ה„יחידים" וה„בתים" עוד לא תקעו בשופר הדרור הזה גם „בארצות החופש". פתחי לבבות רבים, פתחי בתים רבים, בחברה ובממלכה, עודם סגורים לפני בני ישראל בשבעה מסגרים... וארץ שאין בה דרור „לכל יושביה", והיהודים בכלל, אין בה דרור גם ל„כל אזרחיה", לכל „עיקריה"...

בודאי ובודאי, שצריכים לתקוע בשופר היובל בכל ארץ וארץ, עד שיקרא דרור לכל יושבי תבל, אולם העם העברי צריך לדעת, כי רק „בזמן שנוהג דרור בארץ נוהג הוא בחו"ל, ובזמן שאין דרור נוהג בארץ אינו נוהג בחו"ל". [שם.] כל זמן שהעם העברי איננו עם חפשי בארצו החפשית לא ינהגו בו מנהג דרור בחוץ לארץ, וגם הדרור הכללי, הוא „דרור לחרב ולרעב"... העבדות של העם העברי יוצרת בכלי־עבדות בעד כל החלשים והרפים... בודאי יש בתבל „משפחה" אנושית אחת גדולה, שצריכה להגן על כל אחד ואחד מבניה, להגן על משפטו וחרותו מכף הקמים עליו מבית ומחוץ, אבל בניה של „משפחה" אנושית זו, שהיא מגינה באמת עליהם באיזו מדה, הם לא אנשים יחידים, לא קבוצות קולטוריות ולא חברות דתיות, כי אם — עמים... והנה גם האיש הפרטי אינו נחשב בעיני בני משפחתו לאבר שוה אליהם כל זמן שהוא נע ונד בנכר ומשועבד לזרים. רק בעת שהוא יושב באחוזתו ועומד ברשות עצמו הוא נחשב לאחד מהם. והתורה, היודעת היטב את תכונת־נפשו של האדם, אומרת: „ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו"... וכן הוא בנוגע גם לעם כולו. רק העם היושב בארצו ועומד ברשות עצמו הוא נחשב לבן ה„משפחה" האנושית הגדולה. אולם העם הנודד בנכר ותלוי בדעת אחרים, הוא איננו נחשב ל„משפחה זו לבן, ומשפטיה, „משפטי העמים", אינם מגינים עליו...

רק כשישוב העם העברי לאחוזת אבותיו, רק אז אל „משפחתו" ישוב, אל משפחת העמים. ועל כן „שופר הדרור", שהעם העברי תוקע בכל ארצות מושבותיו לקרוא דרור לכל יושביהן, צריך להיות קודם כל שופרו של משיח, משיחו הוא; וגם את השופר הזה „כל יחיד ויחיד חיב לתקוע, איש וביתו, איש בביתו". השטן של העם העברי, כשהוא שומע את הקול הראשון של השופר, „שופר הדרור" הכללי, „הוא בהיל ולא בהיל", פחדו איננו גדול כל כך. השטן יודע, כי השופרהקורא דרור בארץ לכל יושביה, הוא יכול לקרא בבת אחת „דרור לחרב" ולפרעות בעד העם העברי... אבל כשהוא שומע את הקול השני הוא בעית, אמר האי ודאי שופרו של משיח. [ר"ה ט"ז: בת׳ספות שם.] ומשופרו של משיח, גאולת ישראל, מפחד השטן, שטן הדרור, מאד. גאולת ישראל — זוהי גאולת העולם מיד כל שרי חשך ומלאכי חבלה. חופש העם העברי — זהו חופשו של הרוח האנושי העולה למעלה.

מועדי ה׳ - מועדי ישראל.

מ ו ע ד י ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קודש אלה חם מ ו ע ד י.
אלה מ ו ע ד י ה׳ מקראי קודש... וידבר משה את מ ו ע ד י ה׳ אל
בני ישראל. [ויקרא כ״ג ב.—מ״ד].
אלה תעשו לה׳ ב מ ו ע ד י כ ם. [במדבר כ״ט, ל״ט].

השבת.

הדתיות והלאומיות של היהדות, התמזגותן הגמורה נראית ביותר במועדינו, הנקראים גם על שם ה׳ גם על שם האומה. הסימנים והמנהגים של המועדים הבאים בתורה שני יסודות להם: הדתי והלאומי, והם מקיפים לא רק את חיי העם העברי בעבר: בעת צאתו ממצרים ובעת לכתו במדבר, אלא גם את חייו בהוה...

בראש כל המועדים שלנו הולכת השבת. „אלה הם מועדי. ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קודש כל מלאכה לא תעשו, שבת היא לה׳ בכל מושבותיכם״. [ויקרא כ״ג, ג׳.] השבת היא באמת „בת זוגו של עם ישראל״, היא המניחה את החותם הלאומי העברי על הרחוב היהודי והמכנסת את הקדושה הדתית העברית אל הבית היהודי. לשבת היה תמיד לא רק ערך דתי, אלא גם ערך לאומי־מדיני, בקבעה את הצורה הלאומית החיצונית על שוק החיים של עמנו. בשמירת השבת, ורק בשמירת השבת, יש הבדל גדול בין „בפרהסיה״ ובין „בצנעה״, אשר החלול בפרהסיה כמעט שמוציא את המחלל מכלל ישראל, באשר מחלל כזה עושה את הצורה הלאומית שלנו סנדל. ואל הצד הזה של השבת העברית, מבלי לדבר על עוד צדדים רבים וחשובים, צריכים עתה לשים לב ביחוד.

הנה שואפים עתה בקרבנו, כי העמים האחרים יכירו את הלאומיות הישראלית, כלומר: יכירו, כי בני ישראל אינם רק בני דת אחת, אלא גם בני לאום אחד. בהכרה עיקרית זו תלויה אחרי כן ההכרה בזכות של קהלה עברית לאומית, של בית־ספר לאומי, שפה לאומית, מוסדות לאומיים, וכדומה. שאיפה זו ניכרת בימינו בכל חוגי היהודים, מלבד המתבוללים, ומובעת היא בכל תוקף בחוגים הלאומיים ובחוגים העממיים, החפשים בדת. החוגים האלה מרגישים מצד אחד בכל נימי נפשם את הקשר החזק שבינם ובין עמם, ומצד שני אין להם כל תבנית ממשית, חוקית, לקשר הזה... ולכן

הם שואפים בכל כחם אל התבנית האחת שיש לפניהם, היא התבנית הלאומית. גם בקרב החוגים הדתיים הולכת ומתגברת שאיפה זו של הכרת הלאומיות הישראלית, באשר כבר מרגישים הם, כי התבנית הדתית, שניתנה עד עתה לרגש הלאומי הקבוע עמוק בלבם, היתה הולמת רגש זה רק בעת שכל צרכי העם וזרמי רוחו היו כלולים בדתו. בשעה שהדת היתה מקפת את כל צדדי החיים של האומה, בתור אומה, בהוה ואת כל תקוותיה בעתיד, אז היו הדת והלאומיות רק דבר אחד: דתיות מחוץ ולאומיות בפנים, והתבנית החוקית הדתית היתה מספקת גם את שאיפות הרגש הלאומי. אבל עתה, שרבים הם צדדי החיים של האומה בהוה וצדדי תקוותיה לעתיד, שאינם יכולים להכנס בשום אופן במסגרת הדת; והצדדים הלאומיים האלה כבר תופסים מקום גדול בלבות הדתיים האלה, עתה החלו גם הם להרגיש בנחיצות הרחבת התבנית החוקית של יהדותם המלאה, ושואפים גם הם להכרת הלאומיות הישראלית מצד העמים הנאורים, שבתוכם אנו יושבים.

כזאת היא השאיפה החזקה, המפעמת עתה בלבות כל היהודים הנאמנים לעמם. אם נבוא לדון על עצם מהותה של הלאומיות הישראלית, אז נגדיר אותה בסכום של רגשות מסומנים: רגש של גזע אחד, רגש של דת אחת, רגש של היסטוריה אחת, רגש של ארץ אחת ורגש של שפה אחת. כל בני ישראל מרגישים בגזעם העברי, כי בנים הם לאב אחד, לאברהם העברי, וכולם מכניסים את בניהם ב„בריתו של אברהם אבינו"... הדת היהודית משותפת היא רק ללאום העברי. בכל אלפי שנות חיינו לא קם עוד „עם עברי בן דת אחרת", אם כי מיליוני יהודים המירו במשך העת את דתם בדתות אחרות, ולא נתקיים „עם אחר בן דת יהודית", אם כי היו עמים שקבלו עליהם את דתנו, כמו: האדייבנים בבבל, הכושים באביסיניה, הערביים בערב, הכוזרים באירופה, ועוד... כל בני ישראל באיזו ארץ שהיא הרגישו ומרגישים בכל הצרות והענויים שעברו ועוברים על אחיהם בארצות אחרות, כאילו גלגל היסטורי אחד חוזר על כולם... וכל ישראל מרגיש בלבו את הקשרים החיים, שיש בינו ובין ארץ ישראל והשפה העברית, כן! יש לנו כל הסימנים המובהקים, המסמנים אומה חיה, אבל כל אלה הם רק רגשות פנימיים, אמנם רגשות חזקים, רגשות יוצרים, המספיקים בעדנו, אולם אינם מספיקים לעמים אחרים, הרוצים למוד אותנו באמת המדה שלהם, אמת־מדה חיצונית. עפ"י אמת־מדה זו הם שואלים: איזו תבנית חיצונית קבועה ומסויימת יש ללאומיות ישראלית זו, שאתם רוצים שנכיר אותה? והתבנית החיצונית הזאת צריכה להקיף את כל היהודים בכל ארצות תבל, מבלי הבדל השפות אשר בפיהם; והתבנית הזאת צריכה להיות תבנית יהודית עתיקה, הידועה מכבר לכל העמים.

והתבנית הלאומית הזאת של העם העברי היא השבת. הכירו העמים, אפילו המחמדים, בקדושת יום הראשון לנוצרים; הכירו העמים, אפילו הנוצרים, בקדושת יום הששי למחמדים; יכירו עתה כולם בקדושת יום השבת ליהודים. אבל יכירו בזכותה של השבת בכל מקצועות החיים של היהודים: בבתי־הספר, בשוק המסחר, בבתי־המשפט, ועוד, ועוד. אמנם הכרה זו צריכה היתה לבוא מתוך הכרת הדת הישראלית, ואפשר שרבים יחשבו עתה את הכרת השבת, אם תוכר באמת אפילו בכל היקפה האמור, רק להכרה דתית. אבל אחרי שהכרת הדת שלנו לא הביאה עד עתה אפילו את העמים הנאורים ואפילו בארצות, שזכות דתנו לא נגרעה מזכות שאר הדתות, לידי הכרת השבת שלנו, תביא עתה הכרת השבת לידי הכרת הלאומיות הישראלית. ועל כן עלינו לשאוף עתה בכל כחותינו, שיכירו העמים בזכות הגמורה של השבת העברית, של מנוחתה השלמה; ועל ידה תוכר הלאומיות הישראלית, ותוכר בכל יפיה המוסרי, בכל זהרה הרוחני, ובכל ערכה הסוציאלי. על ידי השבת העברית תוכר הלאומיות הישראלית לא בבגדי הגלות שלה, כי אם בנשמתה היתרה של האומה ובבגדי מלכותה.

ואם את השאיפה הנעלה הזאת יעמידו עתה כל היהודים לפניהם, אזי הנה הדבר הראש והראשון שעליהם לעשות, הוא — לשמור בעצמם את קדושת השבת בעת שהם שואפים שאחרים יכירו בזכותה. ובנידן זה חלול השבת בפרהסיה מצד מוסדות לאומיים ועממיים הוא תעידת־עניות פומבית להכרת האחריות של מעשיהם... אלה הקונצרטים והשעשועים והבחירות, שעורכים המוסדות האלה בשבתות, עם אותן המודעות הגדולות בעתונים על דבר מכירת הכרטיסים וכו׳, כל חלול־השבת הצבורי הפומבי הזה הוא חתירה גמורה תחת היסוד של הכרת הלאומיות שלנו, ששואפים עתה אליה.

אם שאיפה זו להכרת הלאומיות הישראלית על ידי העמים הנאורים אינה בקרבנו שאיפה ריקה מן השפה ולחוץ, שבאה רק כדי לצלצל בפעמון לאומי, או להטביע שאיפות אחרות במבול של פראזות נפוחות, אלא היא קבועה בעמקי הלב ונובעת מצורך נפשי לאומי פנימי, אזי צריכים השואפים האלה להכיר בעצמם תחלה בזכות התבניות החיצוניות שלנו. ואחת המיוחדת שבין התבניות האלה היא הקדושה הפומבית של השבת. ומבלי לדבר על כל הצדדים המוסריים והרוחניים של פנימיות השבת, ומבלי הזכיר את השראת השכינה שלה בבתי ישראל, הנה המוסדות הלאומיים שלנו והאנשים הלאומיים שבקרבנו הלא צריכים לשים לב, לפחות, לערכה הלאומי־המדיני של שמירת־השבת החיצונית, היא התבנית הלאומית הכללית, שיש לאומה העברית בכל ארצות מושבותיה.

כמובן אי־אפשר לבסס את כל ענין השבת אצלנו רק על היסוד הלאומי לבד. שביתת השבת היא קודם כל מצוה דתית, „השקולה כנגד כל המצוות שבתורה", ובני ישראל נקראים „שובתי שבת", כמו שנקראו גם „עולי ירושלים", באשר הם מצווים ועושים. [נדרים ל"א.] אולם הצד הלאומי שבשבת הוא בולט כל כך עד שאין כל צורך להטעימו, או להגיע אליו דרך חקירות שונות. עצם העובדה הקיימת והידועה לכל אדם נאור, כי יום השביעי בשבוע קדוש הוא זה אלפי שנה אך ורק לבני ישראל, היא כבר עושה אותנו לחטיבה אחת בעולם; ו„חטיבה אחת", תהא סבתה ותכליתה מה שתהיה, זהו כבר דגל לאומי, דגל שעליו כתוב: „ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ושלשה מעידים זה על זה: „ישראל ושבת והקב"ה. ישראל והקב"ה מעידים על השבת שהוא יום מנוחה. ישראל ושבת מעידים על הקב"ה שהוא אחד. הקב"ה ושבת מעידים על ישראל שהם יחידים באומות". [חגיגה ג': ובתוספות ד"ה מי כעמך ישראל.] ועדות משולשת זו היא עדות דתית ולאומית כאחת. ואם ישראל יעיד על השבת שהוא יום מנוחה, כלומר: ישמור אותה, תעיד שוב השבת על ישראל, כי גוי אחד הוא בארץ, „יחיד באומות".

שבת הגדול.

השבת בכלל אין לו כל תואר, תוארו בקרבו: ש ב ת. אולם השבת, שבשבוע שאחריו חל חג ה ח ר ו ת הוא כבר נקרא „שבת ה ג ד ו ל". את התואר „גדול" נתנו לשבת זה, בארו הקדמונים, באשר בו נצטותה עדת ישראל במצרים לקחת „איש שה לבית אבות שה לבית". ובאמת גדול הוא השבת הזה, אם נשים לב כראוי אל פרשה זו של „בעשור לחודש הזה" ואל ההפטרה שאנו מפטירים בו...

„ויקחו להם איש שה לבית אבות, שה לבית". ומה יעשה העני שבישראל שאין לו שה לביתו? האם לכל אלה ששים רבוא עבדים, שעבדו בחומר ובלבנים, היו שיות?.. „ואם ימעט ה ב י ת מ ה י ו ת מ ש ה"... ואם ימעט ה ש ה מ ה י ו ת ל ב י ת מה דינו? מה יעשה העני שבני ביתו מרובים, והשה הכחוש והצנום שהשיג אינו מספיק לכל אוכליו? מדוע לא דאג המחוקק גם להם? אולם באמת פה יש הדאגה האמתית ל ע נ י י ם... כל בן ישראל היה מחויב לאכול את הפסח. אבל הרבה עניים היו, שידם לא השיגה לקחת להם שה משלהם, אז תחת שהעניים ילכו לבקש „בשר פסחא" מאת העשירים, כמו שנוהגים היום ב„קמחא דפסחא", סדר המחוקק ש ה ע ש י ר י ם ילכו לבקש את העניים לאכול עמהם... „ויקחו להם איש שה לבית אבות, שה לבית" — יצאה הפקודה. ומהרו העשירים לבחור להם ממכלאותיהם שה שמן וטוב. והנה באו פקודות אחרי פקודות: „אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש"... לא תעשו מבשר זה מטעמים שונים: מעט נא, מעט מבושל ומעט צלי ו„רוחא לבסומי שכיחא"... כי אם מאכל א ח ד יהיה: צלי אש, ומאכל אחד איננו נאכל כל כך הרבה... „ולא תותירו ממנו עד בוקר. והנותר ממנו עד בוקר באש תשרפו", וכבר צריכים לאכול את כל השה כולו בלילה אחד... ואלמלי עוד היתה האכילה ב מ ת י נ ו ת לאט לאט, בשבירת עצמות ובלקיקת מוחן הממחוי, בשתי ידים ובפתיחת החגורה, כי אז עוד אפשר היה

לאכול את כל השה גם „על כרעיו ועל קרבו”... אבל הנה „וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים... ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון”, „ועצם לא תשברו בו”... ואנה יכנס כל הבשר הרב והשמן הזה? ובפרט שהעשיר בני ביתו, על פי רוב, מועטים? והקדים המחוקק לצוות: „ואם ימעט הבית מהיות משה, ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו”, יחזור העשיר על השכן העני לבקשו להמנות אתו על פסחו, לבל יבוא לידי נותר... באופן בזה נעשה „פסח מצרים” באמת ע"י כל עדת ישראל, כל העדה החפשית, כי אז הכירו כולם, גם העניים גם העשירים, כי „יותר ממה שבעל הבית עושה את העני העני עושה עם בעל הבית”... ואותו היום, שבו נמנו העניים על הפסח של העשיר באופן שוה עם בני ביתו הוא, ב„מכסת נפשות”, אותו היום באמת „גדול” היה, וכמותו ירבו בישראל... זהו באמת מעין „היום הגדול” שלפני הגאולה העברית.

ואל גדלותו זו של שבת זה מתאימה גם ההפטרה, שבה אנו מפטירים בו.

שתי דעות חולקות בדבר: באיזו הפטרה צריכים להפטיר בשבת הגדול. דעה אחת אומרת, שאם שבת הגדול חל בערב הפסח, אזי מפטירים ו„ערבה”; ואם חל לא בערב פסח, אזי מפטירים הפטרת השבוע. ודעה אחרת סוברת להפך: אם שבת הגדול חל בערב הפסח קוראים בהפטרת השבוע; ואם חל לא בערב הפסח, אזי קוראים וערבה. ובקהלות רבות נהגו לקרוא תמיד וערבה. אפשר שלדעות אלה ישנם גם טעמים מעשיים. יש החושבים שהפטרת וערבה בשבת הגדול באה להזכיר להעשירים והאמידים שבקרבנו את חובתם לאחיהם העניים לפני חג החרות, שצרכיו מרובים מאד, ואשר גם המדוכא בישראל צריך להרגיש עצמו בן חורין. החושבים ככה מטעימים בהפטרה זו הכתובים האלה: „שובו אלי ואשובה אליכם... ואמרתם: במה נשוב? היקבע אדם אלהים, כי אתם קובעים אותי ואמרתם: במה קבענוך? המעשר והתרומה”! ומה שהיה אז המעשר והתרומה הוא עתה הצדקה לעניים והעזרה לתלמידי־חכמים... שובו אל ה'! קורא הנביא, וקודם כל: חדלו לגזול אותו, לגזול את ענייו, שחלקם בידכם, והמציאו להם את צרכיהם בכבוד. אבל הנה כבר נתתם „מעות חטים”, והנכם אומרים כי כבר יצאתם ידי חובתכם לשמים ולבריות. ואם מעט נתתם, מעט מאד, הנכם מתנצלים לאמר: העת רעה, הפרנסה לקייה, וכדומה. אך הוי! קורא הנביא, „במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים”, כלומר: את „הגוי כולו” אתם קובעים! במה שנוגע לכם, לביתכם, אין אתם שמים לב ל„מארה”, אותו הלוקסוס הרגיל ואותן ההוצאות היתרות, ורק בנוגע אל צרכי ה„גוי כולו”, צרכי העם והצבור, משפעת כבר ה„מארה” השפעה נוראה כזו, והנכם מעכבים את „המעשר והתרומה”, חלקם של העניים והנצרכים, תחת ידכם! ולא עוד,

אלא שאפילו אלה, שפתחתי להם ארובות השמים והריקותי להם ברכה עד בלי די, ובמשך שנים לא רבות גדלו והצליחו ועשו עושר רב, גם הם אינם נותנים כפי הצורך וכפי יכלתם. אני הרימותי את האביונים האלה מאשפות להושיב אותם עם נדיבים, ולא עם נדיבים סתם, נדיבים זרים, כי אם עם נדיבי עמי — עמם, שידאגו לצרכי העם ומחסוריו, וביד נדיבה ישמחו אֵם על בנים ויתנו יד לעקרת הבית של אחיהם הדלים לערוך את החג כבני חורין, אבל הם נשארו בדלותם הרוחנית, ו„הפרוטה" עוד נחשבת בעיניהם כבימים הקדמונים, בהיותם אביונים, ופוטרים את עצמם במתנה מועטת, שחרפתה מרובה... במנהגם זה הם כמו אומרים: „ועתה אנחנו מאשרים זדים, גם נבנו עושי רשעה"... וקורא הנביא בהתמרמרות: „כי היום בא... והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא"...

ואחרי שהפטרה זו באה ביחוד להזכיר לעשירינו ואמידינו את חובתם לעניים, אז יש לקרוא אותה דוקא בשבת הגדול, שאינו חל בערב הפסח, אלא יש עוד ימות־חול שמפסיקים ביניהם, ויש עוד זמן ויכולת לעשירינו להוסיף על מתנתם. אבל בשבה"ג שחל בערב פסח, מה יועילו כבר דברי המוסר אחר זמנם?

אולם יש חושבים, ששבת הגדול משמש כעין פרוזדור לחג החרות, ובאה הפטרת וערבה להזכיר לנו את הפרוזדור לגאולתנו הבאה. החושבים האלה מטעימים בהפטרה זו את הכתובים: „כי הנה היום בא בוער כתנור"... „הנה אנכי שולה לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"; ועל כן הם קוראים אותה דוקא בשבת הגדול שחל בערב הפסח, בערב הגאולה.

אבל רוב הקהלות בישראל מצרפות את שתי הכוונות האלה יחד: גם הזכרת הגאולה העתידה גם ההזכרה לעשירים את חובתם בהוה, ועל כן הן קוראות בכל שבת הגדול „וערבה". בזמן שהוא חל בערב פסח מכוונים בה להזכרת הגאולה, ובזמן שהוא הל לא בערב פסח מכוונים בה להזכרת ההוה.

ובאמת שתי הזכרות האלה יסוד אחד להן: השגחת ה' על עמו, הוא מקור הברכה האקונומית, והוא מקור הגאולה הלאומית. ואם יחזקו עליו דבריכם „ואמרתם: שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו, וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות", אז תמצאו התשובה מוכנה לפניכם, והיא תשובה נצחת: „ואתם בני יעקב לא כליתם"! בלי עבודת אלהיכם ובלי שמירת משמרתו כבר כליתם גם אתם, כאשר כלו כל העמים הגדולים והעצומים מכם... ואם הולכים אתם באמת קדורנית, אין זה „מפני ה' צבאות", מפני שאתם עובדים עבודתו ושומרים משמרתו, אלא דוקא מפני שסרתם מחוקיו

ולא שמרתם משמרתו „למימי אבותיכם" עד עתה... ואם קודר תלך בלחץ אויב וברצח בעצמותיך חרפוך צורריך, באמרם אליך כל היום: איה אלהיך? הוא באשר אין אלהיך בקרבך... „שובו אלי ואשובה אליכם" אמר ה' צבאות, „שובו אלי": דאגו לצרכי „הגוי כולו", לכל צרכיו החמריים והרוחניים, ראו כי לאומה וקדשיה לא יחסר דבר, שיהיה די כסף באוצרה ודי מחיה לבניה, „הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי", אז „אשובה אליכם": „ואשרו אתכם כל הגוים, כי תהיו אתם ארץ חפץ"... רק „זכרו תורת משה" וזכרו יום הגאולה, ושני אלה ישיבו לב אבותיכם על בניכם ולב בניכם על אבותיכם, והגאולה תמהר לבוא.

ואמנם השבת לב האבות על הבנים קודמת להשבת לב הבנים על האבות. לב הבנים כבר ישוב על נקלה אל האבות, אם רק לב האבות ישוב אל הבנים... קרבן חג החרות מוטל על האבות להקריב ולמנות את בניהם עליו, „את בנו ובתו הקטנים בין מדעתם ובין שלא מדעתם", ו„את בנו ובתו הגדולים מדעתם"... [ע' פסחים פ"ח.]

את זה מזכיר לנו השבת הגדול, זה הפרוזדור לטרקלין הגאולה.

חג הפסח.

להג זה יש שני שמות: בתורה ובנביאים הוא נקרא, עפ"י רוב, בשם „חג המצות", והתלמוד החל לקרוא אותו בשם „חג הפסח". טעמים שונים כבר נאמרו על שנוי השמות האלה. ידוע הוא טעמו של רבי לוי יצחק מברדיטשוב, כי הקב"ה, כביכול, מאמיר לבני ישראל וקורא את חג הגאולה על שמם: „חג המצות", על שם שלא הספיק בצקם להחמיץ והם מהרו לצאת לחופש... ובני ישראל מאמירים להקב"ה וקוראים את החג על שמו: „חג הפסח", על שם שפסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים... אחרים מבארים, כי מתחלה לא התמידו לעשות את קרבן הפסח בכל שנה, אבל מצות אכלו תמיד בחג זה; לכן נקרא החג על שמן. ורק בזמן בית שני החלו לתת ערך רב לקרבן הפסח ותכונה רבה ערכו לשחיטתו, [פסחים ס"ד.] ואז גם החלו לקרוא את כל החג על שם הפסח, וכה נשאר שמו בפינו עד היום הזה: פסח. לפי דעתי סובבים השמות האלה על צירי העבר וההוה שבמועדי ישראל.

בשבת ישראל בטח ושאנן בארצו היה עיקר הזכרון שבחג זה—המצות שלו, „לחם העוני" שאכלו אבותיו במצרים. „הפסח" היה רק קרבן, ואותו עשו. אבל את הזכרונות של „יציאת מצרים" עוררו המצות. וכה נאמר במשנה תורה: „וזבחת פסח לה' אלהיך... שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, כי בחפזון יצאת ממצרים למען תזכור את יום צאתך ממצרים כל ימי חייך". [דברים ט"ז.] ולכן נקרא החג בשם „חג המצות", וכן הוא נקרא בימי חזקיהו ובימי יאשיהו. [דברי הימים ב'. ל'. י"ג, כ"א; ל"ה. י"ז.] אולם בצאת ישראל בגולה, — ואולי עוד בגלות בבל, — כבר היה להם „לחם העוני" לא זכרון העבר, אלא חיי המציאות של ההוה, ועיקר הזכרון עבר אל הפסח, שהזכיר לבני ישראל את העבר, שבו פסח ה' על בתיהם ולא נתן למשחית לנגוף בהם... וקראו מני אז את החג על שמו, לשאוב ממקור הזכרון

הזה בטחון ואמונה באלהי ישראל, שלא יתן גם בגולה זו למשחית להשחית את בתיהם...

והנה שלשה דברים יש לנו בחג זה: פסח מצה ומרור, אשר כל מי שלא אמר אותם לא יצא ידי חובתו. את הפסח אכלו אבותינו, ואנחנו אין לנו ממנו אלא זכרון דברים, זכרון של עבר רחוק, רחוק מאד. בהוה — המצב ממש להפך: כל מגפה שפורצת במצרים — המשחית נוגף בבתינו... נהרג או אבד במצרים איזה בכור השפחה, — דמו בראש היהודים. מחלה מתדבקת מתפשטת במצרים, דבר כי פרץ באדם ובבהמה, מגפת־הכפירה עושה שפטים באלהי מצרים, — בכל אשמים היהודים, ודם ואש ותמרות עשן באהלי יעקב, ומאתים וחמשים מכות, כפשוטן, במשכנות ישראל... „חרון אף, עברה וזעם וצרה ומשלחת מלאכים רעים", — אלה הם עתה מנת חלקנו אנו... ומן „הפסח", מן המאורע „שפסח הקב"ה על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים", יש לנו רק זכרון דברים. אולם את המצה ואת המרור אנחנו אוכלים, הוי! אוכלים, כל ימות השנה. המצה — זהו ה„לחם עוני" שלנו, זהו העוני היהודי ההולך ומתגבר ומתפשט, לרגלי סתימתם של מקורות הפרנסה, אותם המקורות המועטים, הדלולים והחרבים, שהגלות השאירה בעד בני אברהם יצחק ויעקב... והמרור — זוהי הנטיה שבלב העמים שונאינו למרר את חיינו בלי כל תועלת להם לעצמם, אך ורק כדי להבזות עלינו את החיים. בענין זה הולכים המצרים בזמננו בדרך, שהלכו בה אבותיהם הקדמונים לפני אלפי שנים. המצרים הקדמונים מררו את חיינו בעבודה קשה. המרירות לא היתה בזה שהטילו עלינו עבודה קשה, כמו: בנין פיתום ורעמסס, וכדומה, אלא בזה „שהיו מחליפים מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים". [סוטה י"א:] להצלחת המלאכה בעצמה הלא הביאה „שיטה" זו נזק רב. האנשים לא יכלו לבשל כהוגן את דוד־הבשר המצרי, והנשים לא יכלו לבנות את פיתום ורעמסס, — ואפשר שמטעם זה גם „ראשון ראשון פי תהום בולעו, וראשון ראשון מתרוסס"... — וכל העבודה, גם הבשול גם הבנין, יצאה גרועה ופחותה... אבל העיקר היתה ל„חכמי פרעה" לא התועלת, שהיהודים יביאו בעבודתם, כי אם למרר את חייהם. אדרבה: יעבדו היהודים דוקא עבודה שהם אינם מוכשרים לה, יראו בעצמם, כי אין כל תועלת בעבודתם הקשה, ויראו גם אחרים עד כמה אין „העם הרב והעצום" הזה מוכשר לכל עבודה פוריה... ואז רעים ומרים יהיו חייהם.

כה עשו אז המצרים הקדמונים, וחפצם באמת עלה בידם. העם העברי זכר היטב את מרירות מצרים, עד שהמשורר, ששר: „הסירותי מסבל שכמו", הזכיר תיכף: „כפיו מדוד תעבורנה", [תהלים פ"א] הדוד, שהיה על האנשים לבשל בכפיהם, העיק עליהם יותר מהסבל על שכמם... וכה עושים גם המצרים

בזמננו. משתדלים הם בכל כחם למרר את חיי היהודים שנואי־נפשם על ידי הכפיה, שהם כופים עליהם לעבוד בכל ימות חייהם עבודה הזרה לרוחם, זרה לכשרונותיהם ולכל הלך נפשם. אנשים המוכשרים והשואפים להיות פרופיסורים בבתי־מדרש גבוהים, אנוסים הם, על פי חוקי הארץ, או עפ״י נמוסי החברה העליונה, לעבוד בבנקים; עורכי־דין נעשים לפנקסנים, או למורים, ואומנים נעשים למלמדים וחנונים נעשים לרבנים... וצבת בצבת עשויה, אין מקום לפתוח הכשרונות, כל אחד עיסק במקצוע שאינו שלו, ומרים החיים וקשים. והמצרים עוד באים וממררים את החיים האלה בעלילות שונות, בדקירות־מחטים, יום ויום, יום ויום... הם אינם חושבים כלל על התועלת, שיש בכח כשרונותיהם של היהודים להביא להם, לארצם; כל כונתם רק להכעים, רק למרר, להטעים ולהבליט, כי עומדים אנו מחוץ לחוק, מחוץ לחסד, מחוץ לחנינה ומחוץ־לחיים. וכה הננו שבעים ממרורים, הננו רוים לענה...

ואם ה„לחם עוני״ שלנו אין צורך להטעים, העניות כה גדולה וכה בולטת לעיני כל עד שהיא נמששת ממש ביד ומתלבטת בין רגלי העוברים בחוץ, ועל כן „בלע מצה יצא״, הנה את המרור הזה צריכים להטעים ולהטעים, כי לא רבים טועמים את כל מרירותו החריפה, ולא רבים עומדים על כל צדדיו של המצב המר הזה ועל כל תוצאותיו המרות לכל התפתחותנו הטבעית... „בלע מרור, בלי הרגשת המרירות, לא יצא״. [פסחים קט״ו:] צריכים להרגיש בכל מרירות זו שבשיטתם, בין כשהיא באה בפני עצמה, בצורה פשוטה וגלויה, שאין לה אלא המרור.. ובין כשהיא באה כרוכה בלחם עוני... את טעם המרירות צריכים להרגיש בכל חריפותו, גם אם יש איזו פרנסה בכנפיה... העבודה האנוסה, שאינה לפי הכשרונות והנטיות הטבעיים, ממיתה את הנפש, מכלה את הרוח, משביתה שמחת החיים ומטילה הרבה טפות מרות בכל כוס ששון... צריכים לעמוד על כל חריפותו של מרור זה, על כל הקלקול האיום, שהוא מביא להתפתחות עמנו. ועל כל טמטום הכשרונות הכרוך בעקבותיו, ואז גם יעמדו על כל ערכה של הגלות, של החיים ברשות אחרים... ובעמדם על כל אלה, אולי יתעורר בקרבם החפץ העז לחיות ברשות עצמם, במקום שכל אחד יסלול לו מסלת־חיין לפי נטיתו הטבעית וכשרונות רוחו, ואז יתפתחו כל כחות נפשם בלי כל מעצור ומפריע. העבודה תהא פוריה ושמחת־החיים תהא שלמה...

אולם די חריף הוא גם המרור בארצות „אוהבים״, במקום שכבר משתמשים הם בכשרונותינו, — לטובתם... חכמינו ז״ל הכניסו במרור זה שאנו אוכלים בליל חרותנו, גם זכר לחרבן בית־המקדש: „השביעני במרורים בלילי פסח הרוני לענה בתשעה באב״ — באותו יום שחל פסח חל ת״ב. [פתיחתא איכה רבתי י״ח] כי באמת מרור זה החל עם חרבן בית־מקדשנו, עם הגלות. מחריבינו

דרשו מאתנו לכוף את ראשנו לפני תרבותם ולהקדיש את כשרון רוחנו להם, להנאתם ותענוגיהם. האגדה מתארת דרישה זו של מחריבינו, ובצורה פיוטית נעלה היא מתארת לנו גם גבורת רוחם של אבותינו להתקומם נגד דרישה זו. וכה דבריה: „היה נבוכדנצר יושב בספינה הוא וכל גדוליו ושריו ועמהם כל מיני זמר. וכל חורי יהודה מוטלים בשלשלאות של ברזל והולכים ערומים על שפת הנהר. נשא נבוכדנצר הרשע עיניו וראה אותם. אמר לעבדיו: מפני מה הללו הולכים בקומה זקופה, אין לכם משא שתתנו על צוארם? באותה שעה הביאו ספרים ועשו אותם כחמת ומלאו אותם חול והניחו על כתפם עד שנכפפה קומתם". כן! „שלשלאות של ברזל", גם שקים גדולים מלאים חול לא יכפפו את קומתם של „חורי יהודה"... ערומים ילכו, אם יפשיטו האויבים את בגדיהם מעליהם, אבל את ראשם ירימו בגאון בני הורין אלה! אבל אם חול הניתן בספרים: אם ספרי־חול, תרבות זרה, תתנו על כתפם, — תכפפו את קומתם הרוחנית הזקופה... אולם אז גם הספרים הכשדים לא הספיקו עוד לכפוף את קומתם זו, הקומה הרוחנית של אבותינו, שיצאו זה עתה מארצם... וכאשר אמר להם נבוכדנצר: „הכינו עצמכם, עד שאנו אוכלים ושותים תעמדו ותקישו לפני ולפני עבודת אלילים שלי בבנורות שלכם, התחילו מסתכלים אלו באלו: לא דיינו שהחרבנו את ביהמ"ק, אלא עכשו אנו עומדים להקיש לפני הננס הזה. נתנו אליוני ידיהם לתוך פיהם וקוצצים אותם — איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר? מראים את אצבעותיהם ואומרים: היינו כפותים ונתקטעו אצבעותינו. ביון שידע כן נבוכדנצר עמד והשליך מישראל תלי תלים של הרוגים, ואעפי"כ היתה להם שמחה, שלא אמרו שירה לפני עבודה זרה"...

[ילקוט תהלים קל"ז]

זו היתה גבורת רוחם של הגולים הראשונים, ואין פלא אם גולים אלה זכו להיות גם גאולים... הם הרגישו בקינה שיש בשיר ה' על אדמת נכר, ועל כן זכו לשיר אותו על אדמת אבות...

חג השבועות.

אנו היהודים אין בידינו קנה־מדה למוד בו את מצוות תורתנו, ולדון על פיו על ערכה וחשיבותה של כל אחת ואחת מהן. קנה־המדה היותר פשוט והיותר מובן להמוני העם היה יכול להיות „מתן שכרן" של המצוות האלה. ואלמלי ידענו את השכר הקבוע מראש בעד כל מצוה ומצוה, כי אז היינו יכולים לדון מתוך השכר של כל אחת בעולם הבא על ערכה וחשיבותה בעולם הזה... אולם אחרי „שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות", על כן „הוה זהיר במצוה קלה כבחמורה", ב„למידת לשון קודש" ו„שמחת הרגל", כמו ב„מילה ושחיטת הפסח". [אבות פ"ב וברמב"ם שם.] ובאמת הלא אינך יודע כלל מהי מצוה קלה ומהי מצוה חמורה... וכה היה הדבר נהוג בקרבנו תמיד, כשהשנים כתקונן, בשעת שלום: או שהיו בני ישראל זהירים במצוה קלה כבחמורה, או שלא היו זהירים במצוה חמורה כבקלה. אבל אחרת ראינו כאשר באה לעמנו שעת סכנה, כאשר איזו „מלכות הרשעה" החלה לגזור את גזירות ה„שמד" שלה על תורתנו ושמירת מצוותיה. אז כמו רוח־הבחנה מיוחדת הוערה ממרום על העם העברי, והוא החל למוד את כל המצוות הנרדפות לא במדה אחת. היו מצוות, שהעם מסר עצמו עליהן למיתה, העמיד את חייו בסכנה וחפש תחבולות שונות כדי שיוכל לקיימן, והמצוות האלה נשארו „מוחזקות בידם"; והיו מצוות, שהעם לא מסר נפשו עליהן, והן נשארו „מרופות בידם". [ע' שבת ק"ל.] אם היה אז ביד עמנו איזה קנה־מדה הגיוני להבחנה זו, או איזה חוש טבעי היה מורה לו את דרכו — קשה עתה לברר אל נכון, אם כי דעת הבחנה הגיוניות או טבעית זו חשובה לנו מאד מאד. אבל חשובה לנו גם כן דעת הבחנת דורדפינו, בגזרם את גזירותיהם. חשוב לנו לדעת איזה קנה־מדה היה בידם למוד בו את מצוות תורתנו, אשר על פיו גזרו את גזירות־השמד שלהם דוקא על מצוות אלה ואלה ולא על אחרות. ואפשר שעל דעת הבחנה זו יש לקרוא את הכתוב: „מאויבי תחכמני מצותיך", כי על

ידם נחכם לעמוד במקצת גם על דעת ההבחנה של אבותינו, וגם על ערכו של מצוות אחדות בימינו, שבעיני רבים הן נחשבות לקלות שבקלות, ובאמת הן צריכות להיות לנו מן החמורות שבחמורות...

אין כל ספק בדבר, כי רודפינו שאפו תמיד ב„גזירות השמד" שלהם להכחיד את ישראל מהיות גוי בארץ; והשאיפה הזאת היא היא קנה־המדה שבידם לדון בו על מצוות תורתנו בכל התקופות ובכל המקומות. כל מצוה שיש בכחה לחזק את כחות העם העברי במלחמת־קיומו הלאומי נגד שאיפת ההכחדה של שונאיו ולוחציו, עליה שופכים רודפינו ומכחידינו את כל חמתם, ועליה הם גוזרים את „גזירות־השמד" שלהם. אולם נגד זה מכירים גם בני עמנו בכל ערכן של המצוות האלה לקיומם הלאומי, והם מוסרים עצמם למיתה עליהן, עד שהמצוות נשארות „מוחזקות בידם", והם נשארים על ידי המצוות האלה מוחזקים וחזקים בתבל.

ואם שאיפת רודפינו היא תמיד אחת: להכחידנו מגוי, הנה בין המצוות, המחזקות את כחות עמנו במלחמת קיומו הלאומי, באים לפרקים שנויים שונים, לפי תקופות הזמנים ולפי הארצות, שבהן אנו חיים ובהן מתפרצות „שעות הסכנה". רודפינו מכירים על פי רוב בשנויים אלה, ועל כן הם גוזרים בשעה זו ובמקום זה גזירת השמד על מצוה אחת, ובשעה אחרת ובמקום אחר הם גוזרים שמד על מצוה אחרת. ובני עמנו, המכירים גם כן על פי רוב בשנויים אלה, מוסרים פעם את נפשם על מצוה זו ופעם על מצוה אחרת. אבל יש ששונאינו טועים באיזה שנוי שנתהוה, והם גוזרים את גזירת־השמד על איזו מצוה, שערכה בתור תרים לאומי איננו גדול כל כך בשעה זו; והעם העברי, המכיר יותר את מצב הדברים, איננו מוסר את נפשו הפעם על מצוה נרדפת זו, והוא מקדיש את כחותיו לדברים שחייו באמת תלויים בהם בשעה זו... מ„טעות־רודפים" זו, אם כי היא עושה את המצוה הנרדפת ל„מרופה" ביד ישראל לאיזו תקופה, אין עוד סכנה לקיום עמנו; תקופה חדשה תבוא וגם „מצוה מרופה" זו תשוב להיות „מוחזקת בידם". אולם אוי ואבוי לעם העברי, אם הוא יטעה טעות כזאת בשנויים המתהוים בתנאי חייו, ולא יעמוד „בשעת הסכנה" על טיבן של המצוות, המחזקות בשעה זו ובמקום זה את כחותיו במלחמת קיומו הלאומי, אשר רודפיו, השואפים להכחידו מגוי, גוזרים עליהן „גזירת שמד", והוא לא ימסור נפשו עליהן, בחשבו אותן לקלות והן תשארנה „מרופות" בידו, או תבטלנה, חלילה, לגמרי. טעות פנימית זו יכולה להחליש את כחות עמנו במלחמת־קיומו הקשה דוקא בשעת־סכנה היותר גדולה... לאשרנו מחונן עמנו העברי בחוש לאומי חזק והוא שמר אותו עד כה מטעות כזו. חושו הלאומי הטבעי הראה לו תמיד „בשעת הסכנה" על

המצוות, שקיומו הלאומי תלוי בהן, והוא שם נפשו בכפו כדי לקיים אותן ולהתקיים על ידן.

אחת מן המצוות, ש„מלכות הרשעה" גזרה עליה גזירת השמד, היתה גם הבאת הבכורים בחג השבועות. הבאת־הבכורים נערכה בצורה של דימונוסטרציה לאומית־דתית נהדרה. הבאת־הבכורים לא היתה כעין מצות יחידים, שכל אחד עושה אותה בפני עצמו, כמו הבאת מעשר שני לירושלים; היא לא היתה גם כן כעין מצות העם בכללו, המוטלת על בית־דין, כמו הבאת העומר. הבאת הבכורים היתה מצות יחידים, שנהפכה לדימונוסטרציה עממית אמתית, שבה השתתפו מכל פנות העם בכל רחבי ארצו, מדן עד באר שבע, עם כל סימניו וסמליו הלאומיים, כפי שמתארת אותה המשנה: „כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובות של עיר. ולמשכים היה הממונה אומר: קומו ונעלה ציון אל בית אלקינו. והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו, החליל מכה לפניהם". תהלוכות כאלה נמשכו לכל אורך הארץ ולרחבה ופני כולן מועדות אל מקום אחד — ירושלימה. „הגיעו קרוב לירושלים, — הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם, וכל בעלי האומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלים בשלומם; החליל מכה לפניהם ודברו הלויים בשיר". [בכורים פ"ג] הנה פירות הארץ, עבודת־המקדש, צלצול השפה העברית, — „מקרא בכורים דוקא בלשון הקודש נאמר, [סוטה ל"ב.] — וקריאת פרשה היסטורית בתורה. כל הסימנים והסמלים הלאומיים האלה התאחדו פה יחד, ואחדו מסביבם את כל בני העם העברי, כעשיריו בקלתות זהבם כעניו בסלי־נצריהם, כפחות וסגניו כבעלי אומניותיו, באחדות עממית אמתית. ואין כל פלא בדבר אם דימונוסטרציה לאומית זו משכה אליה את עיני שונאי ישראל, ו„מלכות הרשעה גזרה גזירה על ישראל שלא יביאו בכורים לירושלים והושיבו פרוזדאות על הדרכים". [תענית כ"ח.] אבל גם בני ישראל ידעו להוקיר את ערך הבכורים, וחפשו להם תחבולות שונות להוליך שולל את שומרי הדרכים ולקיים את המצוה הזאת בכל אופן שהוא, עד ששבה להם האפשרות הראשונה לחדש את התהלוכה הנהדרה הזאת כבימים הראשונים.*)

עם חרבן ארצנו פסקה בקרבנו הדימונוסטרציה הדתית־הלאומית הנהדרה

---

*) בעתון יהודי־אשכנזי אחד היוצא בשווייץ קראתי השערה חריפה, כי פקודת היונים לישראל: „כתבו על קרן השור אין לכם חלק באלהי ישראל", הכוונה על קרן השור של הבאת בכורים, באשר היהודים טענו בודאי, בשעת „גזירת השמד", כי חג הבכורים איננו לא חג דתי ולא חג לאומי, אלא חג הטבע, כחגים שחגו גם היונים, ואז אמרו היונים: אם כן הדבר, שכל החג הזה איננו אלא חג הטבע, כתבו על הקרנים המצופות זהב של השור ההולך לפני התהלוכה: „אין לכם חלק באלהי ישראל"...

של „חג הבכורים״; הגאון החיצוני נשבר תחת עול זרים, עול קשה, עול ברזל. אבל הסימנים והסמלים הלאומיים של „חג הבכורים״ לא בטלו מתוכנו. הם נשארו אצורים שמורים בתורתנו, זו תורת היחידים ותורת העם כאחת, בה גניזה שפתנו הלאומית, העברית, בה כמוסים זכרונותינו ההיסטוריים ובה חתום מעין געגועינו על ארץ אבות ומקור תקותנו לימים יבואו. המעין הלאומי החי לא חדל לפכות בעמקי נשמתו של העם את מימיו הזכים והצלולים, ודרך צנורות תורתנו הרוו את צמאי גאולתנו; והאורות הדתיים־הלאומיים הצנועים, הממלאים את כל פנות תורתנו, שפעו מתוכם אור וחום עברי, והם נשתפכו אל תוך כל לבות העם העברי לחזקם במלחמת קיומם הלאומי ולנחמם בענים ויגונם העממי. וחגג העם בביתו ומקדשו בארצות הגולה את חג „מתן תורתנו״ באותו הגאון הפנימי, שבו חגג ברחובותיו ובעריו בארץ אבותיו את „חג הבכורים״ שלו...

וכה היה הדבר נהוג עד התקופה האחרונה.

אולם בתקופה האחרונה הוקם קיר ההתבוללות בין מעין האור והחום של תורתנו ובין בני ישראל, ו„שעת סכנה״ חדשה באה לעם ישראל, סכנה נוראה שלא היתה כמוה מיום שחדרו נביאי־הבעל בישראל. יחד עם „גזירת השמד״ המודרנית מבחוץ על כל הקנינים הלאומיים של אומתנו העברית, החלה גם „גזירת שמד״ בלתי מודרנית כלל וכלל מבפנים על עצם הרעיון של מציאת אומה עברית חיה בהוה עלי אדמות... גדולה ועצומה היתה הסכנה הצפויה לישראל, כי בעזרת מהרסים ומחריבים, שממנו יצאו, יעלה ביד שונאינו ורודפינו החיצוניים לגשם עתה את שאיפתם העתיקה: להכחיד את ישראל מגוי, ולא יזכר עוד בין העמים החיים על פני האדמה שם העם העברי...

אבל לא ינום ולא יישן שומר ישראל. גם „בשעת סכנה״ זו התעורר העם העברי בחושו הלאומי הטבעי והכיר את טבען של המצוות המחזקות את כחותיו במלחמת קיומו הלאומי בשעה זו בכל ארצות מושבותיו, והן נרדפות הפעם מבפנים עוד יותר מבחוץ; והוא מקדיש עתה את מבחר כשרונותיו ואת מיטב כחותיו לקיים את המצוות האלה בכל תוקף, והוא גם מרימן על נגד כל באי עולם. המצוה האחת היא ה„מצוה הקלה״ של „למידת לשון הקודש״, והמצוה השניה היא המצוה החמורה של „ישוב ארץ ישראל״, ש„שקולה היא כנגד כל מצוות שבתורה״... ויחד עם חג „מתן תורתנו״ זכר העם העברי בשנים האחרונות גם את „חג הבכורים״ שלו, וסימניו וסמליו הלאומיים, הארץ העברית והשפה העברית, הבהיקו מחדש בכל זיום וזהרם הגדול.

והאגדה העממית הוסיפה עוד פרח משלה על עטרת הזיו של חג הבכורים, בקשרה אליו את זכרון גבורה הגדול, גבור תקותה וגעגועיה הנפלאים, את

זכרון דוד המלך, וקבעה בחג זה את יום מותו, יום מותו של מלך ישראל ה„חי וקיים"... ואנו קוראים ביום חגנו זה את „מגלת רות" — מקור מחצבתו של הגבור הזה, נושא עתידות עמנו.

„רות" ו„דוד" — קשורים הם השמות האלה זה לזה, והרבה הם מלמדים אותנו.

אברהם אבינו היה טפוס שלם. הכיר באל אחד והתמכר אליו בכל נפשו. נחור אחיו היה גם כן טפוס שלם. האמין באליליו ולא רצה לעזבם. אולם האח השלישי, הרן, היה בן דו־תכונות, היו בו מקצת מאברהם ומקצת מנחור, ושתיהן נתפתחו אחר כך בלוט ובניו: העמונים והמואבים, עד שסוף סוף החלו ניצוצותיהן של כל תכונה ותכונה להתלכד אחד אל אחד בפני עצמם, ולבסוף נפרדו ניצוצות תכונתו של אברהם מעל ניצוצות תכונתו של נחור. תכונתו של אברהם התרכזה ברות והתיחדה בדוד, ותכונתו של נחור התרכזה באחותה, בערפה והתיחדה בגליות... [ע' סוטה מ"ב:] עזבה רות את אלהיה ואת תענוגיה, את „בתי תיאטראותיה ואת בתי קרקסיאותיה", את חברותיה ואת מכיריה, ודבקה בעם ישראל ובאלהיו. קבלה עליה את „תחום שַבָּתו" ואת תחום שִבתו, „ענשו ואזהרותיו", והיתה לבת גמורה לאברהם אבינו, לגיורית האמתית והיחידה, שהיתה לה גם מן התכונה הנפשית, תכונת הדם, של אברהם. [ע' יבמות מ"ז ומד"ר רות.]. ורות זו היתה לא רק אֵם זקנה טבעית לדוד, אלא גם אומנתו, על ברכיה השתעשע הילד יפה־העינים ומפיה שמע את הספורים היפים על דורות שעברו, ובחיקה התפתחה בת שירתו. — „מאי רות — שזכתה ויצא ממנו דוד, שריוהו להקב"ה בשירים ותשבחות". [ברכות ז':]. — ועוד שלמה בנו שם כסא לזקנה זו, ל„אמא של מלכות". [ב"ב צ"א:]

וקוראים אנו מגלת רות בזמן מתן תורתנו ובחג בכורי ארצנו להזכיר לנו, שאם „עתיד הקב"ה להעמיד לנו דוד אחר", [סנהדרין צ"ח:] אזי עלינו להעמיד לנו רות אחרת: עלינו להעמיד לנו בנות המסורות לתורתנו, שעמנו — עמן ואלהינו — אלהיהן, שתתפוצצנה לא רק למות בינינו ולהקבר בתוכנו, כי אם גם להיות ולהחיות אתנו יחד; בנות המסורות לכל קדשי האומה, שפתה בפיהן ותקותה בלבן, ואז יעמוד לנו גם דוד אחר, דוד העתידי.

החג, שבו נתנה „אוריאן תליתאי לעם תליתאי על ידי תליתאי בירחא תליתאי", צריך להיות גם חג משולש לעמנו: חג התורה, חג הארץ

וחג תקות־הגאולה. תורה חיה ושלמה בלב העם, בארץ חיה ופורחת ביד האומה, — תביא לידי הגאולה המקווה. ו„חג־הבכורים" החדש בארצנו העתיקה יכין את הדרך לחג תורתנו, לחג נצחון רוחה בכל העולם כולו. לא לחנם אחזה אז, לקול מתן התורה, רעדה כל מלכי עכו"ם בהיכליהם — „שמא מבול בא לעולם" [זבחים קט"ז.] המבול בא לעולם, „מבול של אש", לצרף ולטהר את זוהמת תרבות העכו"ם המודבקת בבשר כל העמים הנאורים. ועוד תופיע על במת העולם התרבות העברית בכל עזוזה, „אש אוכלה אש", ותסיר את שרידי הסיגים מעל רוח האנושיות, ומלאה הארץ דעה ומלא האדם אחוה אנושית.

תשעה באב.

אלף שמונה מאות וחמשים שנה כבר עברו מיום שחרב הבית בשניה־דאבדה לעמנו עמידתו האחרונה ברשות עצמו, ועדיין לא שכח העם העברי את חרבנו ועודנו מתאבל עליו שנה שנה אבל כבד, בבכי ובצום ובחליצת הסנדל. לא הספיק עמנו לחקוק על לוח לבו אף חלק קטן מן הצרות הרבות והגדולות, שעברו עליו מיום חדל להיות גוי בארץ אבותיו. לא הספיק, כי מן היום ההוא והלאה הצרות מתחדשות ומתגברות לבקרים, ולא הספיקה צרה אחת לעבור והנה עלו עשרות תחתיה, יותר נוראות ויותר מרות, ו„הצרות האחרונות משכחות את הראשונות”. אולם גם הצרה האחרונה שבאחרונה, שפצעיה עוד חיים וזבים דם, לא שכחה מעולם את הצרה הראשונה שבראשונות — את צרת החרבן, את צרתו של תשעה באב. כל צרה היותר נוראה שבתבל, שבאה על עמנו, לא השכיחה את היום המר ההוא, וכל החרבנות הרבים והעצומים, שנחרבנו בתקופות שונות ומדינות שונות, לא הסירו אותו מלבנו.

ובלילה הזה ישב לו העם הנודד בגולה עוד הפעם על הארץ לבכות את שברו הגדול כים. ובשבתו על הארץ לקונן על חרבנו השני ועל גלותו השניה, והנה מגלה פרושה לפניו ובפיו הקינה, שחרבנו הראשון וגלותו הראשונה יצרוה לפני אלפים וחמש מאות שנים... החרבנות שבאו אחרי כן לא יצרו מגלת־איכה שניה. לא קם עוד משורר־מקונן שני לברוא ניב שפתים לכל עומק היגון וגודל העלבון, שנשא העם בלבו באבוד לו מולדתו בשניה, זו המולדת שנלהם זה עתה על חופשתה בגבורה כל כך מפליאה. לא קם עוד משורר־מקונן שני לתת מוצא לכל הזעם והקצף, שפצץ את הלב בקרב, כלפי המחריבים והרוצחים... לא קם ירמיה שני ולא נבראה קינה חדשה, מגלה חדשה.

ולא נוצרה מגלת־איכה שניה בישראל, משום שכבר היתה לה —

הראשונה. הרגישו המשוררים־המקוננים, כי אין להם מה להוסיף על קינתה ועל קללתה... הרגיש העם שאין צורך לו בקינה חדשה, מתאמת לו ה„איכה" הישנה, בשגם לא נזכר בה גם שם הצר המחריב, כאלו חש הנביא המקונן בנצחיות קינתו, בהתמדת המעשים בלי הבט על העושים. מה שעשו הכשדים בראשונה יעשו הרומיים בשניה, ושש מאות השנים שביניהם לא ישנו את המחזות האיומים של החרבנות... ואם התאימה המגלה הישנה של ירמיהו אל הלך נפשו של העם בזמן החרבן השני עד שלא יצר לו כל קינה חדשה, — הוי! מה גדולה היתה אז תוגתו, ומה עזה קללתו!

החרבנות התכופים בימי הבינים של מושבות הגלות הפיגו את התוגה הגדולה ודכאו את הקצף התוסס, ואז „קינות" חדשות נבראו... ואלמלי התאימו הקינות האלה להלך־נפשו של העם, כי אז סימן היה, שכבר עוממה הגחלת האחרונה של אותה השלהבת, שהציתה את הלבבות באש ירמיהו... אבל בהשמע קול צלצוליה העתיקים של ה„מגלה", תוגה עתיקה עולה כצל מעמקי הלב, מתחת גלי האפר שנערמו בתוכו, וקצף עצור ואצור מבצבץ יעולה ומתפרץ, והלב מפרכס והומה ו—חי...

ויש, והצלילים העתיקים של המגלה העתיקה לובשים עור ובשר והם עומדים חיים לפנינו, חיים כולם היום — בכל רחבי הגולה...

חפצים אתם לעמוד על המצב החיצוני של האומה? הנה המגלה: „היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח"... „היו צריה לראש"... „ידו פרש צר על כל מחמדיה"..? „סחי ומאום תשימנו בקרב העמים"... „ראית כל נקמתם, כל מחשבותם עלי"... „שפתי קמי והגיונם עלי כל היום, שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם"... ומי הם ה„צרים" האלה? מי הם העסוקים כל הימים בבני עמנו, כאלו אין להם בעולמם אלא ישראל ותורתו? אחת היא! הם הכשדים, הם היונים, הם הרומים, הם הוויסטגוטים, הם הספרדים, הם העמים בימינו! הדברים הנאמרים כל יום זמנם, וכל מקום מקומם...

חפצים אתם לדעת את המצב הפנימי של האומה? שמעו את דברי המגלה: „כל עמה נאנחים מבקשים לחם"... „האמונים עלי תולע חבקו אשפתות"... בתולותי ובחורי הלכו בשבי"... „אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם"... נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שבותך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים"...

ויש, ושמחת הצרים על משבתינו עוברת כל גבול, והזדעזעה הנפש עד היסוד, והלב מתבקע מרוב עלבון וכעס, ומתעוררים הצלילים העתיקים: „תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי"... „תשיב להם גמול כמעשה ידיהם, תתן להם מגנת־לב תאלתך להם"... „ששי ושמחי בת אדום גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי" — ושכך הכאב הצורב, ורוח מעט ללב העברי

וגברה בו אמונתו־תקיתו בתגבורת הצדק והמשפט: „אתה ה׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור״... „חדש ימינו כקדם״.

ולנו היום, האם יש צורך בקינות חדשות? אלמלי הרגשנו בכל גודל אסוננו הלאומי, ותוגת האומה, צערה ועלבונה היו חיים בקרבנו, כי אז היו אותיותיה של מגלת־איכה, הכתובות בדם התמצית של הלב העברי היותר בוער, חקוקות עמוק על לוח לבותינו וצליליה היו מצלצלים תמיד באזנינו, והיה הלב מתכוץ ומפרפר מכאב אנוש, כאב האומה, והיתה הנפש מפרכסת לצאת מבור כלאה, בור הגלות, ושאיפה עצומה היתה תוקפת את לבות כל בני האומה, שאיפת החופש והדרור!

וטבע מיוחד יש לו להעם העברי: למצוא נטפי נחומים בקובעת כוס התרעלה שלו, ודוקא ביום שחרב בית מקדשו נולד משיחו, ודמעות חרבנו נהפכות לו לטל תחיתו...

בשבת העם על הארץ בוכה ומתאבל על חרבנותיו בהוה ובעבר הקרוב, ויאוש נורא חודר לתוך לבו: היחיה מכל המכות העצומות האלה? והנה הוא הולך ועולה מחרבן לחרבן, מחרבן קרוב אל חרבן רחוק, עד שהוא מגיע לחרבן מקדשו ונגלתה לפני עיניו כל הדרך הארוכה, רבת החרבנות, שכבר עבר, ואלומות־ניצוצות של תקוה תוקפות את כל נימי לבו: הן שלשלת גדולה וכבדה זו של עבדות, שפלות וענויים מרים ממות לא המיתה אותו... הן יושב אני ומקונן מרה על חרבני זה באלפים שנה, האם אין קינה מרירה זו העדות היותר חיה, כי לא יבש ליחי ולא תם כחי וחיה אחיה? והלא גם מחריבי כבר נחרבו בעצמם, והאם בניהם המה מקוננים על חרבנותיהם כמוני היום? וכה הולך יום האבל הלאומי ונעשה ליום הנחמה הלאומית, ומבין גלי אפר החרבן מבצבצת תקות התחיה.

תקוה זו הולכת ומתגברת עוד יותר בלבנו בעלותנו עד חרבן הבית הראשון. בחרבן הבית השני כבר היינו לעם מוצק, עשיר בתרבות נפלאה. במאות השנים של הבית השני בטלה עבודה זרה בישראל, נסתדרו כל כתבי־הקודש, נתפתחה התורה שבעל פה, והיהדות קבלה צורה מסוימה. העם הסתדר להסתדרות רוחנית וצבורית על ידי בתי־הכנסת ובתי־המדרש ומוסדות שונים שבכל עיר ועיר, והיה באמת לחטיבה אחת בעולם. ובהחרב הבית, הנה רוב העם, היושב בארץ אבותיו ונשאר בחיים ובחופש, נשאר לשבת בה גם אחר החרבן, ואתו נשארו בארץ גדולי מוריו וחכמיו, במקום ירושלים קמה יבנה, „התורה״ תפסה גם את מקום „העבודה״, והיה לעם די כח לשאת את שברו הגדול, שבר החרבן והשבי, גם לאסוף את שארית כחותיו ולנסות להשיב לו את חופשו הלאומי... אבל בזמן חרבן הבית הראשון הן לא היו לו כל אלה. העם וזקניו ושריו שקועים היו כולם בטומאת הגוים ובגלוליהם; מכתבי־

הקודש, מלבד תורת משה, היו בידם רק קטעים וספרים בודדים; ליהדות לא היתה עוד כל צורה מסוימה; כל הסתדרות רוחנית־צבורית לא היתה עוד לעם, עכ"פ הסתדרות חזקה בודאי לא היתה, ובבוא החרבן יצא רוב העם בגולה, וגם „שארית הפליטה", שנשארה בארץ, נתפזרה כעבור זמן קצר, ואת הנביא, שנשאר אתם, סחבו למצרים. כמדומה שאז נגזרה כליה על העם העברי. האם יוכל אבק־עם זה, שאין לו משלו כמעט כלום, להחזיק מעמד בתבל בין עמים גדולים ורבים? במה כחו גדול מכחם של העמונים והמואבים, של הצורים והצדונים? ובכל זאת... הנה סוף סוף הלא חיים וקיימים אנחנו, ורק אנחנו מכל העמים הגדולים והרבים ההם... ארץ האבות עזובה היתה ושממה, ובני הגולה אומרים: היה נהיה ככל הגוים, ובית־הבליעה הבבלי פתוח לבלעם... והם נשארו בחיים. ואיה סוד החיים?

שולחת האם־המולדת את קרניה החמות מרחוק ללבות בניה הנדחים, ופגשו בגרעינים תועים, שזרקו לתוכם נביאי האומה בארצם, וגברו געגועיהם עליה... וקמו נביאי התחיה, החלה תנועה בגולה, קמו זרובבל ויהושע, אנשי מעשה ו„אנשי מופת", החלה עליה לארץ ישראל, נוצר ישוב עברי בארץ אבות, ונשאר העם בארץ החיים.

והאם־המולדת החלה לשלוח את קרניה החמות ללבות בניה הנדחים גם בימינו, ותנועת תחיה לאומית התפשטה בקרבנו וישוב עברי נוצר בארץ אבותינו, והישוב הזה הולך ונעשה עתה ליסוד מוסד של מרכז לאומי גדול לכל העם העברי. אולם אם רוצים אנו, כי תנועה זו ובנין זה יפדו את ישראל מגלותו ויקרבו את גאולתו עלינו לשים לב אל סבות החרבן והגלות.

חכמינו הקדמונים התאמצו תמיד לחקור אחרי הסבות, שגרמו לגלות עמנו ולחרבן ארצנו. ואת סבות החרבן והגלות חפשו חכמינו לא במאורעות העולם הכללי, כמו: בהתחרות המדינית שבין בבל ומצרים, או בתשוקת הכבוש של הרומיים, אלא דוקא במצב הרוחות בעולמנו אנו, בקרב העם העברי פנימה. חכמינו אלה עמדו על האמת ההיסטורית, כי כל עם ועם אוכל פרי מעלליו וכגמול ידיו יעשה לו. הוא מתקיים בעולם לא בחסדי אחרים, כי אם בכחו הוא, והוא עובר מן העולם לא בגבורת שונאיו החיצוניים וידם החזקה, אלא ברפיון כחותיו הפנימיים, כחותיו הרוחניים והמוסריים. וכאשר חקרו חכמינו הקדמונים אחרי הסבות הפנימיות, שהביאו עלינו את החרבן והגלות, מצאו להם שתי סבות היסטוריות: המאיסה בארץ חמדה ושנאת חנם. על הראשונה כבר הראו משוררי־קודש באמרם: „וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו וירגנו באהליהם. לא שמעו בקול ה' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר, ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות". [תהלים ק"ו. כ"ד — כ"ז] והוסיפו חכמים: „אתם בכיתם — בליל תשעה באב שנת ב.תמ"ט — בכיה

של חנם, ואני קובע לכם — בליל תשעה באב ג.תתכ"ט — בכיה לדורות", [תענית כ"ט.] ועל השניה אמרו: „מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצוות ובגמלת חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים" [יומא ט':]

שתי הסבות האלה לא תפסו מקום באומתנו בבת־אחת, אבל די היה גם לאחת מהן לגרום בזמנה לגלותנו. המאיסה בארץ חמדה נכרת היתה רק בזמן גלות בבל, אם לא בעת המלחמה על ירושלים, אשר סוף סוף הרי הכשדים היו מוכרחים להצר עליה שנים אחדות ולהביא רעב על יושביה הגבורים, הנה הובלטה מאיסה זו אחר כך, כאשר נהרג גדליה בן אחיקם ו„שארית הפליטה" עזבה את ארץ אבותיה... אולם בזמן גלות רומי הרי היו היהודים מסורים בכל נימי נשמתם אל ארץ חמדתם, לא רק בעת המלחמה, אשר גבורי ישראל נלחמו כאריות והגינו בגבורה נפלאה על חירות אומתם וארצם, אלא גם מאות שנים אחר החרבן היו היהודים דבוקים בארצם וקשורים אליה בקשרים חזקים. עדות הן המרידות הגדולות, שפרצו בארץ ישראל בתקופה ההיא ע"י הקנאים הלאומיים, ועד נאמן הוא גם הישוב העברי הגדול בארץ בעת ההיא, למרות רדיפות הרומיים וגזירותיהם הקשות, עד שעוד בימי האמוראים היה נראה ה ר ו ב של תושבי הארץ — יהודים.

כן! את אבותינו בזמן גלות רומי אין להאשים בשום אופן במאיסה בארץ חמדה. אדרבה: אהבה עזה ממות היתה אהבתם אליה וקשה כשאול היתה קנאתם לחירותה, אבל בתקופה ההיא קמה הסבה השניה של החרבן והגלות — שנאת־החנם, כלומר: שנאה ב ל י ס ב ה ו ב ל י ת כ ל י ת.

שנאה זו צצה על אדמת ישראל בזמן הבית השני לרגלי המפלגות השונות שקמו אז בעמנו. אבל שנאת מפלגות אינה כלל שנאת חנם. לכל מפלגה יש קדשיה היא, שאותם היא מרימה על נס, והם מתחללים על ידי המפלגה האחרת... לכל מפלגה יש אידיאלים שלה, שאליהם היא שואפת ואותם היא מחבבת על אחרים, ומפלגה אחרת באה ומבטלת את כל האידיאלים האלה ומעמידה אחרים תחתיה... דברים אלה מעוררים שנאה בין המפלגות השונות, אולם שנאה זו אינה כלל וכלל שנאת חנם. יש לה גם סבה: חלול קדשיה, ויש לה גם תכלית: שמירת אידיאליה. שנאה זו גם אין סכנתה גדולה כל כך ואין החרבן כרוך בעקבותיה. במקום שנלחמים, אם כי לפעמים בקנאה יתרה, על קדשים ועל אידיאלים, יהיו הקדשים והאידיאלים האלה רק קניניה של מפלגה אחת, שם יש למצוא גם קדשים ואידיאלים משותפים לכל בני העם, והם יאחדו את כל המפלגות השונות ויעשו את כולן לחטיבה אחת, ל א ו מ ה. שעניניה היא עומדים בעיני כולם למעלה מעניני כל המפלגות.

שנאת חנם וסכנת־ההרס התלויה בה מתחילות רק מאותה העת, שבה עוברת השנאה המפלגותית את גבולותיה המפלגותיים, האידיאליים, ונכנסת אל תחומי האישיות עם עניניה האישיים. באותה העת, אשר בן מפלגה אחת שונא את כל בן מפלגה אחרת אך ורק מפני שבן הוא למפלגה אחרת; באותה העת, שכל הדברים, העצות וההצעות, היוצאים מפי בן מפלגה אחת בטלים ומבוטלים הם למפרע בעיני בני מפלגה אחרת... באותה העת — כבר נעשית שנאה זו ל„שנאת חנם” במלא מובן המלה, לשנאה בלי סבה ובלי תכלית. שנאה זו שוללת מראש את האפשרות למצוא ענינים משותפים לכולם, מהרסת הרס גמור את אחדות האומה מבפנים, ומחלשת את כחה לעמוד מול האויב מבחוץ. ומפני שנאת חנם זו, ששררה בין אבותינו בזמן בית שני, גלינו מארצנו. וברור הדבר, שאך אותן הסבות, שגרמו לחרבן ולגלות ועודן קיימות בתוכנו, הן הן שאינן נותנות לארצנו להבנות ולעמנו להגאל...

והנה ברוב העתים והזמנים של אלפי שנות גלותנו, העתים של „שנאת חנם” מעטות היו בתוכנו. בגלותנו בטלו באמת המפלגות בקרבנו, ואתן יחד עברה ובטלה גם שנאת החנם. אבל נגד זה נמצאנו כולנו, כמעט בכל שנות פזורינו, במצב של מאיסה בארץ חמדה... והדברים עתיקים.

בתקופה האחרונה הולכת סבה זו של הגלות ועוברת מתוך עולמנו. האהבה לארץ אבות מתעוררת בכל הלבבות העבריים והיא הולכת ולובשת צורות ממשיות שונות, שיש בכחן לבנות חרבות אבות ולהביא גאולה לבני בניהם... אבל דוקא בתקופה זו קמו שוב מפלגות שונות בישראל, ושוב הולכת ומתפתחת בקרבנו אותה המחלה הישנה של „שנאת חנם”, אשר גם העסק בתורה ומצוות וגמלת חסדים, גם המסירות היותר נאמנה לארץ אבות לא יכלו לעמוד מפניה... ולא עוד אלא שעתה, בימינו אלה, היו גם העסק בתורה ומצוות ואף התורה והמצוות בעצמן, גם המסירות לארץ חמדה, ואף ארץ־החמדה בעצמה, — וכן למוד השפה העברית והשפה העברית גופא — לענין של מ פ ל ג ה, ו„שנאת־החנם” כבר משפעת גם על קדשי־אומה אלה להבזותם ולהוריד ערכם...

אבל מחלה מסוכנה זו עוד לא הכתה, לאשרנו, שרש בקרב בני דורנו, דור המפלגות והתחיה הלאומית כאחת, ועוד יש י כ ו ל ת לרפא מחלה זו בראשיתה ולקדם בפני הסכנה הצפויה ממנה אל קיום אומתנו. המאורעות ההיסטוריים הגדולים של ימינו העלו על הפרק שאלות רבות וחשובות, חיצוניות ופנימיות, הנוגעות לכל עתידותינו. מלבד המפלגות הישנות, המתקיימות בקרבנו זה עשרות בשנים, הולכות ונוצרות בתוכנו גם מפלגות חדשות. כל אחת ואחת מהמפלגות האלה אומרת לפתור שאלה זו או אחרת, או כולן יחד, פתרון מיוחד לפי רוחה ותכניתה. ומתנגשים הפתרונות האלה איש ברעהו,

ופורצים סכסוכי־מפלגות, ורבה השנאה והקנאה בישראל. על עצם הדבר הזה אין לקבול. המפלגות האלה החיים הביאו אותן והן מביאות חיים לעולמנו. אולם סוף סוף הלא ישנם גם ענינים המשותפים לכל המפלגות כולן, הם עניני האומה כולה; ואת הענינים האלה צריכים להרים על נס ולאחד סביבותם את כל בני המפלגות השונות כדי ליצור כח אחד אדיר ומוצק, כח שיהיה בידו לבנות את כל הנהרסות של עמנו ולהחיש את גאולתו ופדות נפשו.

היום התשיעי לחודש אב, יום האבל הלאומי בן אלפי שנים, משמיע עתה באזני כל בני העם העברי את אזהרותיו ההיסטוריות: אל תמאסו בארץ חמדה וזרעכם לא יפול בגויים ולא יזורה בארצות! אל תזרעו ביניכם שנאת־חנם ולא תקבע לכם בכיה לדורות!

ראש השנה.

יום־הדין העברי, כפי מה שהוא מקובל באומה העברית, היא אחת היצירות הנפלאות של היהדות ההיסטורית, ובה גם מובעת מהותה של יהדות זו.

היהדות הכתובה, ששמה את לבה ביחוד אל חיי האומה העברית בכללה, פרשה את שכרה וענשה על המעשים הטובים והרעים וקבעה אותם — בעולם הזה, באשר רק בעולם הזה עלי אדמות, עולם הגופים החברתיים והמדיניים, יש מקום לאומות להתפתח ולחיות, או להתנוון ולמות... בשמים, או מתחת לארץ, בעולם הנשמות, אין מקום לאומות, שם לא הן ולא שכרן וענשן... וכאשר ראו נביאי ישראל את כל אשר עשו העמים הגדולים והרשעים לעמם הדל, אשר עם כל חטאותיו הגדולות לפני אלהיו, כצדיק גמור הנהו לגבי כל העמים האלה, ושאלת עם צדיק ורע לו ועם רשע וטוב לו החלה לנקר בלבות נביאי־הצדק שלנו, החלו לנבאות ליום־הדין הגדול, שיבוא לעתיד על כל עמי תבל, ובזה הרגיעו את רוחם הסוער למראה העול הנורא, הנעשה לעמם החביב. נבואה טפוסית כזאת היא נבואת יואל בן פתואל: „כי הנה בימים ההם ובעת ההיא... וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי אתם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו ואל עמי ידו גורל... שם הנחת ה׳ גבוריך... ונקיתי דמם לא נקיתי״.

כזה הוא „יום־הדין״ של היהדות הכתובה: יום דין בעולם הזה על כל העמים, ששלחו ידם לרעה בישראל.

היהדות המסורה, שהפנתה לבה ביחוד אל חיי האישים הפרטיים של האומה העברית, קבעה את שכרם וענשם על מעשיהם — בעולם הבא, לאחר המות, באשר רק שם בעולם הנשמות יש גמול טוב ורע בעד מעשי בני אדם פה עלי אדמות. כזה הוא „יום־הדין״ של היהדות המסורה: יום דין בעולם הבא על כל בני האדם על מעשיהם בתבל ארצה. אולם גם היהדות

המסורה לא יכלה להעלים עין מכל העלילות ברשע, שעמים אחרים עוללים בזדונם וברשעתם ל ע ם ישראל, ואשר עוד משתבחים בתבל במעשיהם הרעים האלה לאמר: לטובת ישראל הם מכוונים, להציל את נשמתו מאבדון, והחלה גם היהדות המסורה לחזות חזון „יום־הדין", הבא לעתיד על כל העמים. חזון טפוסי כזה הוא חזיונו של רבי שמלאי [ע"ז ב'.]: „לעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה ואומר... „תכנס כל אומה ואומה וס ו פ ר י ה" לתת דין וחשבון לפני כסא המשפט על מעשיה לטובת האנושיות ועל יחסה לעם העברי... הנה מלכות אחת נכנסת בקומה זקופה ומרצה דברים בהטעמה מדגישה: „הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו, והרבה מלחמות עשינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל"... ומלכות שניה באה אחריה ובחריקת שנים היא ממללת: הרבה גשרים פוצצתי, הרבה כרכים החרבתי והרבה דמים שפכתי והכל בשביל ישראל... ובין העמים הגדולים והעצומים האלה, רבי החיילים וכבדי התותחים, עומד לו העם העברי הדל, רב החללים וכבד הפגרים, אשר עיני שונאיו בנפש היו בו להומו ולהשמידו מתחת השמים, והוא כאלם לא יפתח פיו. אולם דפי ספר זכרונותיו, הטבולים בדם קדושיו, מאליהם יקראו: מי בחרב ומי בחיה, מי בחניקה ומי ביריה, מי יטרף ומי יתיסר, מי ינוע ומי ישפל... ובוקעת קריאה איומה זו שמי השמים, וסער נורא מתפרץ מתחת כסא המשפט, ומלכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו: הנה יום הדין!

כה נדחו ימי הדין של היהדות הכתובה והמסורה כאחת, גם „יום הדין" ה א י ש י גם „יום הדין" ה ל א ו מ י, — ל ע ת י ד ל ב ו א...

אולם היהדות ההיסטורית, החיה עם האנשים ה ח י י ם ועם העמים ה ח י י ם, לא יכלה להסתפק בימי־דין ר ח ו ק י ם כאלה, שאחד מהם, הפרטי, נועד רק לאחרי המיתה, והשני נועד „לימות המשיח", אשר מי יודע כמה מן העמים שונאי־ישראל י ח י ו בזמן ההוא... ונוצר ביהדות עוד יום־דין אחד ש נ ת י, הוא יום־הדין המקובל בעמנו ב„יום הזכרון", בראש השנה. יום־דין הוא לכל באי־עולם, לכל איש ואיש ולכל עם ועם, ו„על המדינות בו יאמר: איזו לחרב ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשובע". ובמרכז כל המשפטים האישיים והעמיים האלה עומד, עפ"י השקפת היהדות ההיסטורית, משפט העם העברי עם כל תלאותיו ופגעיו בשנה שעברה ועם משאלותיו ותקוותיו לשנה הבאה; ואל המשפט הזה מכוונים כל לבות בני ישראל בתפלותיהם, פיוטיהם וסליחותיהם ביום הזכרון הזה.

כה נושא עליו „יום הזכרון" שלנו חותם דתי ולאומי כאחד. אולם לפעמים הכריעה תכונתו הדתית על תכונתו הלאומית, ופעמים להפך, דבר זה נכר היה ב ש ו פ ר.

נחלקו חכמים בשופר של ראש השנה; אם כ פ ו ף יהיה אם פ ש ו ט.

המשנה סתמה: פשוט. והאחרונים הכריעו: כפוף. „מר סבר כמה דכייף אינש דעתיה טפי מעלי, ומר סבר כמה דפשוט אינש דעתיה טפי מעלי". [ר"ה כ"ו:] היסוד הדתי שביום זה, היחס כלפי אלהים, דורש כפיפת הדעת, הכנעה ורוח נשברה, אולם היסוד הלאומי שבו, היחס כלפי עמים אחרים, דורש פשטות הדעת, קומה זקופה ורוח אמיצה. והנה בזמנו של רבי יהודה הנשיא גברה הדעה הלאומית וסתם במשנתו: „שופר של ראש השנה של יעל, פשוט"... ומשמת רבי והוכפלו הצרות גברה הדעה הדתית והכריעו: שופר של ראש השנה של איל, כפוף... אולם אם גופו של שופר, כגופי של ישראל, נשאר כפוף, הנה קולו, רוחו, היתה והוה תמיד פשוטה מלפניה ופשוטה מלאחריה, ומזכרת לא רק את קבלת התורה, כי אם גם שופרו של משיח, את קבוץ גליותיה של האומה הישראלית ואת בטול ממשלת זדון מן הארץ.

התמזגות זו של הדעה הדתית והדעה הלאומית מצאה מקומה גם בהשקפת היהדות המסורה על בריאת העולם, שנגמרה בראש השנה: „הקב"ה היה מביט בתורה ובורא את העולם". [בר"ר א.] ו„רוח אלהים מרחפת על פני המים זה רוחו של מלך המשיח". [שם] ו„העולם מציון נברא". [יומא נ"ד.]

תוקע השופר העברי הכפוף ביום־הדין, ומכשר לאנושיות הטובעת בדמיה, כי רוחו של מלך המשיח מרחפת על פני הדמים הנשפכים כמים, ציון תבנה ומציון עולם חדש, עולם חסד, יִבָּרֵא...

יום־הכפורים.

הכפרה — זוהי באמת הבנה עמוקה ומקפת של המצב, שבו נמצא החוטא בעת עשותו את החטא, שהוא נדון עליו. איש הבא לשפוט את החוטא אך ורק עפ"י מעשה־החטא כשהוא לעצמו, הוא לא ימצא בלבבו כל רגש של כפרה וסליחה כלפי החוטא, אם רק מעשה־החטא הזה נעשה באמת. רגשות הסליחה והכפרה זקוקים לאיזו אחיזה הגיונית גם בלב היותר רך וטוב. גם הרחמן והסלחן מטבעו איננו יכול לכפר ולסלוח לחוטא, שמעשה חטאו עומד וצווח: ענשני! ורק הבנה עמוקה ומקפת של התנאים, שגרמו לחוטא לעשות את מעשהו הרע, היא היא שנותנת מקום לרגשות הכפרה להתעורר בלב השופט. וכל מה שהבנה זו תגדיל את היקפה כן תגביר את מדת הסליחה והכפרה, עד שתוכל להביא לידי כפרה גמורה. ואם רואים אנו שופט אמת, שאיננו וותרן וסלחן, והוא נושא עון ועובר על פשע ומכפר לחוטא את מעשהו הרע, אות נאמן הוא, כי חדר עד תכונתו הפנימית של הנאשם ועמד על כל התנאים הסבוכים והמסובכים, שהוציאו אותו מעולמו הפנימי הזך והטהור והביאוהו אל מחנה החוטאים והפושעים.....

אות כזה על טהרתה הפנימית של האומה העברית כולה הוא יום־הכפורים העברי. אם אלהי ישראל, „אל קנא ונוקם", קבע יום אחד בשנה ליום־כפורים כללי לכפר בו על בני ישראל ולטהר אותם מכל חטאותם, אות נאמן הוא, כי הוא יודע את נפש אומתו, שזכה וטהורה היא בפנימיות תכונתה, ורק תנאי־החיים הם המשקיעים אותה בטומאת־העולם ומטבילים אותה ברפש הסביבה. והרי זהו באמת היסוד ההיסטורי של יום־הכפורים שלנו, שגם אותו אנו תולים, כמו כל חגינו הלאומיים, במאורע ההיסטורי הראש והראשון של האומה העברית, — ב„יציאת מצרים". ההבדל הוא רק במקום הנגינה. בעת שבחג הפסח, למשל, באמרנו בו „זכר ליציאת מצרים" הננו מטעימים את המלה „יציאת", באשר חג זה נעשה לזכר היציאה, זכר הגאולה. הנה

באמרנו המלים האלה ביום הכפורים עלינו להטעים את המלה „מצרים”, כי בה אנו מזכירים את ה ב נ ת ה ת נ א י ם, שגרמו לידי מעשה החטא הראשון של ישראל, מעשה ה ע ג ל. הבנה זו היא שהכשירה את הכפרה הראשונה של הקב"ה, שנתבשרה במתן הלוחות השניים ביום הכפורים, כפי הדברים ששמה האגדה בפי משה רבנו בעמדו בתפלה אחרי מעשה העגל: „למה ה׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים, רבון העולמים! זכור מהיכן הוצאת אותם? ממצרים, שהיו כולם עובדי טלאים... ומהם למדו בניך ואף הם עשו את העגל... דע מהיכן הוצאת אותם, לא ממצרים הוצאת, ממקום עובדי עבודה זרה, שאף אבק של אותו מקום משיאם לעבודה זרה, ועכשו נערים הם, המתן מעט והלך עמהם והם עושים לפניך מעשים טובים”. [שמו"ר מ"ג] הכיר הקב"ה, כביכול, בצדקת הטענה הזאת, וסלח לבני ישראל את חטאתם, וקבע מני אז את יום־הכפורים.

ואם נעמוד גם אנו על התנאים, שבו נמצאים בני עמנו בארצות גלותם זה אלפים שנה, אז עד כמה שיתחמץ לבנו למראה „טפש טפשות רשעי” עמנו, המתאמצים בטפשותם להעביר את „בני דתם” על דעתם ועל דעת לאומיותם...; למראה „כ ח ש כורעים ומשתחוים” לעומת תורתנו ודתנו, ובכריעה והשתחויה זו טמון כ ח ש גדול ונורא כלפי הלאום העברי וקניניו הלאומיים...; למראה מ ר י ה מ י ח ל י ם ו ה מ י ח ד י ם בעולם, אשר לשם „יחול” ולשם „יחוד” עומדים הם במרי על קנאותם, ואינם רוצים בשום אופן לתת יד לנדחים, השבים אל חיק אומתם לעזור לה בבנין אולמה־עולמה... כמה שיתחמץ הלב למראה כל אלה, הנה בהבנת־התנאים נסלח ל ס ל ו פ ם ולא נאבד את אמונתנו בתחית אומתנו, בתחיתה המוסרית והלאומית כאחת; ועל ידה גם בהתקדמות המוסרית של האנושיות כולה ובהזדכבות לאומיותה.

עד עתה לא היה לנו, ה י ה ו ד י ם, מקום לאמונה זו בהתקדמות המוסרית של האנושיות, אם כי ראינו את כל ה„פרוגרס” הגדול שלה בכל מקצועות החכמות והמדעים. הנה פעם אחת הרגנו באמת נביא בישראל. לפני א ל פ י ם ו ש ש מ א ו ת שנה היה כדבר הזה. המלך יואש בן אחזיהו ושרי יהודה עזבו „את בית ה׳ אלהי אבותיהם ויעבדו את האשרים ואת העצבים”... והעם נגרר אחרי שריו וגדוליו, „ויהי קצף על יהודה וירושלים”... ובגדול הקצף הזה קמה איזו תסיסה בין העם, הסובל באשמת מלכו ושריו. ובהגיע י ו ם ־ ה כ פ ו ר י ם, יום תשובה וסליחה, נהרו בני העם באלפיהם ורבבותיהם אל בית ה׳ אלהי אבותיהם ה ע ז ו ב לבקש מלפניו על נפשם להסיר מעליהם את הקצף הגדול... ובעמוד העם „בחצר בית ה׳” תוהה על דרכיו ומעשיו המגונים, והנה אחד הנביאים־ה כ ה נ י ם מטפס ועולה על ראש אחד העומדים ועוד מעט והוא כבר „מעל לעם”. ודבריו חוצבים להבות: „למה אתם עוברים את

מצוות ה׳ ולא תצליחו״... והתרגש לב העם בקרבו למשמע הדברים האלה, ויתגעש ויהמה כהמות מים כבירים... וקול הנביא הולך ומרעיש: „עזבתם את ה׳ ויעזוב אתכם״... והקהל הרב קופץ ממקומו כנשוך נחש, הפנים משולהבים והאגרופים מורמים, זרם דתי חזק תוקף את כולם והעינים מחפשות את האויב התקיף, והרגע הגדול הגיע... אלמלי ירד הנביא באותה שעה מן ההר אל העם להורות את המעשה אשר יעשה, אז היה מעביר כליל את האשרים והעצבים ושב העם אל אלהי אבותיו; והבן, זכריה, היה גומר את אשר החל האב, יהוידע, ועוד הפעם היה העם שמח „והעיר שקטה״... אולם הנביא נשאר עומד „ממעל לעם״ ולא ירד אליו. ראה הנביא עצמו גדול מכל העם והתחיל מדבר גדולות... ועומד העם בפה פעור ובלב סוער נבוך ומבולבל מדברי הגדולות... ובזה השתמשו המלך והשרים, סוכניהם התפזרו בתוך העם, המסתובב במבוכת פחד, ועוד מעט ואבנים עפות מכל העברים „במצות המלך״, והכהן־הנביא נופל מת „בחצר בית ה׳״ לעיני הקהל הרב ביום צום כפור...

[דברי הימים ב׳. כ״ד. פתיחתא דאיכה רבתא כ״ג, מד״ר קוהלת י׳. ג׳.]

אמנם כן! נהרג פעם אחת נביא אמת בישראל. ודם הנביא הזה נתז אל כל עבר ואחת הטפות נפלה על אחת האבנים שבעזרה, והחלה הנקודה הזאת לרתוח. רותחת היא ומזמזמת: „ירא ה׳ וישפוט״, „ירא ה׳ וישפוט״... מכבסים את האבן בנתר, משפשפים אותה בחול — לשוא, הדם רותח. כבר נהרג המלך בידי עבדיו „בדמי בני יהוידע הכהן״ והדם לא נח, לא שקט מרתיחתו, וכאלו הוא לוחש לחישת שרף: „אם יהרג במקדש אדני כהן ונביא״, „ירא ה׳ וישפוט״, וישפוט...

ומאתים שנה עוברות מן היום המר ההוא, ונבוזראדן „רב הטבחים״ התפרץ בראש חילו אל בית ה׳ לשרפהו באש, ועיניו נפלו על האבן הרותחת הזאת... ובהודע לו דבר הפלא הזה אמר: „אנא מפייסנא ליה״, הוא ישקיט וירגיע את דמי הנביא הרותחים. „ורב הטבחים״ החל להרגיע עפ״י דרכו... הביא את חברי הסנהדרין הגדולה וחברי הסנהדרין הקטנה ושחט את כולם על האבן הרותחת הזאת, והדם — לא נח... הביא בחורים ובתולות והתיז את ראשם על הנקודה האדומה המפעפעת, והיא — רותחת ולוחשת... הביא תינוקות של בית רבן ודם טהורים שטף כמים על הדם הרותח של הנביא, והוא — מזמזם את זמזום המות שלו... אז צוח רב הטבחים: „זכריה, זכריה! טובים שבהם אבדתים, ניחא לך... דאבדינהו לכולהון״? והנקודה האדומה זמזמה ברתת — ונחה, ונעלמה! נביא ל„אל נקמות״ עוד רחוק מנקמה כזו...

ובאותה שעה הרהר „רב הטבחים״ עובד האלילים תשובה בלבו, וצעק מעצמת מכאוביו הפנימיים: „מה אם על נפש אחת כך. ההוא גברא דקטל כל

הני נשמתא על אחת כמה וכמה״... וברח ושלח „צואה״ לביתו, ונתגייר והיה ל„גר צדק״. [גטין נ״ז:]

כזה קרה לנביא בישראל ולרב טבחים ברברי...

עברו עוד כשבע מאות שנה, ובירושלים כבר שלטו הרומאים גם על מקדש אלהי ישראל וכהניו ושופטיו... ועוד הפעם נשפך דם „במצות המלך״, המלך הרומאי, דם עברי אחד, שהיה אחר כך נביא לגוים... וגם הדם הזה איננו נח... זה אלף ותשע מאות שנה, שדם זה רותח ורותח ומעלה קצף בלבות מיליוני בני אדם וקורא לנקמה... „רבי טבחים״ וסתם טבחים כבר טבחו כמה וכמה רבבות מישראל, והדם עודנו לא נח. חברי הסנהדרין שלנו, גדולי האומה וקדושיה, נשחטו ונשרפו על ה„נקודה האדומה״ הזאת; קהלות שלמות על בחוריהן וישישיהן, על בתולותיהן וטפן נחרבו ונהרסו לכפר בדמן את הדם העברי שנשפך אז בירושלים הרומאית, והדם עודנו רותח... ורתיחתו כאלו מתגברת עוד מיום ליום וצועקת: יאבדו כולם, לא ישאר מהם שריד ופליט, דא ניחא לי!

ו„עלילת הדם״ הולכת ונשנית מדור לדור, ועלילה גוררת עלילה ודם ישראל נשפך כמים זה אלפים בשנים עד ימינו אלה, ואיש מהם לא העלה על לבו את ה„הרהור״ הפשוט של „רב הטבחים״ הכשדי: „ומה אם על נפש אחת כך, הני גברי דקטלי כל הני נשמתא על אחת כמה וכמה״... „נתקדם״ העולם ו„נתקדמה״ תרבותו התקדמות רבה על דרך האהבה והסליחה, עשה העולם צעדים גדולים לפנים עד שנתרחק מ„הרהורי התשובה״ של הכשדים ה„פראים״ מרחק של אלפי שנים, אלפים השנים של שנות המשיח שלהם...

וכעין „אילוסטרציה״ חיה אל ה„התקדמות״ המוסרית של העולם, הננו מעבירים לפנינו ביום הכפורים מקרה אחד, שקרה לפני אלפים ושבע מאות שנה לאחד הנביאים שלנו, ליונה בן אמתי.

הנה מלחים פשוטים וגסים, עובדי אלילים ופסילים, נוסעים באניה וסער גדול מתחולל על הים עד שהאניה חשבה להשבר. נמצאים הם במצב של יאוש, קוראים אל אלהים בחזקה ומטילים כליהם אל הים, ומפילים גורלות לדעת „בשל מי הרעה הזאת״... ושם אתם איש זר, המעיד על עצמו כי עברי הנהו, והוא מבאר בעצמו, כי בשלו הרעה הזאת ומציע בעצמו לפניהם, כי יטילו אותו אל הים וישתוק מזעפו וישארו הם ואניתם בחיים... ובכל זאת אין האנשים הגסים האלה ממהרים להטיל את היהודי אל הים ולעשות את דרכם בשלום, אלא חותרים הם האנשים הפשוטים האלה מתחלה אל היבשה, אולי יוכלו להציל את נפשם ונפש היהודי עמהם בכחותיהם הם... וגם בראותם, כי כל עמלם זה לשוא הוא והסער הולך וגדול, עוד אינם ממהרים הברברים הנפחדים האלה להטיל את היהודי לתוך הים. אלא

מנסים להשקיע קצת גופו במים, אולי יסתפק הים בזה, והם מורידים ומעלים אותו, מורידים ומעלים — אפשר יצליח סוף סוף בידם לגשת באופן זה אל איזה חוף... ורק בהוכחם ברור, כי כל תחבולות אלה אינן מועילות כלום, והסער באמת בשלו הוא, והם עומדים כולם בסכנה ממש להטבע יחד עם העברי, הם מטילים אותו אל הים. והים עמד באמת מזעפו. ואחרי כל אלה וייראו האנשים יראה גדולה את ה׳ וידרו נדרים...

כזאת היתה התנהגותם של מלחים פראים, ברברים, לפני אלפים ושבע מאות שנים, בעת שהאלילות שלטה על פני האדמה וקרבנות־אדם היו חזיונות נפרצים...

והיום?

היום כבר התקדמה האנושיות התקדמות כבירה, תורת חסד ואהבה על לשונה הזהב וצלילי הפעמונים של הסליחה והכפרה ממלאים את כל חללו של עולם... היום, — אם איזה סער עובר על איזו מדינה ורבי החובלים מרגישים בהתמוטטות חבסים מתחת רגלם, ואנית־ההנהגה חושבת להשבר, מיד מחפשים אחרי היהודי הנרדם באחת הפנות החשכות, ובלי טענות ומענות מתנפלים עליו כחיתי טרף: עברי אתה — בשלך הסער הזה, הימה! ומטילים את היהודי אל הים, אף כי רואים הם, שהים איננו עומד כלל מזעפו, ורק התנינים עוזבים לעת קט את האניה המטורפת עד שיכלו לטרוף את היהודי הטובע...

זוהי ההתקדמות של תרבות ה„אהבה״, שהציפה את העולם במבול של רחמים וחנינה, סליחה וכפרה; וזוהי התנהגותם של מלכים „נאורים״ ומקולטרים של „המאה העשרים״...

העם העברי, הנרדף על צוארו גם בתקופות היותר „נאורות״ בתבל, איננו יכול להאמין בהתקדמות המוסרית של האנושיות. אמנם יש ויונה שלנו, — וכנסת ישראל גם ליונה זה נמשלה — נבלע באיזה דג זכר, שאין לו במעיו בנים רעבים ורוח לו מסביב, ואז נעשו לו עיני הדג כחלונות לראות דרך בהן את כל מה שבים הגדול, את העולם ומלואו, במראה זיו, והוא שמח במצבו, מצב בלוע באחרים, ושוכח אז את עמו ואת אלהיו יחד עם נבואותיו ועם תעודתו לתקן עולם במלכות שדי... אבל הנה הדג הזה מקיא את יונה מתוכו... ויונה נמצא בלוע במעי איזו דגה נקבה, שיש לה בנים משלה לכלכלם... והוא מרגיש כבר מועקה במתניו... עיני הדגה מלאות דם וחושך ליונה מסביב... אז מצרה הוא קורא לה׳, מבטן שאול הוא משתוקק כבר אל היכל הקודש, אל הישועה... יונה הבורח מארצו, מאלהיו, נבלע בדגה, והארץ בריחיה בעדו, ובהתעטף עליו נפשו את ה׳ ואת ארצו זכר ושואף להעלות חייו משחת... [ע׳ ילקוט שמעוני יונה ורש״י]

אבל אם החיים, החיים הממשיים, חיי יום יום, באלפי שנות גלותנו

יכלו לעשות את העם העברי לספקן גמור ומוחלט בהתקדמות המוסרית של האנושיות, הנה היהדות השרישה אמונת־התקדמות זו בלבות בניה, עד שכל מלאכי חבלה ושדי שחת עם כל כלי־המשחית שלהם לא יכלו לעקור אותה מלבנו... הנה עד כמה סבלו בני עמנו במדינות שונות בשנות המלחמה האחרונה, זו המלחמה שהסירה, כמדומה, את כל המסכה האנושית מעל החיה שבאדם... אבל די שאיזו רוח צחה תנשב מעבר לים, ויד חזקה תחזיק במנפה גדולה להעביר את הרוח הזאת גם אלינו, והננו שוכחים את פרצופם האמתי של הבריות הללו ומאמינים כי בן לילה נהפכו כל אלה למלאכי מעלה... ודי יהיה לאיזו סעיפים ב„ספר־הברית" האנושי, שעומד להחתם, להשכין בעולם שלום ושלוה ו„שנות משיח" שלנו...

התקדמות מוסרית תבוא בעולם. בזאת מאמינים אנו באמונה שלמה, באמונת נביאינו. אולם היא תבוא רק בעזרת ישראל, בעזרת העם העברי. התקופה החדשה הבאה עלינו אחרי המלחמה, תקופה שבה יגדל החופש במקומות שאנו יושבים ותהיה לנו האפשרות לבחור דרכי־חיים חדשים, צריכה להיות לנו לתקופה של התחדשות מוסרית, של התרת כל חרצובות רשע ונתוק כל מוטה. מאמינים אנו, שאחרי ימי תהו ובהו וחושך אלה ישמע הקול הגדול: „יהי אור"! והקול הזה ילך מסוף העולם עד סופו, וקוי־הנוגה של הלאומיות הזכה והברה, הלאומיות העברית של „כל העמים ילכו איש בשם אלהיו", יבקיעו את ענני החושך, שפרשה על שמי האנושיות הלאומיות המזויפת, השובינית של „אני ואפסי עוד", אבל הקול הזה צריך להיות קודם כל „קול יעקב", הוא צריך להשמע בתוכנו. תקופה חדשה זו צריכה לשמש לנו להתחדשות לאומיותנו העברית ולבנין ארצנו העתיקה, „ובנו ממך חרבות עולם, מוסדי דור ודור תקומם, וקרא לך גודר פרץ משובב נתיבות לשבת"...

ותפלות יום־הכפורים המתחילות בכתוב: „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" מסיימות בקריאה: „לשנה הבאה בירושלים". תתגשם קריאה זו בחיים ויקוים הכתוב הזה, הכולל את אידיאל החיים: לישרי לב שמחה!

חג הסכות.

ישיבות הסוכות שתים שהן ארבע. שתים: סוכת נדודים וסוכת שלום, שהן ארבע: יש שני מיני סוכת נדודים ושני מיני סוכת שלום.

הנודד ממקום למקום ואינו מוצא לו עיר מושב, או מוצא את ערי המושב סגורות לפניו, מקים לו סוכה למצוא בה מחסה ממטר ומזרם, או מלהט היום הבוער, להניח בה את ראשו העיף. סוכת־נדודים זו היא דירה בעין קבע על אדמת עראי. משתנית הקרקע שתחתיה, מתחלפת הסביבה הסובבת אותה, אבל הסוכה בעצמה אינה משתנית, היא תקרתה והם כתליה, המטולטלים ונודדים יחד עם בעליהם...

ויש נודד, שבנדודיו הרבים נתפוררה סוכתו המטולטלת ונתפזרו יתדותיה וקרשיה ומיתריה לארבע רוחות השמים, ובכל מקום נוחו הוא מקושש לו עצים קש ותבן ומקים לו איזו סוכה להניח בה את רגליו הבצקות. סוכת־נדודים זו היא דירת עראי על אדמת עראי, גם תקרתה וכתליה של הסוכה משתנים ממקום למקום...

ויש שעיר־מושב עם סדרי־חייה המציקים ונמוסיה המעיקים, עם גאותה ושפלותה, עריצותה ועבדותה ועם עושקיה כח ודמעות העשוקים אשר בקרבה, נמאסת על איש, והוא עוזב אותה לאיזה זמן ויוצא לשבת בסוכה לשחרר בה את נפשו מעול הברזל של נמוסים זרים לה ולתת חופש לרוחו, השואפת לצאת מתוך טיט היון, שהעיר משקיעה אותה בו... סוכת־שלום זו היא דירת עראי על אדמת קבע. קרקעה לא נשתנית, הסביבה בעינה עומדת, אולם התקרה החדשה, הפשוטה בלי כיורים וציורים, הכתלים הערומים בלי כל תמונות מגרות, והרהיטים הצנועים בלי כח מושך לעדון ולפנוק משחררים מעט את הנפש מהרצוכות עבדותה. אבל השנוי הרוחני הזה איננו נמשך זמן רב. שב האיש לעירו ולביתו הקבוע ושב גם לחייו הקודמים, הקבועים, עם רל גאותם ועריצותם. ושב ורואה את דמעות העשוקים ואינו להם למנחם...

השנוי שהביאה סוכת־השלום ברוחו נגמר עם גמר שנוי דירתו, כי רב יותר מדי היה ההבדל בין הבית והסוכה, עד שאי־אפשר שתבוא הרוח הערָאית של דירת העראי ותשפיע על הרוח הקבועה של דירת הקבע...

ויש אנשים המואסים בחיי עיר, ובמעשי תועבותיה תגעל נפשם, והם עוזבים אותה לגמרי ומתרחקים משאונה והמונה, ומתישבים, כבני הרכבים בשעתם, בסוכות לחיות בהן את חייהם השלוים והחפשים לפי רוחם ורצונם הם. סוכת־שלום זו היא דירת קבע על אדמת קבע.

הסוכה העברית העתיקה היא סמל החופש והשלום.

בחול הרותח כנחלי רתמים, תחת שמש בוערת כאש זלעפות של המדבר האיום, מוקף נחשים־שרפים וחיות טורפות, תקע ישראל ה ח פ ש י את יתדות סוכתו, סוכת השלום והחופש. שבטים פראים ועמים רעים שות שתו עליו מעברים לגנוב נפש ולגזול רכוש, עמלקים וערדים התנקשו בנפשות בניו לזנבם ולשבות מהם שבי, אולם ישראל החפשי לא סגר עצמו בתוך חומות בצורות וגבוהות, מאחורי דלתים ובריחים. מאות בשנים ישב העם העברי סגור ומסוגר ברחובו הצר והחשוך, שלא ראה מעודו את אור השמש כי יהל על ארץ גושן. חומות פתום ורעמסס בלעו בתוכן את כל לשד נעוריו, את כל צהלות רוחו ואת כל קרני אורו וששונו; ועוד עמדו נגד עיניו החומות האלה, חומות העבדות המצרית, עוד פרפרו לעיניו גופות בניו הרעננים תחת נדבכיהן... עוד צלצלו באזניו שריקות הדלתים ודפיקות הבריחים של בית־העבדים המצרי. ובצאתו לחופש תקע העם העברי את סוכותיו במדבר החפשי, ובצל ענני הכבוד, ענני שלומו הפנימי, ענני אמונתו בצור ישעו וסלע משגבו, מצא לו מחסה עוז ומסתור נשגב.

כה נדד „הדור האחרון לשעבוד והראשון לגאולה" במדבר האיום עשרות בשנים, ובכל מקום נוחו פרש את סוכת שלומו, סוכת משפחתו הטהורה והצנועה, סוכת תרבותו הזכה והברה, סוכת שויונו הגמור לפני אביו שבשמים. בסוכת החופש העברי לא נכר היה שוע לפני דל. ערך אחד היה לכל בני האומה, דגן־שמים ירד במדה אחת לכולם, עומר לגלגלת, עומר לגלגלת.

אך הן לא לעולם ינוד לו עם נאור במדבר ציה, מסור לחסדי שמים. יבוא יום ויכבוש לו העם העברי את ארץ ירושתו, ארץ אבותיו, יבנה לו בה „ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח", ויצא העם לעבודת שדהו וכרמו, ויאסוף לו איש איש את תבואתו ל ג ר נ ו ואת תירושו ליקביו. ופן יאמר בלבבו: כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, ואין לכל זר חלק בגרני וביקבי, בביתי ובחילי, וישכח את חופשו ויזנח את שויונו, יטוש צור ישעו וינבל סלע משגבו — ובאה מצות ס ו כ ה לאמר: צא בן ישראל שנה שנה בחג האסיף מביתך הסגור דלתים ובריח, ותקים לך את סוכתך העתוקה, סוכת החופש

והשויון, וירדו שוב ענני־כבודך העתיקים והכניסו תחת כנפי השכינה העברית את כל בניה, „ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך"...

ובהכנס העם לארץ אבותיו ובחגגו בפעם הראשונה לימי חייו את חג האסיף שלו, באספו את תבואת ידיו החפשיות משדמות ארצו הוא, ויצא מבתיו הקבועים לשבת בסוכתו העראית, הננו יכולים לשער מה רבה היתה אז השמחה, שמחת השגת המטרה, המטרה שהעם התגעגע עליה מאות בשנים.

ומאות בשנים עברו והעם העברי שכח את סוכת חופשו, סוכת משפחתו הטהורה ותרבותו הזכה, אדנות ועבדות שלטו על אדמתו, היתה יד איש באחיו, למד אל דרכי הגוים הנשחתים, ויצא העם בגולה... ובעלותו שוב מארץ גלותו ונגש לבנות לו ביתו, בית עברי בארץ אבותיו, וטהר את משפחתו מטומאת הנשים הנכריות, נזכר שוב בסוכתו העתיקה, „ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות", עשו „איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים". ובסוכה הראשונה הזאת של „השבים מן השבי" על אדמת אבות היתה באמת מעין זו של סוכת העם בימי יהושע בן נון, „ותהי שמחה גדולה מאד". ולא לחנם קרא העם העברי את חג הסוכות בשם „זמן שמחתנו", כי בו שמח העם שמחה גדולה בשתי עליותיו שעלה מארצות גלותו והתאזרח בארץ אבותיו.

בארץ אבות הזכירה הסוכה לעם העברי את העבר שלו, את סוכת חופשו ושויונו במדבר החפשי, והיתה לו הזכרה זו למקור שפע של שאיפת החופש להשתחרר מעול זרים, של שאיפה לחיים שלמים בסוכת־שלום עברית.

כדי לקשר אל העבר הזה את ההוה, צותה התורה לקחת בחג הסוכות ארבעת המינים; ויצא העברי אל פרדסו וברר בין פרי עציו את „פרי עץ הדר" היותר מהודר, וטפס בנו הצעיר על התמר, העומד בחצרו או בגנו, וכרת לו ממנו „כפת תמרים" רעננה, ויצאה בתו הצעירה לקטוף לה „ענף עץ אבות" בחורשת נחלתו, ורץ לו הילד הקטן להביא „ערבי נחל" מעל גדות הפלג השוטף באחוזתו, ואגד לו האב את מיניו אלה משלו, ושמח בהם לפני ה' אלהיו... וגם הסוכה הלא היתה משלו: דפנותיה — קרשי יערו, סכבה — פסלת גרנו, אדמתה — אדמת אבות ושמיה — שמי ארצו. כה קמו לפניו בתמונות חיות עבר הנדודים שלו והוה הקביעות שלו, נדודי־מדבר ציה וקביעות ארץ פוריה, ושרתה שכינת המדבר, שכינת החופש והשוין, גם בארץ הנעבדת.

וכדי שהשפעת הסוכה בשבעת ימי החג תראה את כחה על חיי הבית בכל ימות השנה מצאו ראשי העם לנחוץ להקטין, עד כמה שאפשר, את ההבדל שבין דירת־העראי ובין דירת הקבע, ששתיהן נבנו על אדמת־קבע, וצוו:

„בסוכות תשבו, תשבו כעין תדורו": לסדר את החיים בדירת העראי כעין שהיו בדירת הקבע, למען יוקל על הראשונה להשפיע מרוחה על השניה, ושאיפת החופש והשויון לא תמוש מעל הלב גם בתוך זרמי החיים הקבועים; וחיי השלוה והפשטות והענוה של הסוכה העראית יארגו את חוטיהם גם בבית־החומה הקבוע...

כה היתה דם כה העברית בארץ ישראל לסמל החופש והשלום, לשני מיני סוכת־השלום בבת אחת. זו היתה דירת עראי כעין דירת קבע על אדמת קבע.

באה הגלות הארוכה בכל מוראותיה, תכפו ימי הנדודים והטלטולים האיומים עם כל אסונותיהם ופגעיהם הרבים והעצומים. סוגרנו במדבר העמים בתוך חומות גבוהות, חומות הגיטו, וגם שם לא הונח לנו מחמת רוצחינו וחמס שודדינו; נחבאנו בחדר לפנים מחדר, במרתף מתחת למרתף, בעליה מעל לעליה וגם שם מצאונו רודפינו האכזרים. עמים רבים לקו דמינו כ„עמלק" בשעתו, וערודים רבים הפילו חללים בקרבנו בנשיכתם, נשיכת רעל, כ„ערד" בשעתו, ובכל זאת הקמנו שנה שנה את סוכתנו העתיקה. זרה היא לנו סוכתנו זו ולסמל ההוה כבר היתה לנו. דפנותיה — קרשי יערות זרים, סככה — ענפים דוקרים מחורשות זרות, אדמתה — טיט היון ושמיה — שמיהם, מעוננים ואפלים ושופכים הקיתון על פנינו... ורועדים מקור וגשמים, קור האדמה החורגת וגשמי זעף של שמים זרים, ישבנו בסוכתנו, שהתנועעה לכל רוח מצויה ולכל בהמה וחיה שהתחככה בכתלה להנאתה... אבל הכנסנו אל סוכתנו החשוכה הזאת את אבות האומה, מוריה ומשורריה. — אמנם, אוי, רק בתור „אושפיזין". — צמצמנו בה את זוהר עברנו ונוגה תקות־עתידותינו, ומאורה וחומה שאבנו לנו אומץ הלב ועוז הרוח, תשוקת החיים ואמונת התקוה.

וארבעת־המינים שלקחנו בגולה — ממש „יפיותו של יפת באהלי שם"; „אתרוג" — מקורפו, „לולב" — ממצרים [גם השמות כבר אינם שלנו — ארמיים הם...] „הדסים" — מאיטליה וה„ערבות" — מהבצות המקומיות... אולם סוף סוף הזכירו לנו ארבעת המינים האלה את העבר שלנו, את העת בה לקחנו „פרי עץ הדר, כפות תמרים וענף עץ אבות וערבי נחל" משלנו, גם המינים גם שמותיהם שלנו היו... וגם מזכרון זה שאבנו לנו כח ואֱיל לשמוח בחג שמחתנו אף בעתים היותר רעות, גם בעת שהאסיף — אסיפם, המינים — מיניהם והסוכה — סוכתם, השמחה היתה שמחתנו, שמחת תקותנו לעתיד.

וגם בסוכת־הנדודים שלנו, סמל הגלות, נכללו שני מיניה בבת אחת. היא גם דירת עראי גם דירה כעין קבע על אדמת עראי. במקצוע החמרי, האקונומי, סוכתנו היא דירת־עראי גמורה. קוששים קש וגבבא בשדות אחרים, מלקטים פרורים מתחת שלחנות זרים, והולכים החיים האבטומיים ומשתגים

ממדינה למדינה ומעם לעם. אין לעם העברי דירה אקונומית קבועה, אקונומיקה לאומית, שהוא בעליה ואותה הוא מעביר אתו מגולה לגולה... בגולה מסתדרים החיים האקונומיים אך ורק עפ"י הסדרים המוצקים של הקבועים, ולא עפ"י רצונם של המטולטלים...

אולם במקצוע הרוחני, התרבותי, סוכת־הנדודים שלנו היא כבר כעין דירת קבע, אם כי על אדמת נכר. בכל מקום שהעם העברי גולה שכינתו גולה עמו והוא בונה לה את סוכתה.

במקצוע זה נשארה בתקפה הפקידה: „תשבו כעין תדורו", לסדר את החיים הרוחניים, התרבותיים, בסוכת־הנדודים, בדירת העראי של הגלות, כעין שהיו בדירת־הקבע, בארץ ישראל: זו התורה, זו השפה העברית, אותם הנמוסים העבריים ואותן המדות העבריות, אם כי רק בתבנית „כעין"...

וכה היא הסוכה העברית בגולה: סמל הגלות והנדודים, אבל עם קביעות הרוח. זכרון המדבר הגדול והנורא, אבל עם הר סיני, הנצב מוצק בין גלי החולות, המבלים כל, ומשפיע חיים לעם בריתו...

ויש להטעים ולחזור להטעים, שדירת־הקבע הרוחנית שלנו משפיעה הרבה והרבה כחות חיים גם על הדירה העראית החמרית שלנו, להחזיק מעמד במלחמת הקיום. ואלמלא התרבות העברית באחוָתה הלאומית ובאהבת־חסדה האנושית, הקבועה בסוכת־היהודים שלנו, מי יודע אם היתה הסוכה האקונומית המטולטלת שלנו יכולה לעמוד מול כל הסופות והזועות, שסערו וסוערות אליה לרוססה לרסיסים...

סוכת־נדודים זו, שבנינו בשנים האחרונות גם על גבי עגלת הסחופים ועל גבי ספינת המטורפים, תהפך בקרוב שוב לסמל השלום והחופש בתקענו אותה על הררי ציון. על סוכתנו זו, סוכת־השלום, נבא נביא ישראל, שאחרי „מהומת העמים" ואחרי המגפה הגדולה „והיה כל הנותר מכל הגוים... ועלו מדי שנה בשנה לחוג את חג הסכות", [זכריה י"ג] זה חג החופש, חג השלום של כל העמים, שמציון יצא ובה יחוגו אותו כולם, בולם.

סמל סוכה זו ירחף היום נגד עינינו הדומעות דם והבהירות בדמעותיהן, ונחוג „זמן שמחתנו".

שמחת בית השואבה.

חג הסוכות בגלות הוא באמת חג התקוה והבטחון. שמח העם העברי בחג זה שמחה משולשת: ב„אסיפו", ב„ארבעת מיניו" ו„בשמחת בית השואבה", אם כי בחיים הממשיים אין לו בהוה אפילו דבר אחד מכל הדברים המשמחים האלה... ורבה וגדולה היא שמחתו זו ונפלאה היא עליצות נפשו, כי שנים יש לו, שכחם גדול מכל הדברים הממשיים שבעולם, יש לו התקוה בעתידו, בתחיתו בארץ אבות, ויש לו הבטחון בגואלו. ואת התקוה הזאת ואת הבטחון הזה לא יכול כל איש וכל עם לגזול ממנו בכל אלפי שנות נדודיו; לא במחיר חייו עלי אדמות בעת צרה וחשכה, ולא חלף עושר וכבוד בעת טובה ואורה. היהודי נשאר נאמן לארץ הורתו, ל„חג האסיף" שלה ולארבעת מינים שלה, והם היו לו לא רק זכרונות עבר רחוק, רחוק מהלך אלפים שנה, אלא גם תקוות עתיד קרוב, קרוב-כל כך עד שמחכים לו בכל יום שיבוא...

את הבטחון החזק הזה בעתידו בארץ אבות שאב היהודי ממעין תורתו, ממעין התורה הכתובה והמסורה באחת. ועל כן שמח היהודי בחג הסוכות, בחג תקותו ובטחונו, את „שמחת בית השואבה", שמחת התורה המסורה, ובגלות גם „שמחת התורה", שמחת התורה הכתובה. ממעין תורתו שאב היהודי לא רק את „רוח הקודש" שלו, את רוח תרבותו המקורית, אלא גם את רוח גבורת-לבו לעמוד מול כל הקמים עליו בכל דור ודור להכחידו מן העולם, ולהחזיק מעמד בחיים גם בשנות אסונות קשים ופגעים רעים, רעבון ובצורת וכל מיני פורעניות נוראות...

את הקשר הזה בין התורה ובין חג הסוכות הננו מוצאים כבר — בתורה גופא, בעת שבלב העברי היה יכול להתעורר רגש של מחאה נגד חגיגת „חג האסיף" בשעה שלא היה מה לאסוף... הנה באה שנת השמיטה, העם לא זרע ולא אסף מאומה, אין תבואה בגרנו ואין תירוש ביקבו,

הוא עולה ירושלימה במוצאי שמיטה לחוג את חג האסיף. ומה יחוג, ועל מה ישמח? ולמען קדם בפני רגשות־מחאה אלה באה במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות בכל מוצאי שמטה „פרשת הקהל״, או „פרשת המלך״.

התכונה היתה רבה. בימה מיוחדת היו עושים בעזרה. „חזן הכנסת נוטל ספר התורה ונותנו לראש הכנסת, ראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן לכהן גדול וכהן גדול נותנו למלך והמלך עומד, ומקבל וקורא״. והמלך קורא דוקא בשפת עבר, „וכל העם, האנשים והנשים והטף״ היו נקהלים לשמוע וללמוד את דבריו. פה נתאחדו יחד כל הודה ותפארתה של האומה: בית־המקדש, הכהן הגדול, המלך והשפה הלאומית להפנות את לב העם אל מקור חייו ומעין תרבותו, אל התורה. וקרא המלך את קורות ישראל במדבר, את פרשת „שמע״, את „הברכות והקללות״, פרשות ה„מעשרות״ ועוד, וישמע העם את דברי תורתו, הדואגת לאשרו ושלותו בארץ אבותיו, ומלא לבו בתקות עתידו, ושב בשמחה לעבודתו בשדה, מלא גאון בתורתו, באומתו, בארצו ובכל מה שיש לו משלו. [ע׳ סוטה מ״א.]

אולם הנה ימים באו לעם ישראל בארצו, וראשי חכמיו ראו, כי חגיגת־התורה הזאת פעם לשבע שנים אינה מספקת עוד, ועמדו ותקנו כעין „פרשת הקהל״ כזאת, ובצורה יותר עממית, בכל שנה ושנה. וגם חגיגה זו החלה „במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות״, אולם היא נמשכה כבר חמשה לילות רצופים. חגיגה זו היא החגיגה של „שמחת בית השואבה״, שתלו אותה במנהג העתיק של „נסוך המים״.

„נסוך המים״ היה מנהג עתיק בישראל, „הלכה למשה מסיני״, ויקר וחשוב לכל בני האומה, עד שרגמו פעם אחת באתרוגיהם את הכהן־המלך, אלכסנדר ינאי, שזלזל בו. אולם השמחה של שאיבת המים נתחדשה, כנראה, באחור זמן. ונפלא הדבר, כי „חג המים״ הזה היה ל„חג האורים״ ממש. „מנורות של זהב היו שם — מתארת המשנה — וארבעה ספלים של זהב בראשיהם וארבעה סולמות לכל אחד ואחד, וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של מאה ועשרים לוג, שהם מטילים לכל ספל וספל... ולא היתה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים בפניהם באבוקות של אור בידיהם״... ונפלא עוד דבר שני, כי חג החנוכה נקרא בפי יוסף בן מתתיהו ב„קדמוניות היהודים״ שלו בשם „חג האורים״, בעת שאיננו יודעים כלל מה טיבם של ה„אורים״ האלה, אשר בהם כבדו את החג הזה באיזו תקופה שהיא בזמן שבית־המקדש היה קיים: אם הם ה„נרות״ הללו שאנו מדליקים, או הם „אורים״ אחרים. ספרי ה„חשמונאים״ אינם מזכירים דבר לא על אדות „אורים״ ולא על אדות „נרות״. המשנה, כידוע, עוברת בשתיקה גמורה על כל הענין של חנוכה ונרותיה; ואלמלא

סדר קריאת התורה, שהמשנה באה לקבוע בחג זה, לא היינו יודעים ממנה, כי יש בכלל איזו חנוכה בעולמנו... והברייתא והתלמוד, שכבר מדברים על אדות „נרות חנוכה", הנה ל„אורים" אין גם בהם כל זכר...

שני הדברים האלה: חג ברור ב„אורים" סתומים, כמו החנוכה, ו„אורים" ברורים בחג סתום, כמו שמחת בית השואבה, מעוררים מחשבה, מוזרה לכאורה: אם אין פה איזה קשר בין שני „חגי האורים" האלה, בין „חג האורים" הידוע לנו רק בשם זה בלי דעת את מעשה האורים שלו, ובין החג שידוע לנו כל מעשה האורים שלו בלי שנקרא שמם עליו. ואם נבוא לבקש רמזים לקשר זה, אז נוכל למצאם גם בספר השני של החשמונאים וגם בתלמוד. ספר החשמונאים במסרו דבר קביעת חג החנוכה, אומר: „ויחוגו חג לה' שמונת ימים כימי חג הסוכות ויזכרו את הימים מקדם בחגגם את חג הסוכות בהרים ובמערות... ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים וישירו שיר שבח"... [חשמונאים ב'] והתלמוד בדברו על סדרם של מספר הנרות בחנוכה מביא טעם לסדר אחד: „כנגד פרי החג". [שבת כ"ב:] הנה יש כאן רמז לאיזה קשר בין החנוכה ובין חג הסכות, שבו ערכו את חג האורים בשמחת בית־השואבה. אבל מלבד רמזי־קשר אלה, שאין להם ערך חשוב ויש לבארם באופנים שונים [—חנוכת הבית בימי שלמה היתה בחג הסוכות, או: החסידים בימי החשמונאים חפצו לעשות את ה„חנוכה" הראשונה שלהם גם כעין תשלומים לחג הסוכות, שלא יכלו אז לקיים בהרים ובמערות...] הנה יש לנו באמת קשר חשוב אחד בין שני חגי־אורים אלה, והוא: הזמן האחד, שבו נקבעה צורת החגיגה של שני החגים האלה: הנרות של חנוכה והאורים של שמחת בית־השואבה, ודבר זה כבר יוכל, כמדומה, להאיר איזה אור על הקשר הזה, הלוטה בערפל...

בנוגע לצורת החגיגה של חנוכה, הנרות, כבר עמדו אחרים על הדבר, כי בית־שמאי ובית־הלל נחלקים על סדר מספר הנרות: אם פוחתים והולכים או מוסיפים והולכים, כאלו דבר חדש הם באים להנהיג בישראל, בעת שמזמן קביעת החנוכה עד ימיהם כבר עברו כמאה שנים, ו„פוק חזי מה עמא דבר"! ויש מי שמבאר את הדבר באופן זה: כל ימות החשמונאים לא הדליקו בחנוכה איזה מספר מסוים של נרות; החג הזה הוחג בפומביות גדולה, ברוב פאר והדר, ובאורים גדולים כבדו אותו לפרסם לכל דור ודור את הגדולות שעשה בית־המלכות לעם העברי, לתורתו ולארצו. בית־המלכות בעצמו כבר דאג לפאר את החג הזה בכל מיני פאר, בכפות תמרים וערבי נחל, בלפידי אש וזיקי להבות, בשירים ורקודים; ודבר הנצחונות הגדולים של יהודה המכבי ואחיו הגבורים היה נמסר מאבות לבנים, מדור לדור, והיה חג החנוכה באמת לחג החשמונאים. אולם הנה הורדוס האדומי עלה כרם ואש לשבת על כסא מלכות יהודה וכל בית

החשמונאים נפלו איש אחרי אחיו ואשה אחרי רעותה לפי חרב העריץ הזה. הוא הוציא, בלי ספק, צו לבל יהינו בני ישראל לחוג את חג החשמונאים ולכבד את זכרם באורים. אז בטל „חג האורים" בישראל וסכנה נשקפה לחג החנוכה שישכח כליל מבית יעקב. כדי להציל את חנוכה מבטול גמור ולהשאיר לו שם ושארית בעמנו, קבעו אז את שמונת הנרות, אם לזכר שמונת הנשיאים והמלכים מבית החשמונאים, או, פשוט, כפי מספר ימי החנוכה. ובעת קביעתה של הצורה החדשה הניתנת לחג זה נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר סדר הנרות הללו. אבל הלא צריכים לתת דין וחשבון לפני הורדוס על קביעות זו של הדלקת הנרות, שבאו להנהיג בישראל, והורס הנס של נס פך השמן, אם כי מעולם לא עשו זכר לנסים שנעשו במקדש. [ע' בספר „נרבת פי" להרב רבי יצחק ראבינוביץ, רב בטשנכטוכוב, ברלין תרכ"ג]

על פי הדברים האלה, המתקבלים על הדעת, חלו בטול הצורה הישנה של חגיגת החנוכה, האורים, וקביעת צורתה החדשה, הנרות, בזמנו של הורדוס, הוא זמנו של הלל.

ובזמן ההוא גם נקבעה צורת החגיגה הנהדרה של שמחת בית השואבה. הברייתא שונה יחד שלשה דברים: „מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מימיו. מי שלא ראה בית־המקדש בבנינו — זה בנין הורדוס — לא ראה בנין מפואר בעולם". [סוכה נ"א:] ולא לחנם נצטרפו שלשה דברים אלה ביחד, כי שלשתם היו באמת בזמן אחד, גם ירושלים בתפארתה, גם בית־השואבה בשמחתו בזמנו של הורדוס נולדו, יחד את בנין בית־המקדש המפואר שלו.

אבל אם את ירושלים ואת בית־המקדש בנה הורדוס ופאר בעצמו, הנה את שמחת בית־השואבה במקדש זה הנהיגו — חכמי ישראל וראשיו. באופן רשמי היתה חגיגה זו חגיגת נסוך המים, כמו שהיתה, באופן רשמי, הדלקת הנרות בחנוכה חגיגת פך השמן, אולם הכוונה האמתית של חגיגה זו היתה: לחבב על העם את בית־המקדש החדש, שנבנה ע"י המלך השנוא עליו, ואשר על גגו עוד התנוסס הנשר הרומאי; ולעורר את העם, כי ירבה לבקר את הבית הזה, בית מועד לכל בני האומה העברית, למען תחזק על ידו האחדות הלאומית לא רק של היהודים היושבים בארץ ישראל, אלא גם של כל ישובי היהודים בבבל, מצרים ושאר ארצות. כונה זו בולטת מכל דברי הלל הזקן, שהיה חוזר עליהם תמיד „כשהיה שמח בשמחת בית השואבה". הוא היה אומר: „אם אני — האומה הישראלית — כאן, בבית־המקדש — הכל כאן, ואם איני כאן מי כאן". ואת המקום הזה צריכים לאהוב, באשר רק „למקום שאני אוהב רגלי מוליכות אותי". והצורך לבקר בבית הזה הוא גדול מאד, וערכו של בקור זה להשראת השכינה העברית בבתי־יעקב הוא רב.

מאין כמוהו, כי „אם תבוא אל ביתי, אני — השכינה כביכול — אבוא אל ביתך, ואם אתה לא תבוא אל ביתי, אני לא אבוא אל ביתך״...

אך הנה העם מתרגז: איכה יבוא אל הבית הזה והוא נבנה על ידי רוצח, הורג נפשות תמימות וזכות? האם מי אשר דם לרוב שפך יבנה בית לאלהי ישראל? הנה הגלגלת של אריסטובלוס, אחי מרים, הכהן הגדול האחרון לבית החשמונאים, עודנה צפה על פני מי הברכה ביריחו, אשר עבדי הורדוס הטביעו אותו בה במצות אדונם..! וכעין תשובה על התרגזות זו של העם מביא התלמוד, תיכף אחרי שלש האמרות הנזכרות של הלל בשמחת בית השואבה, גם דבר זה של הלל: „אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני מים — אף הלל ראה מה שאחרים ראו, את כל תועבות הורדוס ורציחותיו, אבל הוא — אמר לה, לגלגלת זו, על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון״, אל לנו להכנים ראשנו בענינים אלה, יש גמול בהיסטוריה, והיא כבר תנקום את נקמתה מהרוצחים האלה... ועלינו עתה להתאחד ולחזק רוחנו בקרבנו.

והשעה דרשה אז מעשים גדולים לחזוק רוח האומה, לחבב את קדשיה על הנשים ולקשר את האברים המדולדלים אל גוף העם. כי הנה תרבות חדשה פרצה אז אל ארץ יהודה, התרבות הרומאית. תרבות זו לא תדרוש מישראל כתרבות היונית: „כתבו על קרן השור אין לכם חלק באלהי ישראל״! הרומיים לא יכופו עליכם הר כגיגית לקבל את תרבותם הם, ולא ינעצו חרב בבית־מדרשכם להכריח אתכם לכפור גלוי בלאומיותכם, אולם בזה אין הסכנה הצפויה ממנה לתרבות העברית מתמעטת כלל וכלל. ואדרבה: נגד חרב היונים הורמה חרב העברים, נגד אנטיוכוס אפיפנוס קם יהודה המכבי, והאומה העברית התנערה משפלותה ושברה מעליה עול עריצים, אבל התרבות הרומאית במשמעתה החזקה, בסדריה המוצקים ובסבלנותה הדתית תמשוך ברשתה המונים רבים, והאומה העברית יצערו כחותיה להחזיק מעמד... צריכים לשים לב ביחוד אל הנשים, שהן הראשונות בישראל להמשך אחרי כל זוהר מבריק של תרבות זרה... צריכים לשים לב אל הנחשלים בעם להכניסם תחת כנפי השכינה העברית... ובכן יתאספו כולם אל בית־המקדש של האומה העברית, וכל אחד יאמר: „אם אני כאן הכל כאן, ואם אינני כאן מי כאן״, ואיש לא ימנע רגלו מבוא אל בית היוצר הזה של נשמת האומה. אל תביטו אל נשר רומי המרחף מעל גגו, נכנים את רוחנו לתוכו, איש איש ממנו יביא אתו לתוכו את ניצוצות רוחו העברית, ובהלל מקדשנו יתלכדו כל הניצוצות האלה יחד, ומשם נשאוב את רוח קדשנו...

זו היתה כוונת הלל וחבריו, ובאה אז כל התכונה הרבה של חגיגת שמחת בית־השואבה״ עם התקון הגדול של השתתפות הנשים בשמחה

לאומית זו, כמו ב„פרשת הקהל". ואז גם הכניסו לתוך שמחה פומבית זו מה שהיו מוכרחים לבטל על פי דבורו של הורדוס במקום אחר. הכניסו בחגיגת „שמחת בית השואבה" את ה א ו ר י ם של חנוכה, את אותם האורים, שהמשנה תארה באופן יפה כל כך, עם האבוקות של אור ביד „החסידים ואנשי המעשה" ועם אותן הקריאות המצוינות, המתאימות ביותר לחג החנוכה בזמן החשמונאים הראשונים: „אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו" של החסידים ואנשי המעשה — עוזרי החשמונאים: „אשרי זקנותנו שכפרה על ילדותנו" של „המתיונים" לפנים ששבו אל עמם ותרבותו, והקריאה הכללית: „אשרי מי שלא חטא, ומי שחטא ישוב וימחל לו". ע' סוכה נ"ג.]

כה הדליקו הלל וחבריו בבית־המקדש של הורדוס את ה„אורים" הכבים של החשמונאים, ויחד את האורים האלה נתלבו בחלל בית־המקדש גם אש רוחם של החשמונאים גם תשוקת־חופשם. ודורות עברו ונרות פך־השמן החשמונאי בבתים ו„אורים" של החשמונאים על „נסוך המים" בבית־המקדש הקימו לנו את קנאי־ירושלים הגבורים, אשר רעם גבורתם החריד עוד הפעם את איתני הארץ כבימי החשמונאים...

על פי הדברים האלה זכינו למצוא גם את ה„אורים" של החנוכה, גם את החג של „שמחת בית השואבה". זו היתה כעין „פרשת הקהל" חדשה לחזק את העם, ובראשו את נשיו וצעיריו, בתרבות ישראל וברוח קדשה כדי שיוכלו להחזיק מעמד נגד התרבות הזרה החדשה, התרבות הרומאית. והתרבות העברית, תרבותו של הלל, הצריכה לעמוד מול התרבות הרומאית, כחה יגדל רק אם רוח החשמונאים, רוח החופש העברי, תנוח עליה.

ולא לחנם נקבעה חגיגה זו של „שמחת בית השואבה" בחג הסוכות, בחג הסמל של החופש, בחג התקוה והבטחון.

החגים העבריים הם חגי הטבע וההיסטוריה כאחד. התורה הקדישה את החגים הטבעיים כדי להזכיר את יוצר הטבע. מטעם זה קבעה בחג האביב, בראשית קציר שעורים, הבאת העומר. בחג הקציר — הבאת הבכורים ושתי־הלחם, ראשית התנובה והתבואה, ובחג האסיף — ארבעת המינים, ג"כ כעין ראשית. אבל התורה צרפה אל החגים הטבעיים האלה גם זכרונות היסטוריים כבירים להזכיר גם, ואפשר ביחוד, את יוצר ההיסטוריה, כי גדלו של אלהי ישראל ניכר יותר בהיסטוריה, והשרשת עיקר זה — השפעתה על החיים החברותיים יותר גדולה מהשפעת העיקר של אלהי הטבע. ועל כן היהדות, היא הדת החברתית והלאומית, איננה סוף סוף דת טבעית, אף כי תורתה מתחילה בבריאת העולם, אלא דת היסטורית.

ונביאי ישראל, שלבם מלא היה חזיונות עמם וסדרי־חייו, בהסתכלם בחזיונות־הטבע הנהדרים, צמחו תיכף בלבם חזיונות אומתם. ופיהם מלא

אמונה ובטחון: „נותן שמש לאור יומם, חקות ירח וכוכבים לאור לילה, רוגע הים ויהמו גליו — אם ימשו החוקים האלה מלפני, גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים“... „אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדות ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל“.. [ירמיהו] [וזה היה לעינים למסדרי ברכת יוצר אור, שסיימו אותה ב„אור חדש על ציון תאיר“...] וחכמי ישראל בגולה, שכבר התרחקו מהדר הטבע החי, דרשו את „מעשי־בראשית“, את תורת הבריאה העברית, עפ"י מעשי האומה העברית, ועשו את יוצר העולם ליוצר ההיסטוריה הישראלית: „בראשית — בשביל ישראל שנקראו ראשית“. „והארץ היתה תהו ובהו — אלו ארבע מלכיות ששלטו על ישראל“... וכו' וכו'. [ע' בב"ר.]

אולם חכמי ישראל הקדמונים בארץ ישראל הכידו בכל תקופה היסטורית שבזמנם את יוצר ההיסטוריה, את אלהי ישראל, ומהרו להשריש עיקר זה בלבות העם למען לא יפול לב העם בקרבו, אם גם תקופה זו תביא לו בכנפיה את האסונות היותר איומים. להשרשת עיקר זה בראשית התקופה הרומאית בתולדות ישראל, זו התקופה שהביאה לנו את החורבן ואת הגלות, באה חגיגת „שמחת בית השואבה“. ידע העם, כי ההיסטוריה אינה סבוכי מקרים בעלמא; זוהי יצירת יוצר, יוצר העולם, העולם האנושי, ולבו יהיה מלא תקוה ובטחון, בטחון בקיומו ותקוה לגאולתו.

שמיני עצרת.

יום שמיני העצרת נזכר שתי פעמים בתולדות ישראל שבכתבי־הקודש. הפעם הראשונה בתקופת־הזהב של העם העברי, בעת חנוכת בית־המקדש הראשון בימי שלמה, בעת ש„לא נפל דבר אחד מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' ביד משה”. אז נאמר: „ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה”... העם כבר השיג את מבוקשו הוא, והאידיאל שלו היה: „למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים אין עוד”. [מלכים א'. ח'.] בפעם השניה נזכר יום זה בעת, ש„הארץ אשר נתת לאבותינו לאכל את פריה ואת טובה הנה עבדים אנחנו עליה ותבואתה מרבה למלכים... ובצרה גדולה אנחנו”, בימי עזרא ונחמיה. אז נאמר: „ויאספו כל העם כאיש אחד... ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות... ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט”. אבל אז לא הלך העם לאהליהם „שמחים וטובי לב”, אלא נאספו שוב למחר „בצום ובשקים ובאדמה עליהם” וכרתו אמנה להתרכז מסביב „לבית אלהינו לבית אבותינו”, והאידיאל היה: קיום העם העברי בעצמיותו, והאמצעים: התבדלות מעמי־הארץ, שמירת השבת והשביעית, העמדת מצוות לעבודת בית האלהים ועוד. [נחמיה ח'. ט'. וכו'].

שתי התכונות ההיסטוריות האלה של היום הזה הד קולן הננו שומעים גם מתוך שתי אגדות מיוחדות על דבר יחסו של „רגל בפני עצמו” אל חג הסוכות. אגדה אחרת אומרת: אחרי שבני ישראל הקריבו בחג הסוכות שבעים פרים „כנגד שבעים אומות” צוה הקב"ה לחוג עוד יום אחד ולהקריב בו פר אחד „כנגד אומה יחידה”. „משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה

גדולה ואמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך", ו„כבנים הנפטרים מאביהם, והוא אומר להם: קשה עלי פרידתכם, עכבו עוד יום אחד". [סוכה נ"ה, וע' רש"י על התידה במדבר כ"ט ל"ו.] אגדה זו נוצרה בארץ ישראל, בעת שעמנו חי בה ברוחו ובעבודתו. הוא הקריב אז קרבנות גם לשלומן של כל האומות שבעולם, מבלי חשוב כלל על יחסן של אומות העולם אליו, אם שונאות או אוהבות הן אותו. הוא עשה את שלו, שמר תרבותו ומלא פקודותיה, והביא בכנפן ברכה ושלום לכל העולם כולו... אז לא התאונן העם העברי כלל וכלל על הקרבנות המרובים, שהוא מקריב „כנגד שבעים אומות". סוף סוף הקריב את קרבנותיו על מזבחו הוא בבית־מקדשו, והקריב אותם בשמחה, בשמחה אנושית כללית „למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים"... ואם נוסף על חג הסוכות ושבעים פריו בא „שמיני העצרת" עם פרו האחד, הנה היה זה עודף שמחה, דבקות מיוחדת אל אלהיו. זו היתה הבלטת הלאומיות העברית בכל טהרתה וקדושתה, לאומיות שיסודה אנושיות, הדואגת לשלום כל האומות, אם כי היא מתיחדת לעצמה וחושבת עצמה ל„אומה יחידה"... על טיבה של לאומיות זו עמד כראוי רבי יוחנן, שאמר: „אוי להם לעכו"ם שאבדו, בחורבן בית המקדש, ואין יודעים מה שאבדו. בזמן שבית־המקדש קיים מזבח מכפר עליהם, ועכשו מי מכפר עליהם"? [סוכה שם] הלאומיות העברית בביתה היתה מתקנת את פגימת האנושיות כולה.

אך הנה יצא העם העברי בגולה והחל להקריב קרבנות מחים על מזבחות שבעים אומות. בדין הוא שחלף כל הקרבנות האלה יתנו לו העמים לשבת בקרבם בשלום ולקבל ממנו את קרבנו, את מסירות נפשו עליהם, באהבה. אבל הם שטום ישטמו אותו וכוס שהוא מוזג להם — הם שותים ושוברים, ואת השברים הם זורקים אל פניו... ואז נולדה האגדה השניה על „שמיני העצרת": „את מוצא בחג הסוכות ישראל מקריבים שבעים פרים על שבעים אומות. אמרו ישראל: רבון העולמים! הרי אנו מקריבים עליהם שבעים פרים והיו צריכים לאהוב אותנו, והם שונאים אותנו, שנאמר: תחת אהבתי ישטמוני, ואני תפלה. לפיכך אמר להם הקב"ה: עכשו הקריבו על עצמכם, ביום השמיני עצרת תהיה לכם". [במד"ר פנחס]. מתלוננים הם בני ישראל בגלותם: „רבון העולמים! הרי אנו מקריבים להם ועליהם את חלבנו ודמנו, את מיטב כחותינו ומבחר כשרונותינו, והיו צריכים לאהוב אותנו, והם עוד שונאים אותנו, וכל מה שתגדל אהבתנו אליהם כן תגדל שנאתם לנו. ואנו תפלה: מה אנחנו צריכים לעשות עוד כדי להסיר, לפחות, את שטנתם מעלינו? השונאים הראשונים שלנו, המצרים, עוררו משטמה נגדנו בקראם: „והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו"... והנה

פרצה המלחמה, והוכחנו לעיני כל את אהבתנו ואת מסירותנו אליהם ונלחמנו בעדם בהתמכרות ובהתלהבות, והם — שטנות חדשות משטינים ועלילות חדשות מעלילים, ו„פי רשע ופי מרמה עלי פתחו״ ושנאתם וקנאתם הולכות ומתגברות... ואנו תפלה: מה לעשות עוד להם לשכך את המתם מעלינו? האם עלינו להקריב להם גם את „האומה היחידה״ שלנו, את נשמת עמנו וכח קיומו? ורוח הקודש לעומתם מרעים: עכשו הקריבו על עצמכם! די, די לכם להקריב על שבעים אומות, עכשו הקדישו את כל כחותיכם ואת כל כשרונותיכם, את כל בניכם ובנותיכם ואת כל חלבכם ודמכם — לעצמכם, לאומתכם.

„הקריבו על עצמכם״! קריאה זו קורא אלינו חג שמיני העצרת. אבל לפני ההקרבה על עצמנו צריכה לבוא מציאת עצמנו. נדע את עצמיותנו ונדע את הקרבנות שהיא דורשת מאתנו. ולדעת את עצמיותנו, עצמיותה של האומה העברית, זאת אומרת: דעת תורתנו, דעת קורותינו בהבנה עמוקה ברוחן ובהתפתחותן. ועל כן צרופה אל שמיני העצרת „שמחת התורה״, חג סיומה, כדי שיגלה לנו מעין זה שנתגלה למשה רבנו בשעה האחרונה לפני מותו.

בשעה שהראה הקב״ה למשה „את כל הארץ, את הגלעד עד דן ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון״, אז הראה לו גם „כל המאורעות שעתידים ליארע לישראל עד היום האחרון״. [דברים ל״ד, ב׳. וברש״י]. הוא ראה אז את ביאת ישראל לארצו וגלותו ממנה, ראה את שיבתו ואת גלותו השניה וראה גם את הגאולה האחרונה ועתידות האומה העברית בארץ אבותיה. ואז נמסרה לשליח נאמן זה שליחותו האחרונה: „לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב זאת הארץ אשר נשבעתי לכם לאמר: לזרעך אתננה, כבר קיימתי לבניכם״. [ברכות י״ח]. ואם עוד יגלו בניכם מארצם זו ואלפי שנים ינודו במדברות העמים, הנה אתה הרואה „עד היום האחרון״ והנך רואה אותם בשובם לארץ אבותיהם, הנך יכול לאמר בהחלט גמור: השבועה נתקיימה! בגלל אבות יושעו בנים, זכותם ההיסטורית כבר תעמוד להם לשוב קוממיות לארץ הורתם.

בארץ זו קשורה עצמיותנו ועל מזבחה עלינו להקריב את קרבנותינו. אמנם לא כל איש מסוגל להבין את ערכה של „ירושת אבות״ זו, להכיר את כל שלשלת־הדורות הקשורה אליה ואת כל החוטים החזקים שהיא קושרת בין העבר ובין העתיד של האומה העברית, לראות את כל הארץ ואת כל מאורעות

העם בבת אחת, אולם הלא ימים באו והקשר הזה הובלט לעיני כל. מאורעות ארץ ישראל ומאורעות האומה הישראלית הסתבכו והתלכדו יחד ותחית כל אחת תלויה בחברתה... לא לחנם מתפלל העם העברי בחג המיוחד לאומתו, בשמיני עצרת, על גשמי הארץ. תולדותיו, שנשפך דמם כמים בארצות גלותם על שבעים אומות, ידעו להקריב גם על עצמם בארץ אבותיהם: — להעמיד עליהם מצוות לעבודת „בית אלהיהם — בית־אבותיהם", בית אומתם.

חֲנֻכָּה.

לא כעם חפשי, השובר את כבלי עבדותו בכח ידיו, יצאו בני ישראל מבבל ארץ גלותם; לא בקול תרועה ושיר, בתהלוכת גבורה ונצחון עשו את דרכם, ולא כבנים השבים אל חיק הורתם החפשוית שבו אל יהודה, ארץ אבותיהם. בתחנונים יצאו, בבכי הלכו ו כ ע ב ד י ם שבו אל ארץ משועבדת ושוממה. מלכים ופחות מושלים בקניניהם ובגויותיהם כרצונם, ותבואת הארץ— מרביתה למלכים ולפחות האלה.

רק חלקת־שדה אחת השאירו האדונים חפשית לעבדיהם, חלקה שלא ידעו את מהותה ואת ערכה, חלקת־ה ר ו ח. חלקה זו — אמרו האדונים — פתוחה לפניכם לעבוד בה ככל אשר יעלה על רוחכם, כרתו אמנות וכתבו וחתמו כל מה שלבכם הוגה ונפשכם שואפת, תוכלו להביא בכורי אדמתכם ובכורי כל פרי כל עץ ובכורות בקרכם וצאנכם גם לבית אלהיכם, ובלבד שמחלקנו לא יגרע מאום... הרשות בידכם לקבל עליכם לשמור את יום השבת ויום מקרא קודש מכל משמר ובלבד שעבודת־המלך תֵעָשׂה בעתה... אספו לכם את ספריכם, הפיצו את תורתכם, הרחיבו דעת שפתכם, ככל אות נפשכם, ובלבד שתהיו לנו נתינים נאמנים...

וכה החלה העבודה הרוחנית הכבירה של אנשי כנסת הגדולה.

יובלות־שנים עברו על שבי הגולה בארץ אבותיהם. מצבם החמרי והמדיני לא נשתנה לטובה, הם נשארו תלויים בחסדי מלכים וברחמי פחות, יהיו פרסים, מצרים או יונים. „הצרה הגדולה", שבה נמצאו בימי נחמיה בן חכליה, שהביאה אז רבים וכן גדולים לידי טמיעה בעמים השכנים, לא עברה גם בימי החשמונאים. גם בימים ההם שלמו להיונים, מלבד מכס המלח ומנת המלך, ש ל י ש י ת מתבואת הארץ, ח צ י מכל פרי עץ, ו מ ע ש ר מכל; גם עבדו בגופם עבודת המלך, ועבדו אפילו בשבתות ובחגים; וגם „מתבואת ההיכל" לקחו הפקידים חמשת אלפים שקל כסף לשנה. [ע' ספרי חשמונ. ים א. וב'.]

המצב החמרי והמדיני הזה, שדכא את רוח העם והשפיל את נפשו, הכשיר את הקרקע לזרע ה„התבוללות", שהלך והתפתח לאט לאט בקרב העם בכל שדרותיו, בלי הרגיש בה. נשתררה בין העם רוח של הכנעה ושפלות כלפי התקיפים החיצוניים ולא עמדו על כל הקלקול שבזה; נשתרשה ההתרפסות והזחילה לפני עשירים תקיפים בפנים ולא חשו בדבר. שוכח העם את שפתו העברית ומדבר במקומה בשפה הארמית הזרה ולא שמו אל לב. וכה הוכן הבסיס ל„בטול היש" הלאומי, למרות דעת התורה שנתפשטה ושמירת המצוות שנתגברה בין העם... באה התרבות היונית והתקיפות היונית והביאה עמה את ה„התיונות", והיא, במצאה שדה נחרש, זרעה את זרועיה והם גדלו והעלו נצנים... הובאה אל הבית העברי הלשון היונית — ופטפטו בה התינוקות... הונהגו בבית חגים יוניים — וחגגו אותם הצעירים... הכניסו לרחוב היהודים הנמוסים היוניים — ואחזו בהם הצעירות... התחילו הצעירים ללגלג על מנהגי ישראל — ושתקו הזקנים... התחילו הצעירות לבזות את נמוסי היהודים — וצחקו הזקנות אתן... וכה הלכה ההתיונות והתפשטה לאט לאט בין העם, ואיש לא הרגיש בכל הסערה הקרובה לבוא, ואיש לא עמד לקדם פני הרעה, עד שפקחו פתאום את עיניהם, והנה „מתיונים" גמורים עומדים לפניהם... ו„המתיונים" האלה לא מן החוץ באו, ולא מנשואי־תערובות נולדו, לא יונים גדלו אותם ולא יוניות היו מחנכותיהם... זרע כשרים היו, מן המשפחות המיוחסות בישראל, מזרע אהרן הכהן. ועל מבועי התורה של הסופרים גדלו אותם מוריהם, ועל ברכי העבודה של בית־המקדש חנכו אותם הוריהם... ולא בן לילה היו לבוגדים בעמם וקדשיו... וגם בפקוח העם את עיניו וראה „מתיונים" גמורים עומדים בראשו עוד לא חש את אשר לפניו ולא הרגיש בבגידה הגדולה. הלא אחיו הם, מן ה„מיוחסים" שבעם, עשירים ותקיפים וקרובים לשררה ו„בעלי טובות"; והוסיף העם להתרפס לפניהם וללחך כפות רגליהם... עד שיצאו „אנשים בני בליעל מקרב ישראל להדיח את עם הארץ", ופרצה הסערה...

העבודה הרוחנית הגדולה של הסופרים גם היא נשאה פרי וקמו גבורי־רוח ואדירי־אמונה, שהערו למות נפשם על קדושת אומתם וחרות ארצם וכבוד לאומיותם. ביחוד גבר בלבם רגש הכבוד הלאומי והכרת עצמיותם. הכרוניקר של הימים ההם, בעל ספר חשמונאים א', בספרו על אנטיוכס, כי „בא בעזות מצח אל הקודש פנימה ויקח את מזבח הזהב ואת המנורה... וכל כלי חמדה וכל אוצר טמון... ויך מכה רבה בעם"... הוסיף לבסוף: „וידבר אליהם בגאוה ובוז ויהי אבל גדול לישראל". זה הדבור ב„גאוה ובוז" כאלו הגדיש את סאת־הפורעניות הגדולה. הכל יכלו לשאת ולסבול, גם שוד כלי הקודש וגם רציחת אלפי אבות ובנים. רק לא יחם הבוז, רק לא העלבון בכבוד

האומה... העלבון בכבוד האומה הרגישו אז אפילו אלה שלא הסכימו לכל מעשיהם של החשמונאים. כאשר בא ניקנור לבית־המקדש אחרי טהרתו, והכהנים, שהתרחקו מיהודה המכבי וגבוריו, קבלו את פניו בכבוד גדול והראו לו את הקרבנות שהם מקריבים לשלום המלך, והשר היוני הזה „התעלל בהם ויצחק ויגָאל אותם וידבר אתם קשות" — התפרצו הכהנים בקריאת־נקמה: „אנא ה' נקם נקמתך באיש הזה וחילו, זכור את חרפתם אשר חרפוך"...

עבודת־הרוח הזאת השרישה בלב טובי העם השקפה היסטורית על מאורעות העולם, ומהמעין הגדול של העבר שאבו גבורי־האומה את כחותיהם, ולבם היה מלא תקוה ובטחון בעתידות עמם אף „בעת רעה וזועה, עת צרה ותוכחה לישראל". מתתיהו הזקן בדברו אל בניו לפני מותו מספר להם את „המעשים אשר עשו אבותינו בימי קדם", מצוה להם להבין שנות דור ודור ומסיים, שלא יגורו מפני כעס הרשע, שכל כבודו רעש, היום יעלה וישגה ומחר איננו... [חשמ נאים א'.] השקפה היסטורית זו של טובי האומה קבעה את חותמה על כל מעשיהם בתקופה ההיא, ובכלל זה גם על מלחמת החשמונאים. לא האויב החיצוני הפיל עליהם את פחדו, אלא הבוגד הפנימי, וכל כובד המלחמה היה מכוון בעיקרו לא נגד היונים כשהם לעצמם, אלא נגד ה„מתיונים" והתומכים בהם מקרב היונים. הגבורים הראשונים, מתתיהו ובניו, בצאתם אל המערכה „הכו באפם ובהמתם כל הפושעים בישראל... ויתצו את הבמות וימולו את הילדים, ויצילו את תורת ה' מיד הגויים"... באפשרות הראשונה לטהר את המקדש נגש יהודה המכבי לעבודה זו, אם כי היה לו יסוד לחשוש, כי חלק מן העם יסתפק בטהרת מקדשו ויעזוב את מחנהו, כאשר כן היה באמת... והגבור הזה לא הסתפק בטהרת המקדש ובחנוכת המזבח, אלא נגש תיכף, בעודנו טרוד במלחמותיו הרבות והכבדות, לעבודה חשובה אחרת, שעד עתה לא הושם אליה לב כראוי, „לאסוף את הספרים אשר נפוצו ונפזרו בסערוריות המלחמה"...

טהרת המקדש וחנוכת המזבח לא טהרו סוף סוף את הארץ מטומאת בניה — בוגדיה, עוד החזיקה ההתיונות מעמד ו„כל הפוחזים והבוגדים בישראל התקבצו אל אליקום הכהן והוסיפו לעשות את מעשי תועבותיהם, כמו שלא הועילו חנוכת־המזבח ובנין בית המקדש בימי זרובבל ואחריו להפריע בעד הטמיעה בעמונים ושאר השכנים בראשית ה„עליה"... אולם הספרים שאסף הגבור המטהר והמחנך הזה נצחו סוף סוף לא רק את ה„מתיונים", אלא גם את עצם ה„התיונות", והם הם שנתנו תקומה נצחית לעם ישראל. הסייף והספר היו כרוכים בידי הגבור האדיר הזה, ומה שהחל הסייף גמר הספר, — נצחון היהדות.

את הנצחון הזה הננו חוגגים, לכבודו הננו מדליקים את הנרות, וזוהי החנוכה.

החגים העברים נושאים עליהם חותם עממי במובן היותר שלם והיותר מלא של המושג הזה. הנשוא של החגים העברים הוא העם העברי בכללו, עם אלהיו — נסו ודגל שחרורו וחפשו. העם העברי איננו חוגג את זכר גבוריו האישיים, לא גבורי החיל ולא גבורי הרוח. הגבור המחולל איזו תקופה היסטורית בכשרונות יצירתו, או המסיים איזו תקופה היסטורית בכשרון סדרנותו — איננו בעיני בן ישראל אלא ראשית אונו, או בן זקוניו של העם כולו, ועל העם גבורתו ועל העם הדרתו. על שם הגבורים האישיים של האומה קורא העם העברי — ספרים, אבל לא חגים. כה הוא בכל חגי ישראל, וכה הוא חג החנוכה. כשם שלא נקרא שם משה על הפסח, כן לא נקרא שם החשמונאים, או המכבי על החנוכה. ולא מפני שחכמי העם לא ידעו את כל גבורותיהם במלחמותיהם, או לא עמדו על כל ערכן של הגבורות האלה, לא, ולא! חכמי ישראל, בפרט בזמן שבת ישראל בארצו, ידעו היטב „את הגבורות ואת התשועות ואת המלחמות" של „מתתיהו ובניו" החשמונאים. גם ידעו להעריך אותן בכל ערכן ההיסטורי, ועצם קביעת החג הזה הוא הסימן היותר מובהק להכרה והערכה זו. אבל העם העברי, עם חכמיו והמוניו יחד, לא היה יכול גם להעלות על דעתו לקרוא חג עממי על שם גבורים אישיים, דבר הרחוק תכלית רחוק מכל השקפת־העולם העברית מיום היה לעם עד היום ההוא.

העם העברי קרא את החג הזה בשם חנוכה, וכמה הבנה היסטורית יש בשם הזה! חג החנוכה — זהו חג החנוך העברי, חנוכם של „אנשי כנסת הגדולה". אנו הננו יודעים רק את מחוללי התקופה ההיא, שפתחו את הדרך החדשה לתחית האומה, את עזרא ונחמיה וחבריהם; ואת אחד מ„שיריהם", שהציב את העמודים האחרונים על דרך זו ותלה עליהם כתבות מתאימות, את שמעון הצדיק. אבל בינתים היו סוללים ובונים צנועים, שסללו ובנו דרך זו והוליכו וחנכו בה את בני עמם דור אחרי דור, עד שגדלו וטפחו וצברו בקרב העם כחות מוסריים כבירים, שאיש מן החוץ, ואפשר גם מבפנים, אף לא ידע בעת שלום ומנוחה ממציאותם. לשם כל הגבורים הצנועים האלה, שעבדו במשך דורות עבודת־דבורים להקים עם עברי חפשי ברוחו, טרם עוד היה חפשי לגמרי בגופו; לכבוד גבורי־רוח אלה, מוריהם ומחנכיהם של החשמונאים, קבע העם העברי, בעת שפרי עבודתם זו נגלה בכל כחו ויפיו, את חג החנוכה, את החג העממי הזה, ולשמם הוא מדליק את נרותיו הצנועים. ראשיתה של עבודה זו היתה: גרוש הנשים הנכריות עם תרבותן הנכרית ושפתן הזרה. ואחריתה היתה: דור נלחם על חופש עמו, תרבותו וארצו; ועל כן

„מצות חנוכה נר איש וביתו"... הנר הצנוע הזה צריך לדלוק בכל בית בישראל להאירו ולחממו באור וחום עברי.

אבותינו היו מזכירים על הנרות הצנועים שלהם את היונים הטמאים, שטמאו את כל השמנים שבהיכל קדשנו, ואת הנסים והנפלאות שנעשו לעמנו. ומתוך מעין הזכרונות האלה שאבו במשך אלפי שנים אמונה תקיפה ובטחון בל ימוט בנצחיותה של האומה העברית. כל עמל „הגבורים, הרבים, הטמאים, הרשעים והזדים" להשכיח את תורתנו ולהעביר את בני ישראל „החלשים, המעטים" על חוקיהם—יעלה בתהו.. ואם גם יום יבוא, והרשעים האלה יגברו חיל, ויד הזדים תהיה רוממה, וברגליהם המטונפות יחדרו לקדשי הקדשים שלנו, ובידיהם המסואבות יטמאו את נשמת־נשמותינו: על אל אלים עתק ידברו, על תורתו עלילות יעלילו ואת קרן ישראל בעפר יעוללו, —פך השמן לא יכלה ונר ישראל לא יכבה... ואלהי ישראל עוד יריב את ריבם, ידון את דינם וינקום את נקמתם...

כה סובבו „ימי החנוכה" אצל אבותינו על שני הצירים האלה: „מלכות יון הרשעה", שאותה ואת גזרותיה ראו בעיניהם, מצד אחד, ו„נסים ונפלאות", שאליהם קוו, מצד שני, ולזכרונם הדליקו את נרותיהם הצנועים. גם אבותינו ידעו את הערך של „פרסומא נסא". ידעו, כי את הנרות העברים צריכים להדליק כלפי חוץ ולא להטמינם בחדרי חדרים. הם ידעו, כי „יהודי באהל ואדם בצאתו" הוא כעין פסיק ראשו ולא ימות, באשר ה„אדם" השב אל האהל ימית את „היהודי" הטמון שם... אדרבה, אם החצר העברית שני פתחים לה לשתי רוחות, צריכים לפרסם את הנס העברי כלפי שתי הרוחות בבת אחת... ואת הנר העברי צריכים להדליק לא ממעל להחיים, במקום שאין העין הרגילה שלטת בו, אלא דוקא בשטח־החיים הרגיל... ואין לחוש פן יבעיר הנר העברי הדולק מבחוץ את ה„גמלים הטעונים פשתן", פן יזיק פרסום נסנו הלאומי לעניני העם... הנר של חנוני יכול להזיק לעניני העם העברי הרבה יותר מנר החנוכה, מנר הנס הלאומי שלנו... [ע' שבת כ"א:] אבל אבותינו ידעו גם כן, כי „אדם באהל ויהודי בצאתו" הוא רק דברי־מליצה בעלמא... ואם אי־אפשר היה להדליק את נרות החנוכה לצד הרחוב הגדול... ואם אי־אפשר היה להדליקם גם על חלונות הבתים... הנה „בשעת הסכנה מניח על גבי שלחנו ודיו", אבל על שולחנם הניחו את נרות נסם הלאומי, ולא פסק נרנו הלאומי מלדלוק בבתים העברים, ולא נתנו לכבות אותו „לא מפני עובדי כוכבים ולא מפני הליסטים" הרודפים בחוץ, ולא „מפני רוח רעה" או „מפני החולה שיישן" בפנים... ידעו אבותינו, כי בלעדי נר עברי זה יהיה חושך בלבבות העברים, אם גם אלפי אורות פלדות ישפכו על הבית את אורם המבהיק... וכה נשמר בלבב העברי בכל שנות החשכה

והמצוקה, בכל „שעות הסכנה" שעברו על אבותינו, הניצוץ הלאומי; וכה נאצרו בנפש האומה העברית נגהותיה הלאומיות; ועודדו „נרות החנוכה" את רוחם הנדכאה בזכרון ה„נסים והנפלאות", והיו אבותינו יהודים ב א ה ל י ה ם ויהודים ב צ א ת ם, ו„מתיונים" כמעט שלא נמצאו בתוכם...

אולם ימים אחרים באו, ונוספו על היונים גם „מתיונים" משלנו, הרומסים ברגל גאוה על כל קדשי האומה וכופרים בעצם מציאותה של אומה עברית בעולם... אבל גם דור חדש קם, המדליק את נרות החשמונאים ומזכיר כבר עליהם לא את היונים, כי אם המתיונים. יודע דור חדש זה, כי לא מן היונים, השונאים החיצוניים, נשקפת הסכנה לקיומה של האומה העברית, אלא מן המתיונים, מן הבוגדים הפנימיים. היונים, אם גם יטמאו את כל השמנים שבהיכל, — עוד תמצא פנה חבויה אחת בלב האומה ושם ישמר ניצוץ בוער אחד של נשמתה הגדולה, ובבוא הרגע המוכשר ויתלבה הניצוץ הזה ויבעיר את כל הלב ותפרץ הלהבה החוצה ויטַהר מקדש העם... אבל ה„מתיונים" — זהו סם מות פנימי, המחלחל בכל אברי האומה ומפעפע בכל קמטי נשמתה ומכבה גם את הזיק האחרון... ומזכיר הדור החדש את המכבים, אלה גבורי הלאום, שהכריזו על חרפת הבגידה והרימו בגאון את דגל העם ותרבותו, המחולל בפי בניו—מהרסיו, וקראו למלחמה נגד ה„מתיונים" וחרב גאותם... ומתוך מעין הזכרונות האלה, שואב הדור החדש את גאונו הלאומי ואת גבורת הנפש להלחם בכל הבוגדים הפנימיים של האומה, בכל הצורות שהם מתלבשים ובכל השמות שהם נקראים...

אבל בהדליק דורנו הצעיר את נרות הטהרה והקדושה העברית ומזכיר עליהם את ה„מכבים" ואת „המתיונים", עליו לזכור קודם כל את ה„התיונות" ב ה ת ה ו ו ת ה, יכיר אותה ב ש ר ש י ה וסימניה, ויקדיש את כל כובד מלחמתו נ ג ד ה... ה„מתיונים" אינם נופלים מן השמים, ואינם עולים מתחתיות ארץ לפתע פתאום, ואינם נבראים בצביונם ובקומתם בבת אחת... ה„מתיונים" — אלה הם ה ג י ד ו ל י ם, שמגדל ב י ת י ה ו ד י ם, שהשפה, הנמוסים, המנהגים וכל סדרי החיים השולטים בו ז ר י ם הם לעמנו ותרבותו... ובהדליק הדור הצעיר את „נרות החשמונאים" שלו כלפי הרחוב הגדול, לפרסם את נסו ודגלו בעולם הכללי, אַל ישכח גם את ח ל ו נ ו ת ביתו הוא, שדרך בהם מביטים בניו החוצה... ואל ישכח גם את ש ל ח נ ו הוא... נרות הטהרה והקדושה העברית, נרות השאיפה והתקוה הלאומית יאירו באורם את כל פנות הבית העברי וזוויותיו. המנהגים העברים, הנמוסים העברים, השפה העברית והספר העברי ישלטו שלטת בבית העברי... ואז תעָקר ה„התיונות" בשרשיה מבתינו, ולא יקומו לנו ממילא „מתיונים", ותסור מעלינו חרפת הבגידה...

בספר העברי, בתרבות העברית, גנוז כח הנצחון של היהדות על ה„התיונות", וזאת תורת הבית העברי.

„נר חנכה איש וביתו"!

ועקרת הבית, עיקרו של בית, היא, כידוע, האשה; ועל בן לקחה האשה העברית חלק גדול בתקופת החשמונאים, ו„אף הנשים היו באותו הנס", ועל כן עלינו להפנות תשומת לבנו אליהן גם בתקופה זו...

שלש מפלגות היו בישראל בתקופת החשמונאים, ולכל מפלגה היתה האשה שלה, שהלכה בשיטת מפלגתה עד הקצה האחרון. למפלגת המתיונים היתה מרים בת בילגה, שאבותיה חנכו אותה ברוח יונית, ו„שותא דאבוה ודאמא", משאת נפשם, שבה היה כל שיחם והגיגם, היתה: הפקיד היוני ותרבותו; בו חזו חזות־הכל: חנוך מופתי בעד הבן ושדוך מופתי בעד הבת, עד שהמירה את דתה ונשאת לסרדיוט ובעטה בסנדלה על גבי מזבחנו... [סוכה נ"ו.] למפלגת הלאומיים היתה „יהודית" שלה, שבגבורת נפשה ושכל מליה הצילה את עירה ואת עמה מכליון, ולמפלגת החסידים היתה „חנה" שלה; ואשה זו צריכה להיות למופת בחנוך בניה לנשי דורנו אנו, לנשות החסידים והלאומיים כאחת.

האשה החסידה הזאת הכירה בחושה הלאומי את כל ערכו של למוד התנ"ך במקורו ודעת השפה העברית, „שפת עמה". השפה העברית, היתה השפה המדוברת בפיה ובפיות בניה מיום הולדם, וכתובי התנ"ך היו שגורים על שפתותיהם. האשה החסידה הזאת הכירה את כל גודל עמה ונצחיותו, ואת הכרתה זו השרישה בלבות שבעת בניה מיום החלו לשמוע את ספוריה ושיחותיה... ובבוא הצר הצורר להעביר את הילדים האלה על אמונת אבותיהם, מסרו הילדים את נפשם על קדושת תורתם וכבוד עמם ופסוקים בפיהם... והאם מעודדת את רוחם „בשפת עמה" לבל ייראו „מפני הרוצח הלזה". [חשמונאים ב'.] והילד הקטנטן, שאינו יודע עוד כל פסוק, הנה כבר יודע הוא אל נכון, כי „נשבענו להקב"ה שאין אנו מעבירין אותו באל אחר, ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת"... [גטין נ"ז: ובתוספות שם] כזה היה אז החנוך הדתי־לאומי בחוגי החסידים; וחנוך זה, בהפגשו בלבבות אמיצים, הקים לנו את החשמונאים. את דור החשמונאים הקימו אמות כחנה וכיהודית, ואת דור המתיונים הקימו אמות כמרים בת בילגה. אבל מי נתן לנו את האמות האלה? הרי ההורים! „שותא דינוקא דאבוה או דאמא". ולא לחנם ענשו אז ראשי הדור את בילגה, אבי המומרית האנטישמית הזאת, ואת משפחתו, ושללו מהם את חלקם במקדש האומה, „קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה"... הורים כאלה אינם ראשים לשמש בכל כהונה לאומית, אם רק רוצים אנו לשמור על כבוד דתנו וכבוד עמנו מפני הבגידה הנוראה של ה„מתיונים"...

נר חנכה איש וביתו.

פורים.

ביום הפורים העיקר היא — מגלת אסתר, זוהי מגלה היסטורית מיוחדת במינה; מכילה היא תמצית היסטורית מתכונת המאורעות החיצוניים והזרמים הפנימיים, העוברים וחוזרים ועוברים על העם העברי וכתוכו במשך אלפי שנות גלותו.

קודם כל זה היחס של המן.

באמת לא היה לבו של המן רע על היהודים. הם לא פגעו במאומה לא בו, לא בזרש אשתו ולא בעשרת בניו. הוא לא מצא בהם כל עול גם ביחס לשאר הפרסיים והמדיים. אדרבה, תועלתם לאזרחי הממלכה היתה רבה. אבל המן לא היה יכול לסבול בכלל את החופש הגדול אשר במדינה... „כל איש שורר בביתו", ואסור להתפרץ לתוכו לבדוק בחוריו ובסדקיו... כל אחד „מדבר בלשון עמו" גם באספות פומביות ובמוסדי המדינה, ובאופן זה מתפרדת פרס הגדולה „למאה ועשרים ושבע מדינות", וארץ מפורדת כזו כבר אין אימתה מוטלת על הבריות... לכל מדינה ומדינה יש כתב מיוחד לה, ולכל עם ועם יש לשון מיוחדת לו, ועתה לך ופקח על כל אלה, שיהיו „לויאליים"... גם הנשים זכיותיהן גדולות יותר מדי, ולמדו גם לעמוד על דעתן הן...

לא יכול היה המן לסבול את החופש הגדול הזה. צריכים להציל את המולדת מן הסכנה הצפויה אליה, צריכים לקבוע בה סדרים מוצקים. והנה ניתנה לו היכולת להוציא תכניתו לאור, המלך גדלו על כל השרים, והוא נגש לעבודתו. התכנית היא קצרה וברורה: כריעה והשתחויה!

עבודת ה„הצלה" והבאת ה„סדרים" מתפתחות ועושות חיל רב. הכל כבר כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים מודים. כבר נבנה ונשתכלל הבנין הענקי של „בית העבדים". המן כבר רואה את עולמו בחייו. והנה — היהודי! הוא היחידי בין „עבדי המלך", שעומד בראש מורם למעלה „ולא יכרע ולא ישתחוה". הוא, היהודי הגולה, הגר, הזר, עודנו מחזיק בשתי

ידיו בדגל החופש; אין איש רשאי לשאול לעמו ולדתו, אין איש רשאי לחקור את בתו למולדתה... „אדם אני, טוען היהודי, וזכיותי אתי"..

והמן נמלא חימה. בא היהודי להרוס את כל סדרי מדינתו, לערער את כל יסודותיה, לקעקע את כל אשיות קיומה: את הכריעה ואת ההשתחויה, והוא יחריש?

והמן איננו מחריש. חוקים על חוקים הוא מוציא ופקודות על פקודות הוא מגבב כדי להוציא אל הפועל את מגמתו העיקרית. יסוד המדינה הוא — הדת. דת אחת לכל בני המדינה, ואלה ש„דתיהם שונות" כבר אינם עושים את „דתי המלך" ואין שוה להניחם... [השקפת־עולם אירופית במשך כל שנות גלותנו עד העת האחרונה] שנית: אין כל צורך למלך לפנות אל „חכמים יודעי העתים", או „יודעי דת ודין", לשאול אותם „כדת מה לעשות", בעת שהדבר נוגע להצלת המדינה מסכנת היהודים, או איזו סכנה שהיא. פקודה אחת „בשם המלך" מספיקה לאבד עם שלם, ולא רק ושתי אחת. [ועל זה אמר רבי יצחק: [מ"ר אסתר א'.] „לחזירתא כדת ולאומה קדושה שלא כדת אלא באכזריות"..] ואם בשביל לעורר את כל העמים בכל המדינות להרוג ולאבד את היהודים עוד יש צורך לעת עתה לכתוב את הפקודות „בשם המלך" בכל הכתבים ובכל הלשונות, הנה כאשר יאבד העם הארור הזה מן העולם — לא יראה ולא ימצא עוד בכל גבולי פרס הגדולה אפילו זקוף אחד בין כל הכורעים והמשתחוים, וכתב אחד ולשון אחת ישררו אז בכל רחבי המדינה הזאת...

כך היתה מחשבתו הגדולה של המן בן המדתא האגגי, נכד עמלק, אפוטרופסה של העבדות.

מובן שמחשבה זו של הכריעה וההשתחויה — זה הכנור המנגן מאליו לפני כל התקיפים — מצאה חן ב„ספירות העליונות" ונתנו לה מהלכים; ובודאי היתה מתגשמת גם בחיים, אלמלא היסוד השלישי של גדולת פרס — שתית היין... ואלמלא אסתר המלכה, שנגנה גם היא על כנורה של העבדות: „ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי"... והסוף — ידוע.

אולם כל מי שאומר שאסתר „מתבוללת" היתה, אינו אלא טועה. מי שצועקת מעצמת מכאוביה: „איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי", לא היתה מחרשת אם גם בני עמה היו נמכרים לעבדים ושפחות...

אמנם „אין אסתר מגדת את עמה ואת מולדתה", וסודה זה שמרה בפקחית יתרה. הנה חפצו לגלות את סוד מוצאה על ידי מאכלה, ונתנו לפניה „מאכל יהודי", „קדלי דחזירי" ו„זרעונים", ויראו במה תבחר. אם תשלח ידה ל„מאכל יהודי", למשל „משולנט", או דגים ממולאים, אות הוא כי פרסית היא... ואם אל „קדלי דחזירי", „שינקען" בלעז, תושיט ידה, שמע מינה —

יהודית היא... [אפשר שאז, „בימי מרדכי ואסתר", היה הסימן להפך: „מאכל יהודי" — יהודית; ו„קדלי דחזירי" — פרסית.] אבל אסתר פקחית היתה ובחרה בזרעונים, וויגיטירנית היא, ואוכלת רק צמחים... כה כסתה על מוצאה והעלימה אותו העלם גמור, אבל היא עשתה זאת לא ברצון לבה, כי אם „כי כן צוה עליה מרדכי אשר לא תגיד...

אולם כל האומר כי מרדכי היה „מתבולל", טעותו גדולה מאד. מי שיודע את כל הנעשה לעמו, ועוד יוצא ברחוב בלבוש שק וצועק צעקה גדולה ומרה, — זהו לאומי שבלאומיים... יהודי מתבולל איננו יודע דבר מכל הנעשה לעמו... ואם במקרה יודע לו איזה דבר, ילבש שחורים ויתעטף שחורים, — בגדי חג, ויעשה עצמו כאינו יודע... ואם גם העורב מעל הגג כבר יקרא על הנעשה לישראל, וצעקה גדולה ומרה תתקוף את כל רחוב היהודים, אז יתאמץ המתבולל לסתום פיות הצועקים ולהשליך הס במחנה ישראל... לא! מרדכי היה לאומי גמור; „דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו", ועל כן גם „פרשו ממנו גם מקצת סנהדרין", אלה שמוטב להם להתחבר עם המתבוללים מאשר עם הלאומיים... אבל לא חפץ לסבך את עמו ב„פוליטיקה של החצר" לרגלי המלכה היהודית... אולם אם יהיה צורך בדבר להצלת עמו, אז תחגור המלכה את כל כחותיה, גם תמסור את נפשה על הצלה זו... זהו תכנה של המגלה ההסטורית מגלת אסתר.

רסיסים.

א.

בתקות העם העברי לשוב לארץ אבותיו תופסת ירושלים את מקומה הראשון. היא תהיה שוב לעיר הבירה, למרכז האומה ודתה. כמעט כל הנביאים, שנבאו על עתידות האומה בארצה, הזכירו את ירושלים ועתידותיה. במקומות רבים כבר נעשה השם ירושלים בפי הנביאים למושג כללי, גם לארץ כולה וגם לאומה כולה, אבל גם ירושלים הפרטית רחפה תמיד נגד עיניהם והיתה חתומה על לוח לבם. ישעיהו, ירמיהו ומיכה נבאו על מרכזה הרוחני באחרית הימים: „מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", „בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' לירושלים". „והיתה ירושלים קודש וזרים לא יעבדו בה עוד", נבא יואל. „פרזות תשב ירושלים" ו„עיר האמת" יקרא לה ו„מים חיים" יצאו ממנה, נבא זכריה, ועוד ועוד. אחד הוא הנביא יחזקאל, שמשתמט לקרוא את השם ירושלים אף בעת שהוא מדבר עליה. הוא הודיע לירושלים שבזמנו את כל תועבותיה ושפך עליה כל זעמו, אך בדברו על עתידות „אדמת ישראל", הוא מדבר רק על עתידותיו של „הר מרום ישראל"; ובתארו את בית־המקדש העתידי, הוא מתאר „הר גבוה מאד ועליו כמבנה עיר מנגד", זאת שם העיר איננו קורא, איננו מעלה את ירושלים על שפתיו... ולא עוד אלא שבסוף כל נבואותיו הוא אומר: „ושם העיר מיום ה' שמה", כלומר שם חדש יקרא לה. [ע' ב"ב ע"ה:]

וחכמי האגדה שלנו הרבו להפליג מצדם בגדלה של ירושלים ובערכה הגשמי והרוחני, כמו: „עתידה ירושלים להעשות מטרופולין לכל המדינות" „ויתקבצו בתוכה כל הגוים וכל הממלכות", ו„תתפשט עד דמשק" ו„תגביה שבת עד לשמים, ובעננים יעלו אליה ותגיע עד כסא הכבוד, ואז יאמר הקב"ה לישראל אני ואתם נהלך בעולם". [ע' ב"ב שם, ספרי דברים, שמו"ר כ"ג. אדר"נ פל"ה. תנחומא צו ועוד בכ"מ.] ואין כל פלא אם בני עמנו התגעגו תמיד לחבק את עפרה ולהתגולל בין חרבותיה, שבת־קול מנהמת כיונה בתוכן: „אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם"!!

ב.

תפלת שמונה עשרה נגד שמונה עשרה פעמים, שהתורה מזכרת זכות אבות על גאולת ישראל וביאת הארץ. הראשונה שבהן: „ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב" [בראשית נ'. כ"ד]. והאחרונה שבהן: „זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב". [דברים ל"ד. ד.] ועל כן גם נסתדרו ברכות אלה על סדר הגאולה העתידה. אחרי ברכות השבח באה התפלה. קודם כל: דעה, בינה והשכל". או „חכמה, בינה ודעת". — אם דא חסר, הכל חסר.—

אך השכלה וחכמה זו, שבה יחונן העם העברי, צריכה להשיבו אל תורתו ולקרבו אל עבודתו, ולא לרחקו מהן... תשובה זו אל קדשי העם תעביר מעליו את כל חטאותיו ופשעיו... ואז תחל הגאולה. ראשיתה: „גאולה מן הצרות הבאות עלינו תמיד" בארצות הגלות, שחרור מהעוני והענויים, מן הריבות והרדיפות בכל ארצות מושבותינו, כלומר: שווי זכיות... גאולה זו תביא בכנפיה רפואה למחלות שונות, שדבקו בעם ישראל, המעכבת את ישועתו, כמו: שפלות נפשית, זחילה והתרפסות, וכדומה ממכות העבדות ותחלואיה... רפואה זו ישועה בכנפיה: עבודת אדמה בארץ ישראל „ברכת השנה", ברכה על פני האדמה ושביעה מטובה... עבודה זו של יסוד ישוב עברי בארץ אבות תביא לתקיעה בשופר גדול לחרותנו, לנשיאת נס לקבוץ גליותינו, אל הציונות המדינית... אחרי תקיעה זו יבואו המשפט העברי והעצה העברית: האוטונומיה הלאומית בארץ ישראל... אוטונומיה זו כבר תסתום פיות המשטינים השונים, ולמלשינים לא תהיה תקוה; היא תשפיע גם „על הצדיקים ועל החסידים" ועל זקני עם ישראל ועל פליטת סופריהם"... ואז נוכל להתפלל בלב שלם: „ושים חלקנו עמהם ולא נבוש"... ואז גם ירושלים העברית תבנה בנין עולם וכסא דוד בה יכון, וצמח דוד יצמח, וכל תפלתנו תשמע, ותחזינה עינינו בשוב שכינתנו לציון, ועמנו יבורך בשלום... [תנחומא וירא וע' מגילה י"ז: וברש"י שם.]

ג.

„הנכנס לארץ העמים בשידה תיבה ומגדל רבי מטמא — סבר אהל זרוק לאו שמיה אהל". העם העברי, הבונה לו בארץ העמים איזו „גיטו" מיוחדת, וחושב, כי תיבתו זו תגן עליו ותחצוץ מפני הטומאה שמסביב, טומאת גושה ואוירה, חמרה ורוחה, של ארץ העמים, אינו אלא טועה. „אהל זרוק, שאין לו קביעות, לאו שמיה אהל"... ואפילו רבי יוסי בר' יהודה המטהר, מפני שסובר „אהל זרוק שמיה אהל", הנה „דוקא כשמונח הוי אהל, אבל בשעת זריקה אפילו הוא מטמא, דבאותה שעה לא חשיב אהל כלל". ואהל יעקב בארץ העמים הלא נמצא תמיד „בשעת זריקתו", תמיד הוא כמו בכף הקלע, ואין בכחו לחצוץ מפני הטומאה, — אף אם יהיה סגור ומסוגר מכל עבריו... ואף אם יהיה כתיבה שפתחה מלמעלה, כלפי השמים... רק אהל זרוק אחד יש, שהוא חוצץ בפני הטומאה, והוא: אם ניתן על גבי דבר שיש בו רוח חיים; ואז אין גם צורך לאהל, שיהיה מוקף מכל צדדיו... [עירובין ל': ובתוספות שם.] ולא עוד אלא עוף טהור שבלע טומאה טהור הוא כל זמן שהוא חי, ורק כשהוא מת, מטמאה הטומאה שבלע מקודם... [ע' כלים פ"ח מ"ה] גם יונת ישראל אם רק חיה היא, אז כל טומאה שתבלע תעכל אותה והיא תשאר בטהרתה... כל זמן שכנסת ישראל חיה ברוחה ותרבותה, אז כל טומאת ארץ העמים לא תטמא אותה. אבל זו היא השאלה: אם יש לה לכנסת ישראל, לאומה העברית, האפשרות לחיות ברוחה בארץ העמים...? הלא גם למוד התורה איננו בטוח ב„מדינות הים", וגם בתקופה שהתורה נפוצה בה, חיישינן „שמא יחזור דבר לקלקולו". [ע' גטין ה'.] וארץ העמים מסוכנת

לנו לא רק בטמאים שהיא מרבה בקרבנו, אלא עוד יותר בבעלי מומין שהיא מעמדת בתוכנו. אמנם לבנות ולתקן בהיכל האומה הכל נכנסים, אפילו טמאים ואפילו בעלי מומים. יש מקרים יוצאים מן הכלל, שאפילו בעלי־מומים מוכשרים לעבודה. אבל כשהשנים כתקונן, הטמאים מותרים בעבודת הצבור, כי סוף סוף יש טהרה לטומאתם, יכולים הם להטהר מטומאת ארץ העמים... אבל בעלי־מומים אינם כשרים ואינם מוכשרים לעבודת־הצבור. הם מותרים רק ל„אכילת קדשים", ולאכילה זו הם גם מוכשרים... [ע' עירובין ק"ה.]

ורפואת בעלי־המומין של הגלות יכולה לבוא רק באויר החפשי של ארץ עברית חפשית.

ד.

„וגואלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא". [ישעיהו נ"ד, ה'.] גואל ישראל הוא אלהי כל הארץ, ועל ידי המהפכה שיביא בכל הארץ תבוא גאולת העם העברי. חזון־עתיד זה ראו כמעט כל נביאי ישראל, ואחריהם גם בעלי האגדה. גאולת ישראל תבוא רק אחרי מלחמות גדולות ועצומות, אחרי מלחמת־תבל, שתשנה את פני כל הארץ, את כל סדרי העמים והממלכות, וגם תביא מהפכה פנימית בקרב האומה העברית. בנין־אב לכל הנבואות והחזיונות האלה היא שירת האזינו בכתוביה האחרונים: „אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם, אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב". זוהי מלחמת־העמים, שיש בה מעין שלום גמול לצרים ולמשנאים, צרי ישראל ומשנאי תורתו. אבל עבודת־נקם זו יכול העם העברי להשאיר ל„אל הנקמות" שלו, שידו אוחזת במשפט והוא כבר „דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו... לבני ישראל עצמם יש בעת ההיא עבודה אחרת, לגמרי אחרת: „הרנינו גוים עמו — וכפר אדמתו עמו", וכפירוש שד"ל: „ישראל בגלותם נקראים גוים, כי אינם עוד גוי אחד, להיותם מפוזרים בארצות שונות — וגוי נקרא על שם גיא, כלומר: להיותו יושב על ארץ אחת. — והנה אעפ"י שאתם עתה גוים, דעו כי אתם עמו"... ו„הרנינו גוים עמו". כל בני ישראל החושבים את עצמם לאשכנזים, צרפתים, רוסים, פולנים וכו', לגויי־הארצות שבקרבם הם יושבים, הם ירננו בעת הגאולה, כי עם הם, עם מיוחד באלהיו, בתרבותו... זוהי ראשית המהפכה הפנימית. אחריה באה המהפכה השניה: ו„כפר אדמתו עמו", „עמו הוא בעצמו יכפר ויטהר את אדמתו". אחרי שהיהודים יכירו את עצמם לעם, אז יבינו וירגישו את חובתם לכפר, לפיים, את אדמתם, את ארצם, שעזבוה ויטשוה, ולשוב אליה לבנותה ולהחיותה ברכוש החמרי והרוחני, שרכשו להם בארצות גלותם...

הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו: „וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", היתה לא רק הבטחה של שלום־גמול לארונים המצרים הצרים, ו„רכוש גדול", בתור פיום, לעבדים המדוכאים, כי אם גם הבטחה, שבני ישראל יצאו ברכושם הגדול, שלא ירצו להשאר עוד במצרים, אף כי רכשו בה רכוש גדול, ואף כי תהיה להם תקוה להגדיל עוד את רכושם זה

אלף מונים... אלא הם יקחו להם את כל רכושם הגדול, בין הכסף והזהב ובין השכלתם ונסיונותיהם, שרכשו להם במצרים ו„ישובו הנה" לארץ ישראל, לבנות ברכושם זה את ארצם הם...

„טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב", „טובה פת חרבה זו ארץ ישראל, שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום ודר בתוכה זוכה לעולם הבא, מבית מלא זבחי ריב זה חוצה לארץ, שהיא מלאה חמסים וגזלות" [ילקוט משלי]. ובאמת הדר בארץ ישראל, אף כי אכילתו פת ומלח בכל יום, לא רק זוכה אלא גם מזכה את כל עמו בעולם הבא, בעזרו לו לבנות את עתידותו השלוה, הבטוחה מ„חמסים וגזלות" מן החוץ, ואת ההוה הישרה, הרחוקה מ„חמסים וגזלות" מבפנים... אבל אכילת „פת ומלח בכל יום" איננה כלל וכלל מן „המצוות התלויות בארץ". אדרבה ואדרבה: יבואו היהודים אליה ברכוש גדול, או ירכשו בה רכוש גדול, ויאכלו בשר בהמות מהררי אלף, ומדגי הים יכינו להם מטעמים, ויסננו להם יינות צוננים, מעין ה„ארסטון" של הצדיקים... ובלבד לא מן ה„חמסים והגזלות"... גם פת הבאה בכסנין טובה רק אם שלוה וצדק בה... „והיה כל סיר בירושלים וביהודה קדש לה' צבאות"... כולם יאכלו את הוליהם על טהרת הקודש, ויסדרו את חייהם בקדושה ובטהרה. „ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות ביום ההוא". [זכריה י"ד.]

תורת ישראל, שעל פיה יחיה עמנו בארצו החפשית, איננה, כידוע, תורת הסגפנות והנזירות מן החיים, היא מדברת לפעמים גם „כנגד היצר הרע" ונכנעת לפניו, כמו שהתירה בעת מלחמה יפת־תואר... רגש־הלב תופס מקום גדול בחוקי התורה, ו„מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות" [קדושין כ"א:]. אבל במקום שרגש זה פוגע בצדק החברתי שם אין רחמים בדין. „והיה הבן הבכור לשנואה — לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור". אי־אפשר לצוות על הרגש שבלב לאהוב את אשר ישנא, אם כי „למורד ופושע" יחשב. [ע' נדרים כ':] אבל רגש זה לא יפגע בחוקי הצדק. „כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה". [דברים כ"א.] ובמקום המשפט בטלה השנאה — אף שנאת האסור [ע' קדושין ס"ח.] — ובטלה האהבה. פה אין מקום ליצר הפרטי. פה המפקד הוא הצדק הכללי.

ה.

„ישראל אינון פתילה, אורייתא משחא, שכינתא שרגא" [שכחת הלקט בשם התיקונים] הנר מאיר רק ע"י הפתילה והשמן. אורו של הקב"ה מאיר בעולם רק ע"י העם העברי ותורתו. אולם הדבר הבוער והמאיר הוא ישראל — הפתילה. השמן, שמן התורה, שמן התרבות העברית, הוא שמן זית זך, אבל הכל תלוי בפתילה: אם מושכת היא אחריה את השמן, אז שלהבתה עולה מאליה, והשלהבת היא בהירה ומאירה. אולם אם הפתילה אינה ספוגית ואין השמן נמשך אחריה, אז אשה מעשנת ואורה מסכסך וקופץ... הפתילה היא היא שעושה את המשחא לשרגא. ועל כן אין מדליקים את אור דאורייתא שלנו, את אור שכינתנו, „בפתילת המדבר". אנשים פראים אינם מוכשרים להעלות

את מנורת תרבותנו, אפילו אם יטבילו עצמם במקוה של שמן זית זך... וכל תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובה ממנו״... [ויק״ר א.] ואין מדליקים גם כן „בירוקה שעל פני המים״, גם אנשים הקפואים בקפאון הבצה, לא ידליקו את אור תורתנו. אף אם ישוטו בנהרות אפרסמון...

ופתילות שאמרו חכמים אין מדליקים בהן בשבת ובמקדש אין מדליקים בהן גם בחנוכה. [ע׳ שבת כ״א.] גם מנורת הלאומיות זקוקה לאנשים — פתילות — בעלי־דעת ומתקדמים, פתילות ספוגיות שתמשכנה אחריהן את שמן לאומיותנו, שמן זית זך. יבפראות ובערות, בעמידה על מקום אחד, לא נצעיד את לאומנו קדימה ולא נעמידנו ברשות עצמו...

תכונה זו של פתילת ישראל צריכה להשמר גם בעבודה הדתית גם בעבודה הלאומית, אורנו צריך להיות אור בהיר.

ו.

על טומאת ארץ העמים, שגזרו חכמי־ישראל הקדמונים, נתנו בעלי התוספות [נזיר נד:] שני טעמים היסטוריים. אחד: „כדי שלא יצאו מארץ לחוץ לארץ״. ושני: „מפני רוב מישראל שנהרגו בחוץ לארץ״. שני הטעמים האלה נראים לכאורה כסותרים זה את זה, כי הרי למקומות שנהרגים אין יוצאים... אבל הטעם הראשון הוא סברה היסטורית, שבה אוחזים חוקרים שונים בדברי ימי עמנו, והטעם השני היא עובדה היסטורית. ועובדה שבאה בדורות מאוחרים הרבה לגזרת הטומאה על ארץ העמים. בעת שגזרו גזרה זו: בין יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים, בין „רבנן דפ׳ שנה״ ובין באושא [ע׳ שבת ט״ו.], באמת לא נהרגו עוד רוב מישראל בחו״ל, אדרבה אז ברחו בני ישראל מחמת וחמס המציק בארץ ישראל לבקש להם מפלט בחו״ל. אבל בימי בעלי־התוספות כבר היתה עובדה זו של הריגת רוב מישראל בחו״ל מציאות ממשית... הן לפני גלותנו מארץ ישראל ע״י הרומאים היינו אז לפחות כארבעה מיליון נפש. ואם גם נחשוב, כי חרבן ירושלים וחרבן ביתר העמידו את המספר הזה על מחצה, גם אז, על פי הרבוי הטבעי, היה צריך להיות מספרנו בימי בעלי־התוספות, אחרי עבור כאלף ומאה שנה, הרבה מאות מיליונים נפש. ואם עוד בסוף המאה הי״ז עלה מספרנו רק עד שני מיליון נפש, כמספר שהיינו לפני אלף ושש מאות שנה, הרי בא זה „מפני רוב מישראל שנהרגו בחוץ לארץ״... ואם על בבל אמרו: „כל האוכל מעפרה של בבל כאילו אוכל מבשר אבותיו„ [שבת קי״ג:], על אחת כמה וכמה ארצות הגולה האירופיות והאפריקניות, שאדמתן רוויה דם ישראל וגושה מחלבם ידושן... ואם אז, בשבת העם בארץ ישראל, גזרו חכמינו טומאה על ארץ העמים, כדי שלא יעזבו בני ישראל את ארץ אבותיהם, אם כי היא נהפכה להם לאם חורגת, לבקש להם מקלט בארץ זרה, אם כי היא מושיטה להם שד... הנה בימי בעלי התוספות, בתקופות מסעי־הצלב, היו מוכנים לגזור טומאה על ארץ העמים כדי לעלות לארץ ישראל... ורבים מהם הלא עלו באמת בשנת ד׳ אלפים תתקע״א... כשלש מאות רבנים בצרפת, אנגליא וספרד, ובראשם

אחדים מבעלי התוספות, כמו הר"ש משאנץ, עלו אז לאר"י, ואחריהם נמשכו רבים מנכבדי היהודים ועשיריהם בארצות אלה וישוב חשוב נוסף בארץ, עד כי בשנת ה' אלפים י"ז עלה על לב הרב ר' יחיאל מפאריז לעלות לירושלים להנהיג בה עבודת הקרבנות...

ז.

לפני משה, הגואל הראשון, עמדו שני תפקידים: להציל את ישראל מיד מצרים ולהעלותו אל ארץ אבותיו, כלומר: מלבד הגאולה צריכים גם להיטיב את מצב עמו בעודנו במצרים, להצילו מידה הלוחצת, הממררת את חייהם. אבל לכל עבודה זו דרושים באי־כח העם, לבל יאמרו לו המצריים: מי שמך להם לפה? ועל כן שמע משה את הפקודה: „לך ואספת את זקני ישראל... ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים"... וכנראה: כבר עמדו גם „זקני ישראל" בעת ההיא על העמדה הדתית, כלומר: צריכים להגן על עניני היהודים רק מנקודת־ההשקפה הדתית, לדבר בשם צרכי־הדת, ולא להזכיר חלילה בשם עם... ועל כן נצטוה משה, כי בלכתו עם „זקני ישראל" יאמר אל פרעה רק: „ד' אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה־נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו"... משה עשה כן „ויאספו את כל זקני בני ישראל" ללכת יחד אל פרעה. אך כנראה הרגישו הזקנים במשה, כי „לאומי" הוא, ובעמדו לפני פרעה ידבר לא רק לשם הדת, כי אם גם לשם העם. הוא ידרוש לא רק עבודה דתית פשוטה „כזביחה", כי אם גם איזה „חג" שלם, ועל כן השתמטו אחד, אחד... „ואחר באו משה ואהרן—„והיכן הזקנים. אלא שהלכו להם"...—ויאמרו אל פרעה: כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר... אבל הזקנים שחשבו, כי יש לדבר רק לשם הדת העברית בלי הזכיר עליה את העם העברי, לא זכו באמת גם לעלות על הר סיני בעת קבלת התורה... כי אין תורה בלי עם. [שמו"ר ה'].

אפשר הדבר, כי דרישה זו לשם העם הכבידה מאד על התפקיד הראשון של משה: להיטיב את מצב בני ישראל בעודם במצרים, כי המצריים האוהבים להשתמש כלפי ישראל דוקא בשם עם, בעת שהם רוצים להטיל פחדו על הבריות, כדי לעורר חמת ההמונים נגדו, ואז הם קוראים: „הנה עם בני ישראל רב ועצום ממני", אינם אוהבים כלל וכלל להכיר את בני ישראל לעם, בעת שבאים אליהם לדרוש מהם את התוצאות הכרוכות בהכרה זו... אבל לגבי התפקיד השני, תפקיד הגאולה, יש ערך גדול לדרישה לשם העם העברי. זוהי הלשון האמתית של הגאולה: „ולקחתי אר־; לי לעם—ואז—והייתי לכם לאלהים". ולא עוד, אלא שגם התפקידים של „והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם" צריכים לבטא „בלשונות של גאולה".

ח.

חטא העגל, כמדומה שיש ללמד זכות עליו. העם מצא עצמו פתאום

במדבר בלי מנהיג. הוא היה רגיל כל כך לראות, כי הכל עושה משה בעדו עד שחשב, כי מכל „זקני העם", ואהרן בכלל, אין איש מסוגל לעשות בעדו איזה דבר... כי היתכן, חשב העם, שאלמלי היו בין ששים הרבוא הישראלים איזה בעל־כשרון של הנהגה עממית, או רק החושב עצמו לבעל כשרון כזה, שהיה יושב כל העת בחבוק ידים...? או שלא היה בא, לפחות, בעצותיו הטובות ובהצעותיו המחוכמות לפני משה...? ואחרי שברור היה בעיניהם, כי ב י נ י ה ם אין כל מנהיג, ו„זה משה האיש—לא ידענו מה היה לו", אין פלא אם בקשו להם איזה „אלהים", איזה שופט ומנהיג שילך לפניהם... ובאמת אלמלי הסתפקו בני ישראל בעגל האחד, שעשה להם אהרן, לא היה ענשם גדול כל כך. הן „גדול השלום, שאפילו ישראל עובדים עבודה זרה ושלום ביניהם אמר הקב"ה אין השטן נוגע אליהם—חבור עצבים אפרים הנח לו"... [במדבר י"א]. אבל הם עשו תיכף עוד ש נ י ם ע ש ר עגלים, עגל עגל לכל שבט, [ירושלמי סנהדרין פ"י] וזה היה חטאם הגדול, „חלק לבם עתה יאשמו"... „דבר אחד לדור ואין שני דברים לדור", ועאכו"כ שנים עשר דברים... אם שנים עשר עגלי־זהב קמו בבת־אחת, אז בודאי שכל שבט ושבט הרבה לקלס את העגל שלו ולשים ללעג ולקלס את העגל של חברו, וכה קמה מהומה גדולה במחנה, עד שליהושע נדמה „קול מלחמה במחנה". אבל משה הבחין תיכף בין קול לקול, שאין פה „קול ענות גבורה וקול ענות חלושה", כי אם כולם גבורים לצעוק, כולם מרימים קולם עד לשמים, „קול ענות", „קול קילוס עבודת כוכבים" מצד אחד ו„קול חרופין וגדופין" מצד שני... [ירושלמי תענית פ"ד, ורש"י על התורה שמות ל"ב, יח.] דבר זה פרע את המסכה הנסוכה על א ח ד ו ת ישראל, שבזכותה נגאל העם ממצרים ובזכותה קבל את התורה—„לבבתני—ל ב א ח ד היה לך במצרים, ל ב א ח ד היה לך במדבר סיני" [חזית ד'.]—נתגלה כל ה פ ר ו ד הפנימי שבין השבטים, ועל כן יצא הקצף הגדול הזה...

ט.

„יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינם יודעים מהו, אבל משכר הסרסור נתודע מה לקח. כך התורה אין אדם יודע מה היא, אלא משכר שלקח משה, שנאמר: ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו". [שמו"ר ל"ג.] סרסור רוחני, סרסור איזו תורה, איזו אידיאה, איננו כסרסור איזה מקח, ששכרו הוא דבר אחר, שמתאים רק אל מחירו של המקח, כי אם שכרו נובע מתוך התורה עצמה, כלומר: הסרסור נעשה כעין ח ל ק תורתו שהוא מוסר לאחרים, חלקה החי והפועל בחיים... ובאמת מתוך ה ס ר ס ו ר, מתוך חייו ומעשיו, הננו יכולים לעמוד על מהותה של התורה, שהוא בא להפיץ בתבל...„ומשכר שלקח משה", מקרני פניו של ה ג ו א ל הזה, מפעולותיו בקרב העם העברי, אנו יודעים „התורה, תורתנו, מה היא". כמו שמתוך שכרם שלקחו סרסורי „תורות" אחרות הננו יודעים גם כן תורותיהם מה הן... ועד היום הזה אם באים אליכם בשם איזו „תורה" חדשה, איזה רעיון חדש, שאין אתם יודעים

מהו, הביטו אל „הסרסורים” של התורות והרעיונות האלה, אל טפיציהם ברבים: איך הם חיים ומה הם מעשיהם בקרב הצבור... ואם יאמרו אליכם: „הסרסורים” האלה אידיאליסטים גדולים הם בלבם, אנשי מדות נעלות הם בתוך ביתם, טהורים וקדושים הם בחדרי משכיתם, שם קורן עור פניהם... ואם בצאתם אל הרחוב להפיץ בו את תורתם הם מושכים בקרון כשאר בני אדם, ומדברים אל העם בלשון „יושבי־קרנות”, הנה יורדים הם אל העם, ובין העם אי־אפשר אחרת. שם צריכים לשים מסוה על הפנים, מסוה עממי, המוני, ועל כן רואים אנו את פניהם כמו מגושמים, גסים... אם יאמרו אליכם כדבר הזה על הסרסורים של התורות החדשות, אז הבינו, כי אין לפניכם רק המסוה הזה, ועל פיו תדונו על כל התורה של סרסור זה... כי משה רבנו עשה להפך: המסוה, שעשה אותו לבשר ודם פשוט, לבש דוקא בתוך ביתו, בחדר משכיתו, אבל בצאתו לדבר את דברי תורתו אל העם, „וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה”... [שמות ל"ד. ל"ה]; „משבר שלקח משה” עמדנו על מהותה של תורתנו, והיתה התורה, תורת משה, לנצחית, ועל ידה היה העם העברי, שומר תורה זו, לעם נצחי...

תקוני טעיות.

צד		שורה		נדפס		צ"ל	
צד	13	שורה	11	נדפס	דנפלא	צ"ל	הנפלא:
„	28	„	6	„	לענינם	„	לענים.
„	100	„	33	„	בחרבו	„	בחרבן
„	144	„	3	„	שפרחו	„	שרחפו
„	218	„	14	„	טפשות	„	טפלות.
„	„	„	34	„	עומדים	„	עמודים
„	235	„	33	„	אחרת	„	אחת
„	239	„	3	„	החפשוית	„	החפשית:
„	241	„	12	„	רעש	„	כעש